

ପ୍ରଗତିଶୀଳ

ଆମ

નાટકો : નવાં અને જૂનાં

અર્થ ચીના :

શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા અને
શ્રી. અવિનાશ બાસ કૃત
રંગભૂમિ રસિયાની રંગલીલા

રૂા. ૧-૦-૦

સરી જવું સરત :

શ્રી. ધનસુખલાલ મહેતા કૃત
'અમે બધાં' ઉપરથી રમુજી નાટક

રૂા. ૧-૪-૦

વ ર થો ડો :

શ્રી. ધનસુખલાલ યાજ્ઞિકનું જાગૃત
શ્રીત્વનું બંડખોર નાટક

રૂા. ૧-૪-૦

રંગલીલા :

વિવિધ હાસ્ય લેખકોની વાનગી-
ઓના મિશ્રણરૂપ પ્રહસન

રૂા. ૦-૧૪-૦

રસજીવન :

શ્રી. મશવંત પંડ્યાની ન
ભજવાય તેવી નાટિકાઓ

રૂા. ૧-૦-૦

સોવિયેટ નવજૂવાની :

હાસ્ય અને કટાક્ષથી ભરપૂર નાટક

રૂા. ૧-૦ -

શેકસ્પીયરનાં એ માન

શ્રી. હંસા મહેતા કૃત પ્રવાહી

વેનીસનો વેપારી રૂા. ૨-૦

હુઝેર રૂા. ૨-૦

ત્રિપાઠી . બુકસેલર્સ . મુંબઈ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીયાલય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૬૪૦૭ કિંમત ૪૮-૦

ગ્રંથનામ પ્રારબ્ધના પારપ

વર્ગાંક ૨૦૨૨

પ્રારબ્ધના પાસા

રહસ્યપૂર્ણ સામાજિક નવલકથા

લેખિકા

વી. એમ. પી.

સ્થાપ્ય ચાર રૂપિયા

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ

બુક્સેલર્સ : પબ્લિશર્સ

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, બુંબઈ ૨

પહેલીવાર

૧૦૦૦

ઇ. સ. ૧૯૪૭

વિ. સં. ૨૦૦૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગવર્નમેન્ટ ઓફીસ ઇસ્ટ-અંગલ

૨૬૪૦૭ ૬-૧૩

સર્વાધિકાર સુરક્ષિત

પ્રકાશક :

નંદલાલ મોહનલાલ ઠક્કર
એન. એમ. ઠક્કરની કુાં. વતી
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ, ૨.

મુદ્રક :

કનૈયાલાલ ખી. શાહ
ઓરીએન્ટ પ્રિ. હાઉસ,
નવીવાડી,
મુંબઈ, ૨.

11
1947

67 7
14 NOV 1947
328.

શ્રીમતી માણિકબહેન એ. ઠાકરશીને

શ્રી સરસ્વતી અને શ્રેવાભાવના
સુભગ ત્રિવેણીસંગમના પરિણામે
અખિલ ભારતવર્ષની અને વિશેષ
ગુજરાતની સ્ત્રી-પ્રજ્ઞિમાં આપને જે
અગ્રસ્થાન વધુ છે તેની વંદના રૂપે
તેમ જ

પંદર પંદર વર્ષના આપના નિકટના
સહવાસમાં આપે મારા પ્રત્યે જે
મમતા અને વાત્સલ્યની એકધારી
અમીધારા વહાવી છે તેના યત્કિર્તિ

ઋણસ્વીકાર તરીકે

અપરંપુ

વી. એમ. પી.

धीरज, धर्म, मित्र अह नारी ।

आपतकाल परखिये नारी ॥

गोस्वामी तुलसीदास

વાર્તાસિયાંની સેવામાં

સાહિત્યના કોઈ પણ પ્રકાર કરતાં વાર્તાના વાચકોની સંખ્યા વધુ હોય છે. આવાં વાર્તાસિયાંની સેવામાં આ નવલકથા રજૂ કરું છું.

દેવી અને આસુરી શક્તિઓના પ્રતીક જેવા સજ્જનો અને દુર્જનો વચ્ચે સર્જનશુનો સનાતન સંગ્રામ આપ્યાં કરે છે. આવા સંઘર્ષની આ વાર્તા છે. ક્યારેક આ ગજબાહ-ધર્ષણ-ઉમ્મ ખને છે અને તેમાંથી જન્મતાં યુદ્ધસ્ય કથા રમ્યા જેવાં રસ, રંગ અને રહસ્ય વાતો રોમાંચક બનાવે છે.

પસીનો પાડી પ્રામાણિકપણે પૈસા પેદા કરવાને બદલે આજકાલ જ્યાં ત્યાં પારકાનું પચાવી પાડવાની શક્તિ વધુ દેખાય છે. આવા ઉજળા ઢંગો પહેલાં તો ઝૂટ ઓળખાતા નથી અને જ્યારે તેમની જાણ થાય છે ત્યારે તેમણે બિહાવેલી જાળમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ બની ગયું હોય છે. પ્રપંચીઓ એક પાપને છુપાવવા ખીજાં અનેક પાપોની પરપરા પાછું વાળીને જોયા વિના સળે છે. ઘડીબર આનો અંત દેખાતો નથી. આપણી શ્રદ્ધા, સહનશીલતા અને હીમત ડગમગી જોઈ છે. પણ આખરી અંજામમાં સ્વયં જીતે છે અને અસત્ય હારે છે. પછી એને ઈશ્વરી ઈન્સાફ કહો કે પ્રારબ્ધના પાસા કહો. માનવની મેલી મુરાદો નહિ પણ માલીકની મરજી જ આખરે પ્રબળ પૂરવાર થાય છે.

સુજનતા અને શંકતાના ભાતીમળ વાર્તાપ્રવાહમાં કથાનાયક અરવિંદના મિત્ર શ્રીકાંત અને નાવિકા રજનીની સખી હાવનિકાને મિત્રધર્મ અનેક આપ્તો અને વહેમનાં વમળો વચ્ચે માનવતાના પ્રવતારકની ગરજ સારે છે જગતમાંથી માણસાઈ કે મદદનગી

મરી પરવારી નથી એની પ્રતીતિ એ બેના જીવનમાંથી મળે છે. પોતાનાં મિત્રોને દગાપાજ દુસ્મનોના દળબંધી કુમલાઓમાંથી ખચાવવા તેઓ જનનના જોખમે ઝૂઝૂમે છે અને અપૂર્વ કુનેહ, તર્કશક્તિ, સાહસ તથા યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પ્રપંચીઓને પરાસ્ત કરે છે.

આ સામાજિક વાર્તામાં વચ્ચે ખલપાત્રોની ખટપટો અને શવત્તાની પડ્યત્રોની ધૂમશ્રદ્ધીને બેદવા તથા ભોંયભેગી કરવા અમુક અંશે ડીટેકટીવ-ગસુસી-તત્વ ઉમેરાયું છે જે વાચકની ઉત્કૃષ્ટતાને ઉત્તેજે છે અને જિજ્ઞાસાને જકડી રાખે છે. પરંતુ વધુ વિષયોમાં ન ઊતરતાં વાચકમિત્રો વાર્તા વાંચીને જાતે જ તેની પરીક્ષા કરે અને પોતાના રેન્જિંગ જીવનમાં મળતાં વિવિધ માનવીઓની પણ પરીક્ષા કરતાં શીખે એટલું ઇચ્છી વિરમું છું.

મુ'બાઈ }
૧-૬-૪૭ }

લેખિકા

પ્રારબ્ધના

પાસા

અનુક્રમ

પ્રકરણ	પાનું	પ્રકરણ	પાનું
૧ રટેશન પર ચોરી	૧	૨૫ અરવિંદનું આશ્ચર્ય	૧૬૨
૨ સ્વર્ણપુરની રજની	૭	૨૬ લોજવાળા પર આકૃત	૧૬૯
૩ સખીની શીળા ગોદમાં	૧૩	૨૭ બગલગત	૧૭૭
૪ દંબી પૂતળાં	૨૨	૨૮ ટેલીફોનમાં ચેતવણી	૧૮૨
૫ પીન ગૂંમ !	૨૮	૨૯ કોણ ચાલાક ?	૧૮૭
૬ મજુરનું પ્રમાણિકપણું	૩૪	૩૦ ફોટા માટે ફાટફૂટ	૧૯૪
૭ પીન કોની ?	૪૧	૩૧ અરુણનું અપહરણ	૨૦૪
૮ અરુણની શિક્ષિકા	૪૮	૩૨ વહેમનાં વાદળ	૨૧૨
૯ લખના મધુરા દુકાવા	૫૫	૩૩ કાળો તમચો કોણ ?	૨૧૭
૧૦ અસંતોષનાં બીજ	૬૪	૩૪ પ્રપંચ સામે પ્રપંચ	૨૨૭
૧૧ બુઘારીઓ	૭૪	૩૫ રમજુ કાયવરનું ખૂન	૨૩૫
૧૨ લખ જીવનમાં સડો	૮૦	૩૬ હીકમતથી નાઠો	૨૪૩
૧૩ શ્રીકાન્તના દુશ્મનો	૮૩	૩૭ બે બળનો સામનો	૨૪૯
૧૪ વડીલનું વાતસલ્ય	૮૭	૩૮ કૂતરાની ચાલાકી	૨૫૫
૧૫ વરલીની ભૂતાવળ	૯૪	૩૯ હવાઈ વિમાનનો	
૧૬ આત્મત	૧૦૦	દુરુપયોગ	૨૬૫
૧૭ શ્રીકાન્તનાં સાહસ	૧૦૪	૪૦ બેદી વાલ કોનું ?	૨૭૧
૧૮ ભૂતકાળના પોપડા	૧૧૦	૪૧ અરવિંદનું અવિચારી	
૧૯ ત્રિકાળદર્શી ગોળો	૧૧૮	સાહસ	૨૭૭
૨૦ ઉઠાઉગીરીમાં નિષ્ફળતા	૧૨૮	૪૨ દોઢલાખના દાગીના ગુમ	૨૮૧
૨૧ ગુણવાન મિત્રની મદદ	૧૩૮	૪૩ અનુપમાને સતામણી	૨૮૯
૨૨ નવા દાવની મંત્રણા	૧૪૩	૪૪ કોશીપનાં ફળ	૨૯૫
૨૩ પોલીસ તપાસ	૧૪૯	૪૫ પાપના છાંટા	૩૦૩
૨૪ કાળો તમચો	૧૫૪	૪૬ બુઘાયેલી આગનો તણખો	૩૧૦
		૪૭ ઉપસંહાર	૩૧૯

પ્રારબ્ધના પાસા

: ૧ :

સ્ટેશન પર ચોરી

તેરી ગઠડીએ' લાગા ચોર

મુસારીર ભગ જરા, ભગ જરા.

—ધૂપછાંવ

શિયાળાની એ ઠંડી રાત્રિ હતી. પવન પણ વાતો હતો. સૂર્યપુર મામના લોકો આ ઠંડીમાં બહાર પણ નીકળતા ન હતા. દીવામાં બત્તી પડ્યા પછી તેઓ મકાનો વાસીને જ ઘરમાં રહ્યા હતા. મામ આશરે હજારેક માણસની વસ્તીનું હતું. પણ અત્યારે લગભગ હથના શુમારે જાણે એમાં કોઈ વસતું જ ન હોય એવી રિથિતિ જણાતી હતી.

સૂર્યપુર રેલ્વે સ્ટેશન હતું. નાનાં ગામડાંનાં સ્ટેશનો મુ'બાઈ જેવાં મોટાં હોતાં નથી. ત્યાં સ્ટેશનની જગ્યા એટલે રેલ્વેના પાટાઓ, સ્ટેશન માસ્તરને ટીકીટો આપવાની એકાદ ઓરડી; કદાચ હિતાશ્વોને બેસવા માટે પતરાનું એકાદ છપરું હોય અને ન પણ હોય; થોડક બાંકડા અને એકાદ ઝાંપો.

સૂર્યપુરના રેલ્વે સ્ટેશને અત્યારે ફક્ત એક જુવાન બાળા સિવાય બીજું કોઈ જણું ન હતું. એક પણ ફાનસ ત્યાં સળગતું ન હતું. ફક્ત ટીકીટો આપવા માટેની ઓરડીથી લોકો જાણી શકતાં કે, આ રેલ્વે સ્ટેશન છે અને આ બાળા એવું જાણતી હોવાથી અહીં આવી હતી.

મોગરદમ અધકાર હતો. ઠંડો પવન પણ સુસવાટા મારતો હતો.

બાળા સ્ટેન્ડ ક'પી. એને બહારગામ જવાનું હતું એટલે એ અહીં આવી હતી. દશ વાગે ગાડી ઊપડે છે એમ તે માનતી હતી પણ અહીં આવતાં તો તેણે બધું સૂમસામ દીધું. આ રેલ્વે સ્ટેશન હતું એ તો ચોક્કસ તે જાણતી હતી. કારણ કે, તે દિવસના ભાગમાં કોઈ કોઈવાર આ સ્થળે આવતી હતી. 'ઘેર પાછી જાઉં?' તેના મનમાં સવાલ થયો; 'શું ગાડી જતી રહી હશે?'

ધડીવાર સુધી તે પિમાસણમાં ઊભી રહી. ફરીથી એના મનમાં સવાલ ઊઠ્યો: 'કદાચ ગાડી મોડી આવતી હશે તો?...પણ અહીં કેમ કોઈ પોર્ટર કે રેલ્વેના માણસો જણાતા નથી?'

એકાએક રેલ્વેના પાટાની બાજુ બાજુએથી એક ફાનસ દેખાયું, ફાનસ ધીમે ધીમે તેના તરફ આવતું દેખાયું. પછી તો, એક માણસનો આકાર દેખાયો. તે રેલ્વેનો પોર્ટર હતો. જ્યારે તે તેની નજદીક આવ્યો ત્યારે બાળાએ પૂછ્યું: 'મુંબાઈની ગાડી આવી મઠઈ?'

'હમણાં આવશે.' પોર્ટર આમ કહીને ઝાંપા મારફત બહાર જતો રહ્યો. બાળાના હૃદયમાં શાંતિ વળી કે, ગાડી તો હજી ગઈ નથી. પણ 'હમણાં' એટલે ક્યારે? શું અહીં અંધારું જ રહેશે? અને મારે રીકીટ લેવી છે તે કાણ આપશે ?

રખેને ગાડી ચૂકી જવાય, એ બહીકથી બાળા એક બાંકડા ઉપર બેસી એની પાસે સરસામાનમાં ફક્ત નાની સરખી ચામડાની એક બેગ હતી. એ બેગ પોતાની નજદીક મૂકાને સુસવાતા વાયરામાં તે ટુટીયું વાળીને બાંકડા પર બેસી રહી.

તેને અહીં બેઠે બેઠે સ્ટેન્ડ ઝાંધ આવી ગઈ. એને ખ્યાલ રહ્યો નહીં કે, એની બાજુમાં શું બની રહ્યું છે. કાળા અંધકારમાં બળી જાય એવો એક કાળો આકાર બહુ જ ધીમે પગલે એના બાંકડા આગળ આવ્યો અને એને એને ખમર પડે નહીં એવી રીતે બાંકડા પર પડેલી એની બેગ ઉઠાવીને ચૂપચાપ પસાર થઈ ગયો !

સ્ટેશનની ઓરડી આગળનું અને બીજું એક ફાનસ, એમ બે

ફાનસો સળગ્યાં; પણ તેમ છતાં આ બુવાન સ્ત્રી ઉતાડે કિંવતી હતી, 'આલો ટીકોટો લઈ જાઓ.' રોશન માસ્તરે ખૂમ પાડી ત્યારે જ આ સ્ત્રી-ઉતાડે સફાળી ચોંકી ઊઠી, પોતાની બેગ સંભાળવા તેણે બાબુમાં હાથ ફેરવ્યો અને ને વધારે ચોંકી. તે ઊઠીને ઊભી થઈ. બાંકડા ઉપર, નીચે, આગળ, પાછળ એમ ચારે બાજુ જુએબાકળી વેતેવા લાગી. એટલામાં પોર્ટર તેની પાસે આવ્યો.

‘મારી બેગ ક્યાં ગઈ?’ બાળાએ તેને પૂછ્યું.

‘તમે બહારગામ જવાનાં છો? ટીકોટ કરાવી લ્યો હમણું માડી આવશે.’ પોર્ટરે તેના સવાલનો જવાબ દેવાને બદલે કહ્યું.

‘એક પુરૂષ-ઉતાડે આ વખતે ટીકોટ કઢાવીને ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

‘પણ મારી બેગ? અહીં મૂકીને જ હું ખેડી હતી? કોઈ લઈ ગયું કે શું?’ બાળા ગભરાઈને બોલી.

‘અમે તો લીધી નથી. અમારે શું કામ લેવી પડે?’ પોર્ટર એમ કહીને ત્યાંથી જતો રહ્યો. બાળા બાંકડા પર બેસીને રડવા લાગી.

પુરૂષ-ઉતાડેએ બાળાને પૂછ્યું: ‘બાઈ, કેવડી બેગ હતી? અને રજાળતી શું કરવા મૂકી?’

‘બેગ બહુ જ નાની હતી. મારી નજદીક મૂકીને હું ક્યારની અહીં ખેડી રહી હતી, લગભગ દોઢ કલાક થયો હશે. એમાં મારા ભાડાના રૂપીઆ હતા. મારાં થોડાંક કપડાં હતાં, હવે મારું શું થશે? મારી કને તો બાગ રૂપીઆ પણ નથી.’ આમ બોલતાં બોલતાં એની આંખમાંથી આંસુ ખર્યાં.

દોવાના પ્રકાશમાં ઉતાડેએ જોયું કે, ને બાળા કોઈ ખાનદાન કુટુંબની જણાતી હતી. તે ઘણી જ ખૂબસુરત હતી. તેણે સાદાં પણ સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેવાં હતાં.

‘રોશન માસ્તરને ખબર આપો. અને બાઈ, દોઢ કલાક વહેલાં શું કામ આવીએ? જાણો છો ને કે, આ જગત જેવી

જગ્યા છે. હુઆ બદમાશો ક્યાં ને ક્યાં છુપાઈ રહ્યા હોય અને ઉતાડ્યોને બેકામ બેઠને તેમનો માલ લૂંટી જાય.' ઉતાડ્યે શિખામણ દીધી.

રેશન માસ્તર પાસે તે બાળા ગઈ, અને પોતાની બેઠની થયેલી ચોરીની હકીકત તેને કહી. માસ્તરે બાળનું અવલોકન કરીને કહ્યું: 'તમારી પાસે બેગ હતી તેનો પુરાવો શો છે? અમે આ માટે કાંઈ જોખમદાર નથી. પૈસા હોય તો આપો. તમે કહેશો ત્યાંની ટીકીટ કાઢી આપીશ.

‘મારા પૈસા તો બધા જ ચોરાઈ ગયા!’

‘તો તેમાં અમે શું કરીએ? ઘેર પાછા જાઓ. હજી દશમિનિટ બાકી છે, બીજા પૈસા લઈ આવો.’

‘પણ માસ્તર સાહેબ, આ બાળની બેગ કોણ ચોરી ગયું તે બદલ તપાસ તો કરાવો?’ ‘પુરૂષ-ઉતાડ્યે સવાલ કર્યો.

‘ભલા માણસ, હું ટાકીટો આપું કે તપાસ કરવા જઈ? એ કામ પેલિસનું છે હમણાં એક પોલિસ-સિપાઈ આવશે. બાળને ફરિયાદી નોંધાવવી હોય તો નોંધાવે; પણ ફરિયાદ નોંધાવીને તો એને આ ગામમાં જ રહેવું પડશે. બહારગામ નહીં જવાય’. માસ્તરે કહ્યું.

પુરૂષ-ઉતાડ્યે બબડતો બબડતો ત્યાંથી જતો રહ્યો, બાળાની આંખમાંથી ખળખળ વહેતાં આંસુ રોકાતાં નહતાં. રેશન માસ્તરે એના તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના પોતાનું લખવાનું કામ ચાલુ રાખ્યું. ઉતાડ્યો તો બીજા કોઈ નહોતા એટલે એને ટીકીટો આપવાની ન હતી.

ગાડીની સિમોટી સંભળાઈ. પોર્ટર આવ્યો: ‘સાહેબ ગાડી આવે છે.’

‘બાઈ, તમારે ટીકીટ લેવાની છે કે?’ માસ્તરે પૂછ્યું.

બિચારી! રોતી રોતી ચોરડી બહાર ગઈ, રેશન માસ્તર ચોરડીનું બારણું બંધ કરતો હતો ત્યાં એક મોટર ગાડી આવીને, રેશન બહાર ઊભી રહી. એમાંથી એક જુવાન પુરૂષ ઊતર્યો.

રોશન માસ્તર તેને ઓળખતો હતો. તેણે પૂછ્યું : ‘ક્યાં જવું છે, રાવ સાહેબ ? બરાબર વખતસર આવ્યા છો. ટ્રેન બે મિનિટમાં આવી લાગશે.’

‘સેકન્ડ ક્લાસ બોમ્બે સેન્ટ્રલ’ યુવકે કહ્યું અને ખિસ્સામાંથી પાકીટ કાઢીને તેમાંથી કેટલીક નોટો બહાર કાઢી.

પેણે જે પુરૂષ-ઉતાડ અગાઉ બબડતો બબડતો ચાલ્યો ગયો હતો તે આ વખતે યુવક પાસે આવ્યો અને સલામ કરીને બોલ્યો : ‘આ બેનને આપ ઓળખો છો, રાવ સાહેબ ?’

યુવકની દૃષ્ટિ બાળા તરફ ગઈ, પગબર તેના તરફ જોઈ રહી ને બોલ્યો : ‘કેમ, કાંઈ મુશ્કેલીત કામી થઈ છે ?’

“એ બહેનની બેગ ચોરાઈ ગઈ છે. દોઢ કલાકથી અહીં આવેલાં, એમને પણ બહારગામ જવાનું છે. બેગમાં એમના બધા પૈસા હતા—”

“માસ્તર સાહેબ,” યુવકે રોશન માસ્તરને કહ્યું : આવો જ તમારા રોશનનો બદોબસ્ત છે કે ? મુસાફરો લુંટાઈ જાય છે છતાં તમે—”

“મને કપકો ના આપશો, મહેરબાન, વાંક તો ઉતાડ્યોનો જ કે, તેઓ સંભાળ કેમ ન રાખે ? બીજું, એ બાઈએ ચોરી થતી વેળા બૂમ મારી નથી. અમે દોઢ કલાક ફરમાન કોઈ જાતનો શોરબકાર પણ સાંભળ્યો નથી. બાઈની બેગ ચોરાઈ હશે કે કેમ એ જ સવાલ છે. બાઈ બેગ લાવી જ નહીં હોય.”

“ફરિયાદ, કરવા જનારને કહેવું કે, ‘તું જ ચોર છે’ એવી આપની આ રીત છે !” યુવકે કહ્યું અને બાળા તરફ જોઈ તેને વંદન કરીને તે બોલ્યો : “શ્રીમતી, જે તમને હરકત ન હોય તો મને કહેશો કે, તમારે ક્યાં જવાનું છે ?”

“શુ બાઈ”

“માસ્તર સાહેબ, એમની ત્રીજી વર્ગની એક સેન્ટ્રલની ટીકીટ પણ આપો.” યુવકે આમ કહીને દશ દશની ત્રણ નોટો તેના હાથમાં મૂકી.

“શાબાશ છે, રાવસાહેબ ” પેલો પુરૂષ-ઉતાર બોલ્યો: “હું જાણુતો જ હતો કે, તમે આ બહેનને મદદ કરશો. દુઃખીને સહાય કરવાની તમારી પ્રકૃતિથી હું પૂરો વાકેફ છું.” તેણે બાળા તરફ વળીને કહ્યું: “બહેન, હવે તમે મુંઝવેશો નહીં. તમે આ ગામમાં રહો છો?”

“મારું નામ રજની. હું અહીં માતાજીને ટેકરે રહું છું.”

આ વખતે પેલા યુવકે સેન્ટ્રલની એક ટીકીટ અને દશની એક નોટ તે બાળાને આપવા માંડ્યાં. બાળા બોલી: “ટીકીટ જ ફક્ત આપો. રૂપીઆ નહીં. ટીકીટના પૈસા હું પાછા ક્યાં મોકલી આપું તે માટે આપનું શરનામું આપો.”

યુવક હસ્યો. એક વિઝિટિંગ કાર્ડ કાઢીને તેણે કહ્યું: આ મારું મુબારકનું શરનામું છે. ટીકીટના પૈસા તમે મોકલો તેની સાથે આ દશ રૂપીઆ પણ પાછા મોકલજો ને?”

“બરાબર છે.” પુરૂષ ઉતાર બોલ્યો: “બહેન, તમારું તો બહુ ચોરાઈ ગયું છે ને? મુબારક પહોંચશે પછી ત્યાં જવાનાં હશે ત્યાં માડી, કે ટ્રામમાં તો જવું પડશે ને? પૈસાને તો હાલતે ચાલતે ખપ પડે. પાસે રાખ્યા સારા. ઇશ્વરનો આભાર માનો કે, અમારા ગામના આ લખેશરી સાથે તમારો મેળાપ થયો.”

આ વખતે ટ્રેન આવી પહોંચી. બાળાએ આનાકાની ખખેરી નાંખી. દશની નોટ લઈને તેણે કહ્યું: “આ ઉછીનાં નાણાં આપવા માટે હું આપનો ત્રણજ આભાર માનું છું.”

“એમાં આભાર શેના? શું માણસની ફરજ નથી કે, માણસને મદદ કરવી? અને તેમણે આપ તો અપબળા છો. સ્ત્રી જાતિ તરફના માનને ખાતર મારે કાઠપણ બોગે મદદ કરવી જોઈએ.” તે આમ કહીને ટ્રેન તરફ ગયા.

બાળાને પેલો પુરુષ-ઉતાર : સ્ત્રી-વર્ગના ડબ્બામાં બેસાડીને પુરુષ વર્ગના ડબ્બામાં બેસવા જતો હતો ત્યાં રજનીએ પૂછ્યું: “વીરા, તમારું નામદામ તો કહો? હું તમારો ઉપકાર પણ જૂઠું તેમ નથી.”

રજની બહેન, હું તમને ઓળખું છું. કોઈ વાર મારો ને તમારો મેળાપ થશે. અને ત્યારે, હું મારી ઓળખાણ આપીશ. આમ કહી તે માણસ પોતાની ઓળખાણ આપ્યા વિના બીજા ડબ્બામાં બેસી ગયો.

જ્યારે સૂર્યપૂર રોશનથી ટ્રેન ઉપડી ત્યારે રજનીને થયેલો અત્યારનો અનુભવ વારંવાર યાદ આવવા લાગ્યો. એ સર્વ અનુભવોમાં એક ચહેરો એની આંખો આગળ તરવરતો હતો.

“ખરેખર, જન્મ કવળ દુષ્ટોથી જ ભરેલું નથી. રેતીના રણમાં જેમ મીઠા પાણીની વીરડી પણ નીકળે છે તેમ સજ્જનોનો પણ જન્મમાં કોઈ કોઈ વાર પરિચય થાય છે.” તે બોલી.

૨

સૂર્યપૂરની રજની

સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠેલો યુવક એક ઇનામદાર હતો. તેને શવસાહેબનો ખિતાબ મળેલો હતો. તેનું નામ અરવિંદરાય હતું પણ લોકો તેને અરવિંદલાલ કહેતા. તેની માતા તેને અરવિંદ કહેતી. અરવિંદને ટ્રેનમાં બેઠા પછી કોઈ વાર સુધી રજનીના વિચારો આવતા રહ્યા. તે કાણ હતી? શા માટે એકલી આ રાતે મુસાફરી કરતી હતી? મુખાંશમાં તે ક્યાં જનાર હતી? વગેરે વિચારો ધડીભર તેના દિલમાં ઊઠ્યા અને તે સાથે તેનો ચંદ્રસમાન, રૂપ રૂપના અંખાર જેવો ચહેરો તેની આંખ આગળ તરવરી રહ્યો. હરણ જેવી એની

કાળી આંખો, પોપટ જેવું એનું નાક અને એમાં સોહી રહેલા લન્નળપણાના ભાવો ઉપરાંત એનો રૂપેરી ઘંટડી જેવો મીઠો સ્વર; અરવિંદને વારંવાર સાંભરી રહ્યાં. “તે કાઠક સારા કુટુંબની પુત્રી હોવી જોઈએ. તેને હું કાંઈક અંશે પણ મદદગાર થયો અને તેની મુસાફરીની દુઝિયા પૂરી કરી શક્યો તેથી મને આનંદ થાય છે.” તે મનમાં ગણગણ્યો.

અરવિંદની સમક્ષ એકાએક એક ખીજે ચહેરો તરવરી રહ્યો. એ પણ સુન્દરીનો હતો. રંજનીથી તો તે પરિચિત ન હતો પણ આ ચહેરાથી તે માહિતગાર હતો. એના મ્હોં ઉપર એ ચહેરાની યાદથી સહેજ રિમત ઉપજ્યું.

“અનુપમા !” તે બોલ્યો : “ક્યાં એક વખતના મારા લગ્ન નહીં કરવાના વિચારો અને ક્યાં આજ મારી પરિણીતા તરીકે અનુપમા તારી પસંદગી !” દ્રેનના ડબ્બાની ગાદીવાળી બેઠકમાં પડ્યો પડ્યો તે અનુપમાને લગના વિચારોમાં તડતીન થઈ ગયો.

અરવિંદે અનુપમાને તેની માતા કાલિન્દી સાથે મુખાબ્ધમાં એક સિનેમાના બેલ વખતે જોઈ હતી. તેઓ બેઉ અકસ્માત જોડાજોડ બેઠકમાં હતાં. ‘ઇટરવલ’ પડ્યો ત્યારે તેઓ વચ્ચે વાતચીત થઈ; હૃદય ખેંચાયાં; અને પરિચય થયો. અરવિંદને અનુપમાએ પોતાનું શરનામું આપ્યું : ‘મનહર-ચિલા, માટુંગા.’ અરવિંદ એક વખત અનુકુળતા મેળવી તેને ત્યાં ગયો. માટુંમ પડ્યું કે, અનુપમા ટ્રેન્યુએટ હતી. દેખાવમાં સુંદર હતી; તે બે એકજ જાતિનાં હતાં. ત્રણેક માસના વધુ પરિચય પછી અરવિંદને લાગ્યું કે-અનુપમા જગતમાં એક અજોડ કન્યા છે; અને તેને પરણાવવામાં આવેલી ન હોવાથી તેની સાથે લગ્ન કરવા પોતે હચ્છકાર છે. આવી સંસ્કારી બાળા સાથે પરણવું કેને ન ગમે ? અરવિંદે કાલિન્દીને વિનવી કે, અનુપમા સાથે લગ્ન કરવા મંજૂરી આપો. કાલિન્દી બણી જ ખુશ થઈ અને તેણે મંજૂરી આપી.

અરવિન્દની માતા કમળા વયોઝઠ્ઠ હતી, ઘોરીવલીમાં આવેલા 'અરણ્યકુન્જ'માં પોતાના નાના દીકરા અરણ્ય સાથે તે રહેતી હતી. અરવિન્દે ત્યાં જન્મને પોતાના લગ્નની પરવાનગી માગી, કન્યાનો પરિચય આપ્યો, અનુપમા એના નામ જેવી જ છે એમ કહી એના રૂપ ગુણ વગેરેમાં ડાઘ ખીજનો જોડા જડવો મુકેલ છે, એમ જણાવ્યું. અનુપમાના સ્વભાવ સાથે પોતાનો સ્વભાવ મળી ગયો છે એમ પણ કહ્યું.

કમળાએ જવાબ દીધો : પુત્ર, તું સમજણો છે. તને ખબર છે કે તારે માથે કેવી જવાબદારીઓ છે. તું તને જે લાગે તે બેસાડક કર. તારા મુખમાં હું આડખીલી રૂપ નહીં થાઉં. પણ એક વાત સમજ લે. આજના જુવાનો પરણતાં પહેલાં રૂપથી અંગર્થ જાય છે તેમ તું ન કરીશ. મને તારામાં વિશ્વાસ છે, તારી પસંદગી ઉત્તમ જ હશે.'

માતાની મંજૂરીએ અરવિન્દના હૃદયમાં ઉત્સાહ પૂર્યો. કાલિન્દીને ત્યાં માડુગા ખાતે જન્મને તેણે લગ્નની મિતિ ઠરાવી. દોઢ માસ પછી લગ્ન કર્યાં. દરમ્યાન સૂર્યપુર કે જે પોતાનું ઈનામી ગામ હતું ત્યાં અરવિન્દ કેટલાંક અગત્યનાં કામે જઈ આવ્યો. અત્યારે તે ટ્રેનમાં લગ્નની તૈયારીઓ કરવા માટે જ મુંબઈ જઈ રહ્યો હતો.

અરવિન્દે જગત જેવું ન હતું. રૂપાના ચમચાથી દૂધ પીતાં ઉછરેલો એ, શ્રીમંતાઈને લીધે સર્વત્ર ઉજાગું એટલું દૂધ જોતો હતો. એને ખબર ન હતી કે, સ્વાથી જગત, દૂધમાં પાણીનો પણ ભેગ કરે છે. ચોખાનો લોટ અને પાણીનું મિશ્રણ પણ દૂધ જેવું હોય છે. પોતે બલે અને ભોળો હતો તેથી જગતને પણ અરવિન્દ એવું જ જોતો. કાલિન્દી અને અનુપમા, એ એમાં કાલિન્દી જખરી વાચાળ હતી. એમાં પણ ખૂબ મીઠી. 'અરવિન્દભાઈ, અરવિન્દભાઈ' એમ બોલતાં જાણે એને હૃદયમાંથી અરવિન્દ પર અનેરું વહાલ ડોલ્ય એવો દેખાવ કરતી. એની વાણીમાંની મીઠસ અરવિન્દને ખાતર હતી

કે અરવિંદના પૈસાને ખાતર હતી, એવું જો કોઈ ઓળખીતાએ એને પૂછ્યું હોય તો એક નાગણની જેમ પ્રકાશ મારીને તેણે વાત કરી હોત એ નિઃશંક હતું.

પણ અરવિંદને કાલિન્દીના અન્દરખાનેના સ્વભાવની કે હેતુની કશી જાણ નહતી. એ બંને મા-દીકરી લાયક માણસો છે અને સરકારી છે. તેમાં જે વળી દીકરી એન્યુએટ થયેલી છે. આ એક જ બાબતે એને અનુપમા સાથે લગ્ન માટે પ્રેર્યો હતો.

“અહા, એ અત્યારે મારી સાથે મુસાફરી કરતી હોત તો કેવો આનંદ મળત ? સડસડાટ વહેતી ટ્રેન, બહાર પ્રસરેલી ચાંદની, કુદરતની શોભારૂપ જંગલનાં ઝાડનું ઝડપ ભેર પસાર થવું; દૂર દૂરના દેખાવો અને પવનની મંદ મંદ લહરીઓ, આ બધી મજા અનુપમાના સહવાસથી મને ખૂબ પ્રસન્ન કરી દેત. “ટ્રેનની મુસાફરીમાં તે બોલ્યો. ઘડીભર ચૂપ રહ્યા પછી તેણે બોલ્યું: “એને જોયે મને એક અડવાડીયું થયું. મુખાર્જી જઈને પહેલોજ એને મળવા જવાનો પત્ર લખીશ.”

આ યુવાનને આ વિચારોમાંજ અંતે બિંબ આવી ગઈ. જ્યારે મુખાર્જી સેન્ટ્રલ સ્ટેશન આવ્યું ત્યારે તે જાગૃત થયો. ટ્રેનમાંથી બહાર નીકળતાં એને એક નામ યાદ આવ્યું: “રૂઝની.”

“હું...એ બાળાને મેં સૂર્યપુરમાંથી ટ્રેનમાં બેસાડી હતી.” તે મનમાંજ બોલ્યો: “હું કેવો બૂઝકણો ? આખી રાતની મુસાફરી દરમિયાન મેં બિચ્ચાજ કર્યું અને એકવાર પણ એના ડબ્બા પાસે જવાની કે તેની ખબર કાઢવાની કાળજી રાખી નહીં !” તે તરતજ ડબ્બાઓમાં ડોકીઆં કરવા લાગ્યો. સ્ત્રી વર્ગના ડબ્બામાં તે નહતી. બીજા ડબ્બા શોધી વળ્યો. તેમાં પણ તે ન હતી !

“હું કેવો સ્વાર્થી !” એ બિચારી અગ્નિશી ગરીબ અને શ્રમભાજી બાળાની મેં લગીરે બાળ ન લીધી !”

અચાનક તેના ખભા ઉપર કોઈકે પાછળથી હાથ મૂક્યો.

અને કહ્યું: “મિત્ર, કઈ ગરીબ અને શરમાળ ખાળા વિષે વિચાર કરે છે ?”

“અહો, દોસ્ત શ્રીકાંત!” જે યુવકે અરવિંદના ખલા પર હાથ મૂક્યો હતો તેના બેઉ હાથ ઝાંઝી લઈને ખૂપ: સ્નેહપૂર્વક અરવિંદે વાત કરવા માંડી; “તું” મને સત્કારવા આવ્યો છે કે ?”

“હા, તારાં માતાશ્રીએ મને મોકલ્યો છે. પહેલાં એ કહે કે, તું હમણાં કામ્ કરીય અને શરમાળ ખાળા વિષે શું બોલતો હતો ?”

અરવિંદે સૂર્યપુરમાં થયેલાં રજનીનો મેળાપ; તેની ચારામ ગયેલી કપડાંની અને નાણાંની ભેગ અને તેને પોતે આપેલી ઉછીની રકમની વાત કરી; તેમજ પોતાનું વાતકેશ્વરનું સરનામું તે પાછને આપ્યું છે તે હકીકત કહી અને સવાલ કર્યો: “તું” આખી રાત જાગ્યો અને તેને પૂછવા એ ગયો નહીં કે, કાંઈ અમલ છે ? હવે અહીં ઉતરનાં જોઈ ક્યું કે, તે નથી ? તેનું શું થયું હશે ?”

“મિત્ર. તું” તો ભલો ને ભલો જ રહ્યો !” શ્રીકાંતે હસાને કહ્યું: ‘તે તારા કરતાં તો વહેલી ઉતરીને પેટદોષ ખદાર જતી રહી હશે ? ખીજું વળી એને શું થાય ?’

‘પણ મને એણે ખબર—’

‘ગરીબ અને શરમાળ એવી તેની પ્રકૃતિ તો તેં જ વર્ણવી પતાવી ને ? હવે મને કહીશ કે, એવી કઈ ખાલ તારા જેવા પૈસાદાર પાસે એકદમ આવે ? ગરીબોના ક્ષોભનો અને તેમણે ખાસ કરીને અખળાઓના સંકાયનો તને કયાંથી ખ્યાલ હોય ? તેઓને પૈસાદારોની એક જાતની ખદીક લાગે છે ! જગતમાં પૈસાદારો એટલે ગરીબોના દાઝ નહીં જાણનારા, એવી જાતની ખાપ જ પડી ગયેલી હોય છે; એટલે ગરીબો એકદમ કદાપિ તેઓ પાસે જતા નથી.’

‘પણ મેં તે ખાળાને મદદ કરી હતી. શું હું સ્વાર્થી તરીકે એ કાર્યમાં દેખાયો ?’

‘ભાઈ, અમળાઓના દિલનો સંકેત હું નહીં’ સમજી શકે. તારી મદદ કોઈખીજી મલિન હેતુથી હોય એમ તે માની લે એમાં નવાઈ નથી. ઘણીવાર એવું બને છે કે, રૂપધેલા દુષ્ટશુદ્ધિના પૈસાદારો ગરીબ અને રૂપાળી યુવતીઓને મોહમાં આંજતા મદદ આપવાનો દેખાવ કરે છે, આમ તારા વિષે તેણે માની લીધું હોય એ સંભવિત છે.’

‘ઓ પ્રભુ! મને તો આવો કિંચિત્માત્ર ખ્યાલ ન હતો! શ્રીકાંત, હું એવો દુષ્ટશુદ્ધિનો મલિન માનવ છું?’

શ્રીકાંત હસ્યો અને અરવિંદનો ખભો ધાપડતાં બોલ્યો: ‘ઈશ્વરનો આભાર માન કે તારામાં કળિ પ્રવેશ્યો નથી; અને જ્યાં સુધી હું તારો મિત્ર છું ત્યાં સુધી તારામાં તે કદિપણ ન પ્રવેશે એની હું કાળજી રાખીશ. ચાલ મિત્ર, હવે ચાલી’ બહુ મોડું થયું. હજી તો આપણે બોરીવલી જવાનું છે.’

‘બોરીવલી નહીં. હું તો વાલકેશ્વરને ખંગલે જઈશ. એ ખંગલાની તમામ પ્રકારની નવેસરથી સગવડ કરવાની છે એટલે દિવસનો મોટો ભાગ અને કદાચ મોડી રાત સુધી દરરોજ ત્યાં રોકાવું પડશે. મને બોરીવલી રહેવું નહીં શકે.’

‘હીક જેવી તારી ઇચ્છા.’

એક મિત્રો ‘પ્લેટફોર્મ’ બહાર નીકળ્યા શ્રીકાંત અરવિંદની મોટરમાં હતો. એક મિત્રો તેમાં બેસી ગયા અને મોટર વાલકેશ્વરના અરવિંદ-કુંજ તરફ ચાલી.

સખીની શીળી ગોદમાં

રૂઝનીને બોમ્બે સેન્ટ્રલ ઉપર અરવિંદે દીડી ન હતી તેનું કારણ એ હતું કે, ટ્રેન ઊભી રહેતાંજ તે, પોતાની પાસે કાંઈપણ સરસામાન ન હોવાથી ટ્રેનમાંથી ઉતરીને સડસડાટ ચાલી ગઈ હતી. એક બાકુતી માડીમાં બેસીને તે ભુલેશ્વર તરફ ગઈ હતી.

ભુલેશ્વરમાં રાધવજીની ચાલીમાં રૂઝનીની બહેનપણી લવંગિકા રહેતી હતી. લવંગિકા આશરે ૩૫ વર્ષની એક વિધવા હતી. મેટ્રીક સુધી મણીને તેણે ચિત્રકામની પરીક્ષા આપી હતી અને તેને પરિણામે અત્યારે તે ચિત્રકલા દ્વારા પોતાનું જીવન નિભાવતી હતી. એનાં ઘણાં ચિત્રો ગુજરાતનાં માસિકો અને અકવાડિકામાં પ્રગટ થતાં અને તેમાંથી તેને પૈસા મળતા. ઉપરાંત, ચિત્રોના વેપારીઓને ત્યાંથી તેને કામ-કાજ મળતું. મુંબઈ જેવા શહેરમાં અને ચિત્રકલાના વધતા જતા શોખના જમાનામાં ફક્ત કાગળો અને કેનવાસ ઉપરજ નહીં પણ મકાનો, થીએટરો વગેરેની દિવાલો ઉપર ચિત્રો પાડવાના અને જુદી જુદી રંગવાળી 'ડીઝાઇનો' દોરવાના કામકાજમાં પણ લવંગિકા પ્રવીણ હોવાથી તેને લગતાં કામકાજ પણ મળી રહેતાં.

લવંગિકા કલાની પૂજારિણી હતી; ઉઘમી હતી; પ્રમાણિક, સમ્યારિત્રશાળી અને બુદ્ધિમતી હતી. પરિણામે સ્ટેજ માસિક રૂ. ૧૦૦ થી ૧૨૫ તેને મળી રહેતા. રાધવજીની ચાલીમાં નં. ૧૫ ની ખોલીમાં તે રહેતી હતી; જેમાં બે ઓરડીઓ અને ત્રીજું રસોડું એમ ત્રણ રૂમો હતી. એને એકલીને માટે બે ઓરડીઓ પૂરતી હતી.

પ્રાતઃકાળમાં જ્યારે તે હમેશના નિયમ મુજબ વહેલી ઊઠી; ન્હાઈ ધોઈ પૂજન કરી પોતાના ચિત્રકામમાં પ્રવૃત્ત થઈ ગઈ ત્યારે તેની ઓરડીના ઉપરથી સાદ સંજળાયો: “લવંગિકા બહેન!”

ચિત્ર દોરતાં દોરતાં લવંગિકાએ મ્હોં ઊંચું કરીને ઉપરમાં.

નજર કરી. તેણે એક યુવતી દીડી. તેનું મ્હોં મલક્યું અને પીછી એક બાજુ મૂકી દધને તે તરત જ ગિડી. ગિડતાં ગિડતાં વ્હાલભર્યાં સ્વરે તે બોલી : “કાણ, બહેન રજની !”

બેઉ સખીઓ ભેટી પડી. રજનીની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં. જ્યારે એમેર દુઃખનો દાવાનળ સળગી રહ્યો હતો, જ્યારે જીવન આકરૂં લાગી રહ્યું હતું ત્યારે વિસામારૂં પોતાની આ એક સખી હતી. અને એને ત્યાં આવતાં તેને ખૂબ પ્રેમથી આવકાર મળ્યો.

‘કંઈ સામાન નથી લાવી બહેન ?’ લવંગિકાએ પૂછ્યું.

‘ના.’ રજનીએ જવાબ દીધો.

‘ત્યારે રમોડામાં ચાલ, હું તારે માટે વ્હા બનાવું અને પછી આપણે વાતો કરીએ.’ લવંગિકાએ કહ્યું.

‘બહેન, હું વ્હા બનાવી લઈશ. તમે તમારા કામમાંથી શું કરવા બોટી થાવ ?’

‘કામ અને કાજ ! એ તો રોજનું છે અને હું તો અત્યારે પુરસદનું કામકાજ કરતી હતી. લે, અંદર ચાલ હવે.’

લવંગિકાની ઓરડીનું નિરીક્ષણ કરતી રજની તેની પાછળ ચાલી. પહેલી ઓરડીમાં ચિત્રો અને ચિત્રો જ હતાં. જો કે એમાં એક બાજુએ એસવા માટે ત્રણેક ખુરશીઓ હતી અને એક નાનું સરખું સ્ટુલ હતું પણ એ પ્રથમ ઓરડી એટલે ચિત્ર કલાનું પ્રદર્શન એમ કહીએ તો ચાલે. દિવાલો પર પુષ્કળ ચિત્રો હતાં. જમીન ઉપર પણ કેટલાયે અર્ધાં અને થોડે ભાગે દોરેલાં ચિત્રો અને વિવિધ ડીઝાઈનનાં સાધનો હતાં.

બીજી ઓરડી લવંગિકાએ પોતાના સુવાના ખંડ તરીકે રાખી હતી. એમાં એક બાજુ એક મચ્છરદાની વાળો પત્રંગ હતો. તેની પાછળની દિવાલ ઉપર એક બુક-કેસ હતું જેમાં કેટલીક ચોપડીઓ હતી. દિવાલની ઉપર અનેક માસિકો અને અઢવાડિકોના થોક હતા.

અને તે ઓરડીમાં પણ થોડીક મંજૂની તસ્વીરો દિવાલો ઉપર લટકાવેલી હતી.

ત્રીજી ઓરડી પહેલી એ કરતાં વધુ વધારે ન્હાતી હતી પણ તે રસોડું હતું. તેમાં ઝાઝલીઓ ઉપર અનાજ, લોટ વગેરેના ડબ્બાઓ હતા અને એક પાનુ એ સધડીઓ સ્ટવ વગેરે પડેલાં હતાં.

એક પાટલા પર રંજનીને ખેસાડીને હાવગિકાએ મેઈફ્ટી-સ્ટવ સળગાવ્યો. રંજનીએ કહ્યું: ‘આ સ્ટવ કંઈક જુદી જાતનો છે, ખરું બહેન?’

હાવગિકાએ જવાબ દીધો; ‘અકસ્માત ન થાય તેવી સમવડવાળો આ સ્ટવ છે. આપણા ગુજરાતી લોકોમાં સ્ટવથી બળી મરવાના અકસ્માતો ઘણા થાય છે અને તે પણ આ મુખર્ષી શહેરમાં! આનું કારણ આપણા સ્ત્રી-વર્ગનો રધવાટ હોય છે. ખુલ્લો સ્ટવ ચોતાવીને તે પછીથી તેઓ લકરસફર ગેડે અને તે દરમ્યાન સાડીનો છેડો સળગે તેનું તેમને ભાન પણ રહેતું નહીં. આવા અકસ્માતોથી બચવા માટે આ જાતના ‘મેઈફ્ટી-સ્ટવ’ તૈયાર કરવામાં આવેલા છે કે જેમાંથી ભડકાની આગ બહાર નીકળતી નથી.’

હાવગિકાએ રંજનીને સ્ટવની કસમત બતાવી અને પછી જ્યાં તે બેઠેલી હતી તેની નજદીકમાંથીજ ન્હાતો બધો સામાન તેણે હાથ લપાવીને બેઠે બેઠે લેવાય એવી વ્યવસ્થા રાખી હતી તે મુજબ લીધો. પાણીની વ્યવસ્થા પણ ત્યાંજ હતી. આ પ્રકારે તેણે કાળજીથી ન્હા બનાવી એ બેઠેને રંજની હક્ક થઈ ગઈ.

ન્હા પીતાં પીતાં હાવગિકાએ પૂછ્યું: “હવે હું તને એક હપકો આપું. ચાર દિવસ ઉપર તારો પત્ર મારા ઉપર આવ્યો તેમાં તેં આ ટ્રેન અને આ તારીખ કેમ લખ્યાં નહીં? તું આજે જ આવવાની છે એમ હું ગણતી હોત તો તને સ્ટેશન ઉપર તેડવા ન આવત? આ અફાટ મુખર્ષી શહેરમાં તારા જેવી અજાણીએ, આમ અગાઉથી લખ્યા સિવાય ન આવવું બેઠાએ.”

“મેં એ પત્ર લખ્યો ત્યારે દિવસ નક્કી કર્યો ન હતો. હું આઠેક દિવસ સૂર્યપુરમાં વધુ રહેવાની હતી પણ અચાનક જ મને પરમ દિવસે મારે અને મામીને તકરાર થઇ અને મારું દિલ ઊઠી ગયું. હું એમને સદાને માટે છોડીને આવી છું.”

“હશે; એની ચિંતા નહીં.” લવંગિકાએ કહ્યું: “પણ બહેન, તેં મામા મામીનો આશરો એક વર્ષ પર લીધો ત્યારે જ મેં તને લખ્યું હતું કે, એ તલમાં તેલ નથી; મારે ખુપાર્છ આવ. તેં માન્યું ન હતું એટલે આટલા દિવસ નક્કામા ગયા.”

“હું મારી ભૂલ કબૂલ કરું છું; પણ બહેન, તેઓની મીઠી વાણીથી હું છેતરાઈ હતી. એમનાં હૃદય કાળાં હશે એનો મને ખ્યાલ નહીં. આજ મેં જાણ્યું કે, તેઓ મને બળાત્કારે એક ભુટ્ટા સાથે પરણાવવા માટે જ પોતાને ત્યાં રાખતાં હતાં—”

“ભુટ્ટા સાથે ? કેણુ છે એ ભુટ્ટો ?”

“મારાં નવાં મામીનો ભાઈ મકનશ.” રજની બોલી: “એને ૬૨ વર્ષ થયાં છે. વિશળપુરમાં એની એક મોટી હવેલીમાં એ રહે છે. એને ચાર તો છોકરા છે; એમનીયે વાહુઓ છે. આમ છતાં એ કુષ્ઠશુદ્ધિ ડોસાને નવી જીવાન સ્ત્રી પરણી છે. તેની પાસે રૂપીઆ એક લાખની મિલકત છે. જે એના સાથે પરણીને રંગપાના અધારા ઊંડા કુવામાં ભુરંડા મારવા તૈયાર થાય તેને એ મિલકત અને પોતાની હવેલી તે આપી દેવા માગે છે !”

“તારી મામીએ તને તેની સાથે પરણવા કહ્યું, એ વાત તો તેં મને લખી નથી.” લવંગિકાએ પૂછ્યું.

“બહેન, તને પત્ર લખીને ટપાલમાં નાંખ્યો તેને બીજે દિવસે એ ભુટ્ટો મકનશ આવ્યો અને વાતો શરૂ થઇ. મારી મામીએ મને કલાવી કલાવીને પૂછ્યું: “આ વર તને ગમશે ?” મેં જવાબ દીધો: “આ મારા બાપ જેવો મારો વર ?! મામી, શી અક્કલ વિનાની વાત કરો છો ?” અને એ પછી અમારો ઝઘડો વધ્યો. મામાએ

મામીની તરફેણ કરી; પૈસાની લાલચ ખતાવી; સ્વતંત્રતા અને સાહેબીનાં સુખનાં આકર્ષણ ખતાવ્યાં; પાણી માગું તો દૂધ હાજર થાય અને એક પણ ડગલું ચાલવાનું નહીં; નોકર ચાકર રસોઇઆ ઉપર રોફ ખતાવવાનો અને ખારે માસ ખસ સુખચેતનાં દિવસ વીતાડવાના-આ પ્રલોભનો તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું.” મેં એકજ વાક્ય રટ્યાં કયું: “પૂજો મૂકો એ સુખસાહેબીમાં, જ્યાં આત્માનાં લખ નથી; જ્યાં લખને લાયક પુરૂષ નથી.”

રજનીની આંખ આંસુબીની ખતી. ઘડીભર તેને કુમો ભરાઇ આવ્યો. તે ગૂપ રહી અને પછી બોલી: “એ દિવસ સુધી રાત અને દહાડો મામા-મામીએ ટકટકારો કર્યો અને એથી ત્રાસી જઈને આખરે મેં અહીં નાસી આવવાનો નિર્ણય કર્યો.” અત્રે રજનીએ રટેશનપર આવતાં પોતાને શી વીતક વીતી તેનો પણ ખુલાસો કરી દીધો.

“તને ઉછીના પૈસા આપનારનું સરનામું શું છે?” લવંગિકાએ પૂછ્યું.

રજનીએ તેનું વિઝિટિંગ કાર્ડ લવંગિકાને આપ્યું: રાવસાહેબ અરવિંદરાય અમુલખ દેસાઈ, ‘અરવિંદ-કુંજ’ વાલકેશ્વર, મુંબાઈ.”

આ નામ વાંચીને લવંગિકા બોલી: “લાગે છે તો કોઇ સરપ્રરૂપ પણ ચિંતા નહીં. એના પંદર રૂપીઆ હું આજે જ એને મોકલી આપીશ.”

“ટીકીટ સિવાયના પૈસા મારી પાસે વધેલા છે.” રજનીએ કહ્યું. તે ભલે તારી પાસે રહ્યો. હું મોકલી આપીશ ખીજી.”

“પણ.....”

“પણ ને પણ. રજની, તને ખ્યાલ છે કે, તાર પિતાનો મારા ઉપર કેટલો બધો ઉપકાર હતો? હું જ્યારે નાની હતી ત્યારે તારા પિતાને ત્યાં, મારી ગરીબ માતાએ મૂકેલી રૂ. ૧૦૦૦ ની

અનામતમાંથી એમણે ત્રણ ગણા રૂપીઆ વેપારમાં કરી આપ્યા અને ન્યારે મારી માતા મરણ પામી ત્યારે મારા હાથમાં એ ત્રણ હજાર રૂપીઆ તેમણે મૂક્યા. દગોફ્ટકો અને સ્વાર્થથી ભરેલા આ જગતમાં આમ આપણું શ્રેય કરનાર પ્રામાણિક માણસો હોય છે ક્યાં ? તારા પિતાનાં ઉપકારને લીધે હું મારું આ સુખી જીવન ગાળી શકું છું. એના બદલામાં તારા માટે હું જે કાંઈ કરું તે થોકું છે.”

રજનીએ અત્રે નિસાસો નાખ્યો. “પિતાજી ! એ પિતાજી !” એટલું જ બોલીને તે લવંગિકાના બોળામાં માથું નાંખીને ધૂસ્કે ધૂસ્કે રડવા લાગી.

લવંગિકાએ એને થોડોક વખત રડવા દીધી અને પછી કહ્યું : “બહેન, તારા સ્વર્ગસ્થ પિતાએ પોતાની સુખસાહેબીમાં પારકાનાં ઘર ભરી દીધાં; પણ હાય ! પોતાનાં સંતાન માટે એમણે એક પાછ સરખીયે ન રાખી; એથી તને રડવું આવે, એ કુદરતી છે. ખજુ બહેન, તારા પિતાએ તને વિદ્યાનો વારસો આપ્યો છે; ગુણોનો વારસો આપ્યો છે, એટલાથી તું આશ્વાસન લે. તું એક ટ્રેન્યુએટ બાળક છે. ઉપરાંત, નિષ્કલંક અને ગુણવંતી છે. આ તારું રોકડું ધન છે, બહેન. અહીં મુખ્યાઈમાં એજ ગુણો વડે અને એજ લાયકાત વડે તું જરૂર સુખી થઈશ એવી મને ખાત્રી છે અને હું સર્વદેવની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, તને સુખી કરવા મારામાં છેલ્લો શ્વાસ હશે ત્યાં સુધી હું મથીશ.”

રજનીની આંસુભીની આંખો ઊંચી થઈ, લવંગિકાની આંખો સાથે મળી અને પુનઃ એની ગોદમાં સમાતાં રજની બોલી : “ધન્ય મારી મોટી બહેન; ધન્ય, મારી મા.”

“મને તું તારી બહેન, મા, ભાઈ, બાપ સર્વ મને ગણજે. મારે ત્યાં તું આવી એ મને બહુ જ ગમ્યું છે. હું તને સારી જગ્યાએ નોકરી અપાવીશ; એટલું જ નહીં પણ, જે ઈશ્વરની મહેરબાની હશે તો, જેમણે જેમણે તારા પતાનાં નાણાં લૂંટી લીધાં

છે; ઉપરથી મીઠી પણ અંદરખાનેથી ઝેરીલી જળ પાથરીને જેમણે તેમના પૈસા પર હરામીપણાથી તાગડધિત્રા કર્યા છે, તેઓતું હું વેર લઈશ.”

“માફ જગત હવે તું જ છે, બહેન. મારો પ્રભુ, મારી દેવી અને મારી અટલ વિશ્વાસની અને પૂજની જે કાઈ ચીજ હોય તે તું જ છે, બહેન.” રંજનીએ કહ્યું.

અચાનક લવંગિકાએ તેને આવેશભર્યા બાવથી અને કંઈક મોટા સ્વરથી પૂછ્યું: “એ દુબેટા વિસલપુરમાં જ છે કે? એ બિહારી, એ કૃષ્ણા, એની દીકરી અમાશા, એ બધાં હજી તારા પિતાના મકાનમાં જ રહે છે કે?”

“મને એ લોકોની કશી જ ખબર નથી.” રંજનીએ કહ્યું: જ્યારથી મારા પિતાજીના અવસાન પછી એમના વસીયતનામાની રૂઠિએ કૃષ્ણાને પોતાની તમામ મિલકત અને મકાન એમણે આપી દીધાં છે અને મારા માટે કંઈપણ વારસામાં રાખ્યું નથી એવું મને વકીલ વિશ્વનાથભાઈએ કહ્યું ત્યારથી મેં વિસલપુર છોડીને ત્યાં શું બને છે તેની પરવા રાખી નથી. મારા મામાને ત્યાં મેં કાગળ લખીને પૂછવ્યું કે, ‘હું તમારે ત્યાં આવું?’ ત્યારે તેમણે ‘હા’ લખી અને હું તેમને ત્યાં રહેવા ગઈ. આજકાલ કરતાં એને એક વર્ષ વીતી ગયું. હું કમનસીબે મારા મામાના ઘરથી ચે વિખુડી પડી અને—”

ફરીથી તે રડી પડી. લવંગિકાએ કહ્યું: “તુઝી નાંખ આંસુ! હિંમતવાન બની જા. હું કહું છું કે, હવે રડવાનું તારે નથી— તારા શત્રુઓને રડવાનું છે. સગી, ન સંબંધી એવી એક દુષ્ટ સ્ત્રીના મોહપારામાં ફસાઈને તારા નબળા મનના પિતાએ, ભલે તેઓને પોતાનાં ઘરખાર અને માલમિલકત આપી દીધાં; પણ એવો હરામનો પૈસો, જ્યાં સુધી લક્ષ્મદાર હયાત છે એટલું જ નહીં પણ તે લાયક છે ત્યાં સુધી તેમને પચશે નહીં.”

“વકીલ વિશ્વનાથભાઈ કહેતા હતા કે, છોકરીનો હક્ક એના પિતાની મિલકતપર હોય નહીં. છોકરી તો પારકું ધન. એ બીજા કુટુંબમાં પરણી જાય. એટલે પિતા એને વારસો આપવા બધાયલો નથી. કાયદો કોઈ પિતાને એવી ફરજ પાડી શકતો નથી; એટલે મારાથી એ લોકોને અપાયલી બક્ષીસમાંથી એક પાછ પણ કાયદા મારફત મેળવી શકાય નહીં.” રંજની બોલી.

“કાયદો હિંદુ સંસારના પિતાને પોતાની મિલકત પુત્રીને આપવા ફરજ પાડતો નથી પણ બક્ષીસનો હક્ક તો પુત્રીને થે છે. હવેગિકાએ કહ્યું: “એક પિતા પોતાની અંગત મિલકત જેમ ચાહે તેવી રીતે વાપરવા હક્કદાર છે, તેમ પોતાની પુત્રીને તેજ મિલકત વારસામાં આપવા પોતાના વસિયતનામાથી ફરમાવી શકે છે. તારા પિતાએ ધ્વિજ્યુ હોત તો જરૂર તેમ કરી શકત. પણ એમને દુષ્ટા કૃષ્ણાએ ફસાવ્યા. પાડોશણ તરીકે તે તારા પિતાની શાખોશાખ વિસલપુરમાં રહેવા લાગી. તારા પિતાને ત્યાં તેની અવરજવર વધી ગઈ. તું તો ભણતી હતી. ભલા અને ભોળા સ્વભાવની તું હોવાથી તને ખ્યાલ પણ ન હતો કે, એ અવરજવરમાં ભેદ હતો. તારા પિતા કુમાર્ગના ફંદમાં ફસ્યા અને એમની પાસેથી કૃષ્ણાએ કોઈ ખરી તક સાધીને વસિયતનામું લખાવી લીધું. જગત દુષ્ટ છે; સ્વાર્થી છે; વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય નથી એવું અનુભવીઓ કહી ગયા છે તેનો આ પરચો.”

“બળી એ વાત; અને બળ્યું એનું પિંજણ !” રંજની બોલી: “બહેન, મારા પિતા મારે મન તો હજીયે દેવસમા છે. અને મારા પ્રત્યેના એમના ભાવ વિષે હું કહીશ કે, મરતાં સુધી પણ તેમણે મને કદી ટૂંકારો સરખો કર્યો ન હતો; અને કોઈને ટૂંકારો કરવા પણ દીધો ન હતો.”

“ઓ બહેન,” હવેગિકાએ રહેજ રિમત કરીને કહ્યું: “તારા

પિતા દેવસમા હતા માટે જ દાનવસમાં દુષ્ટોએ તેમને ફેલી ખાધા ! હું પણ એ જ કહું છું. તારા પિતાનો હું ક્યાં રજમાત્ર દોષ કહું છું ? દોષ તો એ પાપિષ્ઠોનો જ છે કે, જેમણે એક સુખી અને સીધા સ્વભાવના પુરુષને લોભાવ્યા અને જાગૃત્વથી એમનું બધું પોતાને હસ્તક કરી લીધું. બહેન, સીધા અને સરળ સ્વભાવના માનવીઓમાંના એક, તારા પિતા હતા. એવા લોકો જે ગાફેલ રહે છે તો દુષ્ટો એમને દુઃખી બનાવી દે છે.” અચાનક તે બોલતી અટકી ગઈ અને એક નવો વિચાર સુઝ્યાથી તે બોલી: “પણ હું એ દુષ્ટોનું વેર લેવા કહું છું છતાં મારી પાસે સાધન શાં છે ? હું નથી તેઓમાંના કોઈને દોષે ઓળખતી. તેઓના સંબંધી તું જે કાંઈ પત્રો મારફત લખતી તે જ હું જાણું છું અને તારા પિતાના મરણ અગાઉ તો તેઓના દગા સંબંધી તું કશું જાણતી ન હતી એટલે તેઓની દુષ્ટતા વિષે તારો સહેજ ઉલ્લેખ પણ ન હતો. મારી એક મોટી ભૂલ કે, હું તેઓને કોઈવાર જોવા યે ન આવી; કે, તારા પિતાની માંદગી વખતે યે ન આવી.”

“બહેન, હવે એ વાત જ પડતી મૂકા ને ? ‘પાપી એનાં પાપે ખવાશે’ એવી આપણામાં કહેવત છે તે મને તો વિશ્વાસ મૂકવા જોગ લાગે છે. શાંતિ ધારણ કરીને આપણે આપણાં કામમાં ધ્યાન આપીએ. હું અહીં કોઈ નવી જિન્દગી શરૂ કરી શકું તો ખસ. મને ગુજરાન જોગ પૈસા મળશે તો ખસ છે.” રૂજની બોલી.

લવંગિકા વિચાર-તંદ્રામાં રહ્યા પછી બોલી: “હીક છે, હું તારા માટે મારાથી બનતા યત્નો કરીશ અને તને કોઈક સારી જગ્યાએ ગોઠવી આપીશ. પછી દુષ્ટો સંબંધી શી રીતે કામ લેવું તેનો વિચાર કરીશું.”

બેઠે જણ્યું રસોડામાંથી ગાદ્યાં અને નિત્યકર્મમાં વળગ્યાં.

દંભી પૂતળાં!

માડુગામાં મનહર-વિલામાં રહેતાં કાલિન્દી અને અનુપમા, એ દિવસે બપોરે તેમને ત્યાં આવેલા એક પત્રથી ખૂબ મુગ્ધવશમાં પડ્યાં હતાં. અરવિંદે મુખાધમાં આવીને તેઓને બપોર આપી હતી કે-“આજ સાંજે હું તમને મળવા આવીશ. લગ્ન સંબંધી તૈયારીઓ વિષે આપણે વાતચીત કરીશું.”

પણ બપોરે એક પત્ર આવવાથી અનુપમાએ કહ્યું હતું કે: “મારે આ લગ્ન નથી કરવું.” એ પત્રમાં એવું શું લખેલું હતું કે, જેથી અનુપમાને આમ કહેવું પડ્યું તેનો ભેદ કાલિન્દી સમજી શકી નહીં. અનુપમાએ તે પત્ર તેને બતાવ્યો ન હતો. પણ કાલિન્દી એટલું જોઈ શકી હતી કે, કવર ઉપર બિહારીના અક્ષરો હતા. બપોરે મા-દીકરી પોતાના વિશાળ બગલામાં બેઠાં બેઠાં આ વિષયમાં વાતચીત કરતા હતાં. કાલિન્દીએ પૂછ્યું: “બેટા, તે લગ્ન નહીં કરવાની વાત મસ્કરીમાં જ કરી છે ને?”

“મસ્કરી શેની? હું ગંભીર છું. મેં તમારી ખાતર જ આજ સુધી અરવિંદ સાથે પ્રેમ-નાટક લખ્યું. તમારી જ ઇચ્છાથી મેં સિનેમા-ગૃહમાં તેની સાથે પરિચય કર્યો અને પછી લગ્ન માટે તેને લલચાવ્યો. પણ મારા હૃદયને અનુસરતી એ વાત ન હતી.” અનુપમાએ કહ્યું.

“પણ મૂખી, એકવાર દરિયામાં પડ્યા પછી આ પાર કે પેલે પાર સહીસલામતીથી જવામાં જ લાયકી છે. આમ અધવચ્ચથી આ બાબત પડતી મુકાય નહીં.” કાલિન્દી બોલી: “અરવિંદે કોઈ સામાન્ય પકિતનો માણસ હોત તો જુદી વાત હતી. એ શ્રીમંત છે; ધનામદાર છે; પ્રતિષ્ઠાવાળો છે; માનદળજતવાળો છે. આજ-

સુધી એને લગ્નની હા પાડીને પ્રેમ-જાળમાં તેં નાંખ્યો, અને હવે તેને ના પાડવાથી મારું અને તારું માન શું રહેશે ? અને એવું તે શું સંગીન કારણ તું આપી શકીશ કે, જેથી તેને સંતોષ ઉપજશે કે તારી સાથે લગ્ન ન કરવાં, એ જ હીક છે. ?”

અનુપમા કાંઈ પણ ન બોલતાં વિચારમાં બેસી રહી. કાલિન્દીએ કહ્યું: “તારી ઉપર આજે કોઈ પત્ર આવ્યો તે ઉપરથી તેં આ વિચાર બદલ્યો છે કે શું ? એ પત્ર તું મને વાંચવા આપતી નથી પણ હું સમજી શકું છું કે, તે કોનો છે અને તેમાં શું લખેલું છે ?”

“એ પત્ર સાથે મારા નિર્ણયને સંબંધ નથી. મને એમ લાગ્યું કે, હું અરવિંદને મ્હાતી નથી એટલે દંભ કરીને તેને પરણવું એ હીક નથી. હું ત્રેજ્યુએટ છું; ઉંમરે પહોંચેલી છું. મારો આત્મા જેની સાથે લગ્ન કરવા ના પાડતો હોય તેની સાથે લગ્ન નહીં કરવા હું હક્કદાર છું.” અનુપમાએ ખુલાસો કર્યો.

“દીકરી, મેં તને ભણાવી-ગણાવી અને લાડમાં ઉછેરી તેને આ શરપાવ તું મને આપે છે કે ?” કાલિન્દી બોલી : “હિંદુ સમાજમાં મ્હાતું અને પછી લગ્ન કરવાં એવો રિવાજ જક્યાં છે ? અંગ્રેજી ભણી એટલે તું અંગ્રેજી સંસારની પેઠે વર્તવા માગે છે કે ? આપણા સમાજમાં પ્રથમ લગ્ન અને પછી પ્રેમ, એ નિયમ વર્ષોથી વડીલો પાળતાં આવ્યાં છે. લાખખો માણસો એ જ ધરડમાં પરણ્યાં; એમનો ગૃહસ્થાશ્રમ સારી રીતે ચાલ્યો અને સુખી થયાં છે. અનુપમા, તું પણ એ જ રીતે ચાલ. સુખી થઇશ. અરવિંદ પૈસાપાત્ર છે. જે સાહેબીમાં મેં તને ઉછેરી છે, તેમાં તું જન્મભર અરવિંદને ત્યાં મ્હાલીશ. એનો સ્વભાવ સાદો અને સરળ છે. આવા શ્રીમંતને ત્યાં પરણવું એ ભાગ્યની જ વાત હોય છે. તને એવું ભાગ્ય મળ્યું છે; તો આનાકાની કરવામાં માત્ર નથી. બીજા ત્રીજા વિચારો પડતા મૂક અને એક વાત સ્મરણમાં રાખ. બિહારીને તારા મનમાંથી

કાઠી નાંખ. એ દૂર ગયો છે તે ભલે ગયો. હવે એનું નામ પણ માદ કરવાની જરૂર નથી.”

“મા, તું વિચિત્ર પ્રકારની વાત કરે છે ને? બિહારીની મદદની તને જરૂર હતી ત્યારે તો વિસલપુરમાં તું તેને તારા સગા-ભાઈ તરીકે રાખતી હતી—”

“મૂખી, મોટેથી ના બોલ.” આમતેમ જોતાં કાલિન્દી બોલી: “દિવાલોને પણ કાત હોય છે, એ ના ભૂલ. શું મારી તમામ ઉમેદો તારે ધૂળમાં મેળવી દેવી છે કે, આજે તું આ દટાઈ ગયેલી વાતો કરે છે? વિસલપુરનું નામ આપણે દેવાનું નથી. બિહારીને આપણે ઓળખતાં પણ નથી એમ વર્તવાનું છે. મારા કે તારા મૂળ નામોનો પણ ઉલ્લેખ કરવાનો નથી. સમજી?”

“બિહારીનો ઉલ્લેખ કરવાની તું ના પાડે છે પણ તે તો આજે અહીં આવનાર છે!”

પોતાના પગ આગળ એક બોમ્બ પડ્યો હોય તેમ એકાએક ચમકીને કાલિન્દી ઊભી થઈ. કોષમાં આમ તેમ ફરતી અને હાથ મસળતી તે બોલી: “એનાથી અહીં આવી શકાય જ નહીં. એ કરારનો ભંગ છે. એની કોઈક દુષ્ટ ઇચ્છાને એ અમલમાં મૂકવા માગતો હશે તો તે હું પાર પાડવા નહીં દઉં!”

“શું માફ લગ્ન તેની સાથે કરવાનો તે તેની સાથે કરાર ન હોતો કર્યો? વર્ષો ઉપર તે બિહારી સાથે વિસલપુરમાં પગ મૂક્યો ત્યારે તે અને તું ખરી રીતે ભાઈ બહેનનું સગપણ ધરાવતાં નહતાં પરંતુ જ્યપ્રસાદની મિલકત મેળવવા માટે તમે બેએ પરસ્પર કરાર કર્યો કે—એ મિલકત તું મેળવે પરંતુ માફ લગ્ન બિહારી સાથે તું કરાવી આપે. કહે, આ સાચી વાત નથી મા?”

“તને આ બધું બિહારીએ લખ્યું છે?”

“હા, તેના પત્રમાં એ વિગતો છે અને તેની રૂએ તે મારા

હાથની માગણી કરે છે. તે ધમકા આપે છે કે, જો હું તેની સાથે લગ્ન નહીં કરું તો તે વસીયતનામાના ગોટાળાની વાત ખુલ્લી પાડશે.”

“તાકાત! મૂર્ખ! મારા ગોટાળાની વાત ખુલ્લી પાડવા જતાં એનો પોતાનો પણ તેમાં દિસ્સો હતો એ વાત શું ખુલ્લી નહીં પડે? અને મને જો શિક્ષા થશે તો શું એને પણ નહીં થાય?”

“ત્યારે મા!” અનુપના સહેજ ઊંચા સ્વરે બોલી : “તે અને બિહારીએ પ્રપંચો રચીને વિસત્રપુરની મિલકત મેળવી છે એ વાત તારેજ મોઢેથી સાબિત થઈ કે નહીં? આજ સુધી મને તો એવા કોઈ ગોટાળાની ખબર ન હતી; પણ બિહારી અને હું એક બીજાને છુપી રીતે ચ્હાતાં શીખ્યાં હતાં—”

“દીકરી! દીકરી! આવી વાતોથી તું મારા શરીરનાં રોમાંચ ઊભાં ના કર. એની સાથેના પ્રેમની કે લગ્નની વાતો તારે બૂલી જવી જોઈશે.” કાલિન્દીએ કડક સ્વરે કહ્યું.

“તારા જીવનનો ભેદ તે ખુલ્લો કરે નહીં એટલા વાસ્તે પણ તેની સાથે મારે લગ્ન કરવાં જોઈ એ નહીં? તારો છુપો કરાર—”

“છૂટ! એવા કરારને હું ધોઈ પી જઈ શકું તેમ છું.” કાલિન્દી ક્રોધથી કપતી બોલી : “એની સાથેના બીજા કરારોની પણ તને ખબર નથી અને તેની હકીકત જાણવાની તને જરૂર નથી. હું તને કહું તેમ કરવામાં તારું શ્રેય છે. બિહારીને તો હું પહોંચી વળીશ. તારે તેની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી.”

“મારું શ્રેય તમે શું કહો છો?”

“અરવિંદ સાથે તાબડતોબ લગ્ન.”

“હું એની ના પાડું છું.”

“બિહારીને તારે બૂલી જવો જોઈશે. અહીં આવે ત્યારે તું જાણે તેને ઓળખતી નથી એમ વર્તવું જોઈશે.”

“એ નહીં બને. હું બિહારીને ચાહું છું. એની સાથે મારું

લગ્ન થાય એવી જ મારી ઈચ્છા છે. ”

એકાએક ગુસ્સામાં આવી જઈને પગ પછાડીને દાંત કચકચાવતી કાલિન્દી ખુરશીમાંથી ઊભી થઈ. થોડાક વખત અહીં તહીં ગુસ્સામાં જ ફર્યા પછી તે બોલી : “હું જરાક બહાર જઈ આવું છું. એ દરમ્યાન મારા કહેવા ઉપર વિચાર કરી જોજો. હું કહું છું કે, સાતે પાતાળ એકઠાં થશે તો પણ બિહારી સાથે હું તારાં લગ્ન નહીં થવા દઉં. એ વિચાર તારે પડતો મૂકવો જ પડશે અને અરવિંદરાય સાથે તારે લગ્ન કરવાં જ પડશે. ”

આમ કહીને કાલિન્દી ઝડપભેર તે ખંડમાંથી જતી રહી :

બપકાદાર વઝોમાં સજ્જ થઈને કાલિન્દી માટુંબા રેલ્વે સ્ટેશનને ગઈ અને ત્યાંથી એક લોકલમાં બેસીને તે બિહારીખંદર સ્ટેશનને આવી. એહીં તે તાર-ઓફિસમાં ગઈ. તેણે એક કલાકને પૂછ્યું : કલકત્તા મેઇલમાં આવતા એક માણસ ઉપર મારે ખાસ તારનો સંદેશો મોકલીને તેનો જવાબ મંગાવવો છે. તે માટે જે કાંઈ શી થશે તે હું આપીશ. મને તાખડતોખ એ તારનો સંદેશો મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી આપો.”

કલાકે રેલ્વે ટાઇમટેબલ જોઈને કહ્યું : “હજી કલકત્તા મેઇલને અહીં આવી પહોંચતાં એક કલાક લાગશે. એક્સપ્રેસ તારનો સંદેશો મોકલીને તેના જવાબના પૈસા પણ તમે બરશે તો સંદેશો પહોંચી શકે તેમ છે. ”

કલાકે તેને તારનું ફોર્મ આપ્યું. કાલિન્દી અંગ્રેજી બજેલી હતી. તેણે શબ્દો ગોઠવીને તારનો સંદેશો લખ્યો. ઉપર શરનામું લખ્યું : “બિહારીલાલ પંચનાલ ખંડિત.” તારમાં તેણે આ શબ્દો લખ્યા : “અહીં આવવાનો વિચાર માંડી વાળ. મારે ત્યાં તો તારે ઉતરવું જ નહીં. બે દિવસ બાદ મને તારા સરનામાની ખબર આપજો. તને પૂર્ણ સંતોષ થાય એવી રીતની વ્યવસ્થા હું કરી

આપીશ. તને કેટલા રૂપીઆનો એક જોઈએ તે લખી જણાવજે. પણ આજે કે હવે પછી કદાપિ મારે ત્યાં તું નહીં ઉતરે એ મતલબનો જવાબ જરૂર લખજે—હી. કૃપ્ષા.”

“આ સંદેશમાં જવાબ માટે તમારું સરનામું તો લખ્યું નથી.” તાર ઓફિસના કલાર્કે સંદેશો વાંચીને કહ્યું.

“હું જવાબ મેળવવા અહીં રોકાઉં તો ચાલશે? મને તાપ્તડોળ જવાબ જોઈએ છે એટલે આ ઓફિસનું સરનામું આપો તો વાંધો છે?” કાલિન્દીએ પૂછ્યું.

‘એવી અવસ્થા થઈ શકશે.’

કલાર્કે શબ્દો ગણીને તેનો ચાન્ડ કહ્યો. જવાબના પૈસાનો પણ ચાન્ડ કહ્યો અને કાલિન્દીએ રૂ. ૧૦ ની નોટ તેને આપી.

લગભગ પોણા કલાક સુધી કાલિન્દી ત્યાં થોભી. બાદ તારનો જવાબ આવી લાગ્યો. ફક્ત તેમાં એટલું જ લખેલું હતું: “હું તમારે ત્યાં ઉતરવાનો નથી. મારું સરનામું ન્યુ બોમ્બે લોન્ ૩૫ નં. ૧૩ છે. બેહઝારના એક સાથે મળજે—હી. બહારી.”

કાલિન્દી જવાબ વાંચીને હસી અને ખુશ થઈને જવા લાગી. તાર ઓફિસના કલાર્કે કહ્યું: ‘પંદર મિનિટ પછી તો મેઈલ આવી લાગશે. તમારે એ ગૃહસ્થને મળવું હશે તો મળી શકશો. તારનું ખર્ચ તમે નકકામું કર્યું.’

“એ ખર્ચ નકકામું નથી. મારે જવાબ મેળવવો હતો. લેખિત જવાબની જ જરૂર હતી. હવે હું એ ગૃહસ્થને એના નવા સરનામે જ મળીશ. ટ્રેન પર તેને મળવાની મને જરૂર નથી.” કાલિન્દી એમ કહીને જતી રહી.

તાર-ઓફિસનો કલાર્ક મનમાં જ બોલ્યો: “પૈસાદાર લોકો તરંગી જ હોય છે! પાણીને મૂલે પૈસા વેચી નાંખે છે છતાંયે તેને વાજખી ખર્ચ જ કહે છે!”

એક નજવો ખનાવ : ‘પીન’ગુમ !

કાલિન્દી એક કલાક બાદ પોતાને મકાને આવી ત્યારે અનુપમા એના શયનખંડમાં ઊંઘતી હતી. હજીવે પગલે તે તેના ખંડમાં પેડી. અનુપમાના હાથ આગળ એક પત્ર ખુલ્લો પડ્યો હતો. એક કવર પણ પડેલું હતું. બહુજ ધીમેથી અનુપમાને ખબર પડે નહીં એવી રીતે તેણે તે પત્ર અને કવર લઈ લીધાં અને ત્યાંથી હલકે પગલે બહાર નીકળી ગઈ. મજકુર પત્ર આજે જ બપોરની ટપાલમાં અનુપમાને મળેલો બિહારીનો પત્ર હતો. “મેં એ હાથ કરી લીધો, એ ઠીક કયું.” એ હડીલી છેકરી રાજપુત્રીથી કદાપી આપત નહીં.” કાલિન્દી બોલી અને એ આખોયે પત્ર તે વાંચી ગઈ બાદ તે ફાડી નાખીને તેના ચૂરેચૂરા કરતાં તે બોલી: “બદમાશ ! આવા પત્રો લખતાં એને શરમ પણ ન આવી ? એનો નાશ જ ઉચિત છે !”

કાલિન્દીએ રસોડામાંથી નોકર મારફત દીવાસળીની પેટી મંગાવી. મજકુર કાગળના ટુકડાઓ તેણે બાળી નાખ્યા.

થોડીવાર બાદ સ્વસ્થ થઈને તે અનુપમાના ઓરડામાં આવી. તેને જગાડીને તેના હાથમાં તેણે બિહારીનો તારનો સંદેશો મૂક્યો.

એ વાંચીને અનુપમાએ પૂછ્યું: “એ બેહદાર રૂપીઆનો એક શા બદલ માગે છે ?”

“ચૂપ રહેવા બદલ.” કાલિન્દી બોલી: “તું એ રાક્ષસ જેવા માણસને ઓળખતી નથી. હું તો એની રોરગ જાણું છું. પૈસા આપું કે, એ ચૂપ રહે છે ! તારી સાથે આવા બદમાશના લખ થાય અને તારું જીવન સુખમાં વીતે એમ તું માને છે ?”

અનુપમાએ પૂછ્યું: “પણ આટલા બધા રૂપીઆ તેને આપી દેવાના આપણી પાસે છે ક્યાં ?”

કાલિન્દીએ જવાબ દીધો : “એ જ પ'ચાત છે ને ? અને એટલા જ માટે હું તને શ્રોમંત અને સરળ સ્વભાવના અરવિંદ સાથે પરણાવવા માગું છું. આ દુષ્ટ બિહારીને અત્યાર સુધીમાં કંઈ નહીં તો દશેક હજાર રૂપિયા આપ્યા હશે ! આમ છતાંયે હજી એની રૂપિ-આની માગણી ચાલુ છે. તારા ઉપરના પત્રમાં અહીં આપણે ત્યાં આવવાની વાત લખે છે. બીજી આડી અવળી વાતો કે જેમાં પૂરું સત્ય પણ નથી અને જેમાંની ઘણી ખરી તો ઉપગ્રવી કાઢેલી છે, તે બધી લખે છે અને મારા ઉપરના તારના સંદેશામાં તે લોજનું સરનામું આપીને ત્યાં રૂપિયા મંગાવે છે ! આવો હલકટ માણસ પરણ્યા પાદ ડગલે ને પગલે તને નહીં સંતાપે; કે, મને ત્રાસ નહીં આપે; એની ખાત્રી શી ? આ તો ઝેરી સર્પ છે સર્પ ! એને ફાવે તેટલું દૂધ પાછાંમે તોપણ આખરે તો તે દંશ દેવાની જ વૃત્તિ દાખવે !”

અનુપમા ભારે ગંભીર બની ગઈ. થોડીવારે તે એકદમ રડવા લાગી. કાલિન્દી એનું કારણ કમજી ગઈ. બિહારીએ તેના પર જે જાદુ ક્યું હતું તેની કપટગળ ખુલ્લી થઈ જતાં, અને બિહારી બદ-માશ છે, એવી ખાત્રી અનુપમાને થતાં, અનુપમા પોતાની ભૂલ બદલ પસ્તાઈને રડતી હતી.

કાલિન્દીએ તેને આત્વાસન આપ્યું અને કહ્યું : “એ તને જે એક સૂત્ર કહ્યું છે તે જ ધ્યાનમાં રાખ : બિહારીને ભૂલી જા; અને અરવિંદ સાથે લગ્ન કર. બિહારી આપણા ઉંખરામાં પગ નહીં મૂકે એની હું કાળજી રાખીશ. બિહારી ગુંડાગીરી ન કરે એની પણ હું વ્યવસ્થા કરીશ અને એને ચૂપ રાખવા નાણાં પણ આપીશ.”

“જે હજાર રૂપિયા એને નફામાં આપી દેજો ? એટલામાં તો મારી કેટલી બધી સુંદર સાડીઓ આવે !”

કાલિન્દી ઊઠીને ઊભી થઈ અને બોલી : “એને આપવાના અને અત્યાર સુધી અપાયલા પૈસાનું પૂરેપૂરું સાદું વાળવામાં આવશે. તારે

નેમ્તી સાડીઓ પણ આવશે અને તને કરો જ ખેદ કરવાનો રહેશે નહીં. ફક્ત આજે તું એટલું જ કરજે કે અરવિંદ આવે ત્યારે અતિ-શય વહાલથી એની સાથે વાતો કરજે. ખાકીતું બધું હું સંભાળી લઈશ.” તે હસતી હસતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

અનુપમા વિચારમગ્ન દશામાં બેસી રહી.

*

*

*

સાંજના પાંચ વાગ્યા એટલે લવંગિકા હસતી હસતી બહારથી પોતાને ઘેર આવી. રજની તે વખતે એક ખુરશીમાં બેઠી બેઠી એક પુસ્તક વાંચતી હતી. લવંગિકાએ કહ્યું:

“કુવો યોગાનુયોગ ! હું ચિત્રના જે વેપારીને ત્યાં તારા માટે પૈસા લેવા ગઈ હતી તેણે એક આલીશાન બંગલાના રંગાટી કામનો અને ચિત્ર કામનો કંટ્રાક્ટ લીધો છે. એમાં મને તમામ પ્રકારનાં ચિત્રો દોરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે ! અને રજની, તું જાણે છે કે, એ બંગલો કોનો છે ? તને ઉછીનાં નાણાં આપનાર રાવસાહેબ અરવિંદરાયનો !”

“એમ ? ત્યારે તો, બહેન, તને આ નવા કામકાજમાંથી સારી કમાણી થશે. ”

“બેશક, મને રહેજે ચારસોથી પાંચસો રૂપિયા મળશે—જો કે આ કામ લાલ્લું જ માથાકુટીયું અને સહવારથી માંડીને સાંજ સુધી અથવા તો કોઈ વાર મોડી રાત સુધી પણ રોકી રાખનાર નીવડશે. ”

“ત્યારે તો એટલી બધી મહેનત કરવાથી તારી તબિયત બગડશે, બહેન. ”

“ના. ના. હું તો એવી મહેનતથી ટેવાયતી છું. રાતના ઘણીવાર હું ઘેર પાણી વગીને કામ કરું છું. મેં તો ફક્ત તું-અકી એકત્રી પરીશ એ માટે કહ્યું. ”

“ એકલાં પડવાનું નીભાવી લીધા વિના કાંઈ છુટકો છે ?
પણ અહીં હું હોઈશ તેથી મારા મનને શાંતિ રહેશે. હું તારે ત્યાં
હું અને તું તારા હૃદયમાં મારા માટે તારું સર્વ બ્રહ્મ એકતું કરીને
મને તારે ત્યાં સ્થાન આપી રહી છો એ ખ્યાલથી મને એકાંત
ભયાનક નહીં લાગે. ”

બેઠે સહીપણીઓએ આનંદથી વાતો કરવામાં, એ પછીનો
વખત ગાળ્યો; જે દરમ્યાન લવંગિકાએ અરવિંદને મોકલવાના
રૂ. ૧૫૦ નો મનીઓર્ડર લખી રાખ્યો. રજનીએ તેને પૂછ્યું કે :
“ તું જ્યારે તે જ ગૃહસ્થને ત્યાં કામકાજ કરવા જવાની છે ત્યારે
તેમને રૂપરૂમાંજ આપી દેજે ને ? નક્કામું મનીઓર્ડર કમિશનનું
ખર્ચ શા વારતે કરવું ? ”

“ એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, રૂપરૂમાં આ રકમ એ
ગૃહસ્થ લે નહીં અને પાછી લાવવી પડે. આપણે એનું કશું જ
અહેસાન માથે રાખવું નથી એટલે મનીઓર્ડરથી રકમ મોકલવી
એ જ વાજખી છે. ”

લવંગિકાની આ ફલીલ રજનીને રૂચી અને તેણે મનીઓર્ડર
કરવામાં સંમતિ આપી.

બીજા દિવસનું પ્રભાત થતાં લવંગિકા તેને સોંપાયેલા કામ
પર ગઈ. વાલકેશ્વર રોડ ઉપર આવેલા અરવિંદકુંજમાં અરવિંદ,
તેની ભાવી પત્ની અનુપમા અને અરવિંદનો મિત્ર શ્રીકાંત સ્થવારના
આઠ વાગ્યાને સુમારે રંગવાનું કામ કરનાર અને ચિત્રકામ કરનાર
માણસોની પાસે આવ્યાં અને તેઓએ દરેક ઓરડામાં કેવા કેવા રંગ
લગાડવા, કેવી ડીઝાઇનો પાડવી વગેરે બાબતમાં મસલત કરી. આ
મસલત દરમ્યાન લવંગિકાએ તમામ કામદારો અને કારીગરો તરફથી
ચર્ચામાં અગ્રભાગ લઈને રંગ અને ચિત્રો સંબંધીના પોતાના જ્ઞાનનો
એવો તો પરિચય આપ્યો કે, અરવિંદ અને તેનો મિત્ર શ્રીકાંત,

ખન્ને જણુ તેથી છક્ક થઈ ગયા. તેઓએ ધણીખરા લવંગિકાની સૂચનાઓ સ્વીકારી. પણ અરવિંદની ભાવિ પત્ની કાંઈક વધારે પડતી દુરગ્રહી માલુમ પડી. લવંગિકા અમુક ઠેકાણે પીળા રંગ કહે, તો, તે આસમાની રંગની જ હૃદ પકડી રહેતી. લવંગિકા કોઈ ચિત્રને ત્રણ રંગમાં ચીતરવાની યોજના રજુ કરે ત્યારે અનુપમા તે એકજ રંગમાં અને તે પણ એવા કોઈ ખરાબ રંગમાં ચીતરવા કહે, કે, એનામાં કલાનું લેશમાત્ર પણ જ્ઞાન નથી પણ કેવળ પોતે આ ધરની માલિકણુ થનાર છે અને તેથી પોતાના તરંગ પ્રમાણે માણસોએ ચાલવું જોઈએ, એવા જીદી સ્વભાવની બાઇ છે, એમ સાબીત થયા વિના રહેતું નહીં.

પરંતુ અરવિંદનો મિત્ર શ્રીકાંત, બહુ હોશિયાર અને ચાલાક તેમજ મીઠી જખાનથી વાત કરનાર હોતો. આથી જ્યારે જ્યારે રંગો સમ્પન્નમાં મતભેદ પડતો ત્યારે તે કંઈ ને કંઈ જીદી જીદી તરેહની દલીલો કરતો અને આખરે અનુપમાનો આગ્રહ છોડાવીને કોઈ એવી જ નવી પણ કલામય યોજનાઓ રજુ કરતો કે જેથી અનુપમાનું મન પણ રાજી થતું અને લવંગિકાને જે એમ લાગતું કે, શ્રીકાંત એક સાચો કલાપરીક્ષક છે.

લગભગ ૧૧ વાગ્યા સુધી આ યોજનાઓને લગતી મસલત ચાલી અને આખરે અમુક પ્રકારના નિર્ણયો થયા, જે સર્વ લવંગિકાએ એક નોંધપોથીમાં ઉતારી લીધા. એ પછી કામકાજની શરૂઆત થઈ અને સૌથી પ્રથમ દિવાલો રંગવાની હોવાથી રંગકામમાં કારીગરો લાગી ગયા.

આ દરમ્યાન અનુપમાએ અને અરવિંદે બોજન લીધું; અનુપમા વિદાય થઈ. ખપોરનો એક વાગ્યો એટલે શ્રીકાંત, લવંગિકા પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: “કોઈપણ જાતની શંકા મનમાં લાવશે નહીં અને હું જે બાબત પૂછું છું તે કેવળ તમારી મદદ માટે પૂછું છું એ જ ખ્યાલમાં રાખશે. આપણે જે ખંડમાં રંગો અને

ચિત્રો સખીની મસલત કરતાં હતાં તેમાંથી તમારી સાથે આવેલાં માણસોમાંથી કોઈને હાથ હીરાની એક કીમતી પીન આવી છે ? એ પીન શ્રીમતી અનુપમાની હતી; અને આ ખગલો કે જેમાં તેમણે આજે પહેલી જ વાર પગ મૂક્યો તેમાં આ પીન ગુમ થઈતેથી તેમનો મિનનજ પરખિલાઈ થઈ ગયો છે ! એ પીન કદાચ ખીજે ક્યાંક ગુમ થઈ હોય એ સંભવિત છે પણ શ્રીમતી અનુપમાને એ જ બ્રાન્તિ છે કે, એમણે એ ઝોરડામાં જ ગુમાવી છે. હું એ ઝોરડામાં બધે ચે ફરી વળ્યો; તપાસ કરી જોઈ; પણ મારે હાથ તે પીન આવી નહીં એટલે તમને તસ્દી આપવા આવ્યો છું. મને આ શોધમાં મદદગાર થશો ?”

“શ્રીકાંતભાઈ,” લવંગિકાએ કહ્યું: “આપે ઝોરડો તપાસ્યો તે પછી તે પીન ત્યાં હોવાનું ભાગ્યે જ માની શકાય. માણસો તમામ અહીં છે. આપ મારી સાથે આવો; આપણે તેઓને પૂછીએ. જો આપની ઈચ્છા હશે તો દરેક જણની ઝડતી—”

“નહીં. નહીં. ઝડતીની વાત જ ન કરશો. તમારી સાથેનાં માણસો ઉપર લેશમાત્ર શંકા મને ઉપજતી નથી. હું મરીખોની ખાસીયતથી જાણીતો છું. જ્યાં રાતદહાડો તેમને કામકાજ ઉપર આવવાનું હોય ત્યાં તેઓ પહેલે જ દિવસે અને તે પણ કામ ઉપર ચઢતાં પહેલાં જ કદાપિ ચોરી કરે નહીં, તમે તેઓને પૂછી જોજો. એટલું જ મારે કહેવાનું છે. કોઈના જોવામાં તે પીન આવી હોય તો મને ખબર આપશો.”

“પણ આપ માણસો પાસે આવો તો શી હરકત છે ?”

“તમે મને ‘આપ’ કહો છો એજ હરકત !” શ્રીકાંત બોલ્યો: “હું કાંઈ રાવસાહેબ અરવિંદના કુટુંબનો શ્રીમંત માણસ નથી. હું સાધારણ રિયતિનો માણસ છું અને મને તમે ‘આપ’ શબ્દથી સંબોધન કરો છો એટલે હું શેઠ થઈને માણસો પાસે નહીં આવું.”

તેણે આમ કહીને સ્મિત કયું.

લવંગિકા ધડીભર ચૂપ રહી: એ દરમ્યાન તેણે પોતાના મનમાં તોલ કર્યો કે, શ્રીકાંતના આ શબ્દો હુમ્મયાર્ભભરેલા હતા. કે સરળ હૃદયના હતા. વિચાર કરતાં તેને તે સરળભાવથી બોલાયલા લાગ્યા અને તેથી તે પણ સરળ ભાવે બોલી: “ત્યારે હું તમને ‘આપ’ કહીને નહીં સંબોધું. હવે તો તમે માણસોને પૂછવા આવશોને?”

સાત પગલાં સાથે ચાલનાર મિત્ર ગણાય છે, એમ સંસ્કૃતમાં કહ્યું છે. લવંગિકાને શ્રીકાંત સાથે સાત ઉપરાંત અનેક પગલાં ચાલતાં ખ્યાલ પણ ન હતો કે, હવે પછી એના જીવનમાં એક ઉત્તમ મિત્ર તરીકે તે યદિ પડનાર હતો.

૬

મબુરનું પ્રમાણિકપણું

૨૧૯ સાહેબ અરવિંદ અને અનુપમાનું માટુંગા ખાતે મનહર વિલામાં ન્યારે મિલન થયું ત્યારે કાલિન્દીએ સૂચવ્યા મુજબ, અનુપમા મીઠી મધુરી વાતોએ વળગ્યાથી કાલિન્દીને ખૂબ ફાવટ આવી ગઈ. એને અરવિંદ પાસેથી રૂ. બે હજાર લેવા હતા અને તે, બિહારીને આપવાના હતા. એ માટે કાંઈ બહાનું કાઢવું જોઈએ. કાલિન્દીએ એક સરસ બેન રચ્યા. એની પાસે શેરનાં કેટલાંક કાગળીઆં હતાં. એ કાગળીઆં જો બજારમાં વેચવા જાય તો એના પૂરા પાંચસો રૂપાંઆ ઉપજે કે કેમ એની શંકા હતી; કેમકે જે કંપનીઓના શેર તેની પાસે હતા તેના બા. તદ્દન ગમડી ગયેલા હતા, પણ આ કાગળીઆં અરવિંદને બતાવીને પોતે પોતાની ધારેલી રકમ મેળવી શકશે, એમ મનમુખે રચીને તે કાગળીઆંનું પેકેટ પોતાના હાથમાં રાખીને કાલિન્દી ન્યાં આ બે પ્રેમી બેઠાં હતાં ત્યાં આવી અને અનુપમાને કહેવા લાગી: “અનુ, એક

અગત્યની વાત તો હું તને પૂછતી જૂલો ગઈ. તેં ગઈ કાલે આપણા શેરદલાલને ટેલિફોન કરીને પૂછ્યું હતું કે નહીં?”

“કઈ ખાખતમાં પૂછવાનું હતું?”

“આપણા શેર વેચી નાંખવાની ખાખતમાં.”

“હું તો તે જૂલો ગઈ.”

“તો હવે મોટી મુશ્કેલી ઊભી થશે ને? રોકડા રૂપીઆ ક્યાંથી લાવવા? આજે અગીઆર વાગે તો તારી સાડીઓવાળાને પૈસા આપવાનો વાવડો છે.”

અરવિંદે આ વખતે ધીમા અને મીઠા સ્વરે પૂછ્યું :
“એવા ખર્ચ માટે શેરનાં કાગળીઆ કાઢી નાખવાં ઠીક નહીં. શેર ખજાનના મામલામાં ઘણી વખત ઉતાવળ નુકસાનરૂપ થઈ પડે છે.”

“પણ આ કાગળીઆમાં અમને ઘણા મોટા નફા થવાનો છે.”
અનુપમાએ કહ્યું.

“તોપણ હજી વધારે થોભવું વ્યાજખી છે. સાડીઓવાળાને કેટલા રૂપીઆ આપવાના છે?”

“ખડુ નજીવી રકમ છે. બે હજાર.”

“અહો હો, એટલી રકમ માટે તમે શેર વેચી દેવા ઉતાવળ કરો, એ ઠીક નહીં.”

“તો પછી એનું થાય શું?”

“એ રકમનો હું ચેક આપું છું. તમે વેપારીને તે આપી દેજો.”

“તમે ચેક આપો? વાહ! અરવિંદકુમાર, શું હું મારી દીકરી આપને વેચું છું કે તમે એ રકમ આપો છો?”

કાલિન્દીનું આ કથન સાંભળીને અનુપમા હસવા લાગી.
અરવિંદે કહ્યું: “એવો ખ્યાલ પણ આપણે લાવવો ન જોઈએ.”

અનુપમાને માટે જે સાડીઓ આવે તેના પૈસા 'હું' નહીં તો ખીજે કાણુ આપે તમે આ રકમનો ચેક નહીં લ્યો તો મને અન્યાય થશે.”

“તમારે ઘેર અનુ આવે તે પછી ફાવે તો એને સોને મઠી લેજો પણ મારા ઘરમાં તો હું એ ચેક નહીં લઉં.”

“તો પછી હું ઘર બહાર જઈને ચેક લખીશ!” અરવિંદે હસતાં હસતાં કહ્યું.

“અને હું ઘર બહારથી જ એ ચેક લઈ આવીશ!” અનુપમાએ હસતાં હસતાં ટાપશી પૂરી.

“તમે જાણો ને તમારી વાત જાણો!” આમ કહીને કાલિન્દી ત્યાંથી જતી રહી.

પાંચ મિનિટ વીતી અને એ હજારને બદલે પાંચ હજારનો ચેક અનુપમાને અરવિંદ પાસેથી મળ્યો.

કાલિન્દી બપોરે એકમાં જઈને એ ચેક વટાવી લાવી અને એમાંથી રૂ. એ હજાર એણે બિહારીને ન્યુ બેંકે લોન રૂમ નં. ૧૩ માં જઈને આપી દીધા. એની પાસેથી એણે વચન લીધું કે, હવે પછી તે કદાપિ અનુપમાને નહીં મળે અને લગ્ન પહેલાં તો આ શહેરમાં પણ નહીં રહે.

બિહારીએ તેવી કબુલાત આપી. અને જ્યાં કાલિન્દી તંત્રી પાસેથી છૂટી પડી ત્યાં તે પોતાના મનમાં જ બોલ્યો: “વચનથી બંધાનાર તો એકલો સત્યવાદી હુરિશ્વન્દ્ર રાગ્ન હતો. એનું આ પૃથ્વીમાંથી ગમન થતાં ઇતિહાસમાં એવો કોઈ બીજો થયો નથી. માટે એની પહેલ કરીને આ કલિકાળમાં સત્યવાદી હુરિશ્વન્દ્ર થવાની જરૂર નથી, મારો સિદ્ધાંત તો “અખી બોલ્યા : અખી ફેક” રહેશે!” અને તે ખડખડાટ હસી પડ્યો.

એ દિવસ બાદ અનુપમાએ અરવિંદ-કુંજમાં ચિત્રકામ સંબંધમાં સૂચનાઓ આપવા જવાનો દરરોજનો નિયમ રાખ્યો.

થોડાક દિવસમાં તો લવંગિકા અને તેના હાથ નીચેનાં માથુસોની મહેનતથી કામકાજ ધણું આગળ વધી ગયું.

એવામાં એક દિવસે લવંગિકા તરફથી અરવિંદ ઉપર શ. ૧૫૫ નો મનીઓર્ડર આવ્યો. એની કુપનમાં લખેલું હતું કે, “સૂર્યપુર સ્ટેશને આપે રજની નામની એક બાળાને ઉછીની આપેલી આ રકમ આપને પાછી મોકલું છું. અને આપના એ કાર્ય બદલ આપનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.”

મનીઓર્ડર મોકલનારનું નામ લવંગિકા વાંચીને અરવિંદને અચ્ચો ઉપજ્યો. શું એ જ આ લવંગિકા હશે, જે અહીં મારે ત્યાં ચિત્રકામ કરે છે? તે જો તે જ હોય તો પછી મનીઓર્ડર કરવાની શી જરૂર? મને રૂપરૂમાં તેણે શા માટે પૈસા ના આપ્યા?

તે આવા વિચારોમાં હતો તેવામાં અનુપમા ત્યાં આવી. અને મનીઓર્ડરનું જે કુપન, અરવિંદના હાથમાં હતું તેમાં લવંગિકા નામ વાંચીને બોલી: “લવંગિકાએ શું લખ્યો અંદરે મનીઓર્ડરથી મોકલ્યો છે?”

“નહીં રે, લખ્યો તો હજી બે અઠવાડીયાં બાકી છે. તે પહેલાં તે મોકલે ખરી? આ તો મેં એક રજનીને આપેલા રૂપીઆ તેણે મને પાછા મોકલ્યા છે.”

રજની! એ કાણ છે?” અનુપમા આમ પૂછીને બાકી આંખે અરવિંદ તરફ જોઈ રહી:

“એ એક ગરીબ સુલક્ષણી સન્નારી છે. આપણે ત્યાં ચિત્રકામ કરનાર લવંગિકાની તે સહીપણી લાગે છે.” આમ કહીને અરવિંદે તેને ભગતી વિગત કહી.

“અરવિંદ, તમારે આવી રીતે અળણી સ્ત્રીઓને મદદ કરવી જોઈએ નહીં. એવી સ્ત્રીઓ ચોરટી હોય છે. દેખાવ ગરીબનો કરે; પણ અંદરબાનેથી તેઓ પૈસાદારોનાં ઘરમાં ચોરી કરે છે.”

“અનુપમા, તું આધાર વિના અને પૂર્વશંકાથી આવા આક્ષેપ કરે છે, એ ઠીક નહીં.”

“હું આધાર વિના બોલતી જ નથી. આ લવંગિકાનો જ દાખલો લ્યો. મારી એક સામ્યા હીરાની પીન આ ધરમાં કેટલાયે દિવસથી ચોરાઈ ગઈ છે પણ તેનો પત્તો મળતો નથી.”

“તેમાં લવંગિકાને શું? કે તેની સહીપણી રજનિને શું?”

“એ લવંગિકા અને તેના મળુરો ઉપર મને વહેમ ઉપજે છે. હું કેવળ તમારા મિત્ર શ્રીકાન્તભાઈના આશ્વાસનથી ખામોશી ધારણ કરી રહી છું—નહીંતર મેં તેઓને પોલિસને સોંપી દીધાં હોત!”

“એવી રીતે તેં ઉતાવળ કરી નહીં, એ ઠીક ક્યું. એ પીન અહીંજ ખોવાઈ એની શી સાબિતી? બીજે ક્યાંક તે કેમ ગુમ થઈ ન હોય?”

“તે અહીંજ ગુમ થઈ છે. ને લવંગિકાએ જ લીધી છે, એવો મારો શક ન્યાંસુધી મને તે પાછી નહીં મળે ત્યાંસુધી હું રાખવાની જ!”

“તું વધારે પડતી સખત છે. હું લવંગિકાને બોલાવીને પૂછપરછ કરીશ.”

“એ પીન વર્ષોની મારી એક યાદગીરી છે.” અનુપમા પોતાના મનમાં જ બોલી: “એ પીનની કિંમતની મને પરવા નથી પણ એ મારી પાસેથી ગુમ થાય એથી હું બેચેન રહું છું.”

આ વાતચીત પછી તેઓ બન્ને છૂટા પડ્યાં અને અરવિંદ લવંગિકાને શોધતો રહ્યો. એક ઓરડીમાં તે શ્રીકૃષ્ણનું એક સુંદર ચિત્ર, દિવાલ પર ચીતરવામાં રોકાયેલી હતી ત્યારે તેની પાસે જતાં બોલ્યો: “તમે ધણું સુંદર ચિત્રકામ કરો છો.”

“આપને તે પસંદ પડ્યું એથી મારું કામ સારું થયું.”

“પણ એક બાબત મને પસંદ પડી નહીં—મનીઓડરની.”

લવંગિકા આ વિષે કશું જ ન બોલતાં ચિત્રકામમાં તક્તીન રહી. અરવિંદે ફરીથી સવાલ કર્યો;

“મારા ઉપર રૂ. ૧૫૫ નો મનીઓડર તમે મોકલ્યો છે?”

લવંગિકા તેના સામે જોઈ રહી અને પછી બોલી: “હા.”

“કારણ?” અરવિંદે પૂછ્યું.

“મારી બહેનપણીએ આપની પાસેથી તે ઉછીના લીધા હતા. મારે આપને તે પાછા વાળવા જ જોઈએ.”

“એ હું કબૂલ કરું છું કે, તે ઉછીના આપેલા હતા. પણ મને તે પાછા ન મળ્યા હોત તો ચિંતા થાત નહીં.”

“એ આપની સુજનતા છે પણ કોઈની એક પાઈ પણ દેવા તરીકે રાખી મૂકવી મને કે મારી સખીને પસંદ નથી.”

“તમારી એ સખી શું તમારે ત્યાં રહે છે?”

“હા. હું તેની બાળસખી છું.”

“મેં તે સન્નારીને કહી મૂકેલું છે અને તમને યે કહી મૂકું છું કે, મારી કોઈ બાબતમાં મદદ જોઈતી હોય તો જરૂર મને ખબર આપશો. અને આવી રીતે મનીઓડરનું ખર્ચ કરીને તમે રૂપીઆ મોકલ્યા તેના કરતાં મને રૂપરૂમાં આપ્યા હોત તો આર આનાનો બચાવ ન થાત?”

“ખરી વાત કહું? તમે રૂપરૂમાં નહીં લ્યો, એમ મારું માનવું હતું.”

“એટલા માટે તમે મનીઓડર કર્યો? ત્યારે તો મારે એ રકમ અને મનીઓડરની રકમ મળીને તમને રૂ. સવાપંદર પાછા આપવા જોઈશે.”

“હું તે કોઈ કાળે પાછા નહીં લઉં. જો એ વિષે તમે

હવે મને આમહ કરો તો તમને તમારી વ્હાલામાં વ્હાલી વ્યક્તિના સોજાંદ. ”

“ તમે મને બોલતો બંધ કર્યો. ”

અરવિંદ આ મુજબ કહી રહ્યો એટલે અનુપમા ત્યાં આવી અને પૂછવા લાગી : “ હીરાની પીન મળી કે ? ”

“ હજીસુધી નથી મળી, શ્રીમતી ” લવંગિકાએ કહ્યું.

“ હવે એ નજીવી વસ્તુનો ખ્યાલ છોડ, અનુપમા ” “ અરવિંદે કહ્યું : “ હું એવી આશ્વસોને અટ્ટાવીશ પાનો તને અપાવીશ. ”

“ પણ...પણ...” અનુપમા કાંઈક બોલવા જતી હતી પણ બોલતા અટકી ગઈ; અને ત્યાંથી બીજા ઓરડામાં જતી રહી.

લવંગિકાને એ લાજથી પીન શોધવા માટે વધારે આતુરતા થઈ. તેણે સાંજે કામ પરથી માણસો વીખરાતા હતા. ત્યારે તેઓને એકઠા કરીને એ પાન શોધી કાઢવા આગ્રહ કર્યો. “ ખૂણે ખૂણે તપાસો. પણ પીન શોધી જ કાઢો. એક વાત યાદ રાખજો કે જ્યાંસુધી તે નહીં મળે ત્યાંસુધી આ બંધાની શોધણીના વહેમનું વાદળ આપણા સૌ ઉપર ઘેરાયલું રહેશે. એ વાદળ દૂર કરવા આપણે કાટિ યત્નો કરવા જોઈએ. ”

“ અમારામાંથી કોઈએ તે લીધી હોય એમ તમે માનો છો ? ” એક મનુરે પૂછ્યું.

“ એક લાજુબર પણ નહીં. ” લવંગિકા બોલી.

“ તો હવે અમે તે શોધવા ખાસ ખંતીલા યતન કરીશું. ” માણસોના મુકાદમે કહ્યું.

અને સૌ તે પીન શોધવામાં ગુંથાયાં.

એક કલાક વીત્યો ત્યારે એક મનુરે આવીને લવંગિકાના હાથમાં એક પીન મૂકતાં કહ્યું : “ દ્યો, બા, આ તે ગુપ્ત થયેલી

પીન હોય ?”

એ પીન જોતાં લવંગિકાને આનંદ થયો. “ક્યાંથી જડી ?” તેણે પૂછ્યું.

“મકાનની અગાસીમાં એક ખૂણામાં પડેલી હતી.”

“શેઠાણી અગાસી પર હવા ખાવા ગયાં હશે ત્યારે ત્યાં બૂલી આવ્યાં હશે. ઠીક થયું કે, તું પ્રમાણિકપણે તે લાવ્યો.” લવંગિકાએ આમ કહીને તેને એક રૂપીઆ બક્ષીસ આપવા માંડ્યો.

મજુર મ્હેં પર લાગણી લાવીને તે રૂપીઆ નહીં લેતાં એ ત્યાંથી જતો રહ્યો; અને રૂપીઆ લેવા થોભ્યો નહીં. લવિંગિકાને આ માણસની ઈમાનદારી જોઈને ધણો આનંદ થયો.

તેણે અનુપમાને શોધી. તે અને અરવિંદ ત્યાંથી બહાર ફરવા ગયેલાં હતાં. તેણે શ્રીકાંતને શોધ્યો, તે પણ ત્યાં ન હતો.

“આજ તો આ પીન ઘેર જ લઈ જાઉં. કાલે આવતાવેંત શ્રીકાંતને તે આપી દઇશ.” આમ કહીને લવંગિકા, તમામ મજુરો સાથે અરવિંદકુંજમાંથી બહાર નીકળી પડી.

—•—

૭

પીન કોની ?

લવંગિકા ધણી જ ખુશખુશાલ હાલતમાં ઘેર આવી. એ વખતે રંજની એક પુસ્તક વાંચવામાં રોકાયેલી હતી. જે પુસ્તક તે વાંચતી હતી તે ધણું સરસ હોવાથી તેનું હૃદય અત્યારે પ્રવૃત્ત હતું અને એ પ્રવૃત્તતાની લાલી એના ચહેરા ઉપર દેખાતી હતી.

લવંગિકાએ તે નિહાળીને કહ્યું : “રંજની, આજે તો તું ધણીજ ખુશખુશાલ દીસે છે. તારા સ્વર્ગસ્થ પિતા તને ‘પૃથ્વીની

પરી' કહેતા, તેવી જ આજ તો તું મને લાગે છે."

પોતાના પિતાનું નામ સાંભળતાં એમના સંબંધીના બધા દુઃખદ વિચારો રજનીના મનમાં જગૃત થઈ ગયા, અને પરિણામે એની ખુશાલી ઊડી ગઈ અને એ દિલગીરી અનુભવવા લાગી. એના ચહેરામાં થયેલો ફેરફાર લવંગિકાએ જોયો અને પૂછ્યું :

“ કેમ, કેમ. એકદમ દિલગીર બની ગઈ? ”

ખોખરે સાહે રજની બોલી : “ મારા પિતાની યાદ તેં આપી તેથી હું દિલગીર થઈ ગઈ. બનતા સુધી આપણે એવી વાતો જ ના કરીએ તો ઠીક, ”

“ અહો હો, તું કેટલી બધી નરમ લાગણીવાળી છે, બહેન ? ”
પણ ચાલ, તને જો તારા પિતાની વાતોથી દુઃખ ઉપજતું હોય તો તે વિષે કંઈ નહીં બોલીએ. અને હવે એક મારી ખુશાલીની વાત સાંભળ. ”

લવંગિકાએ આમ કહીને અરવિંદ કુંજમાં અનુપમાની શુભ થયેલી પીનની કહાણી કહી. તે કેવી રીતે પાછી મળી તેને લગતી હકીકત પણ તેને કહી અને ઉમેર્યું : “ એ પીન બદલ અરવિંદકુમારે અનુપમાને ખેદ નહીં કરવા કહીને એવી હઝારો પીન આપવા માગણી કરી હતી; છતાં, એ વિચિત્ર પ્રકૃતિની બાઈએ ફક્ત તે જ ‘પીન’નો આગ્રહ કર્યો હતો એથી મને આશ્ચર્ય ઉપજે છે. પૈસાદારોને ત્યાં પણ આવી મનની સંકુચિતતા હશે, એવો મને ખ્યાલ ન હતો.”

“ એ પીનમાં એ બાઈનું દિલ ચોંટી રહ્યું એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે, કેદાય કોઈના સંરમરણરૂપ એ પાન હશે અને તે શુભ થવાથી એ બાઈનું દિલ બળતું હશે. તમે એ ‘પીન’ એને પાછી આપી ત્યારે જરૂર એ ખુશ થઈ હશે.” રજનીએ અભિપ્રાય આપ્યો.

“ એ બાઈ મને મળી નહીં. ફરવા ચાલી ગઈ હતી. એટલે :

પીન હું મારી સાથે જ આજ તો અહીં લાવી છું.”

“એમ ? ક્યાં છે એ પીન ?”

લવંગિકાએ પીન પોતાના ખિસ્સામાં મૂકેલી હતી. તેણે ખિસ્સામાંથી બહાર કાઢીને રજનીના હાથમાં આપી.

એ પીન જોતાં જ રજનીથી એક તીણી “ચીસ પડાઈ ગઈ ! એનો ચહેરો આકળવિકળ થઈ ગયો. એ પીન તરફ તે એકીટશે જોઈ રહી. લવંગિકાએ તેના આ બાવ જોયા. તેણે પૂછ્યું : “શું છે, બહેન ! શા માટે ગભરાઈ ગઈ ?”

રજનીની આંખ આંસુથી છલોછલ બરાઈ ગઈ. તેણે બોલવા યત્ન કર્યો પણ ઘડીભર તે બોલી શકી નહીં. લવંગિકાએ તેને આશ્વાસનના વધુ શબ્દો કહ્યા અને તેના શરીર ઉપર હાથ ફેરવીને કહ્યું : “શું આ પીન જેવાં ઘરેણાં અત્યારે તારી પાસે નથી, તેથી તને બોધ્યું આવી ગયું ?”

“બહેન” આખરે ગળગળા સાદે રજની બોલી. “આ પીન જોતાં મને એવો જ કંઈક બાવ થયો. હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે, આ ‘પીન’ મારી છે. મારી મહુમ માતાએ મને આપેલી એ જ આ ‘પીન’ છે !”

“હેં ? ! તું ખોટા ભ્રમમાં તો નથી, બહેન ? આ પીન તારી કેવી રીતે હાથ શકે ?” લવંગિકાએ પૂછ્યું.

‘જો, બહેન, આ રહ્યો એના ઉપર અંગ્રેજી ‘એ’ અક્ષર ? મારી માતાનું નામ ‘અમલ.’ હતું તે તું જાણે છે. મારા પિતા જ્યપ્રસાદે એમને પોતાની જાહોજલાલીના વખતમાં આ કીમતી પીન કરાવી આપી હતી એની ઉપર ‘એ’ અક્ષર કોતરાયેલો હતો. મને આ ‘પીન’ માતાનાં ઘરેણાંમાં માતાએ આપી હતી. વર્ષો સુધી મેં તે પહેરેલી હતી. એ પીનમાં એક નાનકડો ફોટો રહી શકે છે. જો, આ હું તેનો ફોટાવાળો ભાગ ખુલ્લો કરું છું.”

પીનનો એ વચ્ચે ભાગ, રંજનીએ ખુલ્લો કર્યો અને એમાં એક ચહેરો દેખાયો. એ ચહેરો જોતાં જ રંજની છળી મરી. “અરે, આ તો દુષ્ટ બિહારીનો ચહેરો છે!” તે એકાએક બેશુદ્ધ થઈ ગઈ.

લવંગિકા અકળાઈ ઊઠી. તેણે ગુલાબજળ લાવીને તેનાં પોતાં કરીને રંજનીના કપાળ પર અને માથા ઉપર મૂક્યાં. અને શુદ્ધિની દવા લાવીને રંજનીને સુંઘાડી.

થોડીવારે રંજની સાવધ થઈ. લવંગિકાએ કહ્યું: “બહેન, શું આ ફેરો જોઈને તું બેશુદ્ધ થઈ હતી? શાંતિ રાખીને તું મને બધી વાત કહે. લગીરે અકળાવાની જરૂર નથી. તારી જે કાંઈ મુંઝવણ હશે તેનો આપણે ધીરજથી વિચારપૂર્વક નિવેડો લાવીશું.”

રંજનીએ સ્વસ્થ થઈને કહ્યું: “આશ્ચર્યની વાત છે કે, અરવિંદકુમારની થનાર લાવી પત્ની અનુપમા પાસે આ ‘પીન’ વી રીતે આવી? મૂળ આ પીન મારી માતાની હતી. મારાં અને મારી માતાનાં જે કાંઈ ધરેણાંઘાં હતાં તે તમામ, અમારા વિસલપુરનાં શાખપાટોશી કૃષ્ણા અને તેની દીકરી આશાને હસ્તક મારા પિતાના વસીઅતનામાથી ગયાં હતાં. એ કૃષ્ણાને ત્યાં લકડો બિહારી હંમેશાં પડ્યોપાથર્યો રહેતો હતો. લોકને તેઓ પોતે ભાઈ બહેન છે; એમ કહેતાં પણ ખરી રીતે તેઓ એવાં ન હતાં. તેમને એવું પવિત્ર સગપણ જ ન હતું. આ ‘પીન’માં એ દુષ્ટ બિહારીનો ચહેરો છે!”

“ચોક્કસ, એ તેનો જ છે?”

“હા. સોએ સો ટકા તે તેનો જ ચહેરો છે. આ દુષ્ટ શુદ્ધિના માણસને હું સારી પેઠે ઓળખું છું. એક વખત તેણે મારી મશ્કરી કરી હતી અને મેં તેને તમારો લગાવી દીધો હતો. એ બદમાશે બચકર હાસ્ય હસતાં મને કહ્યું: ‘યાદ રાખજે, રંજની, હું આ તમારો જીવનભર નહીં બૂલું અને એનો બદલો એવો લઈશ કે, તને યાદ રહે.’ એ જ્યારે આ શબ્દો બોલતો હતો

ત્યારે મને ખરાખર તેની આકૃતિ એક શયતાનના જેવી લાગી હતી. આજ ફરીથી એનો ચહેરો મેં આ પીનમાં જોયો, એટલે એ શયતાનનાં સરસરણો મારા દિલમાં ધસી આવ્યાં ‘અને તેથી હું’ બય પામીને બેશુધ્ધ થઇ ગઇ !

લવંગિકા આ હકીકત સાંભળીને ભારે વિચારમાં પડી ગઇ. કૃષ્ણને અપાયેલાં ધરણમાંની આ પીન, રૂઝની કહે છે તે મુજબ, હોવા વિષે તેને શંકા ન રહી; કારણ કે, તેમાં બિહારીનો ચહેરો હતો. લવંગિકા પોતે બિહારીને દોઢે ઓળખતી ન હતી. એટલું જ નહીં પણ કૃષ્ણને કે તેની પુત્રી આશાને તેણે દીકાં ન હતાં. ફક્ત તેઓનાં નામ, અગાઉ રૂઝનીના પત્રો પોતાની ઉપર આવતા હતા તે ઉપરથી તે જાણતી હતી.

એ કૃષ્ણએ પોતાની દીકરી આશાને આ પીન આપી, હોય; તેથી તેમાં બિહારીનો ફોટો રહેલો છે. પણ એ આશાની પીન, અરવિંદકુમારની ભાગી પત્ની અનુપમા પાસે કેવી રીતે આવી ? આ સવાલની ગૂંચ લવંગિકા ઉઠેલી શકી નહીં.

તે અને રૂઝની, આ પાપતમાં વધુ વાતચીત કરવાની તૈયારીમાં હતાં તેવામાં એક વ્યક્તિ ત્યાં આવી પહોંચવાથી તેઓની ઇચ્છા ખર આવી નહીં.

એ આવનાર, અરવિંદકુમારનો મિત્ર શ્રીકાંત હતો. તે હસતો હસતો મકાનમાં આવ્યો. તરત જ લવંગિકાએ ઊઠીને તેને આવકાર આપ્યો અને કહ્યું: “જે વસ્તુ માટે તમે આવ્યા છો તે વસ્તુ સંબંધી મારે તમને આનંદદાયક સમાચાર કહેવાના છે !”

“શું તમે અનુપમાની ‘પીન’ સંબંધી કહો છો ?” શ્રીકાંતે પૂછ્યું.

“બેશક. જુઓ, આ રહી તેની એ પીન !” લવંગિકાએ પીન તેના હાથમાં આપી. રૂઝનીએ તેમાંનો ફોટાવાળો ભાગ તે વખતે

બંધ કરી દીધો હતો.

“ઘણું જ ઠીક થયું કે, એ પીન મળી આવી. અનુપમાનો એના સંબંધી એટલો બધો કકળાટ હતો કે, હું તો તેથી ત્રાસી ગયો હતો ! હું બહાર ફરી આવીને મારા ઘરમાં પગ મૂકતો હતો ત્યાં તેણે મને રૂલિકેશન કરીને એ પીન સંબંધી સેંકડો સવાલો કર્યા” શ્રીકાંત બોલ્યો.

“ મોટાં માણસો શું આવાં જ સંકુચિત મનનાં હોય છે ? ”
લવંગિકાએ પૂછ્યું.

આ વખતે પીન તપાસતાં તપાસતાં તેમનાં ફોટાવાળો બાગ શ્રીકાંતે ખુલ્લો કર્યો. એ જોતાં જ લવંગિકાએ પૂછ્યું : “ આમાંનો ફોટો અરવિંદકુમારનો તો નથી જ, ખરેખરે, શ્રીકાંતભાઈ ? ”

“ ના. આ પીન અનુપમાને એના કોઇ મિત્રે બેટ આપેલી હતી, એમ તે કહેતી હતી. કદાચ એના મિત્રનો આ ફોટો હશે. ”

“ તમે એને ઓળખો છો ? ”

‘ ના. ’ એમ કહીને ઝડપથી શ્રીકાંતે પીન ખિસ્સામાં મૂકી દઇને લવંગિકાને પૂછ્યું : “ આ યુવતી શું તમારાં નાનાં બહેન છે ? ”

“ માફ કરજો, હું તમને એનો પરિચય કરાવવો ભૂલી ગઈ. એ મારી બાળસખી છે. મારે મન તો એ મારી નાની બહેન જોવી છે. એ બહારગામ રહેતી હતી. હમણાં જ થોડાક દિવસથી તે મારે ત્યાં આવી વસી છે. ”

“ એમને યે તમારી માફક ચિત્રકળાનો શોખ છે કે ? ”

“ એ ચિત્રરસિક છે ખરી, પણ કલાકાર નથી. એણે સારી કેળવણી લીધેલી છે. સંસ્કારિતાથી ભરપૂર છે. મારો ઇરાદો એને કોઈકે રથજો માનવંત નોકરી અપાવવાનો છે. ”

ત્યારે તો એમને યે તમારી પેઠે ગુજરાનનો પ્રશ્ન મુંઝવતો હશે. ચિંતા નહીં. મારાથી બનશે તો હું એમને લાયક એકાદ

સરસ ખાનદાન સ્થળ શોધી આપીશ કે જ્યાં એમને સારો પગાર મળે: એમનું માન જળવાય અને કામ રીતે એમને મુંઝવણ રહે નહીં: ”

“આભાર, શ્રીકાંતભાઈ.” આમ કહી લવંગિકાએ રજનીને કહ્યું: “બહેન, શ્રીકાંતભાઈ માટે રહ્યા બનાવ.”

“એ ખટરાગમાં એમને ના પાડશે. હું કાંઈ મહેમાન છું કે, મારે વાસ્તે રહ્યા બનાવવાની હોય ? ”

“એવું કાંઈ નથી. તમે રહ્યા ન પીતા હો તો તે ન મુકાય. પણ તમે તો પીઓ છો, એ હું જાણું છું; માટે તમારે પીવી જ પડશે.”

શ્રીકાંત હસી પડ્યો. રજની રહ્યા બનાવવા ગઈ. એ દરમ્યાન અનેક પ્રકારની વાતો આ બન્નેએ કરી.

રહ્યા પીધા બાદ, શ્રીકાંતે જતાં જતાં, અનુપમાની પીન શોધી આપવા માટે લવંગિકાનો એકવાર ફરીથી આભાર માન્યો અને રજનીને સારી નોકરી અપાવવા બદલ જલ્દીથી પોતે કાશીપ કરશે એવી ખાત્રી આપી.

“બહેન,” શ્રીકાંત ગયો તે બાદ રજની બોલી: “આ સજ્જન ફટલો બધો શિષ્ટ અને સંસ્કારી હતો ? ”

લવંગિકાએ કહ્યું: “મને એકે ભાઈ નહતો. એના મિલનમાં મને એક વ્હાલસોયો ભાઈ મળ્યો છે.”

શ્રીકાંત, અરવિંદકુમારને બંગલે જતાં જતાં પીનમાંનો ચહેરો એકવાર ફરીથી જોઈને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો: “અનુપમા આ યુવકના ફોટા માટે જ પીન મેળવવા શા માટે આવું હતી ? એનો કોઈ ભાઈ હોવાનું હું કે અરવિંદ જાણતો નથી. એટલું જ નહીં પણ બેની માતા કાલિન્દીનો પણ કોઈ પુરુષ સગો હયાત હોવાનું જાણવામાં નથી. તો પછી, આ યુવક કોણ હોઈ શકે ? ”

એણે એ યુવકનું મ્હોં ફેટામાં બરાબર નિહાળ્યું, “નક્કી આ કોઈ ખૂબસુરત બદમાશ હોવો જોઈએ. જે હું આ પીન અરવિંદ કુમારને આપું અને આ યુવક કોણ છે એ વિષે અનુપમાને પૂછવા તેને કહું તો આ બંને પરણનાર વચ્ચે કેવો વિખવાદ જામે?”

ઘડીભર વિચાર કર્યા બાદ તે બોલ્યો, “ના. કોઈના સંસારમાં અગાર મૂકવાનું નીચ કામ હું નહીં કરું. “પાપીનાં પાપ પાપીને ખાશે.” એ ઇશ્વરી ન્યાયમાં હું શ્રદ્ધા રાખીશ; અને ખાતગી રીતે તપાસ કરતો રહીશ કે, આ યુવક અનુપમાના જીવનમાં કેવી રીતનો સખંધ ધરાવે છે? એક કુંવારી કન્યા, પોતાના ભાવિ પતિના મુખ માટે જેટલી તલસવી જોઈએ તેટલી અનુપમાને આ યુવક માટે તલસતી જોઈ મને ધણું દુઃખ થાય છે. મારા મિત્ર અરવિંદના લગ્ન જીવનમાં સુખની છાયા કદાચ નહીં પ્રસરે એવી કુશંકા ઉપજે છે. પણ ખેર, હું અત્યારે તો સંયમ જ ધારણ કરીશ અને ઇશ્વરના ન્યાય ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને અનુપમાને તેની આ ‘બહાલી પીન’ કશું જ બોલ્યા વિના પાછી આપીશ.”

૮

અરણની શિક્ષકા

દિવસો જોત જોતામાં વહી ગયા. અરવિંદ કુમાર અને અનુપમાના લગ્નનો દિવસ આવતી કાલે હતો. એ દિવસે પ્રાતઃકાળે અરવિંદની માતા કમળાએ ઘોડીવેલી ખાતેના અરણકુંજ બગલામાં શ્રીકાન્તને બોલાવ્યો અને પૂછ્યું, “અરવિંદની વહુ કેવી છે?”

“બહુ દેખાવડી છે, ખાતદાન કુળની છે અને બોલવેચાલવે બહુ મીઠી છે.”

“મારે શું એને જોવા માટે અરવિંદ પાસે માગણી કરવી જોઈએ?”

“એમ કેમ કહો છો? શું હજી સુધી અરવિંદ અને અનુપમા

આપની પાસે નથી આવી ગયાં ?

‘અરવિંદ મારી પાસેથી એની સાથે પરણવાની પરવાનગી માગી ગયો તે પછી એણે કે એની વહુએ મને મોં સુધ્ધાં દેખાડ્યું નથી !’

‘મને એ વિષે ખબર ન્હોતી ? હું આજે જ એને વાત કરીશ.’

‘ના. જો તું તેને વાત કરે તો હું મરું એટલું પાપ.’ કમળાદેવીએ મળગળા સાદે કહ્યું, ‘મારે જોવું છે કે, માતા આશીર્વાદ લેવા મા પાસે જવું એ જાન મારા પુત્રમાં છે કે નહિ ?’

‘માતાજી’ શ્રીકાંત દુઃખી થતો બોલ્યો, ‘અરવિંદ તો જીવનભર બાળક જ રહેવાનો. એને વ્યવહારની શી સમજ હોય ? અને એ એટલો બધો કામકાજમાં રોકાયેલો રહે છે કે, એને ખ્યાલ સુધ્ધાં આવતો નથી કે આપને મળવા આવવાની ફરજ બળવવી જોઈએ.’

‘એ એનો અપરાધ નથી ? શું જન્મદાતા માતા કરતાં કામકાજ ચઢે ? અથવા તો, શું મા કરતાં વહુ ચઢે ?’

‘એવા વિચાર કરીને દુઃખી ન થવા મારી આપને વિનંતી છે.’ ‘છોડ કછોડ થાય પણ માતા કદી કુમાતા ન થાય. એ સૂત્ર પ્રમાણે આપે તો એના પ્રત્યે અમીદષ્ટિ રાખવી જોઈએ.

“અમીદષ્ટિમાં લગીરે ઉણપ હું આવવા નહીં દઉં.” કમલાદેવીએ કહ્યું, “પણ હું કહેવરાવું અને તે મારા કહેવરાવવાથી મને મળવા આવે એ વસ્તુસ્થિતિ મને નહીં જોઈએ.”

“ત્યારે મારી તો કફોડી હાલત થઈ ! મને આથી દુઃખ આપ છે.”

“શ્રીકાંત, તું દુઃખી થાય તો તને મારા સમ.”

“માતાજી, આપ તો ધડી ધડીમાં આકરા સોગંદ ખાઓ છો.

ત્યારે હવે મારે બોલવું શું ? ”

“ કંઈજ નહીં. મેં તો ફક્ત વસ્તુસ્થિતિ તરફ ધ્યાન બેઝ્યું હતું. પણ એ સાથે મેં તને એક બીજી જ બાબતમાં વાત કરવા આજે અહીં બોલાવ્યો છે. હું ઈચ્છું છું કે મારો નાનો અરુણ, અરવિંદ જેવો બેદરકાર બને નહીં અને એટલા વાસ્તે એનામાં સારા સંસ્કાર પાડવા મારે એક માસ્તર એને લણાવવા માટે રોકવો છે. તારા ધ્યાનમાં એવો કોઈ છે ? ”

આ પ્રશ્ન સાથે જ શ્રીકાંતના હૃદયમાં રજનીની મૂર્તિ જાગૃત થઈ. સાત વર્ષના નાના અરુણના હૃદયમાં સુંદર સંસ્કાર પાડવા માટે એ સરળ બાળા ધણી જ ઉપયોગી થઈ પડશે. એ બાળાને કોઈ સારા કુટુંબમાં સારા પગારે નોકરીની જરૂર છે. કમળાદેવીની આગળ એની સિક્કારસ કરવામાં લગીરે વાંધો નથી. આમ વિચારીને તે બોલ્યો, “ માતાજી, અરુણભાઈને એક પુરુષ શિક્ષક કરતાં એક એવી મોટી બહેનની જરૂર છે કે, જે એનામાં સ્નેહ અને મમતાથી રસ લઈને ફક્ત એને વાંચતાં લખતાં જ નહીં. બલકે એના જીવનની દરેક પ્રકારે સંભાળ લઈને એનામાં ઉમદા સંસ્કારો પૂરે. પુરુષ કરતાં સ્ત્રી, આ કામ બહુ સારી રીતે કરી શકે. ”

“ કોઈ સુત્રદાણી સન્નારી મળે તો એનાથી વધુ રળીઆમણું બીજું શું ગણાય ? તારા ધ્યાનમાં એવી કોઈ બાઈ છે ? ”

“ હા. એક બિચારી ગરીબ યુવતી મારા ખ્યાલમાં છે. હું એને વાત કરી જોઈશ. એની ઈચ્છા હોય તો— ”

“ ઈચ્છા શા માટે ન હોય ? એને કહીશ તે પગાર આપીશું. તારા વિશ્વાસની એ બાઈ હોવી જોઈએ. અને ઉચ્ચવર્ણની તથા બાળકને હસાવી ખેડાવી એને અનુકુળ બની જઈ એનું જીવન સુધારી દે એવી હોવી જોઈએ. ”

“ માતાજી, હું અત્યારથી કશું કહું એ શા કામનું ? પણ મારું માનવું છે કે, કોઈ શુભ યોગદીઆમાં અત્યારે આપણા વચ્ચે

આ વાત થઈ છે, આજ સાંજે હું કદાચ એ સન્તારીને આપની પાસે લાવીશ.”

“સાંજે શા માટે ? જો આ શુભ ચોવડીઉં હોય તો અત્યારે જ તું તેની પાસે જ અને તેને આપણી મોટરમાં બેસાડીને લાવ. હવે તો હું એ બાઈને જોઉં અને મારા અરણ્ય માટે એની નિમણૂક કરું ત્યારે જ આજ તો મને ખાવાનું લાવશે.”

શ્રીકાંતે પળભર વિચાર કરી જોયો. કમળાની ઈચ્છાને માન આપ્યા વિના ચાલે તેમ જ નહતું. તેણે રજનીને બોલાવી લાવવા હા પાડી. અને તે તરતજ મોટરમાં બેસીને ઉપડી ગયો.

લવંગિકા અને રજની, એને જોઈને ખુશ થઈ ગઈ; પણ જ્યારે એણે રજનીને અરણ્યકુમાર માટે શિક્ષિકા તરીકે નોકરી અપાવવાની વાત કરી ત્યારે તો લવંગિકાનું હૃદય હર્ષથી ખૂબ જ ઉછાળા મારી રહ્યું. શ્રીકાંતે કહ્યું: “આ નોકરી એટલે કેવળ બાળકની સંભાળ લેવાનું કામ છે. એને હું નોકરી નથી કહેતો; પણ એક નાના ભાઈને ઉછેરવાનું કામ કહું છું. ચોવીસે કલાક એની પાસે રહીને એને હસાવી ખેલાવીને એનામાં ઉચ્ચ સંસ્કાર ભરવાના છે.”

“રજનીને એ તો ખલુજ ગમશે.” લવંગિકા બોલી: “કારણ કે, એને બાળકો ઉપર ખલુ પ્રેમ છે. વળી, એને અત્યારે એવા એક નાનકડા કાલાધેસા બોલ બોલનાર નાનાભાઈની જ જરૂર છે. એનો સહવાસ, દિનરાત એની સાથે જ રહેશે અને ઇશ્વર કરશે તો આ કામ રજની તદ્દન સંતોષકારક રીતે કરીને તમને યશ અપાવશે.”

“મને યશ નથી જોઈતો. જીવનમાં કોઈકનું પણ ભત્રું કરવું એ મારો સિધ્ધાંત છે. તક શોધવા હું ગયો નહતો. અચાનક જ એ તક બારણાં ઢોકતી આવી અને ‘રહેજ મીઠા સો દૂધ બરાબર’ એ ન્યાયે આ તકનો ઉપયોગ થશે એથી મને આનંદ થશે.”

“ભલે તો રજનીને ક્યારથી ત્યાં જવાનું છે ?”

“અત્યારથીજ !”

“હેં ?! શુ’ અત્યારથી ? એને તૈયાર થવાનો તો વખત આપો ?”

“જેને ખોટા દેખાવ કરવાનો હોય તેને તૈયારી માટે વખત જોઈએ. પણ જે કુદરતી રીતે જ નિર્મળ છે અને જેને નિર્મળતા સિવાય અને સાદાઈ સિવાય શ્રીજી’ કાંઈ પ્રિય નથી તેને તૈયારી શી કરવાની હોય ? છતાં એકાદ કલાક પછી જવું હોય તો જઈએ.”

“લવંગિકા બહેન, તમે પણ અમારી સાથે આવો છો ને ?” રંજનીએ પૂછ્યું.

“અહો ! એ તો ઘણું ઉત્તમ !” એકદમ જ શ્રીકાંત બોલી ઊઠ્યો : “તમે પણ ચાલો. રંજની બહેન, વાતચીત પછી ત્યાં રહેશે; અને હું તમને અહીં પાછો મોટરમાં મૂકી જઈશ.”

“પણ મારું ત્યાં શુ’ કામ છે ?” લવંગિકાએ પૂછ્યું.

“કામ તો મારું એ ત્યાં શુ’ છે ?” શ્રીકાંતે સવાલ કર્યો : “આપણે જઈશું; બંગલો જોઈશું; રંજની બહેન અને તેમનાં શેઠાણી શી વાતચીત કરે છે, તે સાંભળીશું; અરણ્યભાઈ કેવા છે તેના તમને ખ્યાલ આવશે; અને છેવટે બધું નક્કી થઈ ચૂક્યા બાદ, આનંદની લાગણી સાથે આપણે પાછાં ફરીશું ! કહો, ત્યાં મારું અને તમારું કેટલું બધું કામ છે, એ મેં બરાબર ગણાવ્યું ને ?” શ્રીકાંત આમ કહીને હસ્યો. લવંગિકાને અને રંજનીને પણ હસવું આવ્યું.

આખરે અર્ધા કલાકના અરસામાં તૈયાર થઈને લવંગિકા અને રંજની, શ્રીકાંત સાથે મોટરમાં બેસી બોરીવલી જવા ઉપજ્યાં.

બોરીવલી ખાતે આવેલો “અરણ્ય કુંજ” એક વિશાળ ત્રણ મળલાનો બંગલો હતો. એને ફરતો મોટો બાગ તેમાંના વિષ-વિષ જાતનાં ફૂલ અને રોપાઓ તેમજ ઝાડોની ઘટાઓથી બહુ સુશોભિત લાગતો હતો. જ્યારે બગીચાની વચમાંથી ખાસ સડક ઉપરથી શ્રીકાંત વગેરેની મોટર બંગલાના ‘પેટી’કા તરફ ગઈ ત્યારે રંજનીને લાગ્યું કે, પોતે ઈન્દ્રજીવનમાં વિહાર કરે છે કે શું ?

મોટર-ગાડી 'પોટી'કા' માં જઇને ઊભી રહી ત્યારે એક નોકરે આવીને તેનું 'બારણું' ઉઘાડ્યું. લવંગિકા અને રજની સાથે શ્રીકાંત તેમાંથી નીચે ઉતર્યો અને પગથીયાં ચઢીને મનોહર લાદીવાળા ઓટલા ઉપર ઘઈને તેઓ સૌ દિવાનખંડમાં પેઠાં. રહામે જ કોચ ઉપર પ્રૌઢવયનાં કમળાદેવી બેઠેલાં હતાં. તેમની ખાજુમાં સાતેક વર્ષનો એક ગભરૂ બાળક બેઠેલો હતો. સવેને તે સન્નારીએ બેયાં એટલે તેઓએ તેમને નમસ્કાર કર્યા.

‘આવો.’ ‘કમળાદેવીએ મીઠા અને માયાળુ અવાજે કહ્યું.

તેઓ ત્રણે જણુ ખુરશીઓ ઉપર બેઠાં એટલે શ્રીકાંતે પરિચય કરાવ્યો. રજની તરફ આંગળી ચીંધીને તે બોલ્યો આ રજની બહેન, જેમના વિષે મેં આપને વાત કરી હતી’ અને લવંગિકા તરફ હાથ ખતાવીને કહ્યું : ‘આ લવંગિકા બહેનનાં તે સહીપણી થાય છે. મુખમાં હાલમાં એમનો મુકામ આ બહેનને ત્યાં જ છે.”

‘રજની,’ કમળાદેવીએ તેના તરફ જોઈને કહ્યું : ‘તું ખૂબ શરમાળ લાગે છે. હું તને ટુંકારીને બોલાવું છું તેથી ચીઠ તો નથી ચઢવાની ને ?’

રજનીએ કહ્યું : ‘જે વડીલો બાળકોને ટુંકારીને નહીં બોલાવે તો કેાણુ બોલાવશે ?’

કમલાદેવીને એ મધુરાં વેણુથી આનંદ થયો અને એમણે રજનીને એના માતાપિતાનાં નામ, એનું જન્મસ્થાન અને અભ્યાસ અને એવી બીજી ઘણીક અંગત હકીકતો પૂછી જેના જવાબો સાંભળીને એને સતોષ થયેલો જણાયો. બાદ થોડાક વખત વિચાર કર્યા પછી કમળાદેવીએ કહ્યું : ‘હું તને અત્યારથી જ મારો અરુણ સોંપી દઉં છું. એના શિક્ષણનો, એની સંભાળનો અને એના તમામ પ્રકારના વર્તનનો બાર આજથી તારા ઉપર. રજની ! તું એમ જ સમજજો કે આ તારો નાનો ભાઈ છે. તારા ઉપર : મુકાબલા બારની જવાબદારી તું સંભાળી ચકીશ ને ?’

રજનીએ જવાબ દીધો ; ઈશ્વર મને જવાબદારી સંજોપાંગ પાર ઉતારવામાં મદદ કરે. મારા જીવ કરતાં પણ હું એની વધુ સંભાળ લઈશ. અરજીભાઈને હું મારા નાનાભાઈ તરીકે ગણું એવી આપની આજ્ઞા હું માથે ચડાવું છું.’

“બસ હવે તો તારા જેવી કેળવાયેલી યુવતીને કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.” કમળાએ તે પાદ અરજીને ઉદ્દેશીને કહ્યું : “અરજીભાઈ, આ રજની બહેન આજથી તારાં શિક્ષિકાં થયાં. જો એ કહે તે પ્રમાણે વર્તજે; એ શીખવે તેમ શીખજે અને તોફાન કરીને એમને પગવીશ નહીં. સમજ્યો કે ?”

“તે અમે શું તોફાની છીએ કે બધાંને પગવીએ !” અરજી પોતાની કાલીચેલી લાપામાં સવાલ કર્યો. સૌ હસી પડ્યાં. રજનીએ અરજીને એક હાથથી પોતાની તરફ ખેંચ્યો અને કહ્યું : “લાડકવાયા લાલ ! તમે બહુ ડાહ્યા છો !”

“હું ડાહ્યો ! હું ડાહ્યો !” એમ કહીને પોતાના નાનકડા કોમળ હાથથી અરજી તાળીઓ પાડવા લાગ્યો. રજનીએ તેને બગીચામાં ફરવા આવવા સૂચવ્યું. અરજીને તો એવું જ નોંઘતું હતું. તેણે માતાની રજા લીધી અને તે બન્ને જણ ત્યાંથી બહાર બગીચામાં ફરવા નીકળી પડ્યાં.

લવંગિકા સાથે વાતચીત કરીને કમળાએ રજનીનો પગાર માસિક રૂ. ૧૦૭ નો ઠરાવ્યો; અને લવંગિકાને એથી સંતોષ થયો. જ્યારે કેટલીક પ્રકીર્ણ વાતચીત પછી શ્રીકાંત અને લવંગિકા જ્યાં ઊઠ્યાં ત્યારે કમળાદેવીએ કહ્યું : “આજ મારા હૃદયને ધણો સંતોષ થયો છે. મારું હૃદય કહે છે કે આ છોકરી વડે મારા અરજીનું ધણું જ હિત થશે.”

શ્રીકાંતે કહ્યું : “ઉદાર વ્યક્તિઓની નજર હંમેશાં ઉદાર હોય છે. એમના બોલમાં પણ કાયમ ઉદારતાના મીઠા ભાવ સોહે છે. તેઓની માયાળુતા અને આશ્વાવાદીપણું તેમનાં આશ્રિતોનાં હૃદયમંદ

સંતોષ-સાગરની લહરીઓ ઉછળાવે છે. માતાજી, આપ એવાં ઉદાર છો અને આપને સંતોષ થયો એ જાણીને હું કૃતકૃત્ય થયો છું.”

લવંગિકાએ પણ ચોંચ શબ્દોમાં પોતાની કૃતકૃત્યતા જાહેર કરી અને તે તેમજ શ્રીકાંત ત્યાંથી વિદાય થયાં.

૯

લગ્નના મધુરા હાવા

યાવજ્ઞ વિંદતે જાયાં તાવદર્દો ભવેત્ પુમાન્
નાર્દ પ્રજાયતે પૂર્ણઃ પ્રજાયતેત્યપિ ધૃતિઃ ॥
કાન્તારેષ્વપિ વિશ્વામો જનસ્ય ગૃહિણી મતા
યઃ સદારઃ સવિશ્વાસ્યસ્તસ્માદ્ દારાઃ પરાઃ ગતિઃ ॥

(મહાભારત-આદિપર્વ)

ભાવાર્થ : ન્યાં સુધી પુરૂષે લગ્ન કર્યું નથી ત્યાં સુધી તે અડધો કહેવાય છે. જાને પરણ્યા પછી તે પૂર્ણ કહેવાય છે.

જંગલમાં પણ સ્ત્રી, પુરુષને માટે વિશ્રાંતિરૂપ ગણાય છે. જે પુરુષ સ્ત્રી સહિત હોય છે તે વિશ્વાસપાત્ર કહેવાય છે. માટે પત્ની એ પરમગતિ છે.

લગ્નનો મધુરો દિવસ આખરે આવી પહોંચ્યો; અને અરવિંદના હૃદયમાં સોનાનો સૂરજ ઊઝ્યો. ‘જંગલમાં સૌથી વધુ રૂપવતી અને વળી ગુણવતી એવી એક યુવતી સાથે આજ મારું લગ્ન થનાર છે. હું એને હૃદયથી ચાહું છું. એ મને દેવસમાન ચાહે છે. રૂપ, ગુણ, વિદ્યા, સંપત્તિ અને આરોગ્ય-આ પાંચે ઐશ્વરી પ્રસાદીઓ અમને પ્રાપ્ત થઈ છે; હવે બાકી શું રહે છે ? બસ આનંદ ! આનંદ ! આવા વિચારો એણે શ્રીકાંત આગળ વ્યક્ત કર્યાં. શ્રીકાંતના ગળા સુધી એક વાક્ય આવ્યું કે : બાકી રહે

છે માતૃવન્દના-માતાના આશીર્વાદ મેળવવાની વાંછના !' પણ તેણે એ શબ્દ હોઈ બહાર કાઢ્યા નહીં. કમળાદેવીએ આપેલા આકરા સોગંદ શ્રીકાંતને યાદ આવ્યા. એ સોગંદ મોજુદ હતી ત્યાં સુધી શ્રીકાંતને હોઠે તાણુ હતું ! શ્રીકાંતથી અરવિંદને એવું આડકત્રું સૂચન પણ થઈ શકે તેમ ન હતું કે : 'બેારીવલી તરફ જઈ આવજો.' તે મનમાં ને મનમાં મુંઝાતો રહ્યો કે, અરવિંદને લગ્નના આનંદમાં માતાની યાદ આવતી નથી તેનો શો ઉપાય કરવો ?

પ્રભાતના પહોરથી અરવિંદના વાલકેશ્વરના ખગલામાં ખૂબ ધમાલ થઈ રહી : મિત્રો સ્નેહીઓના થોકના થોક ત્યાં આવતા; અને અરવિંદની સુશિક્ષિત અને સૌન્દર્યવતી નવવધૂને જોઈને તેને અભિનન્દન આપતા. લગ્નની બેટા પણ ખૂબ આવવા લાગી. અને એમાં સ્નેહીઓએ સ્પર્ધા કરી હોય તેમ એક એકથી યદીઆતી અને ઉત્તમ પ્રકારની બેટા હતી. તે જોઈને અનુપમા તો ગર્વથી પુલ્કારી જતી હતી. બેટા મૂકવા માટે એક ખાસ આરંઝો અલગ રાખવામાં આવેલો હતો. અનુપમા તો જાણે એ જ એકલો આરંઝો આ ખગલામાં સૌથી મુન્દર હોય તેમ હરધડીએ અરવિંદને લઈ ને તેમાં આવતી અને કોઈ નવી બેટ આવી હોય તેનાં વખાણમાં અને વર્ણનમાં કલાકોના કલાકો ત્યાં ગાળતી.

નિયત સમયે લગ્નની ધાર્મિક ક્રિયાઓની શરૂઆત થઈ. એ ક્રિયા વખતે જ્યારે પુરોહિત વર્ગે વરનાં માતાનું નામ, વરના પિતાનું નામ અને આખીયે વડીલશ્રેણીનાં નામો ઉચ્ચાર્યાં ત્યારે અરવિંદના હૃદયમાં એકદમ ઝલ્લઝલટી પેદા થઈ. એનું હૃદય પ્રશ્ન કરી રહ્યું : અરે ! હું માતાને તો બૂલી જ ગયો ? એમને આ લગ્નમાં નિમંત્રણ કરવા માટે શું મારે બેારીવલીને ખગલે જવું જોઈતું નહોતું ?" તેણે પોતાની થયેલી આ બૂલ સુધારવા તત્કાળ પગલાં લેવા ઠરાવ્યું અને આસપાસ બેઠેલાઓ તરફ જોયું. શ્રીકાંત ત્યાં ન હતો. અરવિંદ તરત જ પોતાના એક ખીજા મિત્રને પોતાની પાસે ધધારતથી

બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું: “ પ્રથમ અહીંથી બોરીવલીના મારા ખગલામાં ટેલિકૌન કર અને મારા માતૃબીને ખબર આપ, કે, અરવિંદનાં હાનની ધાર્મિક ક્રિયાઓની શરૂઆત થઈ ચૂકી છે માટે આપ અરુણભાઈ સાથે અહીં આવવા તૈયાર થઈ રહો. આપને લેવા મોટર આવે છે.” આ મુજબ ટેલિકૌન કરીને તું તેમને બોલાવવા મોટરગાડી લઇને જા અને તેમને લઇને જલ્દી અહીં પાછો આવી પહોંચ. આ કામ ત્વરાથી થવું જોઈએ અને એમાં જરાક પણ ગફલત થવી ન જોઈએ, સમજ્યો?”

મિત્રે ત્યાંથી વિદાય લીધી. અરવિંદે આ મુજબ માથુસ મોકલ્યો એથી તેના હૃદયે કૃતકૃત્યતા અનુભવી. ‘બસ હવે અહીં કશી ઉણપ રહેતી નથી.’ એમ એને લાગ્યું. લગ્નક્રિયા પૂરી થઈ અને મિત્રો-સ્નેહીઓની પંગત જમવા બેઠી. ચોમેર આનંદ અને હામરકરી થઈ રહ્યાં હતાં. અરવિંદના હૃદયમાં તો બસ અનુપમા જાણે સાક્ષાત્ ઈન્દ્રદેવની એક પરી હોય એવી લાગણી ઉદ્ભવી રહી. સૌ જણ અનુપમાને ઉદ્દેશીને વાતો કરતાં હતાં એ આનંદમય પ્રસંગ અરવિંદના જીવનનો એક સૌથી ધન્યપ્રસંગ હતો. માનવ-જીવનમાં આવતા ઉત્સાહ અને આનંદના પ્રસંગો ઓછા હોય છે પણ આ તો એક સૌથી વધુ મહાન અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રસંગ હોય એમ એણે અનુભવવા માંડ્યું.

શ્રીકાંત જાણી જુઝીને અરવિંદથી આધો ને આધો રહ્યો હતો. રખેને માતા સંબંધી વાત નીકળે અને પોતાની મુંઝવણમાં વધારો થાય એવો એને લગ્ય હતો. આથી તે ચોમેરની ભાજન આદિની વ્યવસ્થા સંબંધમાં તપાસ કરતો કરતો ખગલાના પાછળના ભાગમાં ગયો; કે ન્યાં માથુસોની અવરજવર બહુ નહોતી. એ દરવાજામાંથી બહાર નીકળ્યો ત્યાં તો થોડેક દૂર એક મોટા વડના વૃક્ષને ઓથે એક યુવકને અને એક સ્ત્રીને એણે વાતો કરતાં દીઠાં ! તે કુતૂહલ વૃત્તિથી છૂપી રીતે તપાસ કરવા લાગ્યો કે, તેઓ કેણુ છે? એ વડના વૃક્ષની પાસે જ એક ગોળ ચુનાબંધી ચોતરો હતો.

શ્રીકાંત તેની ઓથે રહીને તેઓની તરફ જોઈ રહ્યો. એ બેના ચહેરા જોતાં તે ચમક્યો. સ્ત્રી તો અનુપમાની માતા કાલિન્દી હતી ! અને યુવક, અનુપમાની ગુમ થયેલી અને ફરીથી જડેલી પીનની અંદર જે ચહેરો શ્રીકાંતે જોયો હતો, તે જ યુવક હતો ! ‘આ બે કાણુ થાય છે ?’ શ્રીકાંતે પોતાના મનમાં સવાલ કર્યો.

કાલિન્દી અને તે યુવક વચ્ચે ગુસ્સાભેર વાતચીત થતી હતી. શ્રીકાંત ચૂપકાદીથી તે વાતચીત સાંભળવા લાગ્યો.

‘તારામાં અક્કલનો લગીરે છાંટો હોય એમ મને નથી લાગતું !’ કાલિન્દી ગુસ્સાથી બોલતી સંભળનારી : ‘તને મેં ચોખ્ખા ના પાડી હતી કે તારે અહીં આવવું નહીં’ અને તું શા માટે અહીં આવ્યો ?’

‘મારે જોવું હતું કે—તે લગ્નની ચુંદડીમાં કેવી શોભે છે ?’ તે યુવક બોલ્યો : ‘હું દૂરથીજ તેને જોવા માગતો હતો. હું કશું જ ધાંધલ કરવા માગતો જ નહતો. પણ એને જોવાને બદલે તમારાં દર્શન થયાં !’ આમ કરીને તે યુવકે એવું ખડખડાટ હાસ્ય કયું કે જેથી શ્રીકાંતને તેના ઉપર અત્યંત ધિઃક્રાર ઉત્પન્ન થયો.

‘તું એને જોવા નહીં પામે.’ કાલિન્દી બોલી : ‘મૂખ, તને અધિકાર શો છે કે, તું તેને જોવા માગે ? હવે હું અને તું મળ્યાં એટલે બસ. અહીંથી વિદાય થા એ જ તારા માટે શ્રેયસ્કર માર્ગ છે.’

‘વિદાય થવા તૈયાર છું; પણ લાભ મેળવ્યા વિના નહીં.’

‘લાભ ? લાભ શો મેળવવો છે તારે ?’

‘પૈસા જોઈએ ! આપણે તો બીજા કશા લાભની દરકાર નથી કરતા !’ ફરીથી તે ખડખડાટ હસ્યો.

‘ત્યારે તો તું પૈસા પડાવવા આવ્યો છે, એમ જ કહેને ? નાદાન, શું મેં તને મોટી રકમ નથી આપી ?’

‘એ તો હકતો હતો ! અને એનો હિસાબ આપવા હું બધાયલો

નથી ! હવે તો બીજા વધુ પૈસા જોઈએ !

‘નહી’ મજે ! ચાલ્યો જા ! સમજ્યો ?’

‘તો આપણે રામ સીદ્ધા જ વરરાગ પાસે જઈને જીભા રહીશું’ અને એમને કહીશું ‘કે-આ કન્યા પરણવા લાયક નથી—’

‘મૂર્ખ, તું શું બોલે છે તેનું તને જ્ઞાન છે ?’

‘સો વાતની એક વાત કરી દે, કૃષ્ણા ! એટલે એનો ફેસલો તત્કાળ થઈ જાય !’

શ્રીકાંત પોતાના છૂપા સ્થાનમાં ‘કૃષ્ણા’ નામ સાંભળીને ચાંક્યો ! કાલિન્દીને ‘કૃષ્ણા’ નામે આ યુવક સંબોધે છે, એમ કેમ ? આ બાબત ઉપર વિચાર કરવાનો શ્રીકાંતને અવકાશ મળ્યો નહીં ; કારણ કે, વાતચીત આગળ ચાલી. તે યુવકે કહ્યું : ‘બીજી થોડીક નોટા આપી દે ! હું ચાલ્યો જઈશ !’

‘નકકી ચાલ્યો જઈશ ? આ શહેર છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે !’

‘હા, હા આ શહેરમાંથી ચાલ્યો જઈશ. પણ રકમ જરા બારે આપજે. હવેકી હશે તો મને શહેરમાંથી ચાલ્યાં જતાં ઢાંચ થશે ?’

‘નકકરા બિહારી ! લે આ પાંચસોની નોટા આપું છું, પણ—’ કાલિન્દીએ પાકાટમાંથી નોટાનો થોકડો બહાર કાઢીને તે યુવકના હાથમાં મૂક્યો. થોકડો ઝૂંટવી લઈને યુવક ખડખડાટ હસ્યો અને પાગલની માફક કૂદતો કૂદતો ત્યાંથી જતા રહ્યો. શ્રીકાંતે આ યુવકનું નામ ‘બિહારી’ હતું એ મનમાં નોંધી લીધું. કાલિન્દી, આમ તેમ નજર કરતી બંગલાના દરવાજામાં પેસી ગઈ. શ્રીકાંત, આ બેદી મિલન સંબંધી અનેક તર્કવિતર્ક કરતો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ‘જ્યારે તે અરવિંદ પાસે આવ્યો ત્યારે બેરવલી જઈ આવેલા મિત્રને મોટેથી નિરાશાના સમાચાર અરવિંદને કહેવામાં આવતા હતા. એ મિત્ર તે જ હતો કે જેને અરવિંદ તેની માતાને ટેલિફોન કરવા અને લખ

ક્રિયામાં બોલાવી લાવવાનું કામ સોંપ્યું હતું. મિત્રે જ્યારે ઘોરીવલી ખાતે ટેલિફોન કર્યો ત્યારે ત્યાંથી કોઈએ તેને જવાબ દીધો નહોતો. દરેક મિનિટ સુધી થોભીને તેણે ફરીથી ટેલિફોન કરતાં પણ કોઈનો ઉત્તર આવ્યો નહીં; એટલે તે, મોટર ગાડીમાં બેસીને ઘોરીવલીને ખગલે પહોંચ્યો. ત્યાં જતાં તેને માણસ પડ્યું કે-ખગલો તો ખમ હતો ! નજીકના એક ખગલામાં પૂછપરછ કરતાં તે મિત્રને ખબર આપવામાં આવી કે, શ્રીમતી કમલાદેવી તો આજ પ્રાતઃકાળમાં તીર્થયાત્રા કરવા જવા માટે ઉપડી ગયાં છે. એમની સાથે એમનો નાનો ચિરંજીવી અરુણ છે; અરુણની નવી શિક્ષિકા છે અને એમનો નોકર રામો છે. આ હકીકત સાંભળીને શ્રીકાંતના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી: જે લગ્નને માતાના આશીર્વાદ નથી તે લગ્ન શું સફળ નીવડશે ? બલીયસી કેવલમીશ્વરેચ્છા !

કમલાદેવી તીર્થયાત્રાએ ગયાં, એ સમાચાર સાંભળીને શ્રીકાંતને દુઃખ ઉપજ્યું. અરવિંદ બારે નિરાશ બની ગયો. એ વખતે અનુપમા ત્યાં આવી અને બોલી: ‘અરુણ વિષે અને માતૃશ્રી વિષે શું કોઈ ગંભીર બનાવ બન્યો છે ?’

અરવિંદ બોલ્યો: ‘વાત એમ છે કે, મેં માતૃશ્રીને લગ્ન-પ્રસંગે બોલાવી લાવવા માટે મારા આ મિત્રને મોકલ્યા હતા. પણ તેઓ તો તીર્થયાત્રાએ ઉપડી ગયાં છે !’

‘વાહ! કેવી નફકારાઈ ! પુત્રના લગ્નને જ દિવસે માતાજીને તીર્થયાત્રાએ જવાનું શુભ મુહૂર્ત જડ્યું ? એક દિવસ મોડાં ગયાં હોત તો ન ચાલત ?’ અનુપમા બોલી.

‘અનુપમા ! આવા શબ્દો બોલવા તને છાજે નહીં. માતા વિષે એકપણ અવિવેકી શબ્દ મારા હૃદયને જખમ કરે છે !’ અરવિંદે કહ્યું.

‘જુઓને શ્રીકાંત બાઈ ?’ અનુપમા એ જાણે ફરિયાદ કરતી હોય એ ઢબે શ્રીકાંતને કહ્યું: ‘આમાં મેં માતા વિષે શો અવિવેકી શબ્દ વાપર્યો ?’

શ્રીકાંત બોલ્યો : નફકરાઈ શબ્દ તમારાથી બોલાઈ જવાયો એમાં અવિવેકનું સૂચન હતું, વડીલોની નફકરાઈ કદાપિ સંભવે જ નહીં ! એમનાં કાર્યોમાં હંમેશાં કાંઈ શુભ હેતુ જ હોય અને તેથી તેમના વિષે વિચારપૂર્વક બોલવું જોઈએ !

‘શુભ હેતુ ! વાહ ! વાત તો સરસ ગુંથી !’ અનુપમા કહેવા લાગી : ‘આ તીર્થયાત્રામાં એવો તે શો શુભેચ્છાદર્શક હેતુ છે કે, લગ્નમાં હાજરી નહીં આપીને ચાલ્યા જવામાં તેઓ અમારું હિત કરી નાંખશે !’

શુભેચ્છા વિરૂદ્ધ અન્ય કાંઈ તમારે ધારી લેવું જ શા વાસ્તે જોઈએ ?

‘વિરૂદ્ધ ધારવાનાં કારણ તો દેખીતાં છે ! પોતે લગ્નમાં આવ્યાં નહીં, એ એક. પોતે તીર્થયાત્રાએ જાવડી ગયાં એ બીજું. પોતે ગયાં તો ગયાં પણ અમને ખબર પણ ન આપી એ ત્રીજું અને પોતાની સાથે પેલા નાનકડા કામળ બાળકને પણ લેતાં ગયાં, એ ચોથું કારણ !’

‘અનુપમા !’ ગંભીર સ્વરે અરવિંદ બોલ્યો : ‘આ તું શું બોલી રહી છે ? આપણા આત્મદત્તા વખતમાં આ ઝેરનો વરસાદ શા વાસ્તે ? આવાં આવાં કારણો મને તો કંઈયે યાદ આવ્યાં નથી અને તને તે કેવી રીતે યાદ આવ્યાં ? બૂલ તો આપણી કે આપણે એમને લગ્ન પહેલાં કે લગ્ન પછી લગીરે યાદ ન કર્યાં ? શું અનુપમા, તારી એ ફરજ ન હતી કે, તારે તેમને વન્દન કરવા જવું ? તે મને પણ કદાપિ એ વાતનું સ્મરણ સુદ્ધાંત ના કરાવ્યું કે, ચાલો, આપણે એકવાર બોરીવલીને ખંગે જઈ આવીએ ?’

“ એ યાદ કરવાની ફરજ તમારી હતી, મહેરબાન ! તમે મને કહ્યું હોત તો હું તો તરત જ આવત ! ”

‘ એ બધું હવે પાછળથી ઉપગ્રવી કાઢીને કહેવાય છે ! તક શુભાવી તેણે બધું ગુમાવ્યું !’ અરવિંદ એક ખુરશી ઉપર બેસી

જતાં બોલ્યો. એનો ચહેરો અત્યારે આકળવિકળ થઇ ગયો હતો. એના મનમાં ઘણું જ દુઃખ થતું હોય એવા ભાવ એના ચહેરા ઉપર તરવરી આવ્યા. એ નિસાસો નાખીને બોલ્યો : ‘ મારી એ મોટામાં મોટી ભૂલ હતી, અનુપમા; કે, કેવળ તને જોતાં, તારા સહવાસમાંથી એક ક્ષણ પણ દૂર નહીં થવાની વૃત્તિના પાગલપણામાં હું મારી જન્મદાતા માતાને વિસરી ગયો— ’

અરવિંદ આમ બળાપો કરતો હવેા ત્યારે શ્રીકાંતે તેની પાસે દોડી જઈને તેને ખભે હાથ મૂકીને કહ્યું : ‘ મિત્ર, હવે આ પ્રકરણ અંધ કરો. આ બાબત ઉપર વિચાર ના કરો. બીજા બાબતોમાં ચિત્ત પરોવો. ’

‘ શ્રીકાંત, તેં મને એકઠે વાર કેમ ન કહ્યું કે, માજી પાસે જઈ આવવાની મારી અને અનુપમાની ફરજ હતી. ’

જાણે વીજળી પડી હોય તેમ શ્રીકાંત ચોંક્યો. ઘડીભર ચૂપ રહ્યા પાદ તેણે કહ્યું : ‘ એનો ખુલાસો હું ન કરું તો મને માફ કરીશ, મિત્ર ? કોઈવાર હું માતાજીની પરવાનગી મેળવીને આ વિષે ખુલાસો કરીશ. ’

‘ એટલે ? લગ્ન પહેલાં તેં જાણી જોઈને મને માતાજીને મળવા જવાનું સૂચવ્યું ન હતું ? અથવા તો શું માતાજીએ અમોને મળવા દેવા આવવાની તને મનાઈ કરી હતી ? તારા કાંઈવાનો ભાવાર્થ શો છે, તે સમજાવ. ’

‘ શાન્ત ! મિત્ર, શાન્ત ! ’ શ્રીકાંત બોલ્યો : ‘ જીવનમાં એવી કેટલીક ઘટનાઓ હોય છે કે જેમાં નગ્ન સત્ય સુધી જઈ શકાતું નથી. આ બાબત એવીજ છે. ’

‘ નહીં. હું તેવી નથી માનતો. તને મારી ફરજ જોે યાદ આવી હતી તો પછી તેં મને તેનું સ્મરણ કેમ કરાવ્યું નહીં ? તારી સંદિગ્ધ વાણી મને ભારે ભ્રમમાં નાખી દે છે ! માતાજીનું એકાએક તીર્થયાત્રાએ ઉપડી જતું કાંઈક ગૂઢ અર્થભરેલું લાગે છે !

શ્રીકાંત, મારી હાંસી થાય; મારું ખરાબ દેખાય; એમાં જ તું ખુશ થયો, એવો આક્ષેપ હું તારા ઉપર મૂકી શકું ?

શ્રીકાંતે આસપાસ જોયું. અનુપમા અને પેલો એક મિત્ર તે ઓરડામાંથી વિદાય થઈ ગયેલાં હતાં. ફક્ત તે પોતે અને અરવિંદ ત્યાં એકલા જ હતા. પોતાના ઉપરનો આક્ષેપ દૂર કરવાની આ તક વ્યવહારુ શ્રીકાંતે ગુમાવી નહીં. તેણે બહુ જ સંભાળપૂર્વક મર્મ કાલની વાત અરવિંદને કહી સંભળાવી. કંમળાદેવી સાથેની વાતચીતનો સારાંશ તેને કહ્યા બાદ તેણે ઉમેયું: 'એમ છતાં પણ માતાજીને તારા ઉપર લેશ પણ ક્રોધ નથી. તે જાણે છે કે, તું સર્ગ હૃદયનો છે, વ્યવહારમાં તો તારા જેવો લાડકોડમાં ઉછરેલો ગર્ભશ્રીમંત શી રીતે પ્રવીણ હોય ? એશક, ખીજ કોઈ દિશામાંથી તને યાદ દેવડાવવાની જરૂર તો હતી જ; પણ આવા આનંદ-પ્રસંગોમાં હમેશાં બને છે તેમ, ઘણીવાર ઘણાં અગત્યનાં માણસોને કહેવરાવવાનું બૂલી જવાય છે. એટલે આ દાખલામાં માતાજી દુભાયાં હોય એવું માની લેવા લગીરે જરૂર નથી.'

‘તો પછી તેમણે તને સોગંદ કેમ દીધેલા ?’

‘એ કારણ મારાથી શોધી કાઢવા ન બેસાય. હું તો એટલું સમજું કે, પ્રત્યેક કાર્યમાં માણસે પોતાનો દોષ ગણવો અને તેમાંથી મુક્ત થવા કોશીલ કરવી. હવે જ્યારે માતાજી પાછાં ફરે ત્યારે સૌથી પહેલી તકે તારે તેમની પાસે જવું અને પત્ર લાગવું. મને ખાતરી છે કે, એમનો તારા ઉપરનો બધો રોષ કિતરી જશે કારણ કે આખરે મા તે મા છે.’

અરવિંદ નિખાલસ હૃદયનો હોવાથી એને આ સૂચના પસંદ પડી. તે બોલ્યો : મિત્ર, તારી સૂચના ખરાબર છે. મારી ફરજ હું જરૂર બજવીશ. માતાનું સુખ, માતાની મમતા અને માતાની વાતસલ્યભરી લાંગણી, એ મારા જીવનનાં મૂખ્ય સૂત્ર છે. નવવધૂના રૂપરાશિમાં લાન ભૂકી જઈને હું માતાને વીસરી ગયો. પણ એ

બદલ ક્ષમા માગતાં મારો અપરાધ બૂલી જશે.’

‘આ લાગણીભર્યાં વેણુ સાંભળી મને આનંદ થાય છે.’ શ્રીકાંતે કહ્યું : ‘ચાલ, આપણે હવે ખીજી પાપતમાં ચિત્ત પરોવીએ.’

શ્રીકાંત આમ કહેતો હતો તે વખતે પારણા બહાર છુપાઈને બિભેલી અનુપમા, આ બધી વાત સાંભળીને દાંત પીસી વેર લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને ત્યાંથી જતી રહી.

૧૦

અસંતોષનાં ખીજ

સિનેમા બાદ અરવિંદ અને અનુપમા દેશાટને જવાનાં હતાં. મુખ્યાર્થથી ઊપડી જવાના બે દિવસ અગાઉ એક બપોરે જ્યારે અરવિંદ ઘરમાં નહોતો ત્યારે અનુપમાએ ન્યુ બેંચે લોન્ગમાં ટેલિફોન કર્યો અને બિહારીની સાથે વાતચીત કરી.

‘મારે અગત્યના કામસર તને મળવું છે.’ તેણે કહ્યું.

‘ઓહ ! એની તો હું રાહ જોઈ રહ્યો છું. કહે, ક્યાં મળીશું ?’ બિહારીએ પૂછ્યું.

‘તારી હોટેલમાં નહીં; તેમ અહીં અમારે બંગલે પણ નહીં. ક્ષાઈ ત્રીજી જ જાયાએ.’

‘બહુ’ ઉત્તમ. હું તને આજ બપોરે એક વાગે વેસ્ટએન્ડ સિનેમામાં મળું. અત્યારે ૧૨-૩૦ થયા છે. તું તરત જ તારે ત્યાંથી ઊપડીને એ સિનેમા-થીએટર પર આવ અને હું પણ ત્યાં આવું છું.’

‘વાર; એ નિશ્ચય હું પસંદ કરું છું.’

અને આ સંતલસ મુજબ અનુપમા તથા બિહારીનું મિલન એ સિનેમા-થીએટરમાં થયું. તેઓએ બોક્સની ટીકીટો લીધી અને એકાંતમાં બેસીને અનુપમાએ શ્રીકાંત અને અરવિંદ વચ્ચે ચાલેલી વાત કહી : બિહારી એ સાંભળીને બોલ્યો : ‘અરવિંદનો એ મિત્ર

તારા માર્ગનો કોટો છે. પણ એનો ફેસલો હું કરી લઉં—જે તું મને અનુકૂળ રહીશ તો.’

‘બિહારી ! આ લગ્ન મને પસંદ ન હતાં, પરંતુ માતાએ ખળખળપરીથી મારા ઉપર દબાવ્યું કયું. માતાનો ધરાદો વિશ્વહોત તો જુદી વાત હતી. પણ અરવિંદ પાસેથી નાણાં કઢાવવાં, એ જ એની મતલબનો શિકાર હું થઈ પડી. હવે મને લાગે છે કે, અરવિંદનો સ્વભાવ મને અનુકૂળ નથી.’ અનુપમા બોલી.

‘જગતમાં માણસનું ધાયું થતું હોત તો માણસ પૃથ્વી પર પગ જ મૂકત નહીં. ચોપાસ પ્રતિકૂળ વાતાવરણ હોય તોપણ તેમથી ફાયદો ઉઠાવવો, એનું નામ માણસ. હવે તું જ્યારે મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂકે છે ત્યારે હું તને કેટલાક માર્ગ બતાવું છું. તું નિશ્ચિંત થઈ અરવિંદ સાથે પ્રવાસે જા. એની માતા વચ્ચે અને એની વચ્ચે જે વિચ્છેદ પડ્યો છે તે તું કોઈ પ્રકારે સંધાવા દઈશ નહીં. તું પ્રવાસમાં ને પ્રવાસમાં જ ફર્યા કરજે અને અરવિંદને ત્યાં જ રોકાયેલો રાખજે. દરમ્યાન, હું અહીં અરવિંદના મિત્ર શ્રીકાંતને એવો તો જળમાં ફસાવીશ કે, એમાંથી એ બહાર નીકળી શકે નહીં. તારી માતા—”

‘હા. એ પણ એક ફાંસ ૩૫ છે.’ અનુપમા બોલી.

‘ના. એમ ન કહે. તારી માતાને હું પલકભરમાં સાનુકૂળ બનાવી શકું તેમ છું. હું તેની પ્રકૃતિથી તારા કરતાં વિશેષ માહિત છું. તારા જવા પાદ હું એની મુલાકાત લઈને બધી જળ જોઈશ. પણ તું જય ત્યારે જ્યાં જ્યાં તારો મુકામ હોય ત્યાંથી મને પત્રો લખજે. મને ‘જુન’ગી મામા ‘એમ સંબોધીને લખજે અને હું તને ‘લાણી’ તરીકે સંબોધન કરીશ.’

અનુપમા હસી પડી. સિનેમાનો ‘શો’ પૂરો થતાં સુધી આ

નકલી મામા-લાણેજીએ અનેક પ્રકારની ખીજ મસજતો કરી. પણ એમને ખબર ન હતી કે, જે મસજતોનો પાયો અધમ અને અનીતિ પર અવજાયે છે તે ઉપર ચણવામાં આવેલી ઇમારત કડબૂસ થઇને એની અંદર જ એ મસજતખોરોને કચડી મારે છે. ઇશ્વર કૃત આ કાયદાને આજ તો તેઓ અવગણી રહ્યાં છે. જોઈએ છીએ, શું બને છે.

ઠરાવેલે દિવસે અરવિંદ અને અનુપમાની મુસાફરી શરૂ થઇ. મુખ્યાર્થી તેઓ દિલ્હી આગા વગેરે સ્થળોએ જઈને કાશ્મીર તરફ ગયાં. કાશ્મીરમાં વિવિધ સ્થળોએ ફરતાં અનુપમાને એટલું બધું ગોઠી ગયું કે, તે તો એમજ કહેવા લાગી કે, ‘આપણે કાયમ અહીં રહીએ તો કેવું સારું!’

આશરે એકાદ માસ કાશ્મીરમાં ગાળ્યા પાદ અરવિંદની તખીયત બગડી; અનુપમાને તેણે કહ્યું: ‘આપણે ખીજે ક્યાંક જઈએ.’

‘તમારી આવી તખીયતમાં ખીજે જવું નકામું છે. હવા અનુકૂળ છે અને દવાની ટીકી લાગશે એટલે આપણે ખીજે જઈશું.’

અરવિંદને આ રૂચું નહીં. એને એમ લાગ્યું કે અનુપમા નાહકે હઠીલાઈ કરી રહી છે. તેણે ધ્યાન આપીને પોતાના શરીરની દવા કરી. તેની તખીયત સ્વસ્થ થતાં સુધી તે ત્યાં રહ્યો પણ જ્યાં તે ફરીથી સાગ્ને તાગ્ને બન્યો ત્યાં ખીજે સ્થળે જવાની વાત તેણે છોડી. ‘હું તો કંઈ નથી આરતી’ અનુપમાએ કહ્યું.

‘પણ હવે મને આ સ્થળે કંટાળો આવ્યો છે.’ અરવિંદે દલીલ કરી.

‘થોડાક દિવસ વધુ રહીને તે પછી આ બાબતમાં વિચાર કરીશું.’ આમ કહીને અનુપમાએ વાત ઉડાવી દીધી.

અરવિંદ પોતાના મનમાં બોલ્યો: ‘હું ધારું છું કે, એના આવા સ્વભાવથી મને એના તરફ હવે તિરસ્કાર હોશે!’ પણ

પોતાના મગજ ઉપર કાબૂ રાખવા તેણે ઠરાવ્યું અને અહીંથી જ્યાં માટેનું કોઈ સમ્પળ કારણ શોધવામાં તે રોકાયો.

એકઠે દિવસ વીત્યા પછી અરવિંદ ટપાલના વખતે અહીં તહીં ફરતો હતો તેવામાં લોજના મેનેજરે તેના હાથમાં અનુપમાના નામનો એક કાગળ મૂક્યો. ટપાલવાળો એ લોજના તમામ ગ્રાહકોના કાગળો લોજવાળાને આપી જતો અને લોજવાળો તેમાંના જે જે કાગળો જેના હોય તેઓને પહોંચાડતો.

અનુપમાના સરનામોના પત્ર અરવિંદના હાથમાં આવતાં તેમાંની એ બાબતોએ તેની જીજ્ઞાસાવૃત્તિ ઉત્કેરિ. (૧) પ્રથમ એ કે, કાગળ ઉપર કોઈ અભિપ્રાયના અક્ષરો હતા. (૨) બીજું એ કે, તે પુરુષના હસ્તાક્ષર હતા. અનુપમા ઉપર મોટે ભાગે એની માતાના જ પત્રો આવતા હતા. કદાપિ કોઈ પુરુષના અક્ષરોના કાગળો તેના ઉપર આવ્યા હોવાનું તે જાણતો નહોતો. અનુપમાનો કોઈ જ પુરુષ સગો અસ્તિત્વમાં હોવાનું અરવિંદ જાણતો નહોતો. આથી અરવિંદને શંકા ઉપજી કે, આ પત્ર છે કોનો? અનુપમા ઉપરના પત્રનું સરનામું સ્ત્રી અક્ષરમાં હોવું જોઈએ તેને બદલે પુરુષ-અક્ષરમાં કેમ છે? એ પત્ર ફેડવાનું

રવિંદને મન થયું. પણ પોતે એક ખાનદાન ગૃહસ્થ હતો. અનુપમાની જાણ બહાર એનો પત્ર ફેડવો એ ગૃહસ્થાર્થનું લક્ષણ નહતું. અનુપમાના દેખતાં એ પત્ર ફેડે એ જુદી વાત હતી. પણ અરવિંદે તેવો યે રાહ લેવા ઇચ્છ્યું નહીં. એ કાગળ અનુપમાને તેણે જાતે આપવો અને તેના જ દેખતાં તે વાંચીને પોતાને ને વાંચવા આપે એમ તેને જણાવવું. આ મુદ્દા ઉપર વિચાર ચક્રાવીને આખરે મજબૂર પત્ર સહિત તે અનુપમા પાસે ગયો અને પત્ર હાથમાં રાખીને બોલ્યો : એક ખુશખબર અનુપમા ! પત્ર આવ્યો છે !

કોનો ? શા ખુશાલીના સમાચાર છે ? અનુપમાએ પૂછ્યું.

‘પત્ર તારા નામનો છે. કહે જોડે, કાણે લખ્યો હતો ?’

‘મારા નામનો પત્ર છે ? તમે તે ફેડ્યો ?’

‘તું’ માને છે કે, એવી ગુડગીરી હું કરું ?’

અનુપમા ફિકકું હસી અને બોલી : ‘મને વિશ્વાસ છે કે, તમે મારા કોઈ પત્રો ફેડીને મારી જાણ્યો બહાર ન જ વાંચ્યો. પણ તેમ છતાં હું કહીશ કે, મારા પત્રોમાં તમારાથી વધારા નહીં એવું કોઈ જ હોતું નથી. મારી બાનો પત્ર હશે.’

‘એ તારી બાનો હોવા વિષે મને શંકા છે; કારણ કે તેની ઉપર પુરુષના અક્ષર છે.’

‘હોઈ શકે ! કોઈ પાડોશી પાસે તેમણે સરનામું કરાવ્યું હશે.’

‘એ ગમે તે હોય. એ પત્ર તારો છે અને હું તને આપીશ. તું મારા દેખતાં તે ઉઘાડીને વાંચે અને મને વધારે એવી આશા હું રાખી શકું ?’

ફિકકું હસતાં હસતાં અનુપમાએ કહ્યું : ‘હવે આપોને ? ક્યારના મસ્કરી થું કયાં કરો છો ?’

અરવિંદે તેને પત્ર આપ્યો. એક બારી આગળ જઈને અનુપમાએ તે વાંચ્યો અને પછી કહ્યું ; ‘ઓહ ! આ તો મારા મામાનો પત્ર છે ! લ્યો, વાંચો. એ અહીં આવવાના છે !’

‘તારા મામા ?’

‘હા. આજ સુધી તેઓ ઇંગ્લાંડમાં હતા. હમણાં જ મુંબઈ આવ્યા હશે. બાને મળીને એમણે મારું સરનામું મેળવ્યું હશે અને આ પત્ર લખ્યો હશે. પોતે ખુબ પૈસાદાર છે એટલે આનંદ ખાતર આવતા હશે !’

અનુપમાએ આમ કહીને અરવિંદના હાથમાં પત્ર મૂક્યો, તેમાં નીચે મુજબ લખાયું હતું :

‘ચિ. અનુપમા, હું કાશ્મીર તરફ આવવાનો છું. તારી મુલાકાત

લખશ. તું મઝામાં હશે. લી. શુભેચ્છક, ભુજંગી.’

અરવિંદ આ લખાણ વાંચીને હસી પડ્યો. પોતે વ્યર્થ શંકા કરી, એ બદલ તેને એ હાસ્ય ઉપજ્યું હતું.

‘હવે આપણને જરાક મઝા આવશે! પ્રવાસમાં કોઈ આનંદી ત્રીજો સાથી હોય તો જ મઝા પડે.’ અનુપમા બોલી.

‘પણ આપણે હવે અહીંથી જવું જોઈએ. હું તો ચાર દિવસ પછી મુખ્યાઈ પાછો ફરવા ધારું છું.’ અરવિંદે કહ્યું.

‘બસ? એટલા જલદી?’ અનુપમા બોલી: ‘તમે મારા મામાનો સ્વભાવ તો જાણો. એ કેવા આનંદી છે એ તમે જાણશો ને એટલે તમને મુખ્યાઈ પાછા ફરવું જ નહીં ગમે. તમારે મુખ્યાઈમાં કાંઈ નોકરી ઉપર હાજર થઈ જવાનું નથી! ત્યાં તે એટલું બધું શું દાટ્યું છે કે, પ્રવાસની મઝા શુભાવવા તૈયાર થયા છે?’

અરવિંદે કાંઈ જવાબ દીધો નહીં. લગ્ન પછીના દિવસો સુખચેતથી વીતાવવા માટે તો તે પ્રવાસે નીકળ્યો હતો. નજીવી બાબતોમાં અનુપમા સાથે કલહ કરીને પોતાના મનને શા વાસ્તે ફૂલવવું? આમ ધારીને તેણે નજીવા મતભેદોમાં ઝઘડા કરવા છોડી દીધા.

બે દિવસ વીત્યા અને ભુજંગીલાલ આવ્યો. એ એક યુવક હતો—પોતાના જેવડો જ. વળી એ ખુશમિજાજ હતો. અનુપમાને અને અરવિંદને તેની સોખમ ખરે જ ઉત્સાહજનક થઈ પડી. તેઓ ત્યાં આઠેક દિન વધુ રોકાયાં. એવામાં મુખ્યાઈથી શ્રીકાંતનો પત્ર આવ્યો: ‘માતાજી તીર્થયાત્રાએથી પાછાં ફર્યાં છે. હવે તમે આ તરફ આવશો, એમ આશા રાખું છું. દિવસ લખી મોકલશો.’

‘મારો આ ફોટો તમને કેવો લાગે?’ એ પત્ર અરવિંદના હાથમાં હતો ત્યારે ભુજંગીલાલ એક ફોટો લઈને આવ્યો અને બોલ્યો.

‘આ તમારો ફોટો છે? ના, ના. આ તો કોઈ ઈરાનીનો ફોટો લાગે છે!’ અરવિંદે ફોટો જોઈને કહ્યું.

. જુનગીલાલ હસ્યો અને બોલ્યો : ‘જુદા જુદા વેષોમાં ફોટા પડાવવાનો મને ખૂબ શોખ છે. મેં એક ઈરાની સોદાગરનો વેષ સજીને આ ફોટો પડાવ્યો છે.’

અનુપમા તો એ ફોટો જોઈને ખૂબ ખુશ થઈ ગઈ. તેણે પૂછ્યું : ‘મામા ! તમે બીજા કોઈ વેષમાં ફોટા પડાવેલા છે કે ? બતાવો જોઈએ.’

જુનગીલાલે પોતાની પાસેના આલ્બમમાંથી બીજા દશ-બાર ફોટા કાઢીને બતાવ્યા. એમાંના કોઈક ઇંગ્લીશ પોપાકમાં હતા. કોઈક લશ્કરી પોપાકમાં હતા. કોઈક વેપારીના વેષમાં હતા, તો કોઈક મવાલીના વેષમાં પણ હતા. એક ફોટો એમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચી રહે એવો હતો—જાણે તે જુનગીલાલનો ન હોય પણ બીજા કોઈકનો હોય એવો એમાંના ચહેરા હતો. એનું કારણ એ હતું કે એ લિખારી વેષનો ફોટો હતો.

‘આ ફોટો શું તમારો છે ?’ અરવિંદે પૂછ્યું.

‘બેશક હા.’ જુનગીલાલે બોલ્યો : ‘મારા એક કલાકાર મિત્રને એક પ્રદર્શનમાં સૌથી નવી ઢબનો પણ કલાયુક્ત ફોટો મોકલવો હતો. એટલે એણે મને આ વેષ સગવડો. ખાસ કરીને એમાં ચહેરા ઉપર વધી ગયેલી હજમતથી એ મારો નથી એમ લાગે; પણ આખેડુખ એક લિખારીને મળતો તો આ ફોટો છે જ. મારા કલાકાર મિત્રને એ બદલ એક કીંમતી ચંદ્રક મળ્યો છે.

અરવિંદે આ બધા ફોટાઓમાંથી એક પોતાને માટે પસંદ કર્યો; અને તે દિવસે તે શ્રીકાંતને પત્ર લખતો હતો ત્યારે જુનગીલાલે વિષે લખતાં તે ફોટો શ્રીકાંતને મોકલવાની લાક્ષ્ય તે થોભાવી શક્યો નહીં. એ ફોટો એક વેપારીના વેષનો હતો. એ ફોટો નીચે

અરવિંદે સ્વઅક્ષરે લખ્યું: 'અનુપમાના મામા જુન'ગીલાલ.'

'જલ્દી આવો. માતાજી ખિમાર છે.' એ પત્ર પહોંચ્યા પછી શ્રીકાંતે તેના જવાબમાં તારનો સંદેશો મોકલ્યો.

'હવે તો આપણે બન્નેએ જનું જોઈએ.' અરવિંદે અનુપમાને ચ્યું.

'તમે બે જ શા વાસ્તે? હું પણ તમારી સાથે ત્રીજો આવું.' જુન'ગીલાલે કહ્યું: 'તમારાં માતાજી ખિમાર હોય ત્યારે તમે બહારગામ રહી શકો જ નહીં.'

એજ રાતના તેઓ મુ'બાઈ જવા બપડ્યાં. પોતે આવે છે, એ મતલબનો તારનો સંદેશો અરવિંદે શ્રીકાંત ઉપર મોકલ્યો હતો, તેથી તેઓ જ્યારે મુ'બાઈ પહોંચ્યાં ત્યારે શ્રીકાંત તેઓનો સત્કાર કરવા રેલ્વે સ્ટેશને આવ્યો હતો.

અરવિંદ સાથે હસ્તધૂનન કર્યા પછી 'જુન'ગીમામા' તરીકે ઓળખાવાયલા એ યુવક સાથે હસ્તધૂનન કરતાં પોતાના મનમાં જ શ્રીકાંત બોલ્યો: 'ફાટો જોતાં મને જે શંકા ઉપજી હતી તે ખરી ઠરી છે! આ તો તે જ બિહારી છે કે જે લમના દિવસે બંગલા બહાર છૂપી રીતે કાલિદાને મળ્યો હતો અને તેની પાસેથી રૂ. ૫૦૦ પડાવી ગયો હતો! ઉપરાંત, સૌથી વિશેષ દુઃખદાયક મુદ્દો તો એ છે કે, અનુપમાના લોકેટમાં આ જ બિહારી ઉકેલે જુન'ગીલાલનો ફાટો છે! આ માણસ કોઈ બદમાશ છે કે શું? અરવિંદ! અરવિંદ! તને ક્યાંથી ખબર હોય કે, આ આસામીનો ફાટો તેં મારા ઉપર મોકલ્યો, તે જોઈને જ મેં તારા ઉપર તારનો ખોટો જ સંદેશો મોકલ્યો હતો કે: 'માતાજી ખિમાર છે!' વસ્તુતઃ માતાજી તો સ્વસ્થ છે. પણ જો અનુપમાના જીવનમાં કોઈ ભેદી રહસ્ય હોવાનો મારો શંક માતાજી આગળ હું જાહેર કરું તો તેઓ ખચિત જ અસ્વસ્થ બની જાય! અને અરવિંદ!

મારે તને આ યુવકથી ચેતના રહેવા ચેનવણી આપવી કે નહીં?”

પોતાના મનમાં જ શ્રીકાંત આ સવાલ પૂછી રહ્યો હતો એવામાં ભુજંગીલાલને અરવિંદે પ્રશ્ન કર્યો : ‘કેમ, તમે નથી આવતા અમારી સાથે?’

શ્રીકાંત પોતાના મનના સવાલનો જવાબ પોતાની મેળે આપતાં રહેજ મોટેથી બોલી ગયો : ‘ના, ના,’

ભુજંગીલાલે ધડીભર શ્રીકાંત સામે જોયું અને પછી અરવિંદના સવાલનો જવાબ દીધો : ‘ના. ના.’

મોટરમાં બેસતાં અનુપમાએ શ્રીકાંતને કહ્યું : ‘તમે કેવા ખરાબ છો?’

‘કેમ? એણે તારું શું બગાડ્યું?’ અરવિંદે સવાલ કર્યો.

‘ભુજંગીમામાને તમે પૂછ્યું કે, અમારી સાથે આવો છો ને? તેનો જવાબ ફક્ત લઇને શ્રીકાંતભાઈએ આપણને કોઈ ને પૂછ્યા વિના આપી દીધો : ‘ના, ના.’ મામાને એથી માફું લાગ્યું અને એમણે ના પાડી. શ્રીકાંતભાઈએ ‘ના’ કહેવાની શી જરૂર હતી; વાર?’

‘શ્રીકાંતે ‘ના’ કહી તેથી તારા મામાએ પોતાનો વિચાર બદલીને ‘ના’ પાડી એમ માનવા હું તૈયાર નથી.’ અરવિંદે કહ્યું : ‘કોઈના મત ઉપરથી પોતાનો બાંધેલો મત કોઈ ના ફેરવે. વળી, આ ગૃહસ્થ તો યુરોપની મુસાફરીએ જઈ આવેલા છે. યુરોપનું જીવન એટલે હોટેલોનું જીવન. પોતે એકલા જીવ રહ્યા; પાસે પૈસા રહ્યો; એટલે એમને તો લહેરી લાઝાની માફક અહીં પણ હોટેલમાં જ ફાવવાનું! શ્રીકાંતનો એમાં દોષ નથી.’

‘તમે આ બધી અમસ્થી કપોલકલ્પિત કલ્પનાઓ કરી લ્યો છો. ભુજંગીમામાને આપણે ત્યાં રહેવું હતું તેથી તો કાશ્મીરથી તે આપણી સાથે આવ્યા—જે કે, અહીં તો તેઓ હોટેલમાં જ રહે છે. ‘અનુપમાએ કહ્યું.’

‘મિત્ર શ્રીકાંત, તું કેમ બોલતો નથી ?’ ‘અરવિંદે પૂછ્યું.’

‘વાત એમ છે કે, હું ‘ના, ના’ બોલ્યો હતો તે મારા મનમાંના કેટલાક વિચારોના જવાબ રૂપે હતું. હવે એના અર્થનો આમ અનર્થ કરવામાં આવે તો પછી મારે બોલવાનું શું રહે ?’ શ્રીકાંતે ફરીઆદ કરી.

‘તમે શા વિચાર કરતા હતા ? અનુપમાએ પૂછ્યું.

‘મને એક ફિલ્મમાં ‘એક્ટર’ તરીકે કામ કરવા જણાવવામાં આવ્યું’ છે. પગાર ધણો જ સારો. રહેવાનું એકાદ ઉત્તમ હોટેલમાં અને એનું બથ્થુ વધારામાં—આ બાબત ઉપર હું વિચાર કરતો હતો. મને અનેક પ્રકારના ખોટા સ્વાંગ સજવા પસંદ નથી. એટલે આખરે મેં ત્યાં જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. મારાથી મોટેથી બોલાર્થ જવાયું ; ‘ના, ના.’ અને તમે એનો જુદો જ અર્થ કર્યો !’

‘અહો ! તને ફિલ્મ કંપનીમાં કામ કરવાની આફર મળી છે ?’ વાહ બર્ષ ! પણ તારા રંગદંગ તો એવા છે જ નહિ કે, તું ફિલ્મમાં કામ કરી શકે. પણ—’

‘મારા રંગદંગ એવા નથી માટે તો મેં વિચાર માંડી વાળ્યો ! પણ અત્યારના પ્રસંગ ઉપરથી મને એક નવો વિચાર સ્ફુરી આવ્યો છે. મારા બોલવા ઉપરથી તમે ખન્નેએ જુદો અર્થ કર્યો—’

‘મેં નથી કર્યો. અનુપમાએ કર્યો છે.’ અરવિંદે કહ્યું.

‘વાર; પણ હવે મને આ અનર્થ—પ્રસંગ ઉપરથી નવો વિચાર સુઝ્યો છે કે, તમારા મામાને એ કંપનીમાં કામ કરવું કદાચ શાવે ખરું.’

‘ઓહ ! એ તો રાજી રાજી થઈ જશે. એમને તો વિવિધ વેશે સજવા બહુ ગમે છે,’ અનુપમા બોલી.

‘હા. એમનો પેલો એક ફાટો મેં તને મોકલ્યો હતો તે એમના

વેષાંતરનો જ હતો.' અરવિંદે કહ્યું.

'પસ. તો મને તેમનું સરનામું આપો. હું તેમને મળીને ફિલ્મ કંપનીમાં તેમનું ચોકડું બેસાડી આપીશ.' શ્રીકાંત બોલ્યો.

'ઘણું બિત્તમ. એમનું સરનામું ન્યુ બેંક લોજ ૩મ નં. ૧૩ છે.' અનુપમાએ કહ્યું.

શ્રીકાંતે તે સરનામું ઉતારી લીધું અને રસ્તામાંથી જ તે નિદાય થયો.

'બપોરે પાછો મળજો.' અરવિંદે કહ્યું: 'પછી માતૃશ્રી પાસે જઈ આવીશું.'

'વારૂ; વારૂ;' શ્રીકાંતે જવાબ દીધો. પોતાને ઘેર જતાં શ્રીકાંત મનોગત બોલ્યો: 'ભુજંગી ઉર્ફે બિહારી ! મેં તારૂં સરનામું મેળવ્યું છે. હવે હું તારા ગોરખધાથી વોકેફગાર થવા ધારું છું. તારો આપો યે ઇતિહાસ મેળવીને આ બે સ્ત્રીઓ મારફત જ તારો દેડફજોતો કરાવી તને જોલના સળીઆ પાછળ નાખવા ઉમેદ રાખું છું !'

૧૨

બુગારીઓ

બુધારના આશરે પારનો સમય થયો ત્યારે શ્રીકાંત પોતાને ઘેરથી નીકળીને ન્યુ બેંક લોજમાં ગયો. ત્યાં નં. ૧૩ ની બોલીમાં રહેનાર ગૃહસ્થની મુલાકાત લેવાને પહાંને તે સદર બોલી આગળ પહોંચ્યો. તેનાં પારણાં અંદરથી બધાં હતાં. પણ એમાંથી 'હા હા હી હી.' અને ઠકા મસ્કરીના અવાજો સંભળાતા હતા. શ્રીકાંત બહાર થોભ્યો. ૩મ ઉધાડવાની લોખંડની કળમાં જે કાણું હતું તેમાંથી તેણે અંદરના ભાગમાં નજર કરી અને તે ખરેખર પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ આભો બની ગયો !

ચાર પુરૂષો અને એક સ્ત્રી સહિત બિહારી ગંજીફાની રમત ખેલતો હતો! બે બાબતોએ તેને ખાસ ચોંકાવ્યો. પ્રથમ તો એ કે, જે રમત ચાલતી હતી તે ચોખ્ખો જુગાર હતો. ગંજીફાનો ઢગ એ રમનારાઓની વચ્ચે પડેલો. તેની નજદીક જ રૂપીઆના ઢગ અને નોટોના થોકડા પડેલા હતા! બીજી જે બાબતે તેને ચોંકાવ્યો તે એ હતી કે, જે સ્ત્રી આ રમતમાં સામેલ હતી તે અન્ય કોઈ જ નહીં પણ અરવિંદની પત્ની અનુપમાની માતા કાલિન્દી ઉર્ફે કૃષ્ણા હતી!

ખાનદાન અને કુળવાન અરવિંદની સાથે પરણનાર સ્ત્રીની માતા અને કહેવાતો મામો, જુગારીઓ છે, એવું જગત જાણે તો અરવિંદની આખરના કાંકરા થાય કે નહીં? શ્રીકાંતનો અંતરાત્મા કકળી ઊઠ્યો. એમને પોલીસમાં પકડાવી દેવા તેણે ધાયું પણ પાછળથી વિચાર કરતાં તેણે ખામોશી ધારણ કરી. બિહારીને તે મળ્યો નહીં. પણ તેણે ઠરાવ્યું કે-આ બે જણના અવળા બંધાની સાબિતી તો મેળવી રાખવી જ.

શ્રીકાંત, ઉપર મુજબ વિચાર કરીને, એકદમ તે સ્થળેથી ચાલ્યો ગયો. સરિયામ રસ્તા ઉપર જઈને તેણે ત્યાં આવેલી દુકાનેનું અવલોકન કર્યું. એક દુકાનમાં એને જોઈતી ચીજ મોજુદ હતી. એણે તેમાં જઈને તે ચીજનો સોદો કર્યો અને તેના પૈસા આપીને તે ચીજ સાથે બીજી પણ કેટલીક જરૂરી વસ્તુઓ ખરીદીને તે ત્યાંથી વિદાય થયો.

આશરે પંદર મિનિટ બાદ ન્યુ બોંબે લોજની રૂમ નં. ૧૩ ની બરાબર સામે આવેલા મકાનની એક બારીમાં ઊભા રહીને શ્રીકાંતે પોતાના હાથમાંના કેમેરાનું 'ફોકસ' મેળવ્યું અને ચાંપ દાખીને ગંજીફાં રમનારાઓનો ફોટો પાડી લીધો! એ એક ફોટો કદાચ બરાબર ન પડ્યો હોય તો બીજો કામ ઝાગે એમ વિચારીને જ્યાં તે બીજી વખત ચાંપ દાખવા તૈયાર થતો હતો ત્યાં, સ્ટામેની લોજની રૂમનું બારણું બંધ થઈ ગયું!

‘હતારીની ! કાગડ ચેતી ગયા લાગે છે !’ શ્રીકાંત મનમાં જ બોલ્યો : ‘હશે. એક ફોટો તો પાડ્યો છે ? રૂ. ૨૦ ના ખર્ચના ખાડામાં ઉતરીને મારે આ જોખમ વહોરવું પડ્યું છે. આઠ રૂપીઆને કેમેરા તથા તેની સાથેની જરૂરી ચીજોના આપવા પડ્યા છે. અને રૂ. ૧૨ આ ખાલી ખોલીનું એક માસનું ભાડું લેવાને અગાઉથી આપવું પડ્યું છે !’

કેમેરામાંથી ફોટો ખરાબર તૈયાર કરીને કાગળ પર તેની તસ્વીર ઉતારવા માટે શ્રીકાંતે એ જ ખોલીમાં કામ કરવા માંડ્યું. તેનાં તમામ પારીપારણાં બંધ કરીને તેણે અંધારું કર્યું અને એ અંધારામાં જરૂરી દવાઓનાં મિશ્રણ તૈયાર કરીને તેણે કેટલીક તસ્વીરો ઉતારી લીધી. કેમેરાની સાથે શ્રીકાંતે તસ્વીરો ઉતારવાની દવાઓ અને જોષ્ઠતાં તમામ સાધનોની ખરીદી કરી હતી, એ તેને અત્યારે કામમાં આવી. ન્યારે એનું કામકાજ પૂરું થયું ત્યારે તસ્વીરો પોતાનાં હાથકોટના બહારના એ ખિસ્સામાં મૂકીને કેમેરા સહિત બહાર નીકળવા માટે તેણે પારણું ઉઘાડ્યું. પણ અચાનક તે વખતે ચોકવું પડ્યું.

એક માણસ આંખ ઉપર કાળી પટ્ટી ધારણ કરીને પારણાની વચ્ચેવચ્ચે ઊભેલો હતો. એના હાથમાં એક તમચો હતો.

‘કાણુ છે, તમે ?’ શ્રીકાંતે પૂછ્યું.

‘ચૂપચાપ અંદર ચાલો—નહીં તો યાદ રાખજો કે, મારે તમને યમરાજની મહેમાનગતિ સ્વીકારવા માટે યમસદનમાં મોકલવા પડશે !’ એ તમચાધારીએ કડક પણ ધીમા અવાજમાં જવાબ દીધો.

શ્રીકાંત ચૂપકારીથી અંદર પાછો પગલે ચાલ્યો. તુર્ત જ તમચાવાળાએ પારણાં બંધ કરી દીધાં. એમાં એની સ્ફૂર્તિ અજબ પ્રકારની હતી. એક હાથે તેણે તમચો શ્રીકાંત તરફ ધરેલો રાખ્યો હતો; ન્યારે બીજા હાથથી તેણે પહેલાં એક પારણું બંધ કર્યું.

અને પછી બીજું 'બધ ક્યું'. તે બાદ તેની સાંકળ નકુચામાં નાંખી દીધી. આ બધો વખત તેની નજર શ્રીકાંત ઉપર જ રહી. તેનું મોં પણ શ્રીકાંત તરફ જ રહ્યું. અને પીઠ પાછળ બીજો હાથ લઈ જઈને તેણે બારણાં બધ કરવાની હોશિયારી રાખી. આવા એક પક્ષા બદમાશની મુલાકાત કેવળ અનિષ્ટ માટે જ હશે એમ શ્રીકાંતે કલ્પના કરી લીધી; અને થોડીક જ સેકન્ડો બાદ એ કલ્પના ખરી નીવડી.

તમ'આધારીએ તેને કહ્યું : 'તમે કાણ છો, એ તમારે મને કહી દેવું જોઈએ.'

'હું' પણ તમને તેમ જ પૂછું તો ?'

'હું' તો મારી ઓળખાણ આપવાનો જ નથી; પણ તમારે તો આપવી જ પડશે—નહીં આપો તો દીઠો છે આ તમ'ઓ ? બડાક અને ખત્રાસ !'

'હું' સરકારી નોકર છું.'

'ક્યાં નોકરી કરો છો ?'

'સેક્રેટરીએટમાં. ન્યાય અને કાયદાખાતાના પ્રધાનનો હું સેક્રેટરી છું.' શ્રીકાંતે કેવળ આ માણસને ડરાવવા માટે ખોટી જ ગપ હાંકી.

'તમારા નામનું 'વિઝિટિંગ-કાર્ડ' હશે ને ? તમારા ખિસ્સાં મારે તપાસવાં જોઈશિ.' બોલનારે આમ કહીને શ્રીકાંતના એક ગળવામાં હાથ નાંખ્યો.

'મિસ્ટર ! આ કાંઈ તમારી રીત નથી ! આવી રીતે ધોળે દહાડે નમે ગેરકાયદેશર એક ગૃહસ્થને લૂંટવા તૈયાર થાઓ છો એ ઠીક નહીં.' શ્રીકાંતે ખૂબ મારીને કહ્યું.

'અમે તો ગેરકાયદેસર કામ કરીએ છીએ પણ કાંઈ તમારી ખોલીમાં આવીને તેમ કરતા નથી !'

‘એટલે આ વખતે તમે ક્યાં છો અને શું કરો છો તે કહેશો ?’

‘અરે, યાર, નક્કામે સવાલ જવાબ આ માટે કરે છે ? અમે સામેના લોજમાં ગંજી ખેલતા હતા. તે કાંઈ તારી ખેલી નહોતીને ? અમારી રમતનો ફોટો તે’ શું કામ પાડી લીધો ? એ તો ઠીક થયું કે, અમારી સાથેની બાઈ ચાલાક હોવાથી તારા ઉપર નજર પડી અને અમે બારણાં અડકાવી દીધાં-નહીં તો, તું તો ફોટો પાડી લઈને એ બાઈની ઈજ્જતનું અને અમારી ઈજ્જતનું લીલામ કરત જ ને ?’

‘તમારી વળી ઈજ્જત અત્યાર પહેલાં હતી ખરી કે ?’

‘શ્રીકાંતનું’ આ મ્હેણું સાંભળીને પેટા માણસની આંખો ગુસ્સાથી લાલચોળ થઈ ગઈ. તેણે ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં તમચો પોતાના ખિસ્સામાં મૂકી દઈને પોતાના હાથથી શ્રીકાંતના ગાલ પર એક થપાટ લગાવી લીધી. ‘મારી મસ્કરી !’ એક બીજી થપાટ લાગાવવા તે તૈયાર થતો હતો ત્યાં તો શ્રીકાંતનો ચે પિત્તો ઊછળ્યો. તેના હાથ પોતાના એક હાથથી પકડી લઈને તેણે એ આદમીના પેટમાં એવી તો એક પગની લાત નેરથી લગાવી દીધી કે, દુઃખના ઉંઢકાર કરતો એ આદમી જ-સાત ડગલાં પાછા હડી ગયો અને સ્હામેની દિવાલ સાથે અથડાયો. એ વખતે શ્રીકાંતના દિલમાં એક કહેવત યાદ આવી : ‘લોખંડ ગરમ હોય ત્યારે જ તેને ટીપો કે જેથી તેને જેમ વાળવું હશે; યા તો જેમ પાતળું કરવું હશે તેમ થશે.’ એ કહેવત મુજબ શ્રીકાંતે કૂદકો મારીને તે બદમાશની નજીક જઈને તેના મ્હોં ઉપર અને તેના પેટમાં મુક્કીઓ ઉપર મુક્કીઓ લગાવવા માંડી. એ માણસ થોડોક વખત તો તેની સ્હામે થઈને તેને પણ મુક્કીઓ મારવા લાગ્યો પણ આખરે એનું આવી બન્યું. બધી બુઝીને શ્રીકાંત ઉપર પ્રથમ દુમલો કરનાર અને તેને તમચાની નળીના નેરે દમદાટી દેનાર આ માણસને ગેરકાયદેસર રીતે પણ માર મારવામાં પોતે વાજમી હતો એમ શ્રીકાંતને લાગ્યું. અને તેથી ધણી જ

જોરથી તેણે તે પદમાશને મુક્કીઓ લગાવ્યાથી તે હોશકેશ વિનાનો જલ્દીથી ખની ગયો; અને બેહોશ થઈને જમીનપર ઢગી પડ્યો.

શ્રીકાંત પાસેથી એ આદમી કાંઈ જ લઈ શક્યો ન હતો પણ એણે ફેટા સંબંધી કરેલી વાત ઉપરથી તત્કાળ શ્રીકાંત સમજી ગયો કે, કાલિન્દીએ સ્હામેની લોજમાંથી આ આદમીને અહીં મોકલ્યો હોવો જોઈએ. એને તેણે કામગીરી સોંપી હોવી જોઈએ કે, ફેટા લઈ આવવા. આ તમંચાધારી એ જ કારણસર અહીં આવ્યો હોવો જોઈએ. અને...અને...કદાચ એની પાછળ કાલિન્દીના ખીજ સામીતોને પણ મોકલવામાં આવે—

આ છેલ્લો વિચાર પોતાના મનમાં આવતાં શ્રીકાંતે એકદમ એક અદ્ભુત પ્રકારની ચાલાકી વાપરી. ગુન્હેગારો શું કરશે, એમ અનુમાન કરી લઈને, તેઓથી ચેતતા રહેવા માટે અગમચેતી ભરેલું કામ કરવું એ બુદ્ધિચાતુર્યની પ્રથમ પકિતની મહત્તા ગણાય. શ્રીકાંતે સ્ફૂર્તિથી પોતાની અક્કલ દોડાવી. એણે પોતાના ખિસ્સામાંથી તસ્વીરની નકલોમાંની એક નકલ બહાર કાઢી અને ખોલીના ખારણા ઉપરનું વેંટીલેટર ઢાંકવાની લાકડાની કિનાર ઉપર તે નકલ ઊભી મૂકી દઈને વેંટીલેટર બંધ કરી દીધું.

આ મુજબ એક નકલ સુરક્ષિત લઈને ખોલીની બહાર નીકળ્યો. એ મકાનના ભંચાને તેણે જતાં જતાં કહ્યું: ‘હું’ એકાદ કલાકમાં પાછો આવું છું’. પણ તે દરમિયાન મારી ખોલીમાં એક તોફાની માણસ ખિસ્સામાં તમંચા સાથે સુધ ગયેલો છે, તેને જગાડીને અહીંથી વિદાય કરી દેજો. એવા અગ્નિપ્રવા તોફાનીઓને તમારે આ ચાલીમાં દાખલ ન કરવા જોઈએ.’ શ્રીકાંતે આમ કહેતાં જવાના હાથમાં એક રૂપીઓ સેરવી દીધો; એટલે તેણે જે કાંઈ ભાવેલું કરેલું અને જેનાથી ભંચાની લાગણી દુઃખામી હતી તે તરફ ભંચાએ કશું જ ધ્યાન નહીં આપતાં, ઉલ્ટી સલામ કરી અને જવાબ દીધો ‘અરે, શેઠ સાહેબ.’

શ્રીકાંત ત્યાંથી બહાર નીકળીને એક બાહુતી વિકટોરીઆમાં બેઠો. એની પાછળ એક બીજી વિકટોરીઆમાં બે મવાલીઓ ચઢી બેઠા. શ્રીકાંતની વિકટોરીઆ ચાલુ થઈ એટલે મવાલીઓની વિકટોરીઆ પણ તેને ચીલે ચીલે દોડવા લાગી. શ્રીકાંતને થું આ પાપતની ખબર હતી ?

૧૨

લગ્ન જીવનમાં સડો

અરવિંદે શ્રીકાંતને ખપોરે મળવા બોલાવ્યો હતો. એનો હેતુ એવો હતો કે, અનુપમાને લઈને શ્રીકાંત સાથે માતાજીને મળવા જઈશ; અને શ્રીકાંત સાથે હશે એટલે માતા તરફથી કદાચ બે-ચાર કડવા શબ્દો કહેવામાં આવશે તો તેનો ધુંટરો મળી જવાશે.

પણ બે વાગ્યા તોયે શ્રીકાંત આવ્યો નહીં; અને બીજી બાજુથી અનુપમા કહેવા લાગી: 'આપણે આજે તો ફિલ્મ જોવા જઈએ. ત્રણ વાગે પહેલો 'શો' શરૂ થવાનો છે. તો હવે આપણે તૈયારી કરીએ.' અનુપમાને શરૂઆતમાં તો અરવિંદે કાંઈ જવાબ દીધો નહીં પણ જ્યારે ચાર-પાંચ વાર તેણે કહ્યા કયું ત્યારે આખરે કંટાળીને અરવિંદે બોલ્યો: 'આપણે ફિલ્મ જોવા નથી જવાનું.'

'વાહ! ત્યારે અહીં બેઠે બેઠે આપણે ખગાસાં ખાધા કરીશું? મને તો કંટાળો આવે છે! આવા એકલવાયા જીવનથી તો આપણે એટી બની જઈશું.' અનુપમા બોલી.

'આપણે બીજો સ્થળે જવાનું છે; માટે તું કપડાં બદલીને તૈયાર થઈ ન.'

'પણ ક્યાં? ફિલ્મ સિવાય આજે તો હું બીજો ક્યાંય જવા આમતી નથી.'

‘એ હઠ નકામી છે, અનુપમા ! તારે મારી સાથે આવવું જ પડશે.’ સહેજ કડક સ્વરે અરવિંદ બોલ્યો.

‘આવો રવાના ? અને તે પણ એક ટ્રેન્યુએટ-પત્ની પ્રત્યે ?! શ્રીમાન ! જો તમે મને ગુલામડી તરીકે ખરીદી લાવ્યા હો તો તમારી બૂલ છે. હું તમારું ફરમાન—’

‘હાં. હાં. આગળ બેઠા ! અને આપણા હવન-જીવનમાં અગાર મૂકી દે, સમજ ? તું શું કહેવા માગતી હતી તે હું જાણું છું.’

‘હું શું કહેવા માગતી હતી ?’

‘એ જ કે-ફરમાન ડોકરે મારું છું !’

‘બૂલ થાય છે- હું એ જ કહેતી હતી કે, હું તમારું ફરમાન માનીશ પણ એ ખુલાસા પછી કે, હું ગુલામડી નથી એવો ખુલાસો કરો.’

‘એમ ? પણ એ ખુલાસાની જરૂર ક્યાં રહે છે ? મેં તને જો ‘ગુલામડી’ કહી હોય તો જ હું તે વિષે ખુલાસો કરું. મેં તને નથી કહી.’

‘મારી સાથે આવવું જ પડશે, એમ કહેવામાં શું તમારી આજ્ઞા નહોતી ?’

‘હું ખીજે ક્યાં જવાની નથી એમ કહેવામાં તારી ઉદ્વેગ અને નાફરમાની નહોતાં ? આપણું જીવન સહચાર-જીવન હોવું જોઈએ; રાખ-રખાવતનું જીવન હોવું જોઈએ; એકબીજાની સમવેગે જાળવવાનું અને એકબીજાને પરસ્પર સુખી બનાવવાને સંતોષી બનવાનું જીવન હોવું જોઈએ. એને બદલે આજ તે પ્રારંભથી હઠ સર કરી.’

‘હઠ ? એ હઠ નહોતી. મને જે ના મમે તે શું મારે જાહેર

ન કરવું ?’

‘પણ તને ન ગમે શા વાસ્તે ? તેં કહ્યું કે, એકલવાયું જીવન માળવાથી આપણે એકી બની જઈશું. મને તો એમાં તારો કટાક્ષ લાગ્યો છે ! પતિ સાથે શું પત્ની ફરે-ફરે અને વખત વીતાવે એ એકલવાયું જીવન છે ? શું ઘેર ઘેર આપણે લોકોને મળવા જઈએ અને ફિલ્મ કે એવી જ આનંદની જગ્યાઓએ જવામાં આપણી અન્ય પવિત્ર ફરજો પણ ચૂકી જઈએ ?’

‘તમે આજ મારા ઉપર ગુસ્સે થયા છો.’ અનુપમાએ ત્રા અવાજે કહ્યું.

‘નહીં. હું ગુસ્સો તારા ઉપર શા માટે કરું-જ્યારે મારે મારા પોતાના ઉપર ગુસ્સો કરવાનો છે ત્યારે મને તારા પ્રત્યે ગુસ્સો ન આવે લગ્ન-જીવન શરૂ કર્યું પણ આપણે મારી માતાને મળવા ન ગયાં. લગ્ન થયા પહેલાં કે લગ્ન વખતે પણ આપણે તેમને—’

‘વારૂ; પણ હવે એમાં તમે આકળાપણું તણ દો. મતં ન શોચ્યં. આજ તમે માતાજી પાસે જવા માગો છો ને ?’

‘હા. ફિલ્મને બદલે હું તે સ્થાન પસંદ કરું છું.’

‘હું આવીશ. પણ શ્રીકાંતભાઈ—’

‘શ્રીકાંતને બપોરે આવવા કહ્યું હતું પણ હજી સુધી તે આવ્યો નથી.’

‘તો તમને વાંધો ન હોય તો મારા જીજ્ઞાસુમામાને બોલાવીએ એમની સાથે જઈશું તો—’

‘કોઈ ત્રીજી વ્યક્તિ સાથે હોય તો ઘણું ઉત્તમ, એમ હું મારા મનથી માનું છું પણ તારા જીજ્ઞાસુ મામાને પુરસ્ક્રમ મળશે ?’

‘હું એમને ટેલિફોનમાં પૂછું તો ?’

‘હા પૂછી જો.’

અનુપમા ટેલિફોન કરવા ગઇ. ન્યુ જોંગે લોજમાં બિહારીને તેણે ટેલિફોન કર્યો. બિહારીએ ત્યાંથી વાતચીત કરી પણ એમાં ખબર આપી દીધી કે-‘તારા પતિનો એ મિત્ર તો જાણે એક ડીટેક્ટિવ હોય એવી રીતે કામ કરે છે. અમે એને ખરાબર સકંજમાં લેવા માગીએ છીએ. માટે તું તારી મેજે નિરાતે તારા પતિ સાથે તારાં સાસુની મુલાકાતે જ. ત્યાંની વસ્તુસ્થિતિ ધ્યાનમાં રાખજે અને ખાસ કરીને તારું તુંડમિનજીપણું દુર રાખજે. દંભથી બહારની મિદાસ દાખવીને કામ કાઢી લેજે, સમજી ? હું’ અહીં રોકાયેલા હોવાથી એક ક્ષણ માટે પણ ત્યાં આવી શકું તેમ નથી.’

બિહારીએ આ મુજબ શીખવણી કરવાથી અનુપમા ડાહી ડમરી બનીને અરવિંદ પાસે આવી અને તેણે તેને ખબર આપી દીધી. ચાલો, આપણે બન્નેએ એકલાં જ માતાજી પાસે જવું પડશે કારણ કે જીજીમામા નહીં આવે.’ અરવિંદને આ મગ્યું અને તેઓ ત્યાંથી ઊપડ્યાં.

૧૩

મીકાંતના દુરમનો

મીકાંતની વિકટોરીઆ પ્રિન્સેસ રૅટ્રીટમાંથી મરીનલાર્ઈન્સ તરફ જઈને કિવન્સ રોડ ઉપર દોડવા લાગી. થોડેક દૂર જવા પાછ પાછલી વિકટોરીઆ તેની વિકટોરીઆની લગ્નલગ્ન થઈ ગઈ અને જાણે બેઠે ગાડીઓ એક બીજાની આગળ જવા હરિહાર કરતી ન હોય એમ દોડવા લાગી. પાછળથી આવેલી વિકટોરીઆના હાંકનારને મીકાંતના હાંકનારે કહ્યું: ‘મને આગળ જવા દે. અને તું પાછળ રહે. પણ મારી લગ્નલગ્ન શું કરવા હોંકે છે?’

‘તારા પાપનો તો રસ્તો નથી ને? મને ચાહે તેમ હાંકીશ.’
તે હાંકનારે જવાબ દીધો.

‘મ્હેં સમાલીને ખોલ! મિળજ શા વાસ્તે કરે છે?’ શ્રીકાંતા
હાંકનારે કહ્યું.

અંદર એટલાઓમાંથી એક જણે આ વખતે કહ્યું: ‘એમાં તને
મિળજ શેનો લાગ્યો? એને ફાવે તેમ એ હાંકે. મિળજ તો તારો
છે, ગમાર?’

‘ગમાર અને હું? સંડીઆ, નીચે ઉતરો, ખતાવી આપું કે
ગમાર અને મૂર્ખ તમે છો યા હું?’

‘થોભાવ ગાડી.’ અંદર એટલાઓ પોતાના હાંકનારને કહ્યું: ‘એણે
જરૂર નશો કર્યો લાગે છે! નીચે ઝીતરીને એ શું કરે છે એ
તો જોઉં.’

ગાડી થોભી અને તેમાંના એક ઉતાડ્યો બહાર નીકળ્યા. તેઓએ
શ્રીકાંતાની ગાડીના થોપ્રની લગામો ઝાલી લીધી અને તેમાંના એક
કહ્યું: ‘ખોલ. તું શું કરવા માગે છે?’

હાંકનારે ગાડી થોભાવી અને ચાલુક સાથે તે નીચે ઝીતર્યો.
શ્રીકાંત મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, આ ઝઘડો પાછળથી આવનારા-
ઓએ કેવળ ખોટો જ જગાજ્યો છે. તેઓના પોષાક ઉપરથી
અને તેઓની ખોલવાની ઢબજબ ઉપરથી તેઓ કાંઈ ખાનદાન
માણસો જણાતા નથી. નક્કી, ત્યાંથી હું એટલે ત્યાંથી આ લોકો
મારી પાછળ પડ્યા હોવા જોઈએ. સંભવિત છે કે, તેઓ પેલી
ચંડાળ છકડીમાંના એ હોય.’ તેણે તરત જ પોતાના ખિરસા
માંથી ફાટાની નકલ કાઢીને તેમાંના માણસોના ચહેરા તપાસ્યા. તેનો
તર્ક તદ્દન સાચો નીવડ્યો. ન્યુ ઓર્થો લોન્ગની રૂમ નં. ૧૩ માં ના
જુમારીઓમાંના આ બે જણ હતા! ફાટામાંના ચહેરા અને પોષાક
સાથે તદ્દન મળતા લાગતા હતા. ‘બસ! આ ઝઘડો હાંકનાર સાથે

નથી પણ મારી સાથે છે !’ શ્રીકાંત મનમાં જ બોલ્યો. ‘આ મોકિનો હેતુ એ છે કે, હું આ ઝગડામાં વચ્ચે પડું એટલે મારામારી ચલાવવી અને તે દરમ્યાન મારા ખિસ્સામાંથી ફોટાની નકલ લઈ લેવી ! બદમાશો ! હું તમને એવી તક નહીં આપું.’

શ્રીકાંત હાંકનારાઓની છલાંગોડીમાં લાગ્યો નહીં પણ આસ્તે રહીને વિકટોરીઆમાંથી ઉતરી ગયો. એક મોટર-બસ એ વખતે ત્યાંથી પસાર થતી હતી. તેનું સ્ટેન્ડ દરેક ઝગલાં દૂર હતું. તેણે ત્યાં થોભવા તે મોટર-બસના કંડક્ટરને હાંક મારીને કહ્યું. ‘બસ, આસ્તે !’

જ્યાં તે બસ થોભી મધ્ય કે તરત જ દોડીને શ્રીકાંત તેમાં બેસી ગયો ! એણે એ વખતે ખારીમાંથી પાછળ નજર કરી તો તમામ જણ બૂમો પાડતા હતા : ‘ચોર ! ચોર ! પકડો પકડો !’ પણ એમની બૂમો હવે નક્કામી હતી. એની બસ ચાલુ થઈ ગઈ હતી. એની ગતિ ઝડપી હોવાને લીધે ઝગડાવાળા સ્થળથી તે ઝડપભેર દૂર ને દૂર જઈ રહ્યો હતો.

શ્રીકાંતને બસમાં બેઠે બેઠે એકવાત ખૂંચી. પોતે જે વિકટોરીઆ ભાડે કરી હતી તેના હાંકનારને તેણે લાડું ચૂકવ્યું ન હતું. પોતે એનો નાખર પણ જાણતો ન હતો. નાહક એ ખિચારો હાંકનાર પેલા દુષ્ટોના સકંજમાં ફસાયો અને ઉપરથી વળી તેણે લાડું ગુમાવ્યું. એ માટે મનમાં ને મનમાં એ આદમી જરૂર ગાળો દેતા હશે ! પણ હવે શું થાય ? ફરીથી કાઠવાર એનો મેળાપ થતાં એનું લાડું એને ચૂકવી દેવાનો શ્રીકાંત નિર્ણય કર્યો. સ્ત્રીશ્રેણ આવતાં તે ઉતરી ગયો. યાંથી થોડેક જ દૂર મકાન આવેલું હતું તે પગપાળો પોતાના મકાન તરફ જવા લાગ્યો. જ્યાં તે એક ગલીમાં વળ્યો કે, પાછળથી એક ટેકસી આવી લાગી; અને તેમાંથી કાઠકે તેને બૂમ મારીને થોભાવ્યો ‘મિસ્ટર ! જરા થોભો.’

શ્રીકાંતે મ્હોં પાછું વાળીને જોયું તો પેલા એ મવાલીઓ હતા ! તેઓની ટેકસી ઊભી રહી અને તેમાંથી ઉતરીને તેઓ તેની નજદીક આવ્યા. એકે કહ્યું : ‘તમે પેલા વિકટોરીઆ હાંકનારનું ભાડું ચૂકવ્યા વિના કેમ આવ્યા મિસ્ટર ! અમે વાતોમાં હતા અને તમે ચૂપચાપ ઉતરીને બસમાં બેસી ગયા ? આ તે કાંઈ ગૃહસ્થાઈ છે ?’

‘વાર; પણ હવે તેનું છે શું ?’ શ્રીકાંતે પૂછ્યું.

‘એ વિકટોરીઆવાળો ત્યાં થોભ્યો છે ત્યાં ચાલો અને તેનું ભાડું ચૂકવી દો. એનાથી તો એની વિકટોરીઆ છોડીને ક્યાંયે જઈ શકાય નહીં; એટલે અમે એની ખાતર આ ભાડુતી ટેકસીમાં ‘બસ’ને પીછો પકડીને આવ્યા. સારું થયું કે તમે રસ્તામાં જ મળી ગયા.’

શ્રીકાંતે થોડોક વખત વિચારમાં ગાળ્યો. આ દુષ્ટાની સાથે જવા પોતે ઈચ્છતો ન હતો છતાં જવાને વખત આવ્યો એ એને રૂચ્યું નહીં. પણ આ બાબતનો કાંઈક નિકાલ ગૃહસ્થની પેટે લાવવો જ જોઈએ. આથી તેણે કહ્યું : ‘હું ભાડું ચૂકવવા તૈયાર છું. મને ઉતાવળ હોવાથી અને તમે લેણા અગ્રામાં પડ્યાથી હું મને ટીલ થશે એમ ધારીને ઉતરી પડેલો. તમે મહેરબાની કરીને મારું સરનામું લેતા જાઓ. એ વિકટોરીઆવાળાને મારે ત્યાં મોકલજો. હું એના નાણાં ચૂકવી દઈશ.’

‘તમારું સરનામું ? ઠીક સરનામું આપો. અમે હમણાં જ પાછા જઈને તેને અહીં કાઢીએ છીએ. પણ મિસ્ટર ! અમારી ટેકસીનું ભાડું આપે ચૂકવવું જોઈશે.’

આ એક નવી કસામણ હતી પણ શ્રીકાંતે તે પણ વિદારવા માટે ટેકસીનું ભાડું આપવા હા પાડી અને પોતાનું સરનામું એક કામળ ઉપર લખવા માંડ્યું. શ્રીકાંત સત્યકાંત અનુમદાર પી. એ. ‘એટલું લખતાં એને લાગ્યું કે— સાચું સરનામું મારે શા વાસ્તે આપવું : એથી તો આ મવાલીઓ મારે ત્યાં પેલા

પડશે ! એણે તરત જ એક બીજા, બીદડી'ગનું' નામ લખ્યું અને બ્લોકનો નંબર પણ બીજો જ લખ્યો. સરનામું તેઓના હાથમાં મૂકીને બ્યાં પોતાની ઇડીપે'ડે'ટ પેન તે ખિસ્સામાં મૂકવા તૈયાર થતો હતો ત્યાં તો આ બેડે જણ તેની નજીક આવ્યા અને એકે તેને આલ્યો તથા બીજાએ બળજબરીથી તેના નાક ઉપર કચોરોફોમનો રૂમાલ દાખી દીધો !

બે મિનિટનો તડકડાટ અને પછી તદ્દન શાંતિ !

શ્રીકાંત બેહોશ થઈ ગયો. આ બેડે જણે એને ઊંચકીને ટેકસીની અંદર સુવાડી દીધી અને પછી ટેકસી ચાલુ થઈ ગઈ !

કેટલીક વખત માણસ જે સ્થિતિમાં નહીં મુકાવાની કાળજી રાખે છે તેમાં જ તેને મુકાવું પડે છે ! શ્રીકાંતની ઈચ્છા ન હતી કે, મવાલીઓના પંજામાં ફસાવું. એણે તેથી તો યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ પ્રયોજી હતી પણ એનું કશું વળ્યું નહીં. જીગારીઓના ફોટા એના ખિસ્સામાં હતા, અને એ જ હાલતમાં એ જીગારીઓના પાશ્વમાં સપડાઈ ગયો !

૧૪

વડીલનું વાતસલ્ય

ભાર્યાપુત્રોડ્યુદ્વિજને કટુવાક્યાન્પ્રદગહડતઃ

પશવોડપિ વરાં યાન્તિ દાનૈશ્વ મૃદુ ભાષણૈઃ ॥

ભાવાર્થ : સ્ત્રી અને પુત્ર પણ કડવી વાણીથી અને સગ્ન કરવાથી નારાજ થઈ જાય છે. મીઠી વાણીથી અને દાનથી પણ પણ વશ બની જાય છે.

અનુપમા અને અરવિંદ બોરીવલીને બંમલે પહોંચ્યાં ત્યારે ત્યાં સૌ આશ્ચર્યચકિત થયાં. નોકરે પ્રથમ એમને જોયાં એટલે તે

છક્ક થયો. પણ તુર્ત જ પોતાના શેઠની તેણે ખુશામદ કરી: “આપ પધાર્યાં તે ધણું જ સારું કયું”. માતાજી આપને હરદમ યાદ કરે છે.”

‘થું તું આ સાચું કહે છે?’

‘હા, સરકાર. ફક્ત આપને જ નહીં પણ મારાં નવાં શેઠણીને પણ તેઓ જોવા માટે ખૂબ જ તકસે છે.’

‘ફીક, ત્યારે જો માતાજીને ખબર આપ કે, અમો ખન્ને આવ્યાં છીએ.’ નોકર ગયો એટલે અનુપમા બોલી: ‘એ ચીખાવડો લાગે છે!’

અરવિંદે કહ્યું: ‘જુના નોકરો બધા જ એવા હોય. પોતાના માલીકને જોઈને એવા નોકરના અંતઃકરણમાં ભક્તિનો ઉછાળો આવે અને એ લાગણીમાં તે માલીકને પ્રસન્ન કરવા અતિથયોક્તિ ભરેલું પણ બોલે, એ કુદરતી છે.’

તે આમ કહી રહ્યો ત્યાં તો નાનો અરુણ બહાર આવ્યો. ‘મોટા ભાઈ, મોટા ભાઈ’ એમ તે બોલતો હતો ત્યાં તો અરવિંદે વ્હાલથી અને ઊંચકી લીધો અને તેના શરીરે હાથ ફેરવતાં કહ્યું: ‘અરુણ, મને જોઈને તને ખુશાલી ઉપજ કે નહીં?’

‘બહુ જ. રામાએ મને કહ્યું એટલે તો હું દોડી આવ્યો. રૂઝની બહેને મને કોટ પહેરવા ઊભા રહેવા કહ્યું પણ મેં માન્યું જ નહીં ને?’

‘રૂઝની! એ કોણ?’

‘આ કોણ?’ અરવિંદના સવાલનો જવાબ ન દેતાં અનુપમા તરફ આંગળી ચીંધીને અરુણે સામો સવાલ કર્યો.

‘તારી બાબી!’

એ જ વખતે રૂઝની બહાર આવી. અરવિંદ અને રૂઝની ખન્નેની નજર એક થઈ અને ખન્ને ચોંક્યાં. એ પછી અનુપમાની

અને રજનીની નજર એક થઈ અને એ બંને ચોક્યાં.

‘આ કોણ છે ? તમે આ બાઈ વિશે તો મને વાત પણ નહોતી કરી ?’ અનુપમાએ અરવિંદને પૂછ્યું.

‘નથી જાણતાં, ભાભી ?’ અરુણ બોલ્યો : ‘એ તો મારી મોટી બહેન રજની ? મને લાગ્યું છે; સંગીત શીખવે છે, બહાર ફરવા લઈ જાય છે; અને રાતદહાડે મારી પાસે રહીને જાણે—’

‘વારૂ; વારૂ હવે અંદર ચાલો ! આ ફારસ ચંદી’ ઊભે ઊભે ક્યાં મુઠી જોયા કરવું છે ?’ અનુપમા અરવિંદને એમ કહીને અંદર જવા લાગી. અનુપમાએ અરુણની વાત અધવચ્ચથી કાપી નાખીને ચાલવા માંડ્યું એ અરવિંદને ના ગમ્યું. પણ તે તેની પાછળ ચાલ્યો, ત્યાં તો અરુણે કહ્યું : ‘અંદર ક્યાં જાઓ છો, ભાભી ?’

માતાજી, પાસે અરુણ. અરવિંદે અનુપમાને બદલે જવાબ દીધો.

‘માતાજી ઊંઘી ગયાં છે. અરુણ બોલ્યો. નોકર રામે આ વખતે તેઓને સ્થામો મળ્યો. તેણે કહ્યું : ‘શેઠ સાહેબ, આશ્ચર્ય પા કલાક આપ અહીં તહીં લટાર મારવામાં ગાળી ના નાખો ? માતાજી ભર ઊંઘમાં છે. એમની તબીયતને ફારણે એમને ઊંઘવા દેવાં જોઈએ ને ?’

‘આપણે મળવા આવ્યાં ત્યારે એમને ઊંઘવાનું સુઝ્યું ? તો બહે ઊંઘે ! હવે વળી કોઈવાર ફરસદ મળશે તો આવીશું !’ આમ કહીને અનુપમા છલુંકા કરીને પાછી વળીને જવા લાગી. અરવિંદ પોતાના સ્થાનેથી ખસ્યો નહીં. જાણે અનુપમાનું બોલવું તેણે સાંભળ્યું ન હોય, જાણે અનુપમાને તેણે પાછી જતી જોઈ જ ન હોય તેમ તેણે અરુણ સાથે વાત કરવી ચાલુ રાખી : ‘અરુણ, તે તેને તારા આ શિક્ષક બહુ ગમે છે ?’

‘મોટાભાઈ, તમે એકવાર એમની પાસે બહો તો ખરા ? એવું અરસ લાગ્યું છે કે, તમે ખુશ થઈ જશો !’

‘અરવિંદ સ્મિત કયું’. અરુણના આ નિર્દોષ કથનમાં રૂબની પ્રયેનો તેનો પૂન્યભાવ વ્યક્ત થતો હતો તેથી તે પ્રસન્ન થયો પણ તે સાથે સાથે તેને રૂબની સ્મૃતિનું પૂર્વમિલન યાદ આવ્યું. તે ધરની અંદર જતો જતો રૂબનીને કહેવા લાગ્યો : ‘હું ધારું છું કે, મેં તમને અમાઉ જોયાં છે.’

‘હા સૂર્યપુર રેલ્વે સ્ટેશનેથી—

‘બરાબર, હવે તો મને ખરું જ યાદ આવ્યું, તમારી અહીં નિમણુંક થઇ છે ? સેતુ’ અને સુગંધનો મેળાપ ! મારા નાનાભાઈના મ્હોંથી તમારાં વખાણ સાંભળીને મને આનંદ થયો, પણ તમારો મને ફરીથી મેળાપ થયો તેથી તો વિશેષ આનંદ થયો. હવે હું ધણુ ખરું અહીં આવતો રહીશ.’

તેઓ ત્રણે જણ વાતો કરતાં કરતાં દાદર ઉપર ચઢીને અરુણના ખાસ ઓરડામાં આવી લાગ્યાં : ‘તમને અહીં ફાવે છે ને ?’ અરવિંદે રૂબનીને પૂછ્યું. એના જવાબમાં અધવચ્ચ અરુણ બોલ્યો : ના કેમ ફાવે ? હું એમનો ‘નાનોભાઈ’ અને એ મારા ‘મોટાં બહેન !’ અમને ભાઈ-બહેનને કેમ ન ફાવે ? મોટાભાઈ, જે તમે મને એક સરસ પોષાક સીવડાવી આપો અને પછી કહો કે, બોલ, તને આ પોષાક જોઈએ છે કે, મોટી બહેન ? તો હું તમારો પોષાક ફેંકી દઉં અને મોટી બહેનને જ પસંદ કરું.’ અરુણ આમ કહીને વહાલનંદ રૂબનીની કાંટે વળગી પડ્યો.

રૂબનીની આંખ આંસુબીની બની. એ જોઈને અરુણે પૂછ્યું : ‘તમે રૂબો છો ?’

‘એ આનંદનાં આંસુ છે, મારા નાનકડા દેવદૂત !’ રૂબની બોલી.

‘તમારી વાણીમાં ત્રણી મીઠાશ છે.’ અરવિંદ બોલ્યો.

એ જ વખતે એક ત્રાંજે પણ મોટો અવાજ સંભળાયો :

‘હવે આવા ચીખાવલાવેણ: મૂંઝીને બહાર આવશો? હું’ ક્યારની તમારી રાહ જોઈને બાબા છું’ પણ તમે તો અહીં કાલી કાલી વાતોમાં તસ્લીન છો!’;

અનુપમા, આ અશિષ્ટ અને કુહાડા જેવી વાણી તને ન શાભે!’ અરવિંદે ગંભીર સ્વરે તેને દપકા આપ્યા.

‘તેથી શિષ્ટ અને સુંદર વાણી સાંભળવા બાબા છો?’ અનુપમાએ ટાણો માર્યા.

એ અનહદ જંગલી ટાણો હતો. એમાં જાણે રંજની પ્રયે અનુપમાને દૂધ હોય એવું ચોખ્ખું સૂચન હતું અને અરવિંદની આખરનું લીલામ કરવા જેવો એ પ્રશ્ન હતો. અરવિંદને ઘણું જ માડું લાગ્યું. રંજની, એ ટાણો સાંભળતાં જ એક ખુરશી પર બેસી પડી અને એ હાથ વચ્ચે માથું નાખીને રડવા લાગી. અરુણ અકળામ ગયા.

‘મોટાભાઈ, મોટાભાઈ—’ એમ કહેતો તે ગળગળો થઈ ગયા. આનો અંત ક્યારે અને કેવી રીતે આવત એ કોણ જાણે; પણ મકાનના નીચેના ભાગમાંથી એ વખતે ‘રામા, ઓ રામા’ એવો માતાજીનો સ્વર સંભળાયો એટલે અરવિંદે અનુપમાનો હાથ ઝાલીને તેને એ સ્થળેથી બેળે બેળે બહાર લઈ જતાં કહ્યું:

‘પણ...પણ...’

‘ચૂપ!’ કડક સ્વરે અરવિંદે બોલ્યો: ‘કુસારમાં દીવેલ નાખતી હોય તેમ, અત્તરમાં લસણનો રસ રેડતી હોય તેમ, અને મંગળ પ્રસંગે છાંછ્યાં લેતી હોય તેમ, આજનું તારું વિચિત્ર વર્તન અને કાયમને માટે તારા વિષેનો અભિપ્રાય ફેરવાતી દે છે અને તારી અશિષ્ટ રીતભાત તથા વાણીને કારણે મારે તને ફરમાનથી જ તારો રાખવી જોઈશે એમ લાગે છે.’

અનુપમા આ વખતે એની સામે થઈ નહીં; અને ચૂપચાપ.

તેની સાથે ચાલવા લાગી. ગુન્હો રાંક છે ! એણે અહીં આવ્યા પછી વાણી અને વર્તન, એની અનિચ્છાએ પણ, એવાં બનાવી દીધાં હતાં કે જેથી કોઈ ત્રાસિત ઉપર તો ખરાબ જ અસર થાય. અરવિંદ અત્યારે તેને સાચી ખામતમાં દોષ દેતો હતો તેથી અનુપમાએ નાહકનો ઝંઘડો નહીં વધારવા માટે ચૂપકપીટી સેવવી જ બહેતર લેખી.

રામાએ માતાજીને અરવિંદ અને અનુપમાના આગમનની ખબર આપ્યાથી તેમણે તે બન્નેને પોતાની પાસે બોલાવરાવ્યાં. જતાં જતાં અરવિંદે અનુપમાને કહ્યું: 'મારા કહેવાથી તને કાંઈ દુઃખ થયું હોય તો તે માટે હું દિલ્લગીર છું' પણ મારે કહી દેવું જોઈએ કે, મારાં માતૃશ્રી આગળ તું કોઈ પ્રકારની અનિષ્ટ વાણી ઉચ્ચારીશ અથવા તો અપ્રિય વર્તન ચલાવીશ તેથી મારી લાગણી દુઃખાશે. આપણા વચ્ચે જે યથેચ્છ સ્નેહભાવ છે તેમાં વિક્ષેપ પડશે. માટે વિવેક વિનય આદિ રાખવા મારી તને ખાસ બલામણુ છે.'

'હું ધારું છું કે, હું એવી તદ્દત નાનકડી ખાળકી નથી કે, મને આ ખધું શીખવવું પડે. મારામાં અક્કલ છે. હું એવકુદ નથી.'

આ જવાબ બિલકુલ ઠીક ન હતો; પણ અરવિંદે તે નિભાવી લીધી અને બન્ને જણ માતૃશ્રીના ખંડમાં ગયાં. અરવિંદ પ્રથમ તેની માતાને પગે લાગ્યો અને એ પછી અનુપમા તેને પગે લાગી.

અરવિંદે કે અનુપમાએ ન જોયું હોય એવું ઉચ્ચ અને ગંભીર પ્રકારનું વક્તવ્ય કલમાદેવીએ એ પ્રસંગે લીધું. પુત્રની ખબર અંતર પૂછીને એણે અનુપમાનાં રૂપનાં અને એની વિનયી રીતભાતનાં વખાણ કરવા માંડ્યાં. તદુપરાંત એને એના પ્રવાસનાં સ્થળોને લગતા પ્રશ્નો પૂછીને પોતાની તીર્થયાત્રા સંખ્યાની લાંબાં લાંબાં વર્ણન કરવા માંડ્યાં. આ દરમ્યાન કમલાદેવીએ એક પણ શબ્દ અરવિંદને તેના લમ-પ્રસંગ સંખ્યા પૂછ્યો નહીં; તેમ, એણે પોતાને કેમ એ પ્રસંગે બોલાવી નહીં, એ વિષે કે લમ-પૂર્વે તેઓ બન્ને મળ્યા કેમ ન આવ્યાં એ વિષે એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નહીં.

અનુપમાના મન ઉપર આથી સારી અસર થઈ અને તે કમલાદેવીની વાતચીત દરમ્યાન ઉત્સાહભરે અને આનંદીપણે ટાપશી પૂરવા લાગી. અરવિંદને આ રીતભાત ધણી ગમી. જે કનુષિત વાતાવરણ અહીં આવતા પહેલાં જન્મ્યું હતું તેનું જાણે એક પણ ચિહ્ન હવે રહેવા પામ્યું ન હોય એવી લાગણી એના હૃદયમાં જવાઈ ગઈ. કમલાદેવીએ વળી એક નવી સૂચનાથી એ આનંદી વાતાવરણમાં રંગ પૂર્યો. ‘તમને ઘણું સારું ગાતાં આવડે છે, એમ મેં સાંભળ્યું છે, વહુ?’ એમણે પૂછ્યું: ‘એકાદ ભજન તો ગાઈ સંભળાવે?’

‘મને સાધારણ ગાતાં આવડે છે; પણ આપની ઇચ્છા છે તો જેવું આવડે છે તેવું ગાઈ સંભળાવું છું.’ અનુપમાએ કહ્યું. કમલાદેવીએ રામાને હાંક મારી અને કહ્યું: ‘જા, તો, અરણ્યભાઈના ખંડમાંથી હાથપેટી લઈ આવ.’

‘વગાડીને ગાઉં?, માતાજી, મને તો શરમ—’

‘ભજન તો સાજ સાથે જ ગવાય; ખડું ને અરવિંદ?’ માતાજીએ કહ્યું.

‘એ તો ગારો.’ અરવિંદે ટૂંકમાં જ પતાવ્યું. અનુપમા નીચું જોઈને રિમત કરી રહી. એની ઇચ્છા વગાડીને ગાવાની હતી, એ આ ઉપરથી સિદ્ધ થઈ ગયું.

રામે હાથ-પેટી લઈ આવ્યો. અનુપમાએ તે વગાડીને એક ભજન લલકાર્યું. ‘ઘણું જ સરસ! ઘણું જ સરસ!’ કમલાદેવીએ અભિપ્રાય આપ્યો અને એ આનંદમય તથા પ્રશંસાના વાતાવરણમાં ઉત્સાહિત થયેલું આ નવદંપતી માતાજીને એકવાર ફરીથી પ્રશ્ન કરીને ત્યાંથી વિદાય થયું. તે બે જણ મયાં કે તરત જ રામાએ આવીને કમલાદેવીને ખબર આપ્યા: ‘બા સાહેબ, મોટાં બહેન અને નાના શેઠ જન્મે જણ રહે છે. કારણ પૂછતાં કાંઈ જ કહેતાં નથી?’

‘હે?’ શ્યામદેવે રહે છે મારાં એ બે બાળકો?’ કમલાદેવી. ચોંકીને બોલી બીડી જાને અરણ્યના ખંડ તરફ ગઈ.

૧૫

વરલીની ભૂતાવળ !

अवराधो न मेऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् ।

विद्यते हि नृसिंह्यो मयं गुणवतामपि ॥

ભાવાર્થ : ‘મે આનું કાંઈ ખગાડયું નથી’ એવું ધારીને ‘વિશ્વાસ રાખવો નહીં; કેમકે હલકાં મનુષ્યો વિના કારણે ગુણવાનોને પણ નુકસાન કરે છે.

‘એના ખિસ્સામાંથી આપણા ફોટાઓની નકલો મળી આવી, એ હિપરથી આપણી આટલી બધી દોડધામ નિષ્ફળ ગઈ નથી એ સાબીત થયું.’

‘હવે એને જીવતો જ ભોંયરામાં પૂરી દેવો અને આપ મેળે ભૂમે રીખાઈને મરણ પામે તો જ ભવિષ્યમાં આપણી સામે એ માયું’ જિયઝી શકશે નહીં.’

‘એવું જ કાંઈક કરવું પડશે. બિહારીલાલ અને કૃષ્ણાખાઈ -યું ફરમાવે છે, એ જાણ્યા પછી આપણે આ વિચાર એમને કહીશું.’

આ વાતચીત શ્રીકાંતને ટ્રેકસીમાં નાંખીને ચોપાટી આગળથી લઈ જનાર ગુંડાઓ વચ્ચે ચાલતી હતી. તેઓની ટેકસી જુદા જુદા રસ્તાઓ પર ચઢને વરલી તરફ ગઇ અને ત્યાં આવેલા એક પુરાણા મોટા મકાન આગળ થોભી. એમાંથી શ્રીકાંતને ઉઠાવીને એ લોકો મકાનમાં લઈ ગયા અને એક જણે બહાર આવીને ટેકસીવાળાને તેનું ભાડું ચૂકવી દેતાં કહ્યું: ‘જો, તને એક રૂપીઆ વધારે આપ્યો છે. શા માટે, એ જાણે છે? આ બાબતમાં કાંઈની પણ આગળ એકપણ શબ્દ નહીં ઉચ્ચારવા માટે! સમજ્યો?’

‘મારે શું કામ કોઈને કંઈ કહેવું પડે? વ્યાપણો જોળા આપણે જ યોળી ખાઈએ! એમાં બીજાને વળી ક્યાં સામેલ કરીએ!’

તેઓ હસીને છૂટા પડ્યા. એ પુરાણા મકાનમાં આ ખાળુએ કોઈ સારો માણસ વસવા આવતો ન હતો; કારણ કે, લોકોમાં એવો વહેમ પ્રસરેલો હતો કે, એમાં જૂતનો વાસ છે! એક વખત એક મકાન વિષે એવો વહેમ ચાલ્યો કે પછી તેમાં કોઈને મફત વસવા કહેવામાં આવે તો ચે કોઈ વસે નહીં; પણ જિહારી અને એના સાથીઓને તો આવા મકાનની જ જરૂર હતી એટલે તેઓએ તેમાં અફો જમાવ્યો હતો. એમણે આ મકાનમાં વસવા માટે કોઈની પરવાનગી લીધી ન હતી. એઓ એમાં વસે છે કે કેમ તે જાણવાની કોઈને દરકાર ન હતી; અને તેઓ પોતે તેમાં વસે છે એવું બીજાઓને તેઓ જાણવા નહીં દેવાની કાળજી રાખતા હતા. કોઈકોઈ વાર, ઊપર જણાવ્યું તેમ, કોઈ ટેકસીવાળાઓને અહીં સુધી તેઓ લાવતા તો તેમને માઇલ મુજબના તેમના વાળબી ભાડા ઊપરાંત રાજી કરવા માટે વધુ પૈસા આપીને ચૂપ કરતા.

એ મકાનમાં શ્રીકાંતને લઇ જઈને એક ભોંયરામાં નાખવામાં આવ્યો અને તત્કાળ તો આ બેઠે જણુ બહારથી મકાનને તાળુ મારીને બહાર જતા રહ્યા. જ્યારે રાત્રિનો અંધકાર અવનીમાં ઉતર્યો અને મોહમયી નગરીનાં માનવીઓ નિદ્રાદેવીની ગાદીમાં લપાયાં ત્યારે કાળા આકારો એ મકાન તરફ જતા જણાયા. પાંચ-સાત જણુ તેમાં એકઠા થયા એટલે એક જણે જાહેર કયું :

‘આજ દિવસના ભાગમાં જે શિકાર ન્યુ બોંએ લોળ સામેના મકાનમાંથી નીકળેલો તેને માગમાંથી પકડવામાં આવ્યો છે અને ભોંયરામાં પૂરવામાં આવ્યો છે.’

‘મૂખાઓ!’ એક જાણુ બોલી ઊઠ્યો ; ‘તમને એવું દરમાન ક્યારે કરવામાં આવ્યું હતું? એને પકડી, બેહોશ કરી, ફાટાઓ ઝુટવી લઇ, એકાંતમાં ક્યાંક છોડી દેવાનો હતો! એને બદલે તમે એને આટલા બધા કસાકસુની ભોંયરામાં પૂરી રાખ્યો છે? જાઓ, લઈ આવો બહાર! જો એ મરી જશે તો અણધારી પીડા ઊભી થશે!’

‘એનું મોત થાય તો સરદારને શું સ્નાનસૂતક અડે એવું છે?’

‘નહીં’ પણ મોત નીપજવવા જેવો એનો વાંક નથી. એને માટે તો હજી કંઈ કંઈ નવા પ્રયત્ન થડવાના છે. એની હાલત છવતે મુઆ કરવાની છે?’

એ જાણુ ત્યાંથી ભોંયરા નરફ ગયા. દરમ્યાન એક સ્ત્રી બોલીઃ બિહારી! અર્ધવંદના મિત્ર સંબંધી આ વાત ચાલતી હતી ને?’

‘હા, કૃષ્ણા!’ બિહારીએ કહ્યું: ‘જો, એ આદમીએ સ્થામેના મકાનમાંથી આપણા ઉતારેલા ફાટા! મને અહીં આવતાં જ એ આદમીને પકડનારાઓએ આપ્યા છે!’

કૃષ્ણાએ તે ફાટા જોયા અને તે ફાટી નાંખતાં કહ્યું: ‘હીક થયું’ કે તે હાથ આવ્યા! નહીં તો, એ વડે ભારે ખાનાખરાખી નીપજવવામાં આવી હોત!’

‘પણ એવા તક આપણે એ આદમીને આપીશું જ નહીં. એને અત્યારે રસ્તામાં રહીજોતો મૂકી દેવામાં આવશે. એ પછી આવતી કાલથી એની સામે આપણો પ્રયત્ન-જંગ શરૂ થશે. એની બ્યૂહ રચના કેવી રીતે કરવી તે માટે જ આપણી ટાળીને મેં અત્યારે અહીં બોલાવી છે.’

આ વખતે ભોંયરામાં ગયેલા બેઉ જણા બીલે મ્હોંએ પાછા ફર્યા. તેઓનાં મ્હોં નિસ્તેજ જોઈને બિહારીએ પૂછ્યું:

કેમ? હું કહેતો હતો તેમ જ બન્યું કે? એ આદમી મરી મર્યો?

‘ના. પણ...’

‘ પણ શું ? ’

‘ નહાસી ગયો ! ’

‘ હે ? ! ’ એક સામટા સર્વે જણ બોલી બાધ્યા. બિહારી બોલ્યો :

‘ પણ એ નાહો કેવી રીતે ? ’

‘ બોંયરાનું છુપું પારણું એણે શોધી કાઢ્યું હોય અને એ મારફત તે નહાસી ગયો હોય ! ’

‘ તમે બરાબર તજવીજ કરી છે ? બોંયરામાં તે ક્યાંયે નથી ? અથવા તો આ મકાનમાં તે ક્યાંયે છુપાઈ બેઠો નથી ? ’

‘ મકાન તપાસ્યું નથી, પણ બોંયરામાં તો નથી જ. ક્લોરોફોર્મની અસરથી મુકત થઈને એણે બહાર નીકળવા તજવીજ કરી હોય અને બોંયરાનું છુપું દ્વાર શોધી કાઢીને નાહો હોય એમ અનુમાન છે ! ’

‘ નાલાયકો ! જો તે નાહો હશે તો આપણી બધી આજી ઉધ્ધી વળશે ! ’

કૃષ્ણાએ અત્રે કહ્યું : ‘ એ શું કરવાનો હતો ? આ મકાન પર પોલિસની ઘોંસ લાવશે ને ? પણ પોલિસના માણસો આવતાં આવતાંમાં તો આપણે અહીંનાં બીજાં છુપાં સ્થાનોમાં એવાં સંતાઈ જઈશું કે, જાણે અહીં ચકલું પણ વસતું નથી એમ લાગે ! અને તે ઉપરાંત ભૂતની ભવાઈ શરૂ કરી દઈશું ને; એટલે આપોઆપ પોલિસદાદા બંદીને ભાગી જશે ! ’

‘ ઠીક કહ્યું ; ’ બિહારી બોલ્યો - ‘ પણ મકાનમાં બધે તપાસ કરી આવો. દરગાહ, આવતી કાલે આપણે શું કરવાનું છે તેની રૂપરેખા હું તૈયાર કરી દઉં. ’

ચારેક જણ દોડ્યા અને મકાનમાં બધે શોધાશોધ કરવા લાગ્યા. કેટલીક દિવાલોમાં છૂપી ચાંપ દાખવાથી છૂપાં કપાટ દેખાતાં;

જેની અંદર પણ એ લોકો તજવીજ કરી જોતા. કેટલીક જગ્યાએ જમીનની અંદરનાં ભોંયરાં તેઓ ખોલતા અને તેમાં તપાસ કરી વળતા. દરેક ખંડ અને તેના દરેક ખૂણે તપાસીવળીને આ શોધકો મ્હાન મુખે પાછા ફર્યા. બિહારીએ કહ્યું : ‘ત્યારે એ માણસ આપણા સૌના કરતાં વધારે ચાલાક છે, એ નકકી થઇ ગયું.’ અને તમે લોકોનો એ ફોકો ખોદો પડ્યો કે, તમારી સામે ટક્કર ઝીલવા સમર્થ એવો કોઇ ઓદમી નથી !’

‘બિહારીલાલ !’ એક જણે કહ્યું : ‘આજ એ છટક્યો છે પણ આવતી કાલ જરૂર પાછો આપણા પગમાં સપડાશે. એનો એક દુસ્મન તો અમે બહાર રાખી મૂકેલો છે.’

‘એ કોણ છે ?’

‘નં. ૧૮૪૬ નો વિક્ટોરીઆ ગાડી હાંકનાર ! એણે ભાડું ચૂકવેલું નથી. અમે એ હાંકનારને ચીઢવ્યો હતો અને પછી ઉશ્કેર્યો હતો કે, એ માણસ કોઇવાર વાતકેશ્વર તરફ અને કોઇવાર બેારીવત્તી તરફ ફરતો દેખાશે. માટે જ્યારે પણ મળે ત્યારે એને સીધો જ પાળી પાંધડીવાળા અને કાળી ડમરીવાળાને સ્વાધીન કરી દેજે ! પોતાનું મિનચૂકવેલું ભાડું વસુલ કરવા માટે એ ગાડીવાળો આમ કર્યા વિના રહેવાનો જ નથી !’

‘હાંક, એ ગાડીવાળા ઉપર આપણે કાંઇ આધાર ખાંધવાનો નથી. કદાચ એ માણસ ભાડું ચૂકવી દે તો તમારા બેત ભાંગી પડે. પણ મારી યુક્તિમાં બેત ભાંગી પડવાનો સવાલ જ નથી. સાંભળો. આવતી કાલે આપણે જે કામ કરવાનું છે તે બેારીવત્તી ખાતે ૮ વર્ષના એક બાળકને ઉપાડી જવાનું છે. સાંજને વખતે એની શિક્ષિકા સથે એ બાળક ફરવા જાય છે. એ વેળા એને ઉઘાડી લાવવાનો છે. તમારે સૌએ એ પરાક્રમમાં થું કરવાનું છે તે કહું. હું એક રમકડાંવાળાનો વેપ લઇને એ બાળક અગાડી જઇશ અને

રમકડાં બતાવવાનો ટોંગ કરીશ. એ વખતે તમેએ મોટર-ટેક્સીમાંથી ઉતરીને અમો આગળ આવવું અને બાળકને ઉપાડી જવો. હું સ્કેજ સ્ક્રામો થઇશ. પણ મને તમારે મ્હાત કરીને એ બાળકને લઇ જવાનો છે. આ સ્થળે કાચીને નંબર ૧ ના ભોંયરામાં તમારે તેને મૂકવાનો છે. એ ભોંયર તદ્દન હવા અજવાળા વિનાનું નથી તે તમે જાણો છો. એ બાળકનું મોત નીપજવવાનું નથી મોટે એને થોડાક હવા અજવાળાવાળા ભોંયરામાં રાખીશું.’

‘એનું મોત નથી નીપજવવાનું ? તો પછી આશાના માગનો કાંટા કેવી રીતે દૂર થશે ?’ કૃષ્ણાએ પૂછ્યું.

‘કૃષ્ણા ! તને અમેરિકાની ઉક્તિગીર ટોળીઓનાં પરાક્રમોની એક ચોપડી હું વાંચવા આપીશ.’ બિહારી બોલ્યો. ‘એમાંથી તું જાણીશ કે, ત્યાંના લક્ષાધિપતિઓના વારસાને બદમાશો ઉક્તિ જાય છે તે પછી તે બાળકને તો બાદશાહી રીતે અમનચમનમાં રાખે છે. પણ એનાં માઆપ ઉપર એ ટોળીઓ ધાકધમકીના પત્રો લખીને અમુક મોટી રકમ માંગે છે. એ રકમ સંકુચાઈથી અને સત્તામતી ભરેલી રીતે જ મળી જાય છે તો બદમાશો બાળકને છૂટા કરી દે છે; પણ જો રકમો નથી અપાતી તો આખરે એક છેલ્લી ધમકીનો પત્ર લખીને બદમાશો પત્રમાં ફરાવેલી મુદતે બાળકને ‘હૃદયપીતો’ કરી નાંખે છે ! છેક છેલ્લા અને તદ્દન લાચાર સ્થિતિના ઉપાય તરીકે જ બાળકની હયાતી ખામત આપણે અમત્રમાં મૂકીશું. સૌથી પહેલ પ્રથમ તેમ કરવું મુનાસબ નથી.’

‘પરાખર છે, સરદાર !’ એક જણે કહ્યું; બાળકને ઉક્તિ લાવવો એ તો ચપડીમાં ચાંચડ ચોળી નાંખવા જેવી ખામત છે.’

‘અહીંના ભોંયરામાંથી પેલા માણસને તમે લોકોએ અહીં મારી રૂમર હાજર કર્યો, એવા ખામત કે ? !’ બિહારીએ ટાણે માર્યો. સૌ ચૂપ થઇ ગયા. બિહારીએ કહ્યું : ‘મરી સાથે હું બધાને નહીં

લપ જાઉં.’

‘કેમ ? જાજા હાથ રળીઆમણા !’

‘ના. જાજા રસોઇઆ રસોઈ ખગાડે. ફક્ત એ જ માણસ મારી સાથે આવે. હું આંખો મીચું છું, તમો સૌ હાથ લાંબો કરો. જે બેના હાથ હું પકડું તેઓએ આવવાનું !’

આ યોજનાનો તત્કાળ અમલ થયો. એ માણસો પસંદ થયા. તેઓને અને પાકીનાઓને સૂચનાઓ આપીને વરસીની આ ભૂતાવળ વિખરાઈ !

૧૬

આધાત !

રોગ : શોક : પરિતાપો બંધનં વ્યસનાનિ ચ ।

આત્માપરાધવૃક્ષાણાં ફલાન્યેતાનિ દેહીનામ્ ॥

ભાવાર્થ : રોગ, શોક, પરિતાપ, બંધન તથા દુઃખ, એ મનુષ્યે પોતે કરેલી ભૂલરૂપી વૃક્ષનાં જ ફળો જાણવાં.

‘પુત્રી ! પુત્રી ! તું શા માટે રડે છે ? અને બેટા અરણ્ય તું શા માટે રડે છે ?’ કમલાદેવીએ અરણ્યના ખંડમાં પ્રવેશતાં જ રજની અને અરણ્યને સવાલ કર્યો.

‘બા, ક્યારનાં પેલાં ‘ભાભી’ આઘ્યાં ત્યારનાં મોટી બહેન રડ્યા કરે છે ! અને એ રડે છે એટલે હું રડું છું. હું બહુએ કહું છું કે. મને કારણ તો કહો પણ નથી કહેતાં. બા ! આવું એ કોઈ દહાડો રડ્યાં નથી.’ અરણ્યે નિર્દોષ ભાવે પોતાના રૂદનનું કારણ કહી દીધું.

કમલાદેવીને રજની પ્રત્યે પોતાની સગી પુત્રી જેટલું બંધન હતું. તે આવી તે જ દિવસથી ઉપનન થયેલો એ

ભાવ તીર્થયાત્રા દરમ્યાન ધણો વધ્યા હતા; અને ખાસ કરીને અરુણ તરફથી એના સંબંધમાં કદાપિ એક પણ ફરિયાદ નહીં આવતી હોવાથી અને ઉદરો અરુણ તો એને જ જોઈ રહ્યો હોવાથી કમલાદેવીના ‘ચારે હાથ’ રંજની ઉપર હતા. આવી એ વ્હાલસોઇ ખાળા કદાપિ નહીં અને આજ ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રહે છે એથી અચંખા સાથે કમળાદેવીને દુઃખ થયું. એના શરીર પર વાતસલ્યભૂવે હાથ ફેરવતાં એમણે કહ્યું: ‘શું કાંઈ કડવાં વેણ તારે સાંભળવાં પડ્યાં છે, બેટા ?’

‘ના. માતાજી’ રંજની બોલી: ‘મને આજ એટલી બધી ન સમજાય એવી ગભરામણ થઈ ગઈ છે કે, મારાથી રડાઇ જ જવાય છે. ઓ મા ! ઓ પિતા ! ઓ વ્હાલા પિતા !.....’ પુનઃ એ આટલું બોલતાં બોલતાં તો ફરીથી મોટેથી રડી પડી.

‘હારી તબિયત ખરાબ થઈ ગઈ લાગે છે. રંજની બેટા, મારું કહ્યું માનીશ ? તું બિઝનામાં સુખ જી. હું ટેલિફોન કરીને ડોક્ટરને બોલાવું છું. અને...અને...હાં...શ્રીકાંતને પણ બોલાવું છું. અરવિંદ સાથે એ આવશે, એમ મેં માનેલું’ પણ એ તો આવ્યો નહીં. હશે; એની શીકર કરવાની જરૂર નથી. તને અહીં કોઇ વાતે મુંઝાવાની જરૂર નથી. મને તારી મા ગણજે; પુત્રી !’

એક શેઠાણી કદાપિ પોતાની સ્ત્રી-નોકરને ન કરે એવા એવા આ ઉદાર અને ગૌરવ લેવા જોગ શબ્દો હતા. જેવું કમલાદેવીનું હૃદય સાફ હતું તેવા જ તેમના એ સોનેરી બોલ હતા. કોઈ તટસ્થ જો આ વખતે અહીં હાજર હોત તો તે એમ જ માની લેત કે, રંજની એની સગી પુત્રી હશે ! કમલાદેવી માત્ર એ આત્વાસનના શબ્દો કહીને અટક્યાં નહીં પણ તુર્તજ રામાને બોલાવીને તેમણે બે જગ્યાએ ટેલિફોન કરાવ્યા. પ્રથમ તો તેમના કૌટુંબિક ડોક્ટરને અને બીજો શ્રીકાંતને. ડોક્ટરને ત્યાં કરાવવામાં આવેલા ટેલીફોનના જવાબમાં ‘હું હમણાં જ આવું છું’ એમ કહેવામાં આવ્યું પણ

શ્રીકાંતના ટેલિફોનનો જવાબ સુધ્ધાંત મળ્યો નહીં! એ ટેલિફોન સ્વીકારવા પણ કોઈ આવ્યું નહીં.

‘શ્રીકાંત ક્યાંક બહાર નીકળી પડ્યો હશે.’ કમલાદેવીએ કહ્યું : ‘તેથી જ એને ત્યાંના ટેલિફોનનો જવાબ ન મળ્યો.’

આશરે પંદર મિનિટના અરસામાં ડોક્ટર આવી લાગ્યો ત્યારે અકળાયલી રજનીને બિછાનામાં સુવાડવામાં આવેલી હતી અને એના શરીરમાં તાવ અગ્નિની પેઠે ધીકતો હતો. ડોક્ટરે ચિકિત્સા કરી અને કહ્યું : ‘મન ઉપર કોઈ ઓચિંતો જ આઘાત થવાનું આ પરિણામ છે; કોઈક બહીકને લીધે આ તાવ આવ્યો છે. દરદીને જીંઘ આવશે અને આઘાતની પાખત તે ભૂલી જશે એટલે તે સ્વસ્થ થશે. ચિંતા કરવા જેવું નથી.’ ડોક્ટરે તત્કાળમાં ‘રજનીને બે ગોળીઓ ગળાવી અને બીજી દવા રામા સાથે મોકલી આપવા જણાવ્યું.

રામે ડોક્ટર સાથે જતો હતો ત્યાં કમલાદેવીએ તેને ભૂલેશ્વરનું ‘હવગિકાનું’ સરનામું આપીને તેને અહીં લાવવા જણાવ્યું. ડોક્ટરના જવા પછી ઘરની સ્ત્રી-નોકરને માતાજીએ રજનીપાસે બેસવા અને તેની સંભાળ રાખવા કહીને અરણ્યને પોતાની સાથે લઇને તેઓ ત્યાંથી બીજા ખંડમાં ગયાં. અરણ્યને સવાલો પૂછી પૂછીને કમલાદેવીએ અરવિંદ અને અનુપમાના આગમન-પ્રસંગે શી શી વાતો થઈ હતી અને શું શું બન્યું હતું તે પૂછી બેસ્યું. બાળક એટલે મોટી વયનાં-ઓનાં કૃત્યનો અરીસો. મોટાં જે કરે તે બાળક જાણે-અજાણ્યે કરવા લાગે. મોટાં જે બોલે તે બાળકોના મનમાં સહજમાં ઊતરી જાય. અરણ્ય જેવા ચાલાક બાળકના હૃદયમાં અનુપમાનું તોછડું વર્તન, તેનાં કટાક્ષલયાં વેણ, તેનો છંછણાટ અને અરવિંદ સાથેની જીભાળેડી સોંસરાં ઊતરી ગયાં હતાં અને તેથી તે યાદ લાવીને તેણે માતાજી આગળ વર્ણવી બતાવ્યાં.

‘પ્રુપ્તમુરત ચહેરાની પાછળ શું આવું દ્રેષીયું હૃદય રહેલું છે?’

કમલાદેવી પોતાના મનમાં જ બોલ્યાં: ‘એની રીતઝાત અને શાન્દોથી હરકોઈ સ્વમાનવાળાને માફું જ લાગે !

અનુપમા વિષે કમલાદેવીના મનમાં અતિશય તિરસ્કાર વ્યાપી ગયો. ભણેલી ભણેલી એક યુવતી આવા છીછરા અંતઃકરણવાળી હશે, એવું એની કલ્પનામાં પણ ન હતું. અનુપમાએ રજની પ્રત્યે દાખવેલા તોછડા વર્તનથી અને તેના સંબંધી કહેલાં વ્યંગભર્યાં શરમવિનાનાં વેણુથી રજનીના હૃદય ઉપર આધાત થયો છે, એમ કમલાદેવીના મનમાં ચોક્કસ ઠસી ગયું. પરિણામે એમની રંગેરંગમાં ક્રોધ વ્યાપી ગયો; ‘જેને મેં મારી પુત્રી ગણી તેનું અપમાન એ માફ અપમાન છે. મને એવાં અપમાન કરનારાંઓની કંઈ જ પરવા નથી. માફ પોતાનું અંગત અપમાન હું ગણી ગઈ હતી. મેં લમ-પૂર્વેની ભૂતકાળની કડવી યાદ વિસારી કાઢી હતી પણ આ વખતના એના વર્તનની યાદ નહીં વિસાઈ’. મારે ઉપર એ ન જોઈએ.’ આ પ્રમાણે મનમાં જ ક્રોધ કરતાં કમલાદેવી વિચારો સેતી રહ્યાં હતાં ત્યાં રામો, લવંગિકાને મોટરમાં બેસાડીને લઈ આવ્યો.

‘ખિચારી મારી રજની એકદમ માંદી પડી ગઈ છે ! અહીં બીજું કોઈ એના સહવાસનું ન હોવાથી મેં તમને બોલાવ્યાં.’ કમલાદેવીએ લવંગિકાને કહ્યું.

‘ધણું જ સારું કયું’. હું અહીં રહીશ. એ સ્વસ્થ થશે તે પછી જઈશ.’

‘એ નિર્ણય મને ગમ્યો.’

તેઓ બન્ને જણ રજનીના ખંડમાં ગયાં. નાનો અપરણ પણ મની પાછળ ગયો. રજની ખિચાનામાં પડી પડી લવતી હતી, ‘આશા! ધૂતારી આશા! મેં તને ફરીથી જોઈ? માફ સ્વસ્થ હરી લેનાર, મારા જીવનમાં પૂજો મૂકનાર તું અને કૃષ્ણા! શું તમે બે.....ધિક્કાર! ધિક્કાર!’

‘એ શું લવે છે?’ કમલાદેવીએ પૂછ્યું. લવંગિકાને ‘આશા’ અને ‘કૃષ્ણા’ એ બે નામ ઉપરથી તરત જ ખ્યાલ આવી ગયો કે, વિસત્રપૂરમાં રજનીના પિતાની ખાનાખરાખી કરનાર દીકરી અને મા સંબંધી રજની લવારો કરે છે પણ એ ભૂતકાળના પોપડા, એની શેઠાણી આગળ ઉભેડવા એને અનુચિત લાગ્યાં છે એણે જુદી જ વાત કરી : ‘હું ધારું છું કે, તાજેતરમાં એણે કોઈ નવલકથા વાંચી હશે તેનાં પાત્રો સંબંધમાં આ લવારી કરે છે!’

‘ખિચારી! મને એણે કદાપિ દૂભતી નથી. આવી ખાળાની માંદગી મને દુઃખ ઉપજાવે એ સ્વાભાવિક છે.’ કમલાદેવીએ કહ્યું અને રામાએ આણેલી દવા એને પીવરાવી દીધી. રજનીને લવંગિકાએ બે-ચાર વખત હાંકા મારી પણ એ ઘેનમાં હોવાથી બોલી નહીં. એનું ઘેન ઉતરવાની રાહ જોતી લવંગિકા ત્યાં થોભી.

૧૭

શ્રીકાંતનાં સાહસ

गच्छन् पिपीलिकापङ्क्तिः समुद्रमपि संतरेत् ।

अगच्छन् वैनतेयोऽपि पादमेकं न गच्छति ॥

ભાવાર્થ : ચાલતાં ચાલતાં કીડીઓની હારકતાર સમુદ્રને પણ તરી જાય છે. પણ બેસી રહેનારો ગરૂડ એક ડગલું પણ આગળ જઈ શકતો નથી.

જ્યારે શ્રીકાંતને વરસોના ભૂતખાનાના બોંયરામાં નાંખવામાં આવ્યો ત્યારે તે ભાનમાં નહોતો. આશરે દોઢેક કલાક વીતતાં એને કાંઈક ભાન આવ્યું. આંખો ઉઘાડીને જોતાં એને ચોપાસ અંધારું દેખાયું. પ્રથમ તો એને ખ્યાલ આવ્યો નહીં કે પોતે ક્યાં છે? પણ ધીમે ધીમે તેની સંસ્મૃતિ જાગૃત થઈ. એને ન્યુ બોંબે લોખમાં રમતા જુગારીએ

યાદ આવ્યા; પોતે તેમનો ફેટો પાડી લેવા કાશિપ કરતો હતો, એ યાદ આવ્યું; પોતે એક બદમાશને મ્હાત કરીને પોતાને મકાને જવા નીકળ્યો હતો એ યાદ આવ્યું અને આ બધું એક પછી એક યાદ આવતાં બદમાશોએ પોતાને ખેલાન કર્યો હતો તેનું કારણ શું હતું એ તે તરત જ સમજી ગયો. તેણે પોતાનાં ખિસ્સાં ફેંકીયાં. એમાંથી દરેક ચીજ કાઢી લેવામાં આવી હતી ! જે ફેટોગ્રાફની નકલો તેણે તેમાં રાખી હતી તે ન હતી ! તેનું પૈસાનું પાકીટ પણ કાઢી લેવામાં આવ્યું હતું ! તેનાં કેટલાંક કાગળીયાં પણ ઝડપી લેવામાં આવેલાં હતાં ! તેના હાથનું કાંડા-ઘડીઆળ પણ લઈ લેવામાં આવ્યું હતું. !

‘બદમાશો ! તમે નિદોષો ઉપર પણ હુમલો કરતાં અચકાતા નથી ? તમે ચાહે તેવા પ્રપંચો રચો; તમે એકના એકસો કરવા માટે જીગર રમો, તમે અનાચારમાં પ્રવ્રત થાઓ, એ બધાનો અટકાવ અમારે ના કરવો અને તમારાં જ વિજયગાન ગાવાં, એમ શું તમે ક્ષેપી છો ? નહીં, અનાચાર કદી નહીં ક્ષવે. હું કોટિ યત્ને પણ મારા મિત્ર અમરવિંદની આસપાસ ફેલાયલી જાળ તોડી નાખીશ અને તમારી પોલ ખુલ્લી કરીશ !’ શ્રીકૃતિ આમ મનોગત કહીને પોતે કેવા સ્થાનમાં પુરાયો છે તેની તપાસ કરવા માંડી.

પોતાના હાથ અધકારમાં ફેલાવીને તે આમ તેમ તપાસવા લાગ્યો કે, દિવાલમાં ક્યાંયે ખારજી છે ? એક દિવાલ પર તેનો હાથ પડ્યો. તેણે ધીરે ધીરે જગ્યાએ હાથ ફેરવવા માંડ્યો; અને આગળ ને આગળ ચાલવા માંડ્યું. એવી રીતે હાથ અને પગ બન્નેનો ઉપયોગ ધીમે ધીમે કરતાં કરતાં આખરે એક જગ્યાએ એક ખીલો તેના હાથને અડક્યો. એ ખીલો તેણે હચમચાવ્યો. એમ લાગ્યું કે, તે હાલે છે ! આવા ભોંયરાઓમાંથી નીકળવા માટે હમેશાં બદમાશો છૂપાં ખારજીની જોગવાઈઓ રાખે છે એવું તે જાણતો હતો; અને એ છૂપાં ખારજી દિવાલોમાં જ હોય છે, એવું તેણે ઘણુંક બદમાશોની નોંવેલોમાં વાંચ્યું હતું અને પોલિસ-કોર્ટોમાં બદમાશ ટોળીઓ પર ચાલતાં કામોના અહેવાલો છાપાંમાં

વિગતવાર પ્રકટ થતાં તેમાં યે વાંચ્યું હતું. શ્રીકૃતિ, આથી, એ ખીલો ભીંતની અંદર દાખ્યો. આશ્ચર્ય! એજ ક્ષણે એક છૂપું બારણું દિવાલમાંથી ખુલ્લું થયું. ખીલો એક હાથથી દાખેલો રાખીને તે તરત જ બહાર નીકળી ગયો; અને જરાક હાથ ઢીલો કરતાં બારણું બંધ થતું દેખાયું એટલે સ્ફુર્તિથી તેણે હાથ હટાવી લીધો. જો એમાં તેણે ઉતાવળ કરી ન હોત તો એના હાથની આંગળી બારણાની વચ્ચે આવી ગઈ હોત. કારણ કે ખીલો દબાયેલો રહ્યો ત્યાં સુધી બારણું ખુલ્લું રહ્યું હતું. ઢીલો કરતાં અને તદ્દન મૂકી દેતાં તે તરત જ બંધ થઈ ગયું.

શ્રીકૃતિ બહાર નીકળીને આસપાસ જોયું. પોતે મુખ્યમંત્રી ક્યા લગ્નમાં આવ્યો છે એનો એને ખ્યાલ આવ્યો નહીં; પણ એક મલીમાં પોતે ઊભેલો હતો. ત્યાં ચોમેર અંધકાર છવાયેલો હતો. તે મકાનની એઘાણી રાખીને શ્રીકૃતિ ચોમેર અવલોકન કરતો કરતો મલી બહાર આવ્યો. ગલી બહાર સરિયામ રાજમાર્ગ જણાયા. એણે લગ્નના નામનું ચુનિસિપાલિટીનું પાટીયું વાંચ્યું. હવે એને સમજાયું કે, પોતે વરલી ખાતે હતો! એના ખિસ્સામાં એક પાઈ પણ નહોતી! બદમાશોએ ફક્ત એનાં પહેરેલા કપડાં જ એના શરીર પર રહેવા દીધાં હતાં.

‘કીક! આ વસ્ત્રા યે લઈ લીધાં હોત તો મારું કશું જોર ચાલ્યું હોત!’ તે વ્યંગમાં બોલ્યો: ‘એભાન આદમીઓને લૂંટવા એ તો સેતાનેતો ધંધો છે! એ ધંધામાં તેઓ કેટલી હદ સુધી જશે, એની કાંઈ સીમા બાંધેલી હોતી નથી! કિંવા એના કાંઈ નિયમો પણ દરાવેલા નથી!’

વિચાર કરી જોતાં એને એમ લાગ્યું કે, આજની રાત આ સ્થળે જ કાઢવી. જે મકાનમાં પોતાને ભોંયરામાં પૂરવામાં આવેલો હતો, તે મકાનનો આગલો ભાગ જોવો અને ત્યાં આસપાસ છૂપી રીતે ફરતા રહેવું; કે જેથી બદમાશો શું કરે છે અને શું નહીં

તેનો ખ્યાલ આવે.

શ્રીકાંત ગલીમાંથી સરિયામ રસ્તા પર આમતેમ ફરતો ફરતો અનુમાનને આધારે એ પુરાણા મકાનના મુખ્યદ્વાર આગળ આવી પહોંચ્યો. આસપાસ નજર કરતાં એને લાગ્યું કે, આ મકાન જ એ બદમાશોનું રહેઠાણ હોવું જોઈએ કારણ કે, આવાં જરી પુરાણાં અને વરસાટ વગરનાં મકાનો જ તેઓને પોતાની બદમાશી માટે સાનુકૂળ થઈ પડે છે. એ મકાનની ડાબી પાંખ આગળ જઈને તે ઊભો રહ્યો. એટલામાં ત્યાંથી એક માણસ પસાર થતો હતો. તેનો દેખાવ એક ગૃહસ્થના જેવો જોઈને શ્રીકાંત તેની પાસે ગયો અને બોલ્યો : ‘આ પુરાણા મકાન સંપત્તિ આપ કંઈ માહિતી આપી શકશો ?’

‘કેમ ? તમને તેનું શું કામ છે ?’

‘હમણાં થોડાક વખત ઉપર મેં અહીં એક ટેકરી આવેલી જોઈ. એમાંથી કોઈક ગૃહસ્થ જેવા દેખાતા માણસને મેં મવાલી અંદર લઈ ગયા. એ કોઈ શેઠ હોય અને એ માંદો થઈ ગયો હોય-’

‘અરે, ભત્રા આદમી ! મને પૂછો તો, આવી બાબતમાં આપણે પારકી પંચાયત શું કરવા કરીએ ? મવાલીઓ હોય કે પછી શેઠ-નોકર હોય-હું તો એટલું જાણું કે, આ મકાનમાં ભૂત છે એમ કહેવાય છે. એના માલીકની કોઈને ખબર નથી અને એમાં ભૂત છે તેથી આપણે એનાથી દૂર ભાગીએ એ જ ઠીક. સાહેબજી મિસ્તર ! હું રાત્રી કાઢીશ.’ એ ગૃહસ્થ આમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

એક મુઠ્ઠો મળ્યો. આ સ્થળે નિર્જનતા કેમ છે તેનો ખ્યાલ કાંતને આવી ગયો. લોક આ મકાનને ‘ભૂતખાનું’ માને છે અને તેથી એનો પડછાયો સુદ્ધાંત પોતાના પર પડે નહીં. એમ વર્તે છે । ‘પણ શ્રીકાંત મનમાં બોલ્યો ; ‘ભૂતખાનાને નામે સેતાનો કેવા

જીલ્લમ વરસાવે છે, એનો થોડોક પરિચય તો મને થઇ ગયો. હવે હું એનો પૂરો પરિચય મેળવીશ ત્યારે જ જાણીશ.

હિમ્મતભેર તે ત્યાં થોભ્યો. વખત વહ્યો ગયો. ન્યારે રાત્રિના લગભગ દશેક વાગ્યા ત્યારે એ કાળા આકાર ત્યાં આવ્યા અને મકાનનું તાળું ખોલીને અંદર પેદા. શ્રીકાંત હજીયે બહાર રાહ જોતો રહ્યો. મધ્યરાત્રિ થતા સુધીમાં તો પાંચ-સાત જણ તે મકાનમાં દાખલ થઇ ગયા. એક ટેકસી પણ તે મકાન આગળ આવી અને તેમાંથી એક સ્ત્રી કૂતરીને તે મકાનમાં પેદી! ‘એ કાલિન્દી જ હોવી જોઇએ!’ શ્રીકાંત મનોગત બોલ્યો: ‘અને હવે એમાં શું થાય છે એ તપાસવા મારે શ્રમ લેવો જોઇશે!’

આ મકાન આગળ થોભીને તેણે તેની ખારીઓ ઉપર સહુના ધથી ચઢી શકાય તેમ છે, એનો ખ્યાલ કરી લીધો હતો. કાલિન્દી આવતાં તમામ બદમાશો અહીં આવી ગયા હોવા જોઈએ, એવો તેણે ખ્યાલ કરી લીધો અને તેથી તે ઝડપભેર એક ખારી ઉપર ચઢ્યો. એની અડોઅડની દિવાલ આગળ છુપાયેલો રહીને તે અંદરની બધી હીલચાલ જોવા અને વાતચીત સાંભળવા લાગ્યો. બહારી અને કૃષ્ણા ઉર્ફે કાલિન્દી વચ્ચેની બધી વાતચીત તે સાંભળી શક્યો. માણસો પોતાને શોધવા માટે દોડાદોડી કરતા હતા તે પણ એ જોઈ શક્યો. પરંતુ પોતે બહાર હતો અને બહુ જ સાવધાનીથી ખારીના ટેકાથી છુપાઇ રહ્યો હતો એટલે તેઓ કોઇ જ તેને દેખી શક્યા નહીં કે પકડી શક્યા નહીં.

અમેરિકન ઉદયગીરોની પદ્ધતિથી બિહારી અરણ્યને ઉઠાવી જવા માગતો હતો એ બાબતની મસલત ખારી બહારથી સાંભળીને શ્રીકાંતનાં રૂવેરૂવાં જીભાં થઇ ગયાં. એ પ્રયત્ન અટકાવવાનો એણે નિર્ણય કર્યો અને નરન જ ખારી આગળથી ઉતરી પડીને તે મકાન બહાર આવ્યો.

એણે વિચાર કર્યો : ‘ પોલિસખાતાને ખબર આપું ? પદમશો-
શાને તે ખાતું પકડી લેશે અને આ બાબતનો જલ્દી અંત આવશે
પણ... ’ પાછો તેને વિચાર સ્પુર્યો : ‘ પોલિસખાતાને હસ્તક આ
પદમશો ઉપરાંત કાલિન્દી સપડાશે એટલે તેના વિષે પૂછપરછ
ચાલશે. તેની ઓળખાણમાં તે અરવિંદની સાસુ માતૃમ પડશે !
એટલે તો, મારા મિત્રની ઇજ્જત આપરૂ પર પાણી ફરી વળશે !
જગતના લોકને તો તમારો જોઈએ છે, તમારાની એક વાત હાથ
આવી કે પછી તે તો કોઈની આપરૂ ઢાંકવા યત્ન કરે જ નહીં.
અરવિંદની નાલેશી બહાર આવતાં એની માતા કમળાદેવીને કેટલું
બધું દુઃખ થશે ? મારે, પોલિસખાતાને આ ખબર આપવાની
જરૂર નથી. હું મારી મેળે જ એ પદમશોને એમના યત્નમાં
નિષ્ફળ કરીશ, ’

આ મુજબ વિચારોમાં તે ગુંથાયો હતો તે દરમ્યાન પદમશો
મકાનમાંથી નીકળીને વેરાઈ ગયાં. શ્રીકાંતે તે બાદ બારી માંદફત
તે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. એ લોકો આ મકાનમાં શાં શાં સાધનો
રાખે છે. એ તેણે તપાસવા માંડ્યું. એની તપાસમાં આશ્ચર્યજનક
કશું જ નીકળ્યું નહીં પણ એક બાબતનો તેને ફાયદો થયો. તેના
ખિસ્સામાંથી જે વસ્તુઓ પદમશોએ કાઢી લીધી હતી તે તમામ
એક ટેબલના ખાતામાં હતી. તેનું પૈસાનું પાકીટ, તેના કાગળીઆં,
તેના હાથનું કાંડા ધડીઆળ, એ બધું ત્યાં મોજુદ હતું.

પોતાની એ ચીજો એણે પોતાને હસ્તગત કરી લીધી. તેને
આનંદ થયો કે, દમડી વિના વરલીયાં ચીનીશો જનું મુશ્કેલ હતું
તે હવે સુલભ બની ગયું ! તેને હવે આ મકાનમાં રોકાવાની જરૂર
લાગી નહીં. તે ઝડપભેર બહાર નીકળી ગયો; અને વાહનો બિસાં
રહેવાના સ્થળે જઈને તેણે એક ટેકસી બાડે કરી લીધી.

૧૮

ભૂતકાળના પોપડા ઉઘેડાય છે !

ધર્મપ્રસંગાદપિ નાચરન્તિ
 પાપં પ્રયત્નેન સમાચરન્તિ ।
 આશ્ચર્યમેતદ્ધિ મનુષ્યલોકે
 ડમૃતં પરિત્યજ્ય વિષં પિबन्ति ॥

ભાવાર્થ : આ સંસારમાં એ કેવી આશ્ચર્યજનક વાત છે કે, ધર્મ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે તોપણ ધણા લોકો તેનું આચરણ નથી કરતા! અને પાપ કર્મમાં જાણી છુટીને પ્રયત્નો વડે પ્રવૃત્ત થાય છે. અમૃત તણે એર પીવા જેવી એ બાબત છે !

પ્રીતઃકાળના સોહામણો સમય થયો. જગવાન ભારકરે પોતાનાં તેજસ્વી કિરણોની સોનેરી પ્રભા પૃથ્વી પર પાડી અને એનાથી દીપ્તિમાન થયેલા જગતનાં સર્વાંગ હસી ઊઠ્યાં. વન જંગલોમાં ઝાડવાંએને સોનેરી કિરણોનો અગઝગાટ મળ્યો. સરિતાનાં જલમાં સોનેરયાં નાનાં નાનાં મોઝાની લહરીઓ ઊડવા લાગી. પર્વતમાળાઓના પથરે જાણે સુવર્ણમય હોય એમ દેખાવા લાગ્યા અને શહેરોમાં એમેર સૂર્યનો તડકો પ્રસરવાથી લોકો આનન્દિત બની ગયા.

આવે વખતે બેારીવલીના ‘અરુણકુન્ડ’માં પહેલા મજલા ઉપર એક ખંડમાં સૂતેલી રજનીના મુખ ઉપર જ્યારે દીવાકરનાં રક્તિ ખારીમાંથી પડ્યાં ત્યારે તે બોલી ઊઠી: ‘ઓ પિતાજી ! પિતાજી ! તમે ક્યાં છો ? હું આવું છું તમારી પાસે !’

એના પલંગ પાસે એની સખી લવંગિકા બેઠેલી હતી. રજનીએ પિતાને ખૂબ મારી એટલે લવંગિકાએ ખુરશીમાંથી ઊઠીને એના માથા ઉપર હાથ મૂકતાં કહ્યું: ‘બહેન, સખી, શું થાય છે તને ?

‘જે હું લવંગિકા તારી પાસે આવી છું. અકળાવાની જરૂર નથી. તને હવે જલદીથી મરી જશે.’

‘લવંગિકા ! કાણ, મારી બહાલી સખી ? ક્યાં છે તું ? રજનીએ આમ બોલીને ચોમેર આથોડીઆ મારતી હોય એવી હોમે જોયું.’

‘હું આ રહી, બહેન !’ લવંગિકાએ એમ કહેતાં પોતાનું મ્હોં રજનીના મ્હોં ઉપર મૂક્યું અને એનું માથું પોતાના બેઉ હાથથી દાખતાં કહ્યું : ‘કાંઈનાથી બહીશ નહીં. અહીં તને કાંઈજ કશું કરી શકે તેમ નથી. હું તારી પાસે વાધ જેવી બેઠી છું, કાંઈની મગદૂર નથી કે, તને કાંઈ કરી શકે.’

‘લવંગિકા ! લવંગિકા ! હાં...મને હવે યાદ આવ્યું. બહેન ! તેં એને જોયું ? એ હગારી, ધૂતારી, દુબ્બ આશા ક્યાં ગઈ ? મેં એને જોયું છે. એણે સૌને હગ્યાં છે, જગતને હગ્યું છે. એના પતિ ને હગ્યો છે. એની પવિત્ર સાસુને હગી છે ! હાય ! મારું આલે તેલે અત્યારે ને અત્યારે...’

રજનીએ આ દાંત કચકચા. ‘શાન્ત થા; બહેન, શાંત !’ લવંગિકાએ કહ્યું અને ડાકટરની દવાનો એક વધેલો ડોઝ તેને પાયો. એના ઉપર એને પાણી પાડ્યું.

‘હાશ !’ રજની બોલી : ‘પણ મને કેમ એ હરબંદી યાદ આવે છે ? હું ચોક્કસ કહું છું કે, એણે મોટા શેકને હગ્યા છે. પોલિસ ખાતાને ખખર આપો. એનો પાછલો ઇતિહાસ જોવરાવો ! એનું સાચું નામ તપાસાવો. કાણ કહે છે કે, આ અનુપમા તે આશા નથી ? હું સાક્ષી પૂરવા તૈયાર છું મારા પિતાને...’

‘લવંગિકાએ રજનીનું મ્હોં દાખ્યું અને કહ્યું : ‘તું અત્યારે માંદી છે. માટે મહેરબાની કરીને ઉસ્કેરાઈ ના જા અને શાંત થા. તું સાજી થઈશ તે પછી આપણે બધી વાતો કરીશું. તારા દિલને

પૂરી શાંતિ વળે એવી રીતે બધી વાતોનો નિકાલ લાવીશું.’

‘હું સ્વસ્થ છું. હું સાચુ છું’ રજની બોલી : ‘સાંભળો. હું ચોક્કસ કહું છું કે, મોટા શેઠ અરવિંદકુમારની પરણેતર બનીને આવી બેઠેલી એ અનુપમા, તે બીજી કાઈજ નહીં પણ મારા પિતાજીની મિલકત લૂંટી લેનાર કૃષ્ણાની હરામખોર દીકરી આશા છે. મેં મારી સગી આંખે એને જોઈ છે. વર્ષો ઉપર મેં એને જોઈ હતી. વર્ષો પછી મેં એને પાછી જોઈ છે. પહેલાં તો હું એને રોજ જોતી. આજ હમણાં એક વખત જોઈ પણ હું ભૂલ કરતી જ નથી. હાય ! મારું સર્વસ્વ હરી લેનાર એ દુષ્ટા સુખ ભોગવે અને હું કગાલીઅતમાં સપડું ? લવંગિકા બહેન ! જો તું મારી સાચી સખી હોય તો મને મદદ કર. એને પોલિસમાં ઠગાર્દના આરોપસર ઊભી કર. અને..... અને.....’

‘રામા, ઓ, રામા’ અત્રે કમલાદેવીએ પોતાના ખંડમાં જાગૃત થઈને નોકરને હાંક મારી અને ઉમેયું ; ‘જે તો, રજની બહેનની ખબર કાઢી લાવ. એને ખિચારીને હવે કેમ છે ?’

મોટે અવાજે કહેવાયલા આ શબ્દો લવંગિકાએ સાંભળ્યા. રજનીએ પણ પોતાનું બોલતું બંધ કરીને વચગાળેથી તે સાંભળ્યા અને કહ્યું : ‘મારાં માયાળુ શેઠાણીનો સાદ ! લવંગિકા, એમને કહેવરાવ કે મને હવે સાફ છે. પણ હું હવે એ જ જાણુ છું કે, અનુપમાને એ દૂર કરે.’

‘ગાંડી ! તારા જેવી ડાહી અને સદ્ગુણી છોકરીએ શું જુદા માણસોના હુદય ઉપર આધાત કરવો વાજબી છે ?’ લવંગિકાએ કહ્યું : ‘તું કહે છે તે કદાપિ ખરું હોય તોપણ તારાથી એવી સૂચના તારી એ માયાળુ શેઠાણીને થઈ શકે ખરી ! વિચાર કરી જો. તારું જીવન એણે બગાડ્યું એમ દલીલને ખાતર પણ આપણે સ્વીકારી લઈએ તો પણ શું માણસે માણસે ઉપર વેરથી

બહોલો લેવો એ ઈચ્છે છે? મને એક ઉદું કવિતા માટે આવે છે.
એમાં કહ્યું છે કે:

‘ઈન્સાનસે ઇન્સાનકો કીના નહીં અમ્મજ;

જુસ સીનેમે કીના હો વો સીના નહીં અમ્મજ.’

મતલબ કે, માણસે માણસ ઉપર વેર લેવું એ વાજબી નથી અને
જે સીનામાં એટલે કે દિલમાં કીનો કહેતાં વેરની ભાવના હોય તે
દિલ કદાપિ સારું કહેવાય નહીં. માટે વેરની વાત બાબુમાં મૂકી દે,
વેર, બહોલો, એ બધું ઈશ્વરના હાથમાં છે. ઈશ્વર પાપીને સજા
ક્યાં વિના રહેતો નથી, પાપી ચાહે તેટલાં બાથોડીયાં મારીને
ધનમાલ એકઠાં કરે પરંતુ એક સમય જરૂર એવો આવવાનો કે,
જ્યારે ઈશ્વર એનાં ધનમાલ ગુમાવડાવીને એને હાથ ધસતો બિખારી
બનાવી દેવાનો! ‘કર ને જો’ એ અહીંનું અહીં છે. માટે, સ્વસ્થ
થા. શાંતિ રાખ. ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ રાખ.’

રજની શાંતિથી હાવગિકાની આ બધી વાણી સાંભળી રહી
હતી. એના હૃદય ઉપર એ શબ્દોએ અસર કરી હોય એમ જણાયું.
એના મ્હોં ઉપર ગંભીરતાના ભાવ છવાઈ ગયા હતા. નોકર રામો
આ વખતે અંદર આવ્યો. તે મ્હાના બે પ્યાલા લાવ્યો હતો.’

‘મોટાં બહેનને કેમ છે?’

‘ધણું સારું છે.’ રજની એકદમ બોલી: ‘માતાજીને કહેજે કે,
આપના આશીર્વાદથી હવે હું સાજીતાજી બની ગઈ છું.’

રામો ખુશ ખુશ થઈ ગયો. તે બોલ્યો: ‘હમણાં અરુણભાઈને
જાહેન હું આ વાત કરીશ ને એટલે તો એ દૂધકારા મારતા દોડતા
દોડતા અહીં આવશે.’

હાવગિકાએ અત્રે કહ્યું: ‘હમણાં નાનાશોકને અહીં ના આવવા
ઈર્ષ્ય. હજી બહેનને એકદમ સારું થઈ ગયું કહેવાય નહીં. ડોક્ટર

આવી જાય અને કહે કે, હવે એ ભયમુક્ત છે ત્યારે જ બધાને મળવા હજવાની છૂટ બહેનને હું આપીશ.’

‘બરાબર કહ્યું.’ રામો બોલ્યો : ‘રખેને શ્રમ લેવાથી ફરી પાછો રોગનો હુમલો થાય તો પત્યાત પડે! વાર; હું ફક્ત માતા-જીને જ આ વાત કહીશ.’ રામો આમ કહીને ત્યાંથી ગયો.

લવંગિકાએ રજનીને કહ્યું : ‘તું જો બરાબર સ્વસ્થ થઈ હોય અને તારું કહેવું તદ્દન સાચું હોવાની ખાત્રી આપતી હોય તો મને કહે કે, અનુપમાને તું આશા કહે છે, એ ક્યાં કારણો-સર? લવારા નહીં કરવાના. તદ્દન સીધી અને ટૂંકી વાત કરવાની; સમજી!’

રજનીએ અરવિંદ અને અનુપમા આભ્યાં ત્યારથી માંડીને બધી વાત કહી અને તેના છબ્બકા, તેનું રીસાવું, તેના બંગલ કટાક્ષ વગેરેનું કારણ પોતે અહીં અરુણની શિક્ષિકા તરીકે હતી તે હોવાનું જણાવીને ઉમેયું : ‘મેં પહેલી જ નજરે એને ઝોળખી લીધી અને એણે મને ઝોળખી. એને યે આશ્ચર્ય થયું અને મારા હૃદય ઉપર પણ સખ્ત આઘાત થયો. એની સાડી ઉપર મેં એ જ મારી ‘પીન’ ખોસવામાં આવેલી જોઈ કે જે અગાઉ તું લાવી હતી અને જે તેણે ખોઈ નાંખી હતી અને વાલ્કેશ્વરના બંગલામાંથી તારા એક મજૂરને મળી આવી હતી.’

‘ડીક.’ લવંગિકાએ કહ્યું : ‘હવે તું નિરાંતે આ બાબત મારા ઉપર છોડ. હું એના સંબંધમાં બધી તજનીજ કરીશ. એ બાઈને પ્રતિદાસ અહીં કોણ કાણ જાણે છે અને એના સગાંવહાલાં કોણ કોણ જાણે છે, એ બધું યે હું પૂછપરછથી શોધી કાઢીશ; અને પછી એના વિષે કેમ કામ લેવું એનો હું વિચાર કરી જોઈશ. દરમ્યાન, રજની, હું તને સાફ સાફ કહું છું કે, કદાપિ તારે એના સંબંધમાં કશા લવારા કરવા નહીં. એ આશા હોય કે ન હોય, એ

વિષે જાણે તું કંઈ જાણતી જ નથી એમ તારે વર્તવું અને બિદકુલ ગભરાવું નહીં. અરવિન્દકુમારે તો તને કોઈ રીતે નારાજ કરેલી નથી એમ તું જ કહે છે. હવે, એણે તો તારી પ્રશ્નસા કરી છે. ખસ. તો, એ મુદ્દો તારી તરફથી છે. અનુપમા તારા વિષે એને કશી ભંભેરણી કરી શકે તેમ નથી; કારણ કે તારું કશુંયે છિદ્ર નથી, જેનું હૃદય સાફ છે; જેનાં આચરણ સાફ છે અને જે કદી જૂઠ્ઠો આશ્રય લેવા સ્વપ્નમાં ઇચ્છા રાખતી નથી એવી વ્યક્તિને કોઈથી કશું જ યદ્ય શકે નહીં સમજી ?

આ પ્રમાણે રજનીને સ્વસ્થ બનાવીને હૃવગિકા પ્રાતઃકાળનાં નિત્યકર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ. અનુપમા વિષે સાચી :હકીકત કેળી પાસેથી મળે એ મુદ્દામાં વિચાર કરતાં તેને એક જ વ્યક્તિ યોગ્ય લાગી. અને તે શ્રીકાંત. એને અહીં બોલાવીને પૂછપરછ કરી જેવી એવો નિર્ણય હૃવગિકાએ કર્યો. એણે તરત જ રામાને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યું: ‘શ્રીકાંતભાઈ અહીં ક્યારે આવે છે?’

‘બહેન, ગઈ કાલે મેં ચાર-પાંચ વખત એમને ત્યાં ટેલિફોન કરી જેયો હતો; પણ જવાબ મળ્યો ન હતો. જો તમે કહેતાં હો તો અત્યારે પાછો ટેલિફોન કરું. કદાચ ઘેર આવ્યા હશે.’

‘એમ ? ત્યારે એમનો ટેલિફોન નંબર તું જાણે છે ? મને કહે. હું એમને ટેલિફોન કરું.’

રામાએ શ્રીકાંતનો ટેલિફોન નંબર હૃવગિકાને કહ્યો. હૃવગિકા તરત જ ટેલિફોનવાળા ખંડમાં ગઈ. સારે નસીમે ત્યાં કોઈ જ વ્યક્તિ નહોતી એટલે વાતચીત કરવી ફાવશે, એમ એને લાગ્યું. એણે નંબરોનું ચકરડું ફેરવ્યું. થોડીક જ વારે સ્હામેથી જવાબ આવ્યો: ‘એલાવ. તમે કાણ છો ?’

‘હું હૃવગિકા, રજનીની સખી. બેરીવશીને બંધાયેલી

બોલું છું.’

‘અહો! તમે? અહીં ક્યાંથી?’

‘રજની એકાએક માંદી પડી મર્યા હતી. હવે એને સારું છે. કાંઈ ચિંતા કરવા જેવું નથી. માતાજીએ મને બોલાવી હતી એટલે મર્યા કાલની આવી છું. વારૂ; મારે તમને એક મહત્વની પાપતમા પૂછવાનું છે. માફ ના લગાડશો. પણ મોટા શેઠના પત્નીની તવારિખથી આપ વાકેફગાર છો?’

‘હા. પણ આ પાપત આપણે ટેલિફોનમાં ચર્ચાએ એ ઠીક નહીં. એક કામ કરશો? બેારીવલીના બગલા બહાર આપણે મળીએ. જમણી બાજુએ એક વડનું ઝાડ આવેલું છે. ત્યાં તમે થોભજો. હું આવી પહોંચું છું અર્ધા કલાકના અરસામાં.’

‘સચ્ચર! એક જ પ્રશ્નનો જવાબ દેતા જાઓ. જે તવારિખ તમે જાણો છો તે કલંકિત છે કે નહીં?’

‘એવું કાંઈક રહસ્યમય ખરૂં; પણ જગતને એની ખબર નથી અને તે ખબર બહાર આવે એ અત્યારના સંયોગોમાં ઈષ્ટ પણ નથી.’

‘રજનીની ખિમારી એ તવારિખને આભારી છે. રજની એ સચારીને બરાબર જોળખે છે. લગ્ન-પ્રસંગે રજની ગેરહાજર હતી એટલે નિરુપાય હતી. નહીં તો, એ વ્યક્તિ અસલ સ્વરૂપમાં કાણુ છે અને એનાં રહસ્ય કેવાં જાડાં છે એનો રફાટ રજની તરફથી હું જ એ લગ્ન-પ્રસંગે કરીને લગ્ન અટકાવી દેત.’

‘એમ? તમે ત્યારે એ તવારિખથી પૂરેપૂરાં માહિતગાર લાગો છો! કહેશો કે, એનું અસલ સ્વરૂપ શું છે? શું એ બાઇ કોઇ અન્ય માતિની છે? એ યુનિવર્સિટીની ગ્રેજ્યુએટ ન હોવા છતાં ગ્રેજ્યુએટ તરીકેની ખોટી ડીગ્રી ધારણ કરી બેઠી છે?’

વાત રસપર ચઢી. આ સવાલો જ એવા હતા કે, રૂપરૂમાં કહેવા કરતાં અત્યારે ને અત્યારે ટેલિફોન પર તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે તો ખોટું ન હતું. એટલે લલિતકાએ ખંડમાં આમ તેમ જોઈને પોતે એકલી જ છે. એવું નક્કી કરી લઈને જવાબ દીધો : ‘સાંભળો, એનું ખરું નામ આશ્વા છે. એની માતાનું ખરું નામ કૃષ્ણા છે. અત્યારે એ પોતાને અનુપમા તરીકે અને એની માતા કાલિન્દી તરીકે ઓળખાવે છે પણ એ નામો ખોટાં અને ખનાવટી છે. એમની સહાયમાં એક સેતાન છે; જેનું અસન્ન નામ બિહારી છે પણ જે અત્યારે પોતાને ભુજંગીનાથ તરીકે ઓળખાવે છે—’

‘ખરાખર છે. આ હકીકત મારી પાસે આવી ચૂકી છે. પણ એથી આગળ એમની કાળી ભૂતકાળની તવારિખ મારી પાસે નથી. પરંતુ એમની વર્તમાન તવારિખ મોઝુદ છે. તેઓ બેવડું જીવન ગાળે છે. દિવસના ભાગમાં સ્વયંવાદી હરિશ્ચંદ્રના અવતાર તરીકે ! પણ રાતે ‘દુનીઆના ઉતાર’ તરીકે !’

‘એ તદ્દન સંભવિત બાબત છે. એમનો ભૂતકાળ હું દૂરકામાં કહી દઉં. વીસત્રપુરમાં તેઓ વસતાં હતાં, રૂજનીના પિતાની મીઠકત તેઓએ દગાથી હજમ કરી છે. એનો એક પૂરાવો પેલી ‘પીન’ છે કે જેમાં એક અળણ્યો ચહેરો તમે અને મહેં જોયો હતો પરંતુ તે રૂજનીથી અળણ્યો નહોતો. તે બિહારીનો જ ચહેરો હતો. આથી વધુ ખરડાયેલો ભૂતકાળ તમારે એના સંબંધમાં કેવો જોઈએ છે ?’

‘તમે આશ્ચર્યજનક વાત કહી છે ! હવે મારે એ વિષે ખરાખર ખુલાસા માટે તમારી પાસે આવવું જોઈશે. તમે ફક્ત અર્ધો કલાક રાહ જુઓ. અને મેં કહ્યું તેમ, વડના ઝાડ આમળ થોભો. હું ત્યાં આવું છું. સંભાળજો, કાઠને આ વિષે એક પણ સજ્જ કહેતાં નહીં.’ અત્રે ટેલિફોનની વાતચીત અંત પડી.

૧૯

ત્રિકાળદર્શી ગાળો

દોષો ગુણાય ગુણીનાં મહદપિ દોષાય દોષીણાં સુવચઃ ।

તૃણમિવ દુઃખાય ગર્ભાં દુઃખમિવ વિષાય સર્પાણામ્ ॥

ભાવાર્થ : મોટા દોષ પણ ગુણીજનમાં ભળવાથી ગુણ બની જાય છે; સારી વાત દુર્ગુણીને કહેવામાં આવતાં તે દોષ રૂપ બની જાય છે. જેમ ગાયના ઉદરમાં ઘાસ જાય છે તો તે દૂધ બનીને બહાર નીકળે છે પણ અમૃત જેવું દૂધ સર્વના પેટમાં જતાં તે એર રૂપે બહાર નીકળે છે !

—o—

લવંગિકા શ્રીકાંતની રાહ જોવા માટે અર્ધા કલાક બાદ વડના ઝાડ પાસે જવાની હતી. એ અર્ધા કલાક કેમ વીતાવવે, એ વિષે વિચાર કરતાં તેને એમ લાગ્યું કે, કમલાદેવી પાસે જઈને અનુપમા અને તેનાં કુટુંબીઓ વિષે કાંઈ પૂછપરછ કરી જોઉં. આ વિચારથી તે કમલાદેવી પાસે ગઈ. તેઓ પૂજામાં બેસવાની તૈયારીમાં હતાં. લવંગિકાને પોતાની પાસે આવેલી જોઈને તેમણે પૂછ્યું : ‘કેમ, રજનીની તબિયત તો ઠીક છે ને ?’

‘હા. હું એ વિષે જ આપને એક-બે બાબતો પૂછવા આવી હતી.

‘કેમ, શું પૂછવાનું હતું ? ખુશીથી પૂછ, બહેન.’

‘ડોક્ટરે કહેલી વાત મારા મનમાંથી ખસી નથી.’ લવંગિકા બોલી : ‘રજનીના મન ઉપર આઘાત થયો છે. એ આઘાત કંઈ પાપતનો હશે એ સમજતું નથી. એ પોતે તો કહે છે કે, મને કાંઈ આઘાત થયો નથી પણ ધડી ધડીમાં એ એવા લવારા કરે છે કે જેનો કાંઈ સંબંધ બેસાડી શકાય નહીં. શ્રીમતી અનુપમા

બહેનના કાંઈ વર્તન ઉપરથી એના ઉપર આધાત થયો હશે ?
અરણ્યભાઈ—

‘અરણ્ય તો છોકરું છે. એ ગમે તેમ કહે. એના બોલવા ઉપર ધ્યાન ન અપાય. અને અનુપમાના વર્તન વિષે મને તો કાંઈ ફરિયાદ કરવા જેવું લાગ્યું નથી. એ અને અરવિંદ મારી પાસે આવ્યાં ત્યારે એ મને એક શાણી, શીળી અને સરકારી વડુ લાગી છે. એનાં વિનય વિવેક અને માનમર્યાદાની છાપ મારા ઉપર એવી પડી છે કે, પહેલાં હું જે માનતી હતી તે બધું મારે ફેરવવું પડ્યું છે. બહુલી છોકરીઓ ઉદ્ધત હોય છે એમ હું માનતી હતી, અનુપમા એવી નથી.’

લવંગિકા સમજી ગઈ કે, આ ઉદાર અને બોળા દિલની પવિત્ર શેઠાણી પાસેથી એની કુલવધૂ સંબંધે હવે જરાકે વિરૂદ્ધ વાત સાંપડે એમ નથી એટલે એણે ફેરવી તોળ્યું. એ બોલી: ‘મારા વિચાર એ આપના વિચાર નીકળ્યા. રંજનીના આધાતનું કોઈક ખીન્નું કારણ હોવું જોઈએ. હું ધીમે ધીમે એની પાસેથી એ વાત કઢાવીશ. હં... અને એક ખીજી વિનંતિ કરવાની છે. શ્રીમતી અનુપમા બહેનના સ્વભાવ વિષે આપે જે વાત કહી તે ઉપરથી મને એક વાત યાદ આવી. એમના કુટુંબમાં એક શિક્ષિકા જોઈએ છે એમ મને ખબર મળી છે. તો, આપ મને એ બાબતમાં ખ્યાલ આપો : શકશો કે, એમનાં માતાપિતાને એમના સિવાય કેટલાં સંતાન છે ?’

‘મને એ વિષે કશી ખબર નથી.’ કમલાદેવીએ કહ્યું: ‘અરવિંદનાં લગ્ન ઉપર મારે તીથયાત્રાએ જવાનું થયું હતું એટલે હું હાજર ન હતી. લગ્ન પહેલાં અરવિંદે મારી પાસે અનુપમા સંબંધી વાત કરી હતી. તે એજ્યુએટ છે એમ કહેલું. સ્વભાવ અરવિંદને અનુકૂળ હતો એમ તે કહેતો હતો. એનાં વખાણુ એ કરતો હતો અને એની સાથે લગ્ન માટે એને મંજૂરી જોઈતી હતી. ત્યારે પુત્રની ઈચ્છામાં આડે આવવાની મને ઈચ્છા ન હોવાથી ‘હા’ પાડી હતી,

હવે હું જોઈ શકી છું કે, મેં આપેલી પરવાનગી પશ્ચાત્તાપ જેવી થઈ પડી નથી.’

સદ્ગુણી માણસો આગળ દુર્ગુણીઓના દોષ પશ્ચ સદ્ગુણ સમાર્થ પડે છે, એવું અનુભવીઓનું કથન લવંગિકાને ખરું લાગ્યું. કમલાદેવી સદ્ગુણી અને પવિત્ર હતાં. આખા જગતને અને તેમાં જે પોતાનાં સ્વજનને તે પોતાના જેવાં જ લેખતાં હતાં. આમાં લવંગિકાને કશું આશ્ચર્ય લાગ્યું નહીં. તેથી એણે વાત સમાપ્ત કરતાં અને બેઠાં કહ્યું: ‘ત્યારે તો જો શિક્ષિકા તરીકે એમને ત્યાં મને તક મળે તો લેવા જેવી છે, એમ લાગે છે. આપે કહેલી બાબતો માટે આપની આભારી છું.’

રજનીની સારવારમાં ખત રાખવા કમલાદેવીએ તેને કેટલીક સૂચનાઓ આપી અને તે બાદ લવંગિકા ત્યાંથી વિદાય થઈ.

હવે તે શ્રીકાંતને મળવા માટે વડના ઝાડ પાસે જવા નીકળી. બંગલા બહાર નીકળતાં તેણે થોડેક દૂર એક મોટા વડા જોયો. પશ્ચ ત્યાં કેટલાક બાવાઓ અને એક સંન્યાસિની વચ્ચે તકરાર થતી હતી એમ એના જોવામાં આવ્યું. તેઓ ખૂબ ઘાંટા પાડીને લડતાં હતાં. ‘મેં કીસીકો નહીં દૂંગી,’ એમ સંન્યાસિની કહેતી હતી અને બાવાઓ તેને ચીપીઆઓ ઉગામીને કહેતા હતા: ‘નહીં દેગી? તબ હમ તેરે કો માર માર કે લે લેંગે.’

આવા તકરારી મામલાવાળા વડના ઝાડ પાસે જવામાં માલ નથી એમ માનીને લવંગિકા બંગલાથી આશરે ચાલીસેક ડગલાં દૂર જ જ્યાં તે થોભી હતી ત્યાં જ થોભી ગઈ; અને આમ તેમ જોવા લાગી કે શ્રીકાંત આટલામાં ક્યાં જે આવતો નજરે પડે છે કે કેમ? તે થોડીક ક્ષણ ઊભી રહી હશે ત્યાં તો પેલી સંન્યાસિની દોડતી દોડતી પોતાના તરફ આવતી જણાઈ. તે ‘મૈયા, મૈયા, હમકો બચાવ.’ એમ ખૂબો પાડતી હતી, એ સંન્યાસિનીના હાથમાં એક લખચોરસ લાકડાની નાની સરખી પેટી હતી કે જે સ્ટવ મૂકવાની

પતરાંની પેટીના કદની હતી. એ ગભરાયલી, અને ખૂબો પાડતી સંન્યાસિનીની પાછળ ખાવાઓ કોમથી ચીપીઆ ઉગામતા દોડતા હતા. હવગિકા યે અસહાય અબળા હતી. સંન્યાસિની સાથે એને કાંઈ લેવાદેવા ન હતી. ઉઝ સ્વરૂપના ખાવાઓ તેની પાછળ પક્યા હતા. આવા મામલામાં નિરર્થક પોતે પત્યાત કરે તો દુઃખને જ નોતરે એવી વસ્તુસ્થિતિ હતી. આથી હવગિકા દોડીને પોતાના ખંગલા તરફ જવા લાગી. ‘મૈયા, ઠહરો. કૃપા કર કે ઠહર જવ.’ એમ સંન્યાસિની બોલતી જ રહી પણ હવગિકાએ ધ્યાન આપ્યું નહીં. ખંગલાના દરવાજા આગળ આવીને એણે લેવાને ખબર આપી દીધી કે, ‘કોઈને અંદર આવવા દેખા નહીં. લેયો દરવાજો ખંચ કરીને પોતાની લાડી સાથે ઊભો રહ્યો.

એ વખતે બે ખનાવો એક સાથે ખન્યા. એક ખાનુથી સંન્યાસિની અને ખાવાઓનું ટોળું દરવાજા આગળ આવ્યું અને બીજા ખાનુએથી શ્રીકાંતની ટેકસી ત્યાં આગળ આવી પહોંચી. ખાવાઓ સંન્યાસિની પર પ્રહાર કરવા તત્પર થતા હતા ત્યાં જ શ્રીકાંતે પડકાર કર્યો : ‘એ સાધુ લોક ! રૂક જાઓ. હે ક્યા ? એ સાધ્વી પર લાડી ચલાતે હો ? શરમ નહીં આતી હય ?’

‘ખાણુ સાખ ! હમારા ઝઘડા મિટાઓ. મહેરબાની કરકે, હમકો રક્ષણ દો.’ સંન્યાસિની ટેકસીમાંથી ઊતરેલા શ્રીકાંતના ચરણ પાસે એસી પડીને વિનંતિ કરવા લાગી.

‘શું ? ઝઘડો શેનો છે ?’ શ્રીકાંતે પૂછ્યું : ‘આ વખતે હવગિકા હિમ્મતથી બહાર આવી. ખનનેએ એક ખીજાને વંદન કર્યાં અને હવગિકા કાંઈ બોલે તે પહેલાં સંન્યાસિની બોલી : ‘એ ખાઈ સહાય કે માણુમ હય. યે સખ મેરે કે મારને કે લીયે તૈયાર આ મ્હં ઈનકા શરન લેને કે લીયે મહાં દૌડ આઈ. યે સખ મેરે પીછે આયે.’

‘પણ તમારે આવી રીતે તુફાન આ માટે મચાવવું જોઈએ ?’

શ્રીકાંતે કહ્યું અને એક પાવાને ઉદ્દેશીને પુછ્યું: 'તમે શા માટે આ સંન્યાસિનીને મારવા આવ્યા છો?'

'પાણી,' એક પાવાએ ગુજરાતીમાં કહ્યું: 'વાત એમ છે કે, આ સાધુડી પાસે એક ત્રિકાળદર્શી ગોળો છે, આજ સુધી અમારી જમાતમાં રહીને આ ગોળો તે અમને આપી દેવાનું કહેતી હતી. પણ હવે તે કહે છે કે, તમને કાઢીને નહીં આપું. કાંઈ સુપાત્રને શોધી તે તેને આપી દઈશ.''

'એ ગોળાની માલેફી કોની છે?'

'મેરી' સંન્યાસિનીએ કહ્યું: 'યાને શ્રી ભગવાનને મુઝકો દિયા હે. મેં ઉનકા ચાહે સો કરને કી અધિકારી હું.'

'નહીં. એ જુદું છે,' પાવો બોલ્યો; 'અમારી જમાતની માલેફીનો એ ગોળો છે. હમારા ગુરુની જ્યારે સમાધિ થઈ ત્યારે ગુરુએ પોતાની પાસેનો આ ગોળો ફક્ત આ સાધુડીને સોંપ્યો હતો. પણ તે અમારા પધાની વતી એને સાચવવા માટે. એનો સાચવણી સિવાય બીજો કોઈ હક્ક એના ઉપર નથી.'

'યે જૂઠું કહતા હય. યે લોક ઇનકી શરતે નહીં પાલતે. ઇનકા દુરુપયોગ કરનેકા ઇરાદા રખતે હય. યે પવિત્ર વસ્તુ કે શૌચ અશૌચ કે નિયમકા પાલન કર કે રખતી ચાહીયે; વો કરને કે તૈયાર નહીં હય. એ ચીઝ ઇન્હી કે પાસ જાયગી તખ ગુન્હેગારી, બદમાશી ઓર તુફાન ધાંધલ કરકે વો પૃથ્વીકા સર્વનાશ કરેગે. પાપ બદાવેગે—'

'રખ્ખો, રખ્ખો, યે તુમ્હારી સખ ખાતે તુમ્હારી જેખમે! હમ પાપી ઓર તુમ પુન્યશાલી! હમ બદમાશ ઓર તુમ સદાચારી! કયા અસત્ય ખાતે ખનાતી હય. હમકો વો મિલના ચાહીએ ઓર હમ યે લેંગે. પાણી! આપ કૃપા કરકે યહાં સેં ચલે જાય. હમ હમારા ઝખઝ મિટા લેગે—'

અંતે ટેકસા-ગ્રાધવરે આ લોકોની વચ્ચે આવીને કહ્યું: 'એ બાવા! સારા માણસોનું અપમાન ના કરીએ, સમજ્યો! તમારો અધડો પતાવવો સહેલો છે. હું એનો એક રસ્તો બતાવું. પણ એટલી શરત કે, 'હું' કહું તેમ કરવું.'

'અમારો અધડો તમે શી રીતે પતાવશો? આ બાવીને અમે ગાળો નથી આપવા માગતા. એ અમારે જોઈએ છે. બાવી કહે છે કે, એનો હક્ક છે. અમે કહીએ છીએ કે, અમારો છે.'

'હા. એ તો મેં સાંભળ્યું. પણ તે છતાં યે એક રસ્તો છે. બોલો, હું' કહું તેમ કરશો? તમારો અધડો પતાવી દઉં.'

બાવાઓએ માંહોમાંહે સંતોષ કરી. શ્રીકાંત અને લવંગિકા તેમજ સંન્યાસિની કુતુહલ વૃત્તિથી ગ્રાધવર તરફ જોઈ રહ્યાં. આખરે થોડીક દારણ બાદ પેલા બાવાએ કહ્યું: 'અચ્છા. તમે કહેશો તેમ કરીશું.'

'ત્યારે સાંભળો.' ગ્રાધવરે કહ્યું: 'આ કાચના ચમત્કાર તમારામંત્રી કોઈ પણ બાવો બતાવી શકે તેમ છે? આ સંન્યાસિની કહે છે કે, એ પવિત્ર વસ્તુ શૈશ્ય અશૈશ્યના નિયમ વિના તમે લોકો લેવા માગો છો. તમે લોકો કહો છો, તે જુદું બોલે છે. તમે અધિકારી છો કે કેમ એ તમે સાબિત કરી આપી શકો છો?' તેણે શ્રીકાંત તરફ વળીને પૂછ્યું: 'કેમ સાહેબ, હું બરાબર કહું છું ને?'

શ્રીકાંત જવાબ દે તે પહેલાં બાવો બોલ્યો: 'હા, હા. હું આ ગાળાના ચમત્કાર બતાવી શકું છું. હું અખતરો કરવા તૈયાર છું.'

ગ્રાધવરે સંન્યાસિનીને કહ્યું; 'કહો, બાઈ, તમને એ કબૂલ છે?'

સંન્યાસિનીએ ના પાડી. ગ્રાધવરે કહ્યું: 'કેમ!' સંન્યાસિનીએ કારણ આપવા ના પાડી. શ્રીકાંત અને લવંગિકાને ગ્રાધવરે કહ્યું: 'તો પછી આ લોકોના અધડામાં આપણે વચ્ચે પડવાની જરૂર નથી. એ

લોકો એમનું ફેડી લે. લાવે, સાહેબ, મારું ભાડું. આપ આપના બજલામાં જાઓ; આ લોકોને લેવા મારફત અહીંથી હાંકી કાઢો અને હું મારે રસ્તે પડું.’

સંન્યાસિનીએ કહ્યું : ‘નહીં. નહીં. ઐસા મત કરો. નારાજ હોનેકી જરૂરત નહીં હું. જે લોક ગોલા લે જાવે નહીં ઇસલીયે મૈને ઇન્કાર કરા થા. આપ જમાનત દો કી વે નહીં લે જાવે તબ મૈ ઇન્કા અખતરા ઇન લોગ કો કરને દૂગી.’

શ્રીકાંતે કહ્યું : ‘આ લોકોનો ઝંઝડો કેમ પતાવવો એ જ મને તો સમજતું નથી.’

લવંગિકા બોલી : ‘હું પણ એની મુઝવણમાં છું. ‘હા’ અને ‘ના’ મો આ સવાલ, આ એ પક્ષ સંપર્ષીને રહે તો જ પતે. તે સિવાય શી રીતે પતે ?’

ડ્રાઇવર બોલ્યો : ‘જો એક પક્ષ આ ગોળાના કામકાજથી વાકેફગાર છે એમ સાબીત થાય તો અમુક માર્ગ સૂચવવા હું તૈયાર છું, અને તમો સૌને વાજખી લાગશે એમ હું ખાત્રીથી કહું છું.’

‘અરુણ જે લોક કો ગોલે કો અમત્કાર દિખાનેકી મે મંજૂરી દેતી હું. મગર જે ગોલેકી રક્ષા તુમ્હારે સિર.’

‘જરૂર.’ ડ્રાઇવરે કહ્યું : ‘મારા ચુકાદા વિના કોઇનાથી આ ગોળો લઇ જઈ શકાશે નહીં.’ બાવાઓ તરફ વળીને તેણે કહ્યું : ‘તમને આ શરત મંજૂર છે ને ?’

‘હાં. હાં. મંજૂર. મંજૂર.’

સંન્યાસિનીએ પોતાના હાથમાંની પેટી જમીન પર મૂકી. ડ્રાઇવરે ફક્ત જે બાવો અખતરો કરવાનો હતો તેને તે પેટી આગળ ઝાલો રાખ્યો અને બાકીનાં તમામ જથ્થો વેગળાં ઝાલાં રાખ્યાં, જેમાં શ્રીકાંત અને લવંગિકા તથા સંન્યાસિની પણ હતાં. ટેકસીની

તદ્વન નજદીક આ પેટી મૂકવામાં આવી હતી. ખાવો એની પાસે જમીન પર પલાંડી વાળીને બેઠો અને પેટી ઊઘાડી.

‘બોલો, શી વાપત જાણવી છે?’ તેણે પૂછ્યું.

‘આ ખગલામાં કેટલા આદમી છે? અને તેઓ દરેક જાણ અત્યારે ક્યાં ક્યાં છે અને શું કરી રહ્યાં છે, એ કહી આપો.’ ક્ષત્રધરે કહ્યું.

‘અરુણા.’ આમ કહીને બાવાએ થોડોક વખત આંખો મીચીને ધ્યાન ધર્યું. સા જાણ એ શું કરે છે તે જોઈ રહ્યાં. બાવાએ કાચના ગોળામાં જોવા માંડ્યું અને પછી બોલવા માંડ્યું: ‘આ મકાનમાં એક પૂજન-ઘર છે. પૂજન-ઘરમાં એક પવિત્ર ત્રદ્ધ બાઈ પૂજ કરે છે. અત્યારે તે ભગવાનની ઉપર ફૂલ ચઢાવે છે. એમની નજદીકના બોરડામાં આશરે ૭-૮ વર્ષનો એક કુમાર છે. એ કુમાર અને તેમનો નોકર અત્યારે રમત રમી રહ્યા છે. ચિત્રાની એક ચોપડીમાં જોઈને લાકડાના કટકાઓથી કુમાર એક મકાન બનાવે છે. નોકર એની પાસે બેઠો બેઠો એને જોઈતા કકડાઓ આપવામાં મદદ કરે છે. મકાનના પહેલા માળ પર એક ખંડમાં એક બિમાર જીવાન બાઈ પલંગમાં સુતેલી છે. એના માથામાં ઘણુંજ દર્દ થાય છે અને તેથી તે ચીસો પાડે છે—

‘ઓ પિતા! ઓ...ઓ...પિતાશ!’ ખરેખર એજ વખતે મકાનમાંથી ચીસો સંભળાઈ. લવગિકા તે સંભળીને ચોંકી. તેણે શ્રીકાંતને કહ્યું: ‘આ તો રજની બૂમો પાડતી સંભળાય છે. ચાલો, આ પંચાત છોડો. આપણે એની પાસે જઈએ. એનું દર્દ પાછું વધ્યું જણાય છે!’

લવગિકા આમ કહીને દરવાજામાં પેટી. શ્રીકાંતે ખિસ્સામાંથી એક પાંચ રૂપીઆની નોટ કાઢીને ક્ષત્રધર તરફ ધરીને કહ્યું: ‘તારા પૈસા કાપી લઈને બાકીના પાછા આપ,’

સંન્યાસિની બોલી: ‘બાણુજી! હમારા ઝધડા—’

ડ્રાઇવરે કહ્યું: ‘તુમ્હારા ઝધડાકા મેં નિકાલ કર દેતા હઉં.’ એણે ખિસ્સામાં હાથ નાખીને એક રિવોલ્વર બહાર કાઢી અને પેલો બાવો કે જે કાયમાં જોતો હતો, તેના તરફ રિવોલ્વરની નળી ધરીને કહ્યું: ‘જીઠી જા. અહીંથી; અને બિલ્કુલ ગરબડ કર્યા વગર આધો જીઓ રહે—નહીં તર તાર’ ટાલકુ રંગી નાખીશ.’

બાવો ગભરાટથી જીઠી ગયો. ડ્રાઇવરે ગોળાવાળી પેટ્રીનું ઢાંકણ બંધ કર્યું અને પોતાના હાથમાં તે પેટ્રી લઇને તમામ સામે જોભેલાઓ તરફ રિવોલ્વર ધરીને બોલ્યો: ‘મારો ચૂકાદો સાંભળી દ્યો. આ ગોળો હું જ લઇ જઈ છું. જે કોઈ મારી સામે થશે તેઓ ઉપર હું આ રિવોલ્વરમાંથી ગોળી છોડીશ. જાન ગુમાવવો હોય તો મારી સામે થવા કોશિષ કરજો.’

‘આ ઘેર અન્યાય છે!’ લવગિકા બોલી.

‘આપને તે સાથે નિસ્પત નથી, શ્રીમતી!’ ડ્રાઇવરે બોલ્યો, ‘અને મારા આ ગ્રાહક સજ્જન પોતાની પાંચની નોટ પોતાની પાસે રાખે. મને એમનું ભાડું નહીં જોઈએ.’ આમ કહીને તે સ્ફુટિથી ગોળાની પેટ્રી સાથે ટેકસીમાં બેસી ગયો. બાવાઓ તરફ તેણે એક હાથે રિવોલ્વર તાકેલી રાખી અને કહ્યું: ‘યાદ રખો. કોઈ બી હમારી પાસ આયા તો માર કલેમા!’

મકાનમાંથી આ વખતે રજનીની બૂમો સંભળાતી હતી. લવગિકાનું ચિત્ત હાથમાં રહ્યું નહીં. તે અંદર દોડી ગઇ. શ્રીકાંતે ડ્રાઇવરને કહ્યું: ‘લવે આ અત્યાચારમાં પ્રવૃત્ત થા. ધરમાં એક બાઈ બિમાર છે એટલે હું લાચાર છું. પણ તારી ટેકસીનો નંબર મેં આનમાં રાખેલો છે, તેથી ધુરસદ મળતાં પહેલી જ તકે હું પોલિસને ખબર આપીને તારી ખબર લઇશ.’

‘ઉફ! એવી ધમકાથી ડરે કોણ?’ આમ કહીને એ ટેકસી

અર્ધવરે હાંકી મૂકી! એના હાથમાં રિવોલ્વર હોવાને લીધે કોઈનાથી એની સામે થઈ શકાયું નહીં અને એનો પીછો લેવાની હિંમત પણ કોઈનાથી કરી શકાઈ નહીં.

ટેકસીનો નંબર બૂટી જવાય નહીં તે માટે પોતાની નોટ-બુકમાં શ્રીકૃતિ લખી લીધો અને પાવાઓ તેમજ સંન્યાસિનીને કહ્યું : 'જાઓ, પોતાના અધડો પોતે જ મિટાવે નહીં અને પારકાં પાસે ન્યાય કરાવવા જાય તેઓના આવા હાલ થાય છે. ગુણવાન માણસો જગતમાં મળવાં દુર્લભ છે; જ્યારે દુર્યુધીની સંખ્યા અપાર મળશે.'

પાવાઓ અને સંન્યાસિની વિલાપો કરતાં રહ્યાં અને સાધુ વગને ખગલા આમળથી દુર હાંકી કાઢ્યો.

૨૦

ઉઠાઉઠિરીમાં નિષ્ફળતા

હવેગિકા અને શ્રીકાંત રજની પાસે ગયાં તો તેણે ખબર આપી: 'પેલો જે પ્રાર્થવર તમારી સાથે વાત કરતો હતો અને પછીથી તમને સૌને રિવોલ્વર ખતાવીને ન્હાસી ગયો હતો તેને જોઈને હું ખૂબો પાડતી હતી. તમે એને ઓળખ્યો હતો ને?'

'એને અમે ઓળખતાં નથી.' હવેગિકાએ કહ્યું: 'તમે ઓળખે છો, શ્રીકાંતભાઈ?'

'ના. મેં એની ટેકસીનો નંબર લખી લીધો છે. હું હમણાં જ મુ'અર્ધ જઈને એની તપાસ શરૂ કરીશ.'

'તમે એને ઓળખ્યો નહીં, એ સ્વાભાવિક છે. એ બિહારી હતો! એણે કેવળ વેષ પહેરો કર્યો હતો!' રજની બોલી: 'અને તમને તેનાથી ચેતાવવા માટે જ હું ચીસો પાડતી હતી!'

'હે?!' ખન્ને જણ આશ્ચર્યચકિત થતાં બેઠી બેઠાં.

‘એ’ એને જોયેલો છે. એકથી વધુ વાર જોયેલો છે. એના અવાજનો પણ મને ખરાબર ખ્યાલ છે. હું એને અત્યારે ઝાળખવામાં જૂલ્યો હોઈશ કે શું?’ શ્રીકાંતે પૂછ્યું.

‘ખચિત જ!’ રજની બોલી: ‘મારી તખિયત કાંઈ અત્યારે નાદુરસ્ત નથી; કે જેથી હું તખિયતની અસ્વસ્થતામાં સ્વપ્ન જોતી હોઈ કે બ્રમણાથી લવારી કરતી હોઈ. મને બિહારીનો વર્ણનો અનુભવ છે. એ જ એ ભયંકર ભુજંગ છે કે જેને હું ચાહે તે વેષમાં પણ ઝાળખી શકું તેમ છું.’

‘હીક, એની હવે ખરાબર ખબર લેવામાં આવશે. આ વખતે એ અમને થાપ આપી ગયો તો હવે અમે એને થાપ આપીશું. શ્રીકાંત બોલ્યો,

અત્રે લવગિકાને એક વિચાર સૂઝ્યો. ‘પેલા બાવાઓનું’ ઝુંડ અને પેલી સંન્યાસિની શું તેનાં સાગ્રીત હશે? આપણે તેઓને પૂછપરછ કરીએ. હજી પણ તેઓ પેલા વડના ઝાડ આગળ જ હશે.’

‘અસંભવિત!’ શ્રીકાંતે બોલ્યો: ‘જો એ બિહારી હતો તો આ બધાં તેનાં સાગ્રીત હશે. અને હવે તેઓ આ બંગલાની આસપાસ ભટકતાં હશે જ નહીં.’

‘એમ ? આવો આપણે તપાસ કરી આવીએ.’ લવગિકાએ સૂચવ્યું. શ્રીકાંતે તેની સૂચના સાથે સંમત થયો અને તેઓ બન્ને જણ તપાસ માટે બહાર ગયાં.

ખરે જ એ બાવાઓનું ઝુંડ ત્યાં નહોતું ! શ્રીકાંતે કહ્યું; ‘હવે મને ખ્યાલ આવ્યો કે, તેઓ અહીં શા માટે આવેલા ? આ બંગલો એ લોકોએ ખરાબર સ્મરણમાં રાખવા માટે અમાઉથી જોઈ લીધો ! બિહારી તેનાં સાગ્રીતોને તે બતાવવા માટે આવ્યો હતો. હું તેઓના જૂતખાનામાંથી છૂટયા પછી શું કરું છું તેની દેખરેખ એ લોકો રાખતાં હશે. મને તેઓએ અહીં જોયો. ઉપરાંત તમને પણ જોયાં.

એટલે હું ચેતી ગયેલો છું અને આજના તેઓના પ્રપંચની સામે થનાર હું એમ તેઓ સમજી ગયાં ! તેઓ તપાસ માટે આવેલાં એ ચોકકસ !

‘આજનો પ્રપંચ શો ?’ લવંગિકાએ પૂછ્યું.

શ્રીકાંતે પોતાની વીતકની વાત તેને કહી. આજે સાંજે જ્યારે અરણ્યને લઇને રજની ફરવા જાય ત્યારે બદમાશે અરણ્યને ઉઠાવી જવાના છે. એ વિગત સાંભળીને લવંગિકાએ કહ્યું : ‘તો આપણે હવે જલ્દીથી પોલીસ ખાતાને ખબર આપી દઈએ.’

‘ના કશી જ ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. કાંઈ રીતે ગભરાવાની જરૂર નથી. બિહારીના પાસા આજે હું ડાંઘા પાડીશ અને તે પણ એક યુક્તિથી !’ શ્રીકાંતે આમ કહીને લવંગિકાના કાનમાં કાંઈક કહ્યું : જે સાંભળીને તે બોલી : ‘વારુ ! યુક્તિ તો સરસ છે.’ બાદ તે એકદમ ગંભીર બની ગઇ. શ્રીકાંતે તેની એકાએક ગંભીરતા નિહાળીને પૂછ્યું : ‘શા વિચારે ચઢ્યાં ?’

લવંગિકા બોલી : ‘જેનો ભૂતકાળ પ્રપંચકાર્યોથી ભરપૂર છે તે કુટુંબનો સંયોગ અરવિંદ ભાઈ સાથે થયો છે ! હજી પણ એ પ્રપંચીઓ પોતાના પ્રપંચ છોડતાં નથી ! આ સ્થિતિ ક્યાં જઈને અટકશે, એ સમજતું નથી.’

‘ભાવિનો કશોજ વિચાર અત્યારે ના કરો.’ શ્રીકાંતે કહ્યું : ‘આપણે વર્તમાન સુધારવાનો છે. અને પોલિસ-ખાતાની મદદ આપણે પોતે લેવા જવી નથી. એમ કરીએ તો અરવિંદના જીવન-માર્ગમાં આપણે જ કાંટા ખિંચાવનાર ઠરીએ છીએ ! ભૂતકાળનાં પાપ એમની મેળે આપોઆપ બોલી ગઈશે.’

લવંગિકા આ સૂચના સામે સંમત થઇ અને શ્રીકાંત માતાજી કમલાદેવીને મળ્યો. તેઓ તેને જોઈને આનંદિત થયાં. રજની

જેવી લાયક શિક્ષિકા મેળવી આપવા માટે તેમણે એકવાર ફરીથી શ્રીકાંતનો આભાર માન્યો. પણ અનુપમા સંબંધી અસંતોષ દાખવ્યો. રજનીના અપમાનની અને અરુણ સમક્ષ તુંડમિગ્નજીપણું ખતાવવાની તેની રીતભાતની ફરિયાદ કરાને માતાજીએ જણાવ્યું. 'શ્રીકાંત, કોઇને મોઢે મેં મારા મનની જે વાત કરી નથી તે હું તને કહું છું. અનુપમાને હું ફરીથી આ ઉપરે પગ મૂકવા નહીં દઉં.'

‘માતાજી! આપ આ શું કહો છો?’

‘સાવગિકા મને એના સંબંધમાં પૂછપરછ કરવા આવી હતી, મેં એનો લેશમાત્ર દોષ કાઢ્યો ન હતો-કેવળ એટલા જ માટે કે, બીજા આગળ આપણાં છિદ્રો ખુલ્લાં ન કરવાં. પણ શ્રીકાંત, તું તો મારા ધરનો માણસ છે. તું અરવિંદનો હિતેચ્છુ અને અને પરમ મિત્ર છે. જો અરવિંદને એ વહુ સાથે ફાવતું ન હોય તો હું એવા મતની છું કે અરવિંદને બીજી પરણાવવી.’

‘માતાજી! માતાજી! આપના અંતઃકરણમાં ધણો જ ગદ્ગદ થયો હોય એમ લાગે છે; તેથી જ આપ આ બધું કહો છો: પણ કૃપા કરીને આપ કોઇ પણ પગલું આવેશમાં ના ભરશો. અરવિંદ અને અનુપમાને હું તેમના પ્રવાસ પછી બહુ વખત મળ્યો નથી. પણ વસ્તુસ્થિતિ શી છે તે જાણ્યા પછી અને અરવિંદની ઇચ્છાથી વોકેફાર થયા પછી, આપના પ્રતિષ્ઠિત કુળની પ્રતિષ્ઠા ન કુબે. એ રીતે જ યોગ્ય પગલાં લઈશું, એની ખાત્રી રાખશો.’

‘મેં તો મારા વિચાર તને કહી દીધા. એ એજ્યુએટ વહુ હવે મારે ઉપર નહીં ચઢી શકે. અરવિંદને હું બીજી પરણાવવા માગું છું. બન્ને બાબત પર વિચાર કરી જોજો. હું તારા સિવાય બીજા કોઇને આ વાત કહેવાની નથી.’ આમ કહીને કમળાદેવી તેની ખસેથી બહાર ચાલી ગઈ.

શ્રીકાંત ગંભીરતાથી માતાજીના ઉદ્દેગ વિષે વિચારો કરતો ત્યાંથી આવ્યો ગયો. તે બોરીવડી રેલ્વે સ્ટેશને જઈને એક લોકલમાં બેસીને ટ્રાંટરોડ રેલ્વે સ્ટેશને આવ્યો. તે પ્લેટફોર્મ બહાર નીકળીને પગપાળો જતો હતો ત્યાં પેસો નં. ૧૮૪૬ વાળો વિક્ટોરીઆવાળો પોતાની ગાડી હાંકીને તેની નજીક લાવ્યો. એકેની નજર એક થતાં ગાડીવાળો કાંઈ બોલે તે પહેલાં જ શ્રીકાંતે તેને કહ્યું: “ભાઈ, તારું ભાડું મારે ચૂકવવાનું છે. તે દિવસે—”

‘તો ચૂકવી દો, મહેરમાન !’ ગાડીવાળાએ અધવચ્ચ કહ્યું. શ્રીકાંતે તેના હાથમાં એક રૂપિયા ચૂકવે અને કહ્યું: ‘એમાંથી તારે મને કાંઈ જ પાછું આપવા જરૂર નથી. તને ઘણી તકલીફ પડી છે અને પેસા ગુડાઓ—’

‘એ લોકો કાંઈ સફેદ-શયનાને! હતા, એ તો ચોક્કસ છે, મહેરમાન! તમે ગયા અટલે એ લોકોએ મારી સાથે ઝઘડો કરવો બધું રાખ્યો અને ‘ચોર! ચોર! પકડો! પકડો!’ એવી ખૂમો મારી હતી. એમના ગાડીવાળાને પૈસા ચૂકવી દઈને એ લોકો એક ટેકસીમાં ચઢી બેઠા હતા અને હું તો વાપરો જ ખાતો રહ્યો હતો! તમે ક્યાં મગસો, એ વિષે હું મોટી ગુંચરાણમાં પડ્યો હતો પણ એમનાવાળો ગાડીવાળો સારો આદમી હતો. એણે મને કહ્યું કે—તમે વાલકેશ્વર અને બોરીવડી આગળ ઘણું ખર્ચ મળી શકે છે. એણે મને એ પણ ખબર આપી હતી કે—ગણ્ડી બુઝીને તેના ઉતાડાઓએ તમારી ખાતર એની પાસે ઝઘડો કરાવ્યો હતો. શું એ લોકો તમારા દુશ્મનો હતા ?’

‘હું તો એ લોકોને ઓગળતો પણ નથી. કોઈ મવાલીઓ હોવા જોઈએ. અને તેથી જ ચેતી જઈને હું ‘બસ’માં બેસી ગયો. હતો. તને તારા પૈસા મળી ગયા એટલે—’

‘અરે, સાહેબ, ખાતરના આદમીઓના પૈસા તે કાંઈ કાળે ખોટા થતા હશે? મને તો વિશ્વાસ જ હતો કે, કોઈવાર

ફરીથી આપનો બેટો થશે ત્યારે મારા પૈસા આપ પહેલા જ આપી દેશો. બેસી જાઓ, આપને જ્યાં જવું હશે ત્યાં લઈ જઈશ.’

શ્રીકાંત તેની લાગણી માટે તેનો આભાર માનીને પોતાને આટલામાં જ જવાનું છે, એમ કહીને તેની પાસેથી છટો પડ્યો. તે એક દ્રામમાં બેસીને મુખ્ય પોલીસ-ઓફીસે ગયો. ત્યાં ભાકુતી ટેક્સીઓનું રજીસ્ટર રાખનાર કલાક પાસે જઈને તેણે પુછપરછ કરી કે-નં. એકસ. બી. ૧૬૮૯૬ ની ટેક્સીવાળાનું નામ શું છે ?

‘તમારે શોધાઈ શી આપની જોઈશે, મિસ્ટર !’

ખુશીથી. આપ જે કહેશો તે આપીશ.’

‘તમારે જે આપવું હોય તે આપો. અમારો નિયમ તો એક રૂપીઓ લેવાનો છે. એની તમને પાવતી નહીં મળે.’

શ્રીકાંત સમજી ગયો કે, ચ્હાપાણીના પૈસા આ માણસને જોઈએ છે. ‘આપ રજીસ્ટર તો જોઈ આપો:?’ તેણે કહ્યું.

‘તમે તમારી મેજે શોધી લેજો ને ? મને તો બહુ કામ છે. જે આપવું હોય તે આપો અને પંચાત છોડો.’ કલાકે કહ્યું. શ્રીકાંતે તેના હાથમાં અર્ધો રૂપીઓ સેરવી દીધો. કલાકે કશી કચકચ કરી નહીં અને રજીસ્ટર તેને આપ્યું.

શ્રીકાંતને તપાસ કરતાં માણસ પડ્યું કે-એ નંબર જ એમાં નહોતો! કુદ્દ જોટલા નંબરો હતા તે કરતાં આ નંબર તો ઘણો જ આગળ હતો!

‘એ નંબર તો આમાં નથી!’

‘બસ તો સમજવું કે, એ ખનાવટી હોવો જોઈએ!’

‘ખનાવટી ! આ સિવાય બીજું રજીસ્ટર તો આપને ત્યાં નથી ને ?

‘ના, બાઈ, ના. તમને કાઠકે તદ્દન ખોટો નંબર આપ્યો છે।

હું તો પહેલેથી જ એ નંબર જોતાં સમજી ગયો હતો. આટલી બધી ટેકસીઓ આ શહેરમાં હોય પણ ખરી? કામ ગડીઓ તમને બનાવી ગયો! શું તમારું કાંઈ તે લઈ ગયો છે? ફરિયાદ નોંધાવો. તરત જ તપાસ થશે. અને તમારું જે કાંઈ ગયું હશે તે અમે પાછું મેળવી આપીશું!’

કલાકને એ હાથ જોડી નમસ્કાર કરતો શ્રીકાંત ઊઠ્યો; અને બોલ્યો: ‘એવી બધી તકલીફમાં કાણ પડે? મારું કાંઈ ગયું નથી એટલે મારે કાંઈ પગલાં લેવાની જરૂર નથી.’

ટેક્સીનો નંબર બનાવટી હતો, એ ઉપરથી શ્રીકાંતનો શક, પોલિસ-ઓફિસથી વિદાય થતાં, દૃઢ થયો કે-કદાચ એ ડ્રાઈવર કાર્ક ગુપ્તો હોય. રજનીએ કહ્યા પ્રમાણે એ ડ્રાઈવરને શ્રીકાંતથી બિદારી માની શકાયો નહીં; પણ બિદારીની ટ્રેનિંગનો એકાદ જણ તે હોય એમ તેણે માન્યું, ન્યુઓંમે લોન્ગમાં તપાસ કરવા તેણે વિચાર કર્યો. ‘એ જે કાર્ક હશે તેનો પત્તા બિદારીની રૂમ આગળથી મળશે.’ એમ ઠરાવીને તે મજદૂર લોન્ગમાં ગયો. નં. ૧૩ ની રૂમને તાળું દીકું. એક નોકર ત્યાંથી પસાર થતો હતો. તેને તેણે પૂછ્યું: ‘આ રૂમવાળા ગૃહસ્થ ક્યાં ગયા છે?’

‘આ રૂમ તો આજે ખાલી થઈ ગઈ છે! અમારા શેઠને પૂછો. એ તમને બધો પત્તો આપશે.’ નોકરે કહ્યું.

અજબ થતો શ્રીકાંત, લોન્ગના મેનેજરને મળ્યો. તેને જણાવવામાં આવ્યું કે, ‘એક કલાક ઉપર આ રૂમવાળા મિ. ભુજંગીલાલ પૂતા જવા માટે રૂમ ખાલી કરી ગયા છે. એમણે પોતાનું પૂતાનું સરનામું અમોને આપેલું છે અને કામ પૂછપરછ કરવા આવે તો ત્યાં પત્રવહેવાર કરવા જણાવેલું છે.’

શ્રીકાંતે એ સરનામું મેળવ્યું. ‘૬૮, બુધવાર પેઠ.’ એણે મેનેજરને પૂછી જોયું કે-ભુજંગીલાલ તમને કેવા લાગ્યા હતા ?

મેનેજરને એના સંપર્ધી કશી જ ફરિયાદ કરવાની ન હતી. એનાં તમામ નાણાં એને ચૂકવી દેવાયલાં હતાં અને ભુજંગીલાલ, એ લોજમાં રહ્યો તે દરમ્યાન એણે મેનેજરને કશી તકલીફ આપી ન હતી. શ્રીકાંત લોજમાંથી નીકળીને સ્થામેના મકાનમાં જ્યાં તેણે ખોલી બાડે રાખી હતી ત્યાં ગયો. ખોલીમાં તેણે વેન્ટીલેટર પાછળ છુપાવેલો ફોટો મેળવવા હાથ નાખ્યો તો ફોટો ત્યાં માલુમ પડ્યો નહીં! પણ તેને ખદલે એક કવર મળ્યું! એણે તે ફેડ્યું. તેમાં એક તમચાનું ચિત્ર તેણે જોયું. ઉપરાંત લખાણ હતું કે: ‘બચ્ચાણ! ‘કાળા તમચા’ની ટાળીને હફાવવી રહેલ નથી. અમારો પીછો છોડી દેજે. રીતસર તારે રસ્તે જેમ જતો હોય તેમ જા; અમારામાં પોલ છે એમ તું માનતો હોય તો પણ તેમાં ડખલ કરવા મથીશ તો વગર મોતે માર્યો જઈશ. અમે જેને દાદમાં ધાલીએ છીએ તેનો મોતથી જ છટકો કરીએ છીએ. યાદ રાખજે અમારી શિખામણ. અમે છીએ, કાળો તમચો અને તેના સાત સાથી.’

આ વાંચીને શ્રી કાંતનાં રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં. તે દાંત કચકચાવીને બોલ્યો: ‘ખદમાશો! શું તમે એમ માનો છો કે, મારા મિત્રનાં કુટુંબીઓને, આશ્રિતોને અને એની માલમિલકતને તમે અનહદ નુકસાન કર્યા કરો તે હું ચૂપચાપ દૂર રહ્યો રહ્યો જોયા કરું? ના, ના. મારો પ્રાણ જાય તેની મને પરવા નથી પણ તમારો તો પીછો નહીં જ છોડું.’

તે ખોલી બહાર આવ્યો અને ચાલી નીચે જઈને તેણે લેયાને પૂછપરછ કરી કે, મારી રૂમમાં મારી ગેરહાજરીમાં કોઈ આવેલું?

લેયાના કહેવાથી ખબર મળી કે, આશ્ચર્ય દોઢ કલાક ઉપર એક ગૃહસ્થ જેવા પોષાકનો યુવક શ્રીકાંતની પોતાની ચિટ્ટી લઈને આવેલો, જેમાં એ યુવકને પોતાની ખોલી જેવા દેવા અને થોડાક વખત તેને હસ્તક તે ખોલી સોંપવા લખેલું હતું. એ ઉપરથી એ

યુવકને ભેયાએ ખોલીમાં જવા દીધેલો. એને તાળું તો લગાડેલું ન હતું એટલે ચાલી સંબંધી કંઈ ચિંતા ન હતી.

‘મારી ચિટ્ટી! ક્યાં છે તે?’ શ્રીકૃતિ ભેયાને પૂછ્યું.

ભેયાએ તો તે ચિટ્ટી ફાડી નાંખેલી એટલે તેની પાસે અત્યારે તે ન હતી! શ્રીકૃતિને ભેયા ઉપર ઘણી ચીઠ ચઢી પણ ખામેશી ધારણ કરીને તેને કશું જ કહ્યા વિના ત્યાંથી તે ચાલ્યો ગયો.

તેને એક નવો વિચાર સૂઝ્યો: ‘હવે એક સ્થાન બાકી છે— વરલીનું ભૂતખાનું! ત્યાં તપાસ કરી જોઉં. તે પછી બેારીવલીને બંગલે જ હું તેમની રાહ જોતો થોભીશ; અને તેમને છેતરવાની એક નવી યુક્તિથી કામ લઈશ.’

તે વરલી ખાતે ગયો. ‘રેતું’ જગ્ય તે મુવાની ખખર લાવે’ એ કહેવત મુજબ ત્યાંની સ્થિતિ જણાઈ. એ મકાનને તાળું હતું. તેની અંદર તે બારી મારફત પેઠો પણ નિરાશા જ ઉત્પન્ન થઈ. ‘આ લોકો ક્યાં જતા રહ્યા?’ શું ‘પૂનાનું’ સરનામું સાચું હશે? પણ પૂના ખાતે તેઓ એમને એમ શી રીતે જાય? અહીંથી તેઓને તેમનો શિકાર લઈ જવાનો છે, તે લીધા વગર જતા હશે ખરા? નહીં. કેવળ મને ભ્રમમાં નાંખવા માટે આ જાળ પિંછવેલી છે! પણ હું તેમાં ફસાઈશ નહીં.’

એ સ્થળે ફરતા કેટલાક બિખારીઓમાંથી એક બાઇ અને એક બાળક પાસે જઈને શ્રીકૃતિ કેટલીક મસલત કરી અને એ રૂપિયા આપીને બાઇને તથા બાળકને લઈને એક ટેકસીમાં બેસીને તે બેારીવલી ખાતે આવ્યો.

સાચકાળે લગભગ છ વાગ્યાને શુભારે અરુણના વેષમાં એ બિખારી-બાળકને અને રજનીનાં કપડાંમાં એ બિખારણને શ્રીકૃતિ બંગલા બહાર કેટલેક દૂર ફરવા મોકલ્યાં. તે બાદ તેણે પોતે એક ચીનાનો વેષ પહેર્યો અને એક સાઈકલ ઉપર બેસીને તે પણ

એટલામાં જ આમ તેમ આંટા મારવા લાગ્યો. એનું ધ્યાન એ બધો વખત એ બનાવટી અમરુણ અને રજની ઉપર હતું.

આશરે એકાદ કલાક વીત્યો ત્યારે એવાનક જ એક રમકડાં-વાળો ત્યાં દેખાયો. પેલાં ફરતાં બાળક અને બાળાની નજીક તે ગયો અને તેઓને રમકડાં લેવા લલચાવવા લાગ્યો. ચીનાએ જોયું કે, એક ટેકસી એ વખતે ત્યાં આવી પહોંચી. એમાંથી બે માણસો નીચે ઊતર્યા અને બાળકને ‘અમરુણભાઈ! અમરુણભાઈ!’ એમ કહીને હાંકો મારવા લાગ્યા. તેઓમાંના એકના હાથમાં એક રમકડું હતું. જોવા એ બાળક તેઓની પાસે પહોંચ્યો કે, તરત જ એ બે ઊતરનારાઓએ તેનાં મ્હોં ઉપર કલોરોફોર્મ વાળો રૂમાલ લગાડી દીધો અને તેને ઉઠાવ્યો. રજનીના વેષવાળી ભિખારણુ આ જોઈને બૂમો પાડવા લાગી. રમકડાંવાળો પેલા ટેકસીના ઉતારાએ તરફ ધાંટા પાડતો દોડ્યો અને તેઓ વચ્ચે મારામારી થવા લાગી.

ચીનાથી આ વખતે રહેવાયું નહીં. તે પણ ‘એ ગુડલોક! સભુર! સભુર!’ એમ બૂમો પાડતો તેઓ તરફ દોડ્યો. આ વખતે એક તદ્દન અણધારી જ નવી ઘટના ઘડાઈ. એક બીજી ટેકસી તે સ્થળે આવી લાગી. ચીનાએ જોયું કે, એ આવનાર ટેકસીનો ડ્રાઈવર તે જ વ્યક્તિ હતો કે જે સહવારે કાચનો ગોળો ઉઠાવીને પસાર થઈ ગયો હતો! આ ડ્રાઈવરે પોતાની ટેકસી થોભાવીને તેમાંથી ઊતર્યા વિના જ પેલા ગુડાઓ તરફ પોતાના હાથમાંની રિવોલ્વર ધરી અને કહ્યું: ‘ભૂખાઓ! છોડી દો, એ બાળકને; નહીં તો તમારો જીવ લઈશ.’

‘શા માટે છોડે? તારે પંચાત કરવાની જરૂર નથી. તું તારે માર્ગે જતો રહે!’ એક જણે કહ્યું અને બાળકને ઉઠાવીને ટેકસીમાં નાખવા લાગ્યો.

આવનાર ટેકસીના ડ્રાઈવરે તરત જ પોતાની રિવોલ્વરમાંથી ગોળી છોડી અને પેલા ઉઠાવગીરના પગમાં તે વાગી. તે આસામી:

જમીનપર પટકાઈ પડયો કે, તરત જ ડૂબવરે મોટરમાંથી ઊતરીને ખીજાઓ તરફ રિવોલ્વર ધરતાં કહ્યું: ‘યાદ રાખો. મારી પાસે જ નળાનો તમ-ઓ છે! તમારા હાથ જિંદગી કરી અને તામે થઈ જાઓ-નહીં’ તો એકેકે એકને વીંધી નાંખીશ.’

‘પણ તું તો અલ્યા રમજીખાન છે! તારા જ દોસ્તો પર તું ગોળી ચલાવશે?’ રમકડાંવાળાએ તેને કહ્યું.

‘હા. જરૂર પડશે તો તેમ કરીશ; કારણ કે, તમે જાંધે રાહે જાઓ છો! આ તે ખરો બાળક નથી પણ બનાવટી છે! અને આ બાઈ પણ ખરી નથી. તે એ બનાવટી છે. તે બન્નેની મૂળ જાત બિખારીની છે!’ રમજી બોલ્યો.

‘હે?!! શું આ સાચી વાત છે?’ રમકડાંવાળાએ બિખારણને પૂછ્યું.

‘હા, બાપજી! અમે તો બિખારાં છીએ!’ અને આમ કહીને તેણે કેવી રીતે તેની સાથે શ્રીકાંતે વરલીથી સાટું ક્યું હવું અને તે બદલ એ રૂપિયા આપીને તે કેવી રીતે તેઓને અહીં લાવ્યો હતો વગેરે વગેરે તમામ હકીકત તેમને કહી.

‘આ બધું કરનાર જીવાન કોણ?’

‘પૂછો આ ચીનાને!’ ડૂબવરે રમજીએ કહ્યું.

‘હમ કુચ્છ નહીં જાનતા! એમ કહેતો ચીનો સાઇકલ પર બેસીને બગલા તરફ નાઠો.

‘લગાવ એને ગોળી!’ રમકડાંવાળાએ રમજીને કહ્યું. રમજીએ ના પાડી અને ઉમેર્યું: ‘આખરે એ આડકત્રી રીતે મારો આશ્રય-દાતા છે!’

‘કેવી રીતે?’ ‘એ હું નહીં કહું. મારી ખાનગી વાતમાં તમારે પંચાત કરવાની જરૂર નથી! અને હવે મારે ખીજા ત્રીજા લખન છપન કરવી નથી. તમે આ બાળક અને બિખારણને છૂટાં

કરીને રસ્તો માપો-; નહીં' તો તમને દરેક જથ્થાને કાર કરીશ.

એના હાથમાં તમચો હોવાથી એ અત્યારે મોત નીપજવવાની ધમકી અમલમાં મૂકી શકે એમ હોવાથી પહેલી ટેકસીવાળાએને તેનો હુકમ માનવો પડ્યો. લિખારાને છોડી મૂકીને તેઓ ત્યાંથી પોતાની ટેકસીમાં વિદાય થયા. રમકડાંવાળો પણ તેમાં બેસી ગયો.

લિખારાને પોતાની ટેકસીમાં બેસાડીને રમજી તે પછી ત્યાંથી ટેકસી હાંકીને વિદાય થયો. આ વખતે પેલો ચીનો દોડી આવીને ચૂપકીદીથી તેની ટેકસીની પાછળના ટાયરમાં છુપાઈ બેઠો.

૨૧

ગુણવાન મિત્રની મદદ

ડ્રાઈવર રમજીખાનને ખબર નહોતી કે, ચીનો ઉર્ફે શ્રીકાંત તેની ટેકસીની પાછળ છુપાઈ બેઠો છે. તે તો પોતાની ટેકસી નિરાંતે હાંકીને જતો હતો. જ્યારે અનેક રસ્તાઓ પસાર કરીને તે માટુંગા ખાતે એક તબેલા આગળ આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાની ટેકસી થોભાવી. તે તબેલાને તાળું હતું. તે ઉઘાડવા માટે ટેકસીમાંથી રમજી ઉતર્યો. એ જ વખતે ચીનો ટેકસી પાછળથી ઝડપથી ઊતરીને આગળના ભાગમાં જ્યાં ડ્રાઈવરની બેઠક હતી ત્યાં આવ્યો. અચાનક જ તેના નેત્રામાં આવ્યું કે-બેઠક નજદીકના ખાલી ભાગમાં પેલા ત્રિકાળદર્શી ગોળાની સાકડાની પેટી પડેલી હતી. ઝડપથી તેણે તે ઉઠાવી લીધી અને લિખારાને ચૂપ રહેવા ઇશારત કરીને તે ત્યાંથી નાઠો. થોડેક જ દૂર એક ગલી આવતી હતી તેમાં તે પેઠો એટલામાં તેની પાછળથી 'ઊભો રહે, બદમાશ!' એવા શબ્દો સંભળાયા. તે સમજી ગયો કે, 'રમજીને ગોળો લૂંટાયાની જાણ થઈ છે અને તે પોતાની પાછળ પડ્યો છે.'

એ ગલીમાં એક મકાનનું પારખું ખુલ્લું હતું. ચીનો તેમાં

પેસી ગયો અને પારણું તેણે બંધ કરી દીધું. એ મકાનમાં પેસીને ચીનો તેમાં છુપાવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યો. સારે નસીબે એક દાદર નીચે બંડારીઉં તેના જોવામાં આવ્યું. ચીનો તેની અંદર પેસી ગયો. તેણે વખતસર જ તેમાં પ્રવેશ કર્યો હતો; કારણ કે, એ વખતે મકાનની અંદરથી એક નોકર એઠવાડ નાંખવા બહાર આવ્યો. તેણે પારણું ખોલીને બહાર પગ મૂક્યો એટલે બહારથી કાઠકે તેને પ્રશ્ન કર્યો: ‘અહીં કાઈ ચીનો તમારા જોવામાં આવ્યો, ભાઈ?’

‘ચીનો? ના રે, ચીનો અહીં ક્યાંથી આવે!’

‘અરે, એ તો એક પાંકો બદમાશ છે! ઘરમાં તલાશ કરી જો, જો, તે અંદર ભરાઈ પેઠો ન હોય.’

‘એમ?’ નોકરને આ વખતે એક શંકા ઉપજી. તે થોડીક જ વાર પહેલાં ઘરમાં ગયો હતો ત્યારે પારણું ઉઘાડાં હતાં અને એઠવાડ લઈને પાછો આવ્યો ત્યારે બંધ હતાં! શું ચીનો—ચોરે ઘરમાં ઘુસીને તે બંધ કર્યાં હશે? પોતાની આ શંકા તેણે રમજીતને કહી; એટલે રમજીત બોલ્યો: ‘ખચિત! તેણે અંદર જઈને પારણું બંધ કર્યાં હશે! હું તમારી નજદીકના તખ્તોમાં મારી ટેકરી સાથે રહું છું. મારે ત્યાંથી તે એક લખચોરસ લાકડાની પેટી ઉઘાડીને નહાસી ગયો છે! હું તેની પાછળ પડ્યો હતો તેથી જ તે આટલામાં ક્યાંક ભરાઈ પેઠો છે?’

‘એમ? ત્યારે તો ઘરમાં બધાને ખબર કઈ અને તપાસ ચલાવવાયું.’ આમ કહી નોકર અંદર ગયો. રમજીત પણ તેની પાછળ ગયો અને બોલતો રહ્યો: ‘એ મળે તો મારી મારીને એને અધમુઓ કરી નાંખવાની જરૂર છે!’

નોકર અને રમજીત દાદર પાસેના બંડારીઆ નજદીક થઈને અંદરના ભાગમાં ગયા અને અંદર ઘાંટાઘાંટ થઈ રહી, એ વખતે શ્રીકૃતિ બંડારીઆમાંથી ચીનાનો વેપ ઉતારી નાંખ્યો. પોતાનું ખમીસ

અને ઘાતી તો તેણે અંદર પહેરલાં હતાં. એટલે બહાર નીકળવામાં તેને વાધો નહોતો. લાકડાંની પેટી સાથે સ્ફૂર્તિથી તે બહાર નીકળ્યો અને તમેલા આગળ પહોંચ્યો. હજી રમજીની મોટર બહાર જ હતી. તેમાં પેલાં લિખારાં બેઠેલાં હતાં. શ્રીકાંત એક પળવાર પણ વિચાર કરવા થોભ્યો નહીં. તેણે મોટર હાંધવાની જગ્યાએ બેસીને મોટર હાંકી મૂકી. જરાક દૂર જતાં પાછળના ભાગમાંથી તેને ખૂબ શોર-ખડોર સંભળાયો પણ હવે તેને તે સંખંધી કશી પરવા ન હતી. ત્રિકાળદર્શી કાચનો ગોળો તેને હાથ આવ્યો હતો. રમજીને તેણે જખરી થાપ આપી હતી. ઉપરાંત થોડાક જ ખપત ઉપર ખરો અરણ્ય અને ખરી રજનીને તે આફતમાંથી યુક્તિપૂર્વક છોડાવી શક્યો હતો. વરલી તરફ જવાનો વિચાર માંડી વાળીને તેણે લિખારાંને અધવચ્ચ રસ્તે ઉતારી મૂક્યાં; અને પછી તે ટેકસી સહિત બેરીવલી ખાતે અરણ્યકુંજમાં પાછો ફર્યો. ટેકસી તમેલામાં મૂકીને તે ગોળાની પેટી સાથે બંગ્લાની અંદર ગયો. એ વખતે રાત્રિના સવા આઠ વાગેલા હતા. ‘બસ ? બહુ વખત ના ગયો.’ આમ કહીને તે લવંગિકા અને રજની ન્યાં બેઠેલાં હતાં ત્યાં ગયો.

‘કેમ ? સિંહ કે શિયાળ ?’ લવંગિકાએ પૂછ્યું.

‘સિંહ !’ શ્રીકાંતે કહ્યું અને ગોળાવાળી પેટી જમીન પર મૂકીને તે બોલ્યો : ‘બીજી બધું હું પછીથી કહીશ પણ પહેલાં મને જોવા દો કે, દુશ્મનોની શી હાલત છે ?’

તેણે પેટી ઉઘાડીને બરાબર પોતાના મનમાં ટેકસી પૂર્વર રમજીનો ખ્યાલ કર્યો અને પછી ગોળામાં જોયું. તાજુબી સહિત તેણે નિહાળ્યું કે, પાણીની અંદર એક ટેકસીનો આકાર દેખાયો, તે ટેકસીમાં હાંકનારની બાજુમાં રમજી બેઠેલો હતો; અને ટેકસી રસ્તામાં પૂરપાટ દોડતી હતી. એ ક્યા રસ્તામાં દોડે છે એ વિષે શ્રીકાંતે વધુ અવલોકન કર્યું. એને માત્રુમ પડ્યું કે, તે ટેકસી બેરીવલી તરફ જ આવતી હતી !

‘ચોકકસ ! તે અહીં આવે છે !’ શ્રીકાંત બોલ્યો : ‘ચિંતા નહીં, એને પકડાવ્યા વિના છુટકો નથી.’ તે બંધ્યો અને ટેલિફોન વાળા રૂમમાં જઈને તેણે બેરીવલી ખાતેની પોલિસ-એજન્સી ટેલિફોન કર્યો : ‘જલ્દીથી અરણકુન્જ’માં પોલિસની મદદ મોકલો.’

‘કેમ ? શું બન્યું છે ?’ ઝાકાપરના ઇન્સ્પેક્ટર પૂછ્યું.

‘બે ગુંડા ટેકસી-ડ્રાઈવરો તમંચા સાથે આવ્યા છે. તેઓને અમેએ એક રૂમમાં પૂર્યા છે. હાથકડીઓ અને હથિયાર લાવવાનું ભૂલતા નહીં.’

‘વાર; અમે આવીએ છીએ.’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું. ટેલિફોન-રૂમમાંથી બહાર નીકળીને શ્રીકાંતે રૂમજીની ટેકસી તબેલામાંથી બહાર કાઢીને બગલા બહાર રસ્તા ઉપર બિભી રાખી. બાદ લેવાને, નોકર રામને અને કુમારદેવી શેકાણીની મોટરના ડ્રાઈવરને તેણે લાડીઓ સહિત બગલાના દરવાજાની બાજુમાં છુપાઈને બિલા રહેવા સૂચવ્યું અને તેઓએ શું કરવું તેની સમજ તેઓને પાડી. બાણસો દરવાજા ખુલ્લો રાખીને અને વીજળીની બત્તીઓના પ્રકાશ ચાલુ રાખીને લાડીઓ સાથે દરવાજાનાં બારણાંની એથે સંતારી ગયા શ્રીકાંત પણ તેમની સાથે છુપાયો. એમને થોભ્યે બે-ત્રણ મિનિટ વીતી હશે ત્યાં ટેકસીનો અવાજ સંભળાયો. ‘હં.. દુસ્મનો આવે છે !’ નોકર રામો બોલ્યો : ‘સાવધાન !’

વધુ થોડીક ક્ષણ વીતી અને ટેકસી દરવાજા પાસે આવીને બહાર બિભી રહી : ‘હં...મારી ટેકસી અહીં બહાર રાખેલી છે ! ચલ દોસ્ત ! બેઘડક અંદર જઈએ. મારા હાથમાં તમંચો છે, પછી શી પ્રીકર છે ?’ એ અવાજ ડ્રાઈવર રૂમજીનો હતો. દરવાજા બહાર ધપ ધપ પગલાં સંભળાયાં અને એ પછી દરવાજાની અંદર એ પગલાં પડ્યાં, જરાક દૂર બે આકારો ક’પાઉંડની અંદર દરવાજા ઉડીને વધ્યા કે, તરત જ તેઓની પાછળથી લાડીઓના પ્રહાર તેઓ

ઉપર થઈ રહ્યા. રમજી રિવોલ્વરનો ખાર કરવા કરવા તૈયાર થાય તે પહેલાં તે તેની રિવોલ્વર ઉપર જ લાડીનો ફટકો મારવામાં આવ્યો અને તેના હાથમાંથી રિવોલ્વર પડી ગઈ. એજ ક્ષણે શ્રીકાંતે તે ઉઠાવીને હાથમાં લીધી પણ તેનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડી નહીં; કારણ કે, લાડીના મારથી ધવાઈ ને એ બેઉ હુરામખોરો બેહોશ હાલતમાં જમીન પર પટકાઈ પડ્યા. માણસો મારફત તેઓને ઉઠાવવાની બગલાના કપાડાંની દિવાલ નજીક એક ખાલી પતરાંની ઓરડી હતી તેમાં તે બેઉને પૂરવામાં આવ્યા.

રહેજ વીસેક મિનિટ વીતી ગઈ ત્યારે પોલિસ-ઈન્સ્પેક્ટર અને એક કોન્સ્ટેબલ આવી પહોંચ્યા. શ્રીકાંતે તેમનો સત્કાર કર્યો અને તેઓને હસ્તક એ બે આદમીઓને સોંપી દીધા; તેનો તમચો પણ તેમને તેણે સોંપ્યો. ‘આ બે ટેકસીઓમાં તેઓ આવ્યા હતા.’ તેણે કહ્યું : ‘તેઓનો ઇરાદો હથીઆર સાથે ધાડ પાડીને લૂંટ ચલાવવાનો હતો. સારે નસીબે માણસો ચેતી ગયા અને બદમાશોને ખબર પડે નહીં એવી રીતે ઘેરી લઈને તેઓને લાડી વડે બેહોશ કરીને, તમચો પડાવી લઈ, અમારી મિલકત બચાવી શક્યા !’

આ હકીકત ઇન્સ્પેક્ટરે નોંધપોથીમાં નોંધી લીધી અને પછી તે ટેકસીઓના નંબરો લખવા ગયો. એક ટેકસીનો નંબર જોતાં તે ચોંક્યો. તેણે કહ્યું : ‘આજે જ અમોને બપોરે ખબર આપવામાં આવી છે કે, આ ખોટા નંબરવાળી ટેકસી મળે તો જપ્ત કરવી !’ શ્રીકાંતે બેધુ કે-તે ટેકસીનો નંબર એક્સ. બી. ૫૬૮૯૬ હતો ! ઇન્સ્પેક્ટરની નોંધપોથીમાં પણ તે નંબર નોંધાયેલો હતો ! પોતાને પણ તે નંબર ખોટો હોવાની સાબીતી મળેલી હતી !

‘તમે આજે આ બદમાશોને પકડાવીને મને આભારી કર્યો છો, મિસ્ટર ! મારી નોકરીની ચોપડીમાં આ કેસનો શેર મગરૂરી ઉપજવનારો થશે અને તેથી મારી પદવીમાં વહેલો વધારો થવાની તક મળશે.’ ઇન્સ્પેક્ટરે ખુશ થતાં થતાં શ્રીકાંતને કહ્યું.

‘પણ આપે અમોને ખયાલ્યા છે, એ વાત તો આપ કરતા નથી. ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ ! શ્રીકાંતે તેને ‘મસ્કો’ લગાડ્યો : ‘આ બદમાશોને આપ લઇ જશો એટલે અમારાથી નિરાતિ આ બંગલામાં બિંધાશે.’

ઈન્સ્પેક્ટર હસ્યો અને એ બાદ ગુંડાઓને હાથકડીઓ પહેરાવીને તેણે તેમને એક ટેકસીમાં નાંખ્યા. એક ટેકસી હાંકવા તે બેઠો અને બીજી ટેકસી હાંકવા કોન્ટેબલ બેઠો. પાંચ મિનિટ બાદ એ બંગલામાં સર્વત્ર શાંતિ ફેલાઈ ગઈ.

કમલાદેવીએ લવંગિકાએ અને રૂઝનીએ જ્યારે શ્રીકાંતની સાહસ-કથા સાંભળી ત્યારે તેઓએ એક સાથે એક જ અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો : ‘શ્રીકાંત ખરેખર એના નામની પેઠે સર્વત્ર શુભ કરવાના ગુણવાળો જ સહુદયી સન્મન છે.’

૨૨

નવા દાવની મંત્રણા

અહિતહિતવિચારશૂન્યબુદ્ધે : શ્રુતિનિપુર્ણૈર્બહુભિસ્તિરસ્કૃતસ્ય ।

ઉદરભરણમાત્રકેવલેચ્છો : પુરુષપશોશ્વ પશોશ્વકો વિશેષ : ॥

ભાવાર્થ : લાભહાનિનો નિર્ણય કરવામાં શૂન્યબુદ્ધિવાળા અને અનેક વિદ્વાનોએ તિરસ્કાર કરેલા તેમજ કેવળ પેટ ભરવાની ઇચ્છા રાખનારા નરપશુ અને ચોપગા પશુમાં તફાવત શો ?

રમકડાંવાળો અને બીજા બે જણને લઇને જે ટેકસી ઓરીવલીના અમરુકુન્જ પાસેથી બપોડી હતી તે ભાવખલા ઉપર ‘આનંદ-ભુવન’ લોન્ આગળ જઇને ઉભી રહી અને એમાંથી આ બધા ચે બિ તર્વા પેલો ધવાયેલો બદમાશ દવાખાને ગયો અને રમકડાંવાળો લોન્ના રૂમ નં. ૯માં ગયો. તેમાં કાલિન્દી અને બીજા બે ત્રણ મવાલીઓ બેઠેલા હતા.

‘કેમ, એકલો જ પાછો આવ્યો, બિહારી !’ કાલિન્દીએ પૂછ્યું.
 ‘રમજીએ દગો દીધો !’ રમકડાંવાળાનો વેષ ઉતારતાં
 બિહારીએ કહ્યું.

‘રમજીની ટેકસીમાં તો તમે બધા નહોતા ગયા ! અને એ
 ત્યાં કેવી રીતે આવ્યો ?’

‘એ જ સમજાતું નથી ! એણે તેમ છતાં આપણાથી ફરી ખેસીને
 દગો કર્યો છે, એ ચોક્કસ ! હું’ એનો જન હવે સલામત નથી
 રાખવાનો !’ બિહારીએ કહ્યું.

‘પણ એણે તો સહવારે આપણને શ્રીકાંત વિષે ખરાબર
 ખાતરીઓ આપી હતી. ચોપાટી પરતું શ્રીકાંતે પોતાનું આપેલું
 સરનામું ખોટું હતું એમ એણે તપાસ કરી આવીને આપણને કહ્યું
 હતું. ઉપરાંત, એણે ખબર આપી હતી કે, રજની બેારીવલીના
 બંગલામાં માંદો છે અને તેની સારવાર માટે તેની ભુલેશ્વરની
 સહીપણી લવંગિકા ત્યાં રહેવા આવી છે અને શ્રીકાંત પણ ત્યાં જ
 આવેલો છે.’

‘કબૂલ કરૂં છું’ કે, એણે આ બધી ખાતરીઓ આપી તેથી
 તો આપણે ન્યુ બોંબે લોન્ગનું ટેકાણું બદલી નાખ્યું અને અહીં
 વસવાટ કર્યો. પરંતુ એણે શ્રીકાંતના વેપાંતરથી અને અરણ્ય તથા
 રજનીને બદલે બિખારાંને શ્રીકાંતે ફરવા મોકલીને અમેને છેતરવા
 માગેલા એ બાબતથી માહિતગારી કેવી રીતે મેળવી, એ હું સમજ
 શકતો નથી !’ બિહારીએ કહ્યું.

‘એ ખતાવો કેવી રીતે ખન્યા તે મને ખુલાસાથી સમજાવો,
 પછી હું તેનું એક બેઠો કારણ કહું.’ કાલિન્દી બોલી.

બિહારીએ એ આખાથે પ્રસંગની વિગત કહી કે જેમાં
 રમજીખાને તેને રિવોલ્વર ખતાવી, તેના સાગ્રીતને ધાયલ કર્યો વગેરે
 ખીનાઓ હતી.

‘જે ખીનાઓ સાધારણ માણસો જાણી શકે નહીં તે ખીનાઓ એક ત્રિકાળદર્શી’ ગોળાની શક્તિ રમજી જાણી શકે છે, તેના આ બધા પ્રતાપ છે!’ કાલિન્દીએ કહ્યું.

‘ત્રિકાળદર્શી’ ગોળો! એની પાસે એ ક્યાંથી આવ્યો? અને મને એણે એ બાબતથી કેમ વાકેફ કર્યો નથી?’

‘માણસને પોતાનો સ્વાર્થ જાણી હોય છે ને? રમજીને હસ્તક એ ગોળો આજે સહવારે જ કાઢે’ અજબ અકસ્માતથી સાંપડ્યો હતો અને એણે એ વિષેની વાત મને એકલીને જ અને તે પણ મેં એને પટાવી પટાવીને પૂછી ત્યારે જ કરી છે.’

‘અકસ્માતથી ગોળો મળ્યો? અને તે પણ ત્રિકાળદર્શી!’ ત્યારે તો આપણા જેવાના પોપ્પાર! ચાહે તે પૈસાદારના મકાનમાં તેની તિજોરી ક્યાં આવેલી છે એ બાતમી આપણે એ ગોળાથી મેળવી લઈએ અને પછી ત્યારે સૌ કાઈ તેના મકાનમાં સુતાં હોય ત્યારે ત્યાં પહોંચીને તિજોરીની ચાવીનું સ્થાન ગોળા વડે જાણીને સહેલાઈથી તિજોરી ખોલી તમામ માલ લૂંટી લઈએ!’

કાલિન્દી હસી અને ખેલી; ‘રમજીખાન પણ એવી જ રીતના વિચારો સેવે છે! પણ એ આપણી ટોળીને તેનો લાભ આપવા માગતો નથી! પોતાના એકલાના જ ઉપયોગમાં તે ગોળો લેવા માગે છે!’

‘એમ? તો એ ગોળો એની પાસેથી આપણે પડાવી લઈશું!’ પરંતુ એને કેવા અકસ્માત સંજોગથી એ ગોળો મળ્યો અને એ ચાકસ આવા ભવિષ્ય-દર્શનનાં સાચાં કામ આપે છે. એની સાબિતી શી, એ બધું તો મને કહે?’ બિહારીએ કહ્યું.

‘સાંભળ.’ કાલિન્દી ખેલી: ‘રમજીખાન આજ સહવારે

ચોપાટી તરફ શ્રીકૃતિ આપેલા સરનામાએ તેની તપાસ કરવા મથે હતો. તે વખતે તેની પાસે ટેકસી હતી. સરનામું ખનાવટી નીકળ્યું એટલે તે, પોતાની ટેકસી ગલીને નાકે ઊભી રાખીને વિચારમાં હતો કે, હવે શું કરવું એટલામાં શ્રીકાંત જ ત્યાં આવ્યો અને ઘોરીવલી ખાતે એક ખગલામાં પોતાને જવું છે, એમ કહીને ટેકસીમાં બેઠો. વાહ! શિકાર તો આખાદ જાગમાં આપમેળે ફસાયો, એમ મનમાં ખુશી થતા રમજીએ ટેકસી તેણે ખતાવેલે સ્થાને લગ્ન જવા હાંકી મૂકી. ‘અરુણ કુંજ’ આગળ જતાં લવંગિકા કેટલાક ખાવાઓ અને એક સંન્યાસિની વચ્ચેનો ઝઘડો પતાવતી હતી. એ ઝઘડાની ખાખતથી રમજી માહિત થયો અને પછી એણે તક સાધીને વચ્ચે ટાપશી પૂરી અને ઝઘડો પતાવવા ખીકું ઝડપ્યું. એ ગોળો જોને માટે ખાવાઓ લડતા હતા તેનાં ચમત્કારી કામથી ખાવાના પ્રયોગ મારફત તે માહિતગાર થયો અને પછી રિવોલ્વરની નળીના જોરે તેણે સૌને તાબે કરીને ગોળો ઉઘાડ્યો અને ટેકસી હાંકી મૂકી. ખાદ તેણે થોડેક દૂર જઈને તે ઊભી રાખી અને ખાવાઓનું ટાળું ત્યાં આવ્યું ત્યારે તેઓને દરેકને તેણે પચ્ચીસ પચ્ચીસ રૂપીઆ આપીને ગોળા ખરીદી લીધો !

‘એમ ? એકંદરે કેટલા રૂપીઆમાં તેણે તે સાદું નક્કી કર્યું ?’

‘ફક્ત રહાડા ત્રણસો રૂપીઆમાં ! અને ખાવાઓને તો રૂપીઆ જ જોઈતા હતા, એટલે તેઓએ માંડામહિનો પોતાનો ઝઘડો સફલી લીધો. રમજીએ તે લોકોને ત્યાં નહીં થાલવા જણાવ્યું. અને પોતાની ટેકસીમાં બેસાડીને તેઓને બધાયેને તે ખાણુતનાશ આગળ મૂકી આવ્યો. ત્યાંથી તે મારી પાસે વાલકેશ્વરના અરવિંદના ખગલામાં આવ્યો. તેણે કહ્યું કે-અરુણ-કુંજમાં પેદા વિના હું જાણી શક્યો છું કે, ત્યાં કોણ કોણ છે અને તેઓ શું કરે છે ? મેં પૂછ્યું : ‘એ તું કેવી રીતે જાણી શક્યો ?’ તેણે કહ્યું : ‘એ નહીં કદું પણ ત્યાં આપણે ગર્ભકાલવાળો શિકાર આવેલો છે !’

આ પછી મેં એને ધીમે ધીમે અનેક સવાલો કર્યા જેમાંથી બધી વિગતો જાણી. ગોળાનો પ્રભાવ શો છે, તેનાથી હું તે વખતે માહિતગાર થઈ અને એણે મને તે વખતે જ પ્રયોગ કરી દેખાડ્યો કે જેથી મારી અનુપમા ઘરમાં બેઠી બેઠી ક્યાં અને શું કરતી હતી તે મારા ખંડમાં બેઠે હું જાણી શકી !

‘વાહ ! ત્યારે તો એ ગોળો કમાવ કહેવાય ! પણ કામઝાને હાથ દહીયરૂં ! રમજીએ મહામોઢી ચીજ ફક્ત ૩૫૦) રૂપિયામાં મેળવીને લાખે એ રૂપિયા પેદા કરવા ધારે અને આપણને તક ના આપે, એ ન્યાયી છે ?’

‘એ બાબતમાં મેં એને ખૂબ કસી જોયો. રૂ. ૨૦૦૦) તત્કાળ આપી દેવા લાંચ આપવા કહી; પણ તે ‘એકનો બે’ થયો નહીં. મેં એને તે પછી ન્યુ બેંક બેંકમાં તું શું કરે છે એ જોવા કહ્યું. તું બારીએ બેઠો બેઠો વિચાર કરતો દેખાયો હતો. પછી મેં એ બેંકની સામેની ચાકીની રૂમ ન્યાંચી આપણો ફોટો શ્રીકાંતે પાડી લીધો હતો, તેમાં શું શું છે તે તપાસવા તેને કહ્યું. પરિણામે, તેનો કેમેરા તેમાં દેખાયો, એમાં આપણા ફોટાનો કાચ હતો; અને એક નકલ વેંટીલેટર પાછળ છૂપાવેલી દેખાઈ. આ બધી સાબિતી-ઓથી ગોળાના ચમત્કારથી હું વાકેફગાર થઈ ગઈ પણ રમજી ખરેખર ભારે સાવધ રહ્યો. ગોળો એણે કેમે કર્યો આપ્યો નહીં એટલે ફરી કોઠવાર વાત એમ ધારીને મેં એને જવા દીધો અને તને ટેલીફોન કરીને બેંક ખાલી કરવા ખચર આપી તથા સામેના મકાનની રૂમમાંથી કેમેરામાંથી કાચ ફોટી નાંખવા અને ફોટાની નકલ જપ્ત કરી લેવા બાતબી આપી.’

‘હ...આ બધો મેળ તો ખરાખર બેઠો. પણ હવે એ ગોળો એ સ્વાર્થી બદમાશ પાસેથી આપણે મેળવીએ તો જ આપણા બધા હેતુઓ પાર પાડવામાં ખૂબ સરળતા થઈ જાય એમ મને વિચાર સ્ફુરે છે. માટે હું તે ગોળો મેળવવાનો જ હવે નો પ્રયત્ન કરીશ.

પછી બીજી બધી વાત.’

‘હીક છે. પ્રયત્નમાં તું સફળ નીવડે તો ઘણું ઉત્તમ ! બાકી, મને એક વિચાર સ્પુર્યો છે કે, અનુપમાને એ લોકો સાથે દંભથી હસીપુશીથી વાતો કરવા માટે મોકલવી અને પછી જેમ પેલો કરોળાઓ માખી બાઈને પોતાની જાળમાં ફસાવે, તેમ રૂઝનીને તખિયત સુધારવાને બદલે વાલકેશ્વરને બગલે લાવવી. એ બદલે અરણ્ય પશુ આવશે. પછી આપણે છીએ અને એ બે શિકાર છે ! શી રીતે કામ લેવું તે મસલત કરીને નક્કી કરીશું.’

‘નહીં. નહીં.’ બિહારી બોલ્યો : ‘એવા દાવ ફેંકવામાં અનુપમા જેવી બિનઅનુભવી સ્ત્રીનો ઉપયોગ નકામો છે. જે કાર્ત્ત કરવું હશે તે તો હવે ગોળો મેળવ્યા પછી જ વાત ! આવતી કાલે સહવારથી હું રમજીતની શોધમાં નીકળી પડીશ અને ગોળો મારે દરતક લઈશ ત્યારે જ મને નિરાંત વળશે.’

‘હીક. જેમ તારું ધ્યાન પહોંચતું હોય તેમ કર; પણ બધું જ સાવધાનીથી કરજે; કારણ કે, ગોળો જ્યાં સુધી રમજીતને દરતક હશે ત્યાંસુધી તે, તને કે મને તેની સામેના કોઈ પ્રપંચમાં ફાવવા દેશે નહીં.’

‘ઉફ ! રમજીત તો મારે મન એક મચ્છર જેવો છે ! હું એને ચપટીમાં ચાળી નાંખીશ ! મારા હાથમાં રિવોલ્વર હોય તે પછી રમજીત ભલેને હજાર આંખો વડે સાવધ રહે, તોપણ હું તેને ઠાર કરી શકું તેમ છું.’ બિહારી આ મુજબ ઇંદાસ મારીને નજીકના રૂમ નં. ૧૦ માં જઈને સુઈ રહ્યો.

પોલિસ-તપાસ

‘ઓલો, લાઇ, તમારો ખયાલ છે કાંઈ? તમે જે જાણ ‘અરુણકુંજ’માં લૂંટ કરવા ગયેલા. તમારો ધરાંદો મિ. શ્રીકાંતે પાર પડવા દીધો નહીં’ અને માણસો મારફત પકડાવીને તમને એક ઓરડીમાં પૂરી દીધા. પણ તમારા કેસમાંથી નવો ફળુગો એ ઝૂટે છે કે-તમે ખનાવટી નંબરની ટેકસી વાપરો છો’ લાઇસન્સ ખાતાને છેતરીને તમે તમારી ટેકસીનો દુરુપયોગ કરો છો. અમોને તમારી જ ટેકસીના નંબર માંટ પૂછપરછ થયેલી છે; એટલે કે, તમે સરકાર તરફથી શકદાર ફરેલા છો અને એ શક સાચીન થવાથી હવે તમોને સાખત સળ કરાવવી બેઠશે. આ સામે તમારો કાંઈ ખયાલ છે?’ ઓરીવણી પોલિસ-ઓફીસના ઇન્સ્પેક્ટર મિ. રમાકાન્તે, ‘અરુણકુંજ’માંથી પકડાયેલા ડ્રાઇવર રમજીતને અને તેના સાથીદારને આ મુજબ કહ્યું.

રમજીત ઓલ્યો. ‘સાહેબ, ખરી વાત આપ કહો છો તેવી નથી. મારી ટેકસીનો માટુગા ખાતે તમેલો છે અને તેનો ખરો નં. ખી. ૨૩૧૨ છે. તમે જે મિ. શ્રીકાંતનાં વખાણુ કરો છો તેઓએ મારે ત્યાં આવી, નંબર બદલી, આ ટેકસી હાંકી મૂકી હતી. મને જ્યારે તેની જાણ થઈ ત્યારે હું મારા આ ટેકસી-ડ્રાઇવર મિત્ર ગંગાદીન સાથે તેની ટેકસીમાં બેસીને તેમની પાછળ પડ્યો અને જ્યારે તેમના બંગલામાં અમો દાખલ થયા ત્યારે અમોને માર મારીને ઓરડીમાં પૂરવામાં આવ્યા!’

ગંગાદીને અત્રે કહ્યું: ‘હા, સાહેબ. ખરી વાત એ જ છે.’

‘એવી સફાઈપદ વાતો ખીજે ક્યાંક કરજો, બદમાશો!’ રમાકાન્તે કહ્યું: ‘એ ગૃહસ્થને તમારી ટેકસીનો નંબર બદલવાની શી જરૂર? અને રમજીત, તારી પાસેથી વગર પરવાને રિવોલ્વર મળી

આવી છે તેનો ખુલાસો તું શો કરે છે ?’

‘સાહેબ, એ રિવોલ્વર મારી છે જ નહીં. હું તો નિર્દોષ મરી જાઉં છું. એ ગૃહસ્થે જ રિવોલ્વર મારી હોવાનું આપને ખાતરું છે. એમની પોતાની જ એ હોવી જોઈએ.’

‘વાહ ! બદમાશ એ અને શાહુકાર તમે બે !’ રમાકાંતે કહ્યું : ‘એ કશું જ નહીં ચાલે. તમારા બચાવ પાંગળા છે. તમો બન્નેને મારે મેજસ્ટ્રેટ આગળ આજે ઊભા કરવા જોઈએ. તમોને સ્હેજે એકેક વર્ષની સજા થશે.’

‘સાહેબ, હું નિર્દોષ માણસ માર્યો જઈ છું.’ ગંગાદીન બોલ્યો : ‘મારે અને આ રમજીને એવી કાંઈ ખાસ મહોબત કે દોસ્તી નથી કે જેથી એના કામોમાં મને આપ સામેલ કરો. મારી ટેકસીમાં બેસીને તે બોરીવલી આવ્યો હતો, એ હું કબૂલ કરું છું. પણ એણે બનાવટી નંબરની ટેકસી રાખેલી છે અથવા તો એની પાસે રિવોલ્વર છે, એવું કાંઈ હું જાણતો નહોતો.’

‘સોગંદ પર તું એમ કહે છે ?’

‘હા, સાહેબ, મારા ઇશ્વરના સોગંદ. ટેકસીમાં બેસતાં પહેલાં મને એણે એટલું જ કહ્યું કે-મારી ટેકસી બોરીવલીવાળો એક શરીફ-બદમાશ શેઠ લઈ ગયો છે. માટે મહેરબાની કરીને મને ત્યાં લઈ જા. હું તે ઉપરથી તેને એક ધંધાદારી ખિરદાર તરીકે બેસાડીને લાવ્યો.’

‘વારૂ’ તું એમ પુરવાર કરી શકશે કે, તને ત્યારે આ આદમી રમજી બોલાવવા આવ્યો ત્યારે તું ટેકસી-રોડ ઉપર હતો ?’ અથવા તો, તરતનો જ કોઈ બાકુતને તું ઉતારી લાવ્યો હતો ?’

ગંગાદીને વિચાર કરીને કહ્યું : ‘હા. સાહેબ. મને એ પહેલાં વાલકેશ્વરના એક બગલાનું બાકુ મળેલું હતું. ત્યાં મેં જે બાકુતને ઊડાડ્યો હતા તે બગલો હું ખતાવી શકું તેમ હતું. હું તો પ્રમાણિક

આદમી છું, સાહેબ. મને રમજી સાથે કાંઈ જાતની દોસ્તી નથી.’

‘કેમ, રમજી તારો હવે શો બચાવ છે? આ ગંગાદીન મને બાલકેશ્વરવાળા ભાકુત પાસે જો એમ કહેવરાવશે કે, તેની ટેકસી તેણે ભાડે કરેલી હતી; તો એ પ્રમાણિક માણસ છે એવું પુરવાર થશે અને એને તે’ હાથથી રોક્યો હતો એમ કંરશે.’

‘મારો અને એનો કેસ આપ ભલે જીદો પાડો. મને વાંધો નથી. એની જિંદગી હું કાંઈ બગાડવા માગતો નથી. એણે તો મારા ઉપર ઉપકાર કરેલો છે. હું એને મારા સાથીદાર તરીકે કહેતો પણ નથી. પરંતુ મારો બચાવ તો એ જ છે કે એ ‘અરુણ-કુંજ’વાળો જીવાન જ ‘શરીફ-બદમાશ’ છે. એણે મારી ટેકસીનો નખર બદલેલો.’ રમજી બોલ્યો.

‘એ દલીલ બિલ્કુલ ચાલી શકે તેમ નથી. એને શરીફ-બદમાશ ઠરાવવામાં તું તારી સજા બિલ્કુલ ઓછી કરાવી શકશે નહીં અને ઉલ્ટું, કોર્ટ તેને તો છોડી મૂકશે. તું પ્રમાણિક આદમી હોવાનો કાંઈ પુરાવો આપી શકે તેમ છે?’

‘શી રીતે એ પુરાવો આપવો? કાંઈ બીજા સારા માણસોની ઓળખાણ જોઈતી હોય તો આપું, સાહેબ.’

‘એટલે કે, તું એવા કાંઈ ગૃહસ્થ-મિત્રોને ઓળખે છે કે, જેઓ તારા જામીન થઈ શકે?’

‘જામીન? જામીન પર મારો છૂટકારો કરી શકશે સાહેબ? હું એવી ઓળખાણ આપું; અને તે મેં બચાવવાળા શ્રીમંતોની! સાહેબ.’

‘જામીન પર તારો છૂટકારો એવી રીતે થઈ શકશે કે, ટેકસી અને બનાવટી નખર અમો હસ્તક રહેશે. તારા સંબંધી અમો વધુ તપાસ ચલાવવા માટે કેસ મુલતવી રાખીશું અને જો તું પછીથી નિર્દોષ દરશે તો તને સજા નહીં થાય.’

રમજીએ વિચાર કરી જોયો. અને કહ્યું: 'મારા જમીન એક બાઈ થઈ શકે તેમ છે.'

'બાઈ? એ તારા જેવા જ ધંધા કરનારાં સન્નારી છે કે ?'

'નહી', સાહેબ. શ્રીમંત છે. ખાનદાન છે. વાલકેશ્વરમાં અરવિંદ-કુંજમાં તેઓ રહે છે. તેમનું નામ કાલિન્દીબાઈ.'

ઈન્સ્પેક્ટરે પોતાની નોંધપોથીમાં એ નામ લખી લીધું અને રમજીને પૂછ્યું: 'એ બાઈ પાસે તું મારી સાથે આવી શકશે ? આ ગાંધીનના ભાડુતને પણ વાલકેશ્વર ખાતે પૂછપરછ કરવાની છે એટલે તેને યે સાથે લઈ લઈશ.'

'એ બાઈની પાસે તો, સાહેબ, એકદમ આપની સાથે જવું ઠીક નહીં. મોટા લોકોને ત્યાં એમ જવાથી તો એ લોકો ખીગ્નઈ જાય અને મારો હેતુ માર્યો જાય. એ બાઈના એક ભાઈ પણ છે. તેઓ યે કદાચ મારા જમીન થશે. પરંતુ તેઓ સાહેબ ક્યાં રહે છે, તે હું જાણતો નથી.'

'તો પછી તું જમીન કેવી રીતે આપી શકશે ?'

'સાહેબ, મારા ઉપર એક મહંદરખાની કરો. હું એમને ખગલે એક ચિટ્ટી લખી મોકલું તે આપ કાઈની સાથે પહોંચાડાવો, બાઈ તેમના બાઈને તે મોકલશે; અને પછી જમીન સંબંધી આપણે એમની સાથે વાત કરીશું, સાહેબ !'

ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત એક ચાલાક અમલદાર હતો. આ બધા સવાલો અને આ બધી વાતો તે એક જખરદરત ગાંડા હેતુથી કરતો હતો. એ હેતુ એવો હતો કે, બનાવટી ટેકરીના આ કેસની પાછળ કાંઈ બદમાશ-ટોળી રહેલી છે કે કેમ અને કાંઈ નવા આસામીઓનાં નામ રમજી આપે તો તેઓ સંબંધે તપાસ કરીને આ કેસમાંથી કાંઈ બેઠી રહત્ય નારવી શકાય છે કે કેમ ? પોતાના આ હેતુની સિદ્ધિ એણે આ ચિટ્ટી મોકલવામાં જોઈ અને તૈથી તેણે તેને ચિટ્ટી

લખવાનાં સાધનો આપ્યાં.

રમજીએ ચિટ્ટી લખી: ‘દયાળુ કાલિન્દીબાઈ, મને બોરીવલીની પોલિસ-ચોક્કાએ મારી ટેકસી બાબતમાં પકડવામાં આવ્યો છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મને જામીન પર છોડવા હા પાડે છે; મારે મહેરબાની કરીને ભુજંગીલાલભાઈને ખબર આપીને અહીં મોકલો. આપના મારા ઉપર ધણા ઉપકાર છે. એમાં આ એકનો વધારો કરીને મને બચાવવા દયા કરો. લી. રમજીખાન, ટેકસી-ડ્રાઈવર.’

ઈન્સ્પેક્ટરે આ ચિટ્ટી વાંચી અને પૂછ્યું: ‘આ બાઈના તારા ઉપર બહુ ઉપકાર થયેલા છે, એમ તું લખે છે. તે શું તને ને એ બાઈને લાંબા વખતની ઓળખાણ છે?’

‘સાહેબ, અવારનવાર તેઓ મારી ટેકસી ભાડે કરતાં રહે છે અને ઘણી વખત ભાડાના પૈસા ઉપરાંત એકાદ-બે રૂપીઆ હું ઉછીના માગું તો તે આપતાં રહે છે. આ જ ઉપકાર બીજું તો અમારે ગરીબ માણસોને તેમની સાથે શું લેવા-દેવા હોય!’

‘તું જીકું તો નથી બોલતો ને? બહુ વિચાર કરીને જવાબ દેજે; કારણ કે, આકુંતેકું વેતરી નાંખીશ તો પછી તને બચાવવાનો કે તારા જામીનને પંચાતમાંથી કાઢવાનો માર્ગ અમારી પાસે નહીં રહે.’

‘મારે શું કરવા જીકું બોલવું પડે? હું ગરીબ પ્રમાણિક આદમી છું, સાહેબ. મેં આજ મુઠ્ઠી કાઢ જાતનો ગુન્હો કર્યો નથી. આ વખતે જ હું આ બાબતમાં ફસાઈ પડ્યો છું.’

‘વારૂ રમાડાન્ટે કહ્યું: ‘હવે, ગંગાદીન, તને કાઢ આવી બાઈ જામીન તરીકે મળી શકે તેમ છે!’

‘સાહેબ, મારો જામીન તો ઇશ્વર છે. મને આ રમજીના જેવી કાંઈ ઓળખાણ નથી અને કાંઈ મારો ચાલુ ભાડુત મારો જામીન થાય એવો વિશ્વાસ નથી. મને ગરીબને આ હક્કપત્ર

રમનાર ડ્રાઇવરે નાહક આ કેસમાં સંડોવ્યો છે !’

‘પણ હું ક્યાં કહું છું કે તું મારી સાથે સામેલ હતો, બલા આદમી ?’ રમનુએ કહ્યું, મને છકકોપનને રમનારો આ માટે કહે છે ?’

‘એક વાર નહીં પણ સત્તરવાર કહું છું’ ગંગાદીને તકુકીને તેને જવાબ વાલ્યો, ‘બનાવટી નખર અને રિવાજ્વર વિષેના તારા ખુલાસા હું જ માની શકતો નથી તો આ સાહેબ કે મેજસ્ટ્રેટ માને શી રીતે? રાતની વખતે તું ચોરી-ચુટ કરતો હોયશ અને દિવસના ભાગમાં ડાહ્યો ડમરો ડ્રાઇવર બની જતો હોયશ—’

‘મ્હેં સંભાળીને બોલ્યું નહીં તો—’

ઇન્સ્પેક્ટરે અત્રે કહ્યું: ગંગાદીન ખોટું શું કહે છે ?’ તું ચોર, હુંટારો નથી એ સાબીત કરી આપવાનું છે. બાકી, એની જ સાક્ષી તારા વિરુદ્ધ જશે તો તને તે ભારે પડી જશે.’

‘સાહેબ, હું સાબીતીઓ આપું છું પણ આપ ક્યાં તે માનો છો? આ ચીટ્ટી તો મોકલાવો? પછી આપને સાબીતીઓ જરૂર મળશે.’ રમનુએ કહ્યું.

‘એમ ? હું તે મોકલવા બંદોબસ્ત કરું છું પણ તારે ચિટ્ટી લઇ જનારને ‘બસ’નું બાકું આપવું પડશે.’

રમનુએ હા પાડી અને ઇન્સ્પેક્ટરે ચિટ્ટી મોકલવાનો બંદોબસ્ત કર્યો.

૨૪

‘કાળો તમચો’

અનુપમા પ્રાતઃકાળમાં બિડીને ‘અરવિંદ-કુંજ’ના બગીચામાં ફરતી હતી તેવામાં એક છોકરો ચિટ્ટી લઇને આવ્યો; તેણે પૂછ્યું: કાલિન્દી શેઠાણી આપનું નામ ?’ અનુપમાએ ‘હા’ પાડી. તે ઉપરથી

છોકરાએ તેના હાથમાં ચિટ્ટી મૂકી. અનુપમા તે વાંચીને ઘડીભર વિચારમાં પડી ગઇ. રમજી ક્રાઇવરને અને આને શું લાગે વળગે? ભુજંગીલાલનો એ કાંઈ ઓળખીતો હોવો જોઈએ. ઠીક છે ટેલિફોનથી એ લોકોને નવે સરનામે ખબર આપું છું. આવો તેણે વિચાર કર્યો. છોકરાએ પૂછ્યું; ‘કાંઈ જવાબ?’

‘કહેજે કે, બંદોબસ્ત કરું છું’

‘જવાબ ના લખી આપો, શેકાણી? મને કહેશે કે, તે’ ચિટ્ટી નહીં પહોંચાડી હોય, મારા ચાર આના ખોટા ન થાય એટલા માટે કહ્યું છું.’

અનુપમાએ તેને થોભવ્યા અને અંદર જઈ તેણે એક કાગળના ટુકડામાં લખી આપ્યું: ‘બંદોબસ્ત કરીશું. ચિંતા ના કરીશ. -કાલિન્દી.’

ખહાર આવીને તેણે તે છોકરાને જવાબનો ટુકડો આપ્યો. છોકરો ખુશ થતો જતો રહ્યો. લાયખલા પર આવેલા આનંદ-ભુવન લોજના માલીકની પાસે રહેતા ટેલિફોનના યંત્રમાં ઘંટડીનો રજુકાર થયો. રિસિવર હાથમાં લઇ કાને માંડ્યું.

‘બેલાવ, તમે લાયખલાની આનંદ ભુવન લોજના માલીક છો ને?’ સ્લામેથી કહેવાયું; ‘તમારે ત્યાં રૂમ નં. ૧૦માં મિ. ભુજંગીલાલ રહે છે તેઓને ટેલિફોન પર બોલાવો. કહો કે, તમારાં એક સખંધીજન તમને ખાસ અગત્યના કામસર બોલાવે છે.’

માલીકે ભુજંગીલાલને બોલાવવા નોકરને મોકલ્યો. ચારેક મિનિટના અરસામાં તે આવી લાગ્યો. તેણે રિસિવર કાને માંડતાં ખબર પડી કે શા વારતે તેને બોલાવવામાં આવ્યો હતો. અનુપમાએ ટેલિફોન પર રમજીની ચિટ્ટી વાંચી ખતારી અને એક છોકરો તે આપી ગયે હોવાની તથા તેણે પોતે કાલિન્દીને નામે જવાબ લખી આપ્યાની વાત કહી. ‘ઠીક. હું બંદોબસ્ત કરું છું. આ ચિટ્ટી વિશે તે’ મને

ખબર આપી તે ઠીક જ કયું.’

ભુજગીલાલ ઉર્ફે બિહારી અડધા કલાકના અરસામાં બેારીવલીની પોલિસ ચોકીએ જઈ પહોંચ્યો ત્યારે ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત, ગંગાદીન સાથે વાલ્કેશ્વર પરના આસામીની તપાસ માટે ગયેલો જણાયો. એક પોલિસ-કોન્સ્ટેબલ ત્યાં પહોંચે ભરતો બેઠો હતો. રમજીના હાથમાં બેડીઓ નાંખેલી હતી. અધી હકીકત ભુજગીલાલને તેણે કહી. ભુજગીલાલે કટાણું મ્હોં કયું અને પોતાની નારાજી બતાવી. એ સિવાય તે એક પણ શબ્દ બોલ્યો નહીં અને એક ખુરશીમાં બેસી રહ્યો. પોલિસ-કોન્સ્ટેબલ આ બેની શી વાતચીત ચાલે છે સાંભળતો રહ્યો હોવાથી ચાલાક બિહારીએ પોતાના દિલનો કંથો જ ભેદ તેને આપ્યો નહીં.

કોન્સ્ટેબલે એક યુક્તિ કરી. પોતે ગેરહાજર છં, એવો દેખાવ કરે તો કદાચ તેઓ ખુલાસાથી વાતચીત કરશે, એમ ધારીને તે પોલિસ ચોકી બહાર જઈને બેઠો રહ્યો. બિહારીએ હાથની ઇશારતથી રમજીને પૂછયું; ‘પેલો ગોળો ક્યાં છે?’

રમજીએ ઇશારતથી જ અરુણ-કુંજ તરફ આંગળી કરી. ઇશારતથી બિહારીએ પૂછયું; ‘ગોળાની બાબતમાં અહીં કશું કહ્યું છે?’

રમજીએ ઇશારતથી જ જવાબ દીધો; ‘ના, મરી મંડિ’ તો બસે પણ એ તો ન જ કહ્યું.’

‘અસ. એ બાબત કહેતો જ નહીં, હું એ ગોળો મેળવીશ; તને બનીને પર છોડાવીશ. ચિંતા ના કરીશ. બિહારીએ ઇશારતથી કહ્યું અને પછી ખુરશીમાંથી ઊઠીને તે બહાર આવ્યો. પોલિસ કોન્સ્ટેબલ કે જે એક બાબતે બેઠો રહી ને છુપાઈને વાત સાંભળવા ઇચ્છતો હતો, તેની ધીલચાલ બિહારીથી છુપી રહી નહીં. તેણે હસીને તેની દરકાર કરી નહીં અને કોન્સ્ટેબલ સાથે પરચુરણ વાતો

કરવા માંડી. ખિહારી ઇંગ્લીશ સ્કુલ અને ઇંગ્લીશ હેટ પહેરીને આવ્યો હતો. અત્યારે એનો એક શુદ્ધ 'એન્ટલમેન' તરીકે ખૂબ મોખો પડતો હતો.

આશરે વીસેક મિનિટ વીતી ત્યાં તે એક ભાકુતી ટેકસીમાં ગંગાદાન અને ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત પાછા ફર્યા.

'હલ્લો, ઇન્સ્પેક્ટર ! આપ કેમ છો ? કંઈ ખૂબ જ મહત્વના કામે ગયા હતા કે શું ?' મને તમોએ લગભગ અર્ધો કલાક રાહ નેવરાતી ! ઇંગ્લાંડમાં આવી સ્થિતિ નથી, મારા સાહેબ ! 'ખિહારીએ વાતચીત શરૂ કરી અને પોતાનું 'વિઝિટિંગ-કાર્ડ' તેના હાથમાં મૂક્યું; ઇન્સ્પેક્ટરે તે વાંચ્યું, 'ભુજંગીલાલ શ્રીપદલાલ મહેતા મીલ-સ્ટોર્સ એન્ડ, મકાનોના કોન્ટ્રેક્ટર, શેર દલાલ અને કમિશન એન્ડ'.

'અહો ! આપ તો હાથેન વેપારી જેવા છો, મહાશય' રમાકાંત બોલ્યો : 'અને તે ઉપરાંત ઇંગ્લાંડ જઈ આવેલા પણ છો, એમ કે ?'

'હા છ. એક મહિના ઉપર જ હું પાછો ફર્યો છું.' આ બધાં કામકાજ હજી મેં શરૂ કર્યાં નથી. તેની શરૂઆત હવે એક-એ દિવસમાં કરવાનો છું. દરમ્યાન, આ માણસ સંબંધી મને અહીં બોલાવવામાં આવ્યો.'

'તમે તો એક મહિનાથી જ અહીં આવેલા છો, એટલે એને ક્યાંથી ઓળખો ?'

'વાત એમ છે, સાહેબ, કે એની ટેકસી અમો અવારનવાર ભાડે કરાવીએ છીએ. એટલે એનો અમને પરિચય થયેલો છે. હું એનો નતમીન થવા તૈયાર છું. એ ખિચારા ગરીબનું કંઈ કલ્યાણ થતું હશે તો હું તે કરી ખૂટીશ.'

'મારું એમ કહેવું છે કે, આ કેસ જ સહેલો છે. એની પાસેથી ટેકસી ખોટા નખરવાળી મળી-વખર પરવાને તમચો મળ્યો.'

અને લૂંટ કરવાના સ્થળે તે પકડાયો. ખસ. હવે એને હું સજા જ કરાવી દઉં એટલીવાર છે. જામીનમાં મારે શા વાસ્તે વધુ દિવસ ગુમાવવા ?’

‘પણ એનો ખયાલ આપે સાંભળ્યો ને ? કોઈ શ્રીકાંત નામની વ્યક્તિ ઉપર તે તો બધા આરોપ મૂકે છે !’

‘જુઓ, પોલિસ-કોર્ટનાં કામ છે. આ બદમાશને ખયાલ જ કરવો હશે તો તેની અનેક આગલી પાછલી હકીકતોમાં અમે ‘ઉતરીશું’ ઉપરાંત, તમો જેવાઓના સંબંધમાં પણ તપાસ થશે. દાખલા તરીકે, તમારાં બહેન—’

‘એમને આ કેસમાં શું લાગે વળગે ?’

‘આરોપીએ એમનું નામ દીધું છે. અમે એમને કોર્ટમાં બોલાવીશું.’

‘તે આવશે અને ચોક્કસ સાચી વાત તે જાણતી હશે તે કહેશે. હું તો માત્ર એટલું જાણું કે, આ આદમી તમારા કેસની મુદતે હાજર થાય તેટલા વાસ્તે તમને તેના જામીન જોઈએ છે. તો તે જામીન હું થઈશ.’

‘એટલે કે, એનાં કામકાજની અંદરખાતેથી વિગત સાથે તમો સંમત નથી એમ જ ને ?’

‘બેશક. ક્યાં એ અને ક્યાં હું ? એનાં કામકાજ વિષે બેશક મને કે મારી બહેનને કશી જ લેવા દેવા નથી !’

‘યા ને તે પ્રમાણિક છે કેમ એ વિષે તમે મત નથી દર્શાવતા ?’

‘અમને તો તે પ્રમાણિક લાગેલો અને ગરીબ માણસ હોવાથી અમે તેને અવારનવાર બે-પાંચ રૂપીઆ ઉછીના આપેલા, કે જે તેણે અમોને પાછા વાળેલા. આ સિવાય અમો કાંઈ ન જાણીએ. —જોકે એને ખયાલ કરવો હશે તો કોઈ વકીલની મદદ અપાવવાની વ્યવસ્થા કરી આપીશું.’

‘રમજી !’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું : ‘તું તો એમ કહેતો હતો ને કે, તું પ્રમાણિક છે તેની સાબિતી આ મિસ્ટર આપજે? એ તો તારા સંબંધી છૂટી પડે છે !’

‘પણ મારા જામીન થાય છે ને ? જામીન પર મને છૂટા કરો. પછી હું વકીલને મળીને વ્યવસ્થા કરીશ.’

બિહારી આ વખતે ઇન્સ્પેક્ટરને એક બાબત બોલાવીને ચોકી બહાર ગયો અને એની સાથે કેટલીક મસજીત કરવા માંડી.

‘આ કેસ માંડીવાળો, સાહેબ. એની જામિનગીરીના અને ખીજા બધા ખર્ચના તેમ જ આપને પડેલી તકલીફના એમ મળીને હું કુલે આપને ત્રણસો રૂપીઆ આપવા તૈયાર છું.’

‘એમ ન બને, મિસ્ટર ! આ કાંઈ દેશી રજવાડું નથી કે, એવી રીતના પૈસા ખાઈને અમે ‘ધર ભરવાનો’ વિચાર મુધ્ધાં કરીએ. જે કાંઈ થાય તે રીતસર જ થવું જોઈએ. મારે ‘અરજીકુંજ’ વાળાઓને પણ કાંઈ જવાબ આપવો તો જોઈશે જ ને ? કદાચ મેં પૈસા ખાધા, એમ તેઓ જાણે તો મહાપચ્ચાત થઈ પડે.’

‘પણ એ શ્રીકાંત જ બદમાશ છે, એમ હું આપને પુરવાર કરી આપું તો ?’

ઇન્સ્પેક્ટર આશ્ચર્યચકિત થતો તેના સ્થાને જોઈ રહ્યો, ખાદ બોલ્યો : ‘મને એના પુરાવા મળશે ત્યારે હું તેને ચે નહીં છોડું.’ તમે આ ફાઈવર પુરતી વાત કરો એના જામીન થતા હો તો ચાલો આપણે મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં જઈએ અને કાયદેસર વ્યવસ્થા કરી લઈએ.’

‘કોર્ટ બહાર કશું પતી શકે તેમ નથી ?’

‘ના બિલકુલ નહીં.’

‘ઠીક. ત્યારે આપ દરોક મિનિટ થોભો. હું મારા એક મિત્રને ત્યાંથી રૂપીઆ લઈ આપું છું, કેટલા જોઈશે ?’

‘સો રૂપીઆની જામિનગીરી ચાલશે. ગ્રુપવરના પોતાના પશુ હાથ મુચરકા અમે લાઇશું.’

બિહારી અને તે ત્યાંથી છૂટા પડ્યા. ઇન્સ્પેક્ટર ચોકીની અંદર ગયો અને રમજુને કહેવા લાગ્યો: ‘તારો જામીન તો જપ્ત રો છે ? મને લાંચ આપવા માગતો હતો ! મને તો લાગે છે કે, તારી સાથે તેને ખૂબ જ પરિચય છે અને તમારા લોકોની ટાળી રાતના વખતે કંઈ ગોરખધંધા કરતી હોવી જોઈએ.’

નહીં, સાહેબ, એવું કંઈ જ નથી. કોર્ટમાં કેસ ન જાય એટલા માટે એવા મોટા લોકો કદાચ આપ જેવા ઉદાર અમલદારોને કંઈ આપવા માગે તો તેમાં ખોટું શું છે ?—’

‘જા, જા, હવે, જાણે એમ બધે જ લાંચીઆઓ હશે એવું ધારી બેસે છે તે ન ચાલે. તને જામીન પર છોડ્યા પછી હું જાપીને બેસવાનો નથી. ચોગરદમ તપાસ ચલાવવાનો છું કે, તમે લોકોની કોઈ ટાળી છે કે નહીં ? એણે લાંચ આપવા માંગી તેથી જ સામીત થઈ ગયું કે, દાળમાં કંઈ કાળું છે.’

એ લોકો આ મુજબ વાતચીત કરતા હતા એટલામાં એક-એક પોલિસ-ચોકીના ઉપરામાં તદ્દન કાળાં કપડામાં સજ્જ થયેલો એક આકાર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એના હાથમાં એક તમચો હતો. એણે ઇન્સ્પેક્ટર તરફ ધરીને પડકાર કર્યો.

‘એક બાળુ દુર થઈ જાઓ, મિસ્ટર ! નહીં તો કાર કરી નાખીશ.’

‘તું કાણુ છે ? શું ધાંધલ કરવા માગે છે ?’

‘હું કાળો તમચો છું. હું જે ઇચ્છું છું તે કરું છું. આ કેદીઓને મારે છોડાવી જવા છે. મારા માર્ગમાંથી હટી જાઓ- નહીં તો, તમારા જાન જશે.’

‘કાન્સ્ટેબલ—’ ઇન્સ્પેક્ટરે ત્રાડ નાંખી અને પોતાની કમર

ઉપરના પટામાંથી તે તમચો બહાર કાઢવા તૈયાર થયો.

કાળા તમચાવાળા કાળા પોષાક ધારીએ તુર્ત જ તેની નજીક ધસી આવીને પોતાનો તમચો તેની છાતીપર ધર્યો. અને તેના હાથ ઉંચા કરાવ્યા. બાદ ઇન્સ્પેક્ટરના પટામાંથી તેણે રિવાલ્વર કાઢી લઈને કોન્સ્ટેબલ તરફ ધરી અને રમજી તથા ગંગાદીનને કહ્યું; 'ચાલો, જરૂરી કરો. બેસી જાઓ તમારી ટેકસીઓમાં રમજી ! તારી ટેકસી મારા માટે ખુલ્લી રાખ. 'ગ્રાઇવિંગ-સીટ' પર હું બેસીશ !'

'મિ. ભુજંગીલાલ !' ઇન્સ્પેક્ટર બોલ્યો.

'છદ્ ! મારું નામ તે નથી. મને કાળા તમચા તરીકે ઓળખો. મારાથી કરો અને મારા કામમાં આડે આવવાની બિલકુલ તકલીફ ના લ્યો, સમજ્યા ?'

રમજી આ વખતે બહાર ગયો. ગંગાદીન બહાર ના ગયો. 'કેમ, તું નથી જતો ?' કાળા આકારે તેને પૂછ્યું.

'નહી, સાહેબ. મને કોઈ ગુંડાઓ સામે કાંઈ જ સંબંધ નથી. હું અહીં જ રહીશ.' ગંગાદીને જવાબ દીધો.

'તારે જતું જ જોઈશિ. નહીં જાય તો હું તને મારી નાંખીશ.'

'જા, ભાઈ, જા, નાહક કમોતે મરી જવાની જરૂર નથી !' ઇન્સ્પેક્ટરે તેને કહ્યું અને વ્યંગમાં 'કાળા તમચા'ને પુછ્યું; 'તું કહેતો હોય તો હું પણ ટેકસીમાં ચઢી બેસું.'

'ઇન્સ્પેક્ટર ! અજ તો આ મસ્કરી માટે હું કાંઈ કહેતો નથી. ; પણ ફરી કોઈવાર મારી રપેટીમાં ચઢ્યા છે તો ત્યાં રાખજો, છવતા રહેવાના નહીં પામો. ચાલ. ગ્રાઇવર, તું આવે છે કે નહીં ?'

ગંગાદીને બહાર નીકળીને લોકોને ભેગા કરવા ખૂબો પાડવા માંડી;
‘ખૂન ! ખૂન ! મદદ ! મદદ !’

કાળા આકારને આ સાંભળીને ગુસ્સો ચઢ્યો, એણે ઇન્સ્પેક્ટરનો
જે તમચો પોતાના હાથમાં હતો તે ફેંડ્યો ગંગાદીન ઉપર !
બિચારા એ નિર્દોષ દૂધવરની પીઠમાં તે વાગ્યો અને ધાયલ થઇને
પોકાર કરતો તે ચોડીનાં પગથીયાં પર ગબડી પડ્યો !

પોતાના હાથમાંના બન્ને તમચા ઇન્સ્પેક્ટર અને કોન્સ્ટેબલ
તરફ ધરેલા રાખીને, તેઓને ચોડીમાં જ થોભેલા રહેવા હુકમ કરીને
આ બેદી કાળો આકાર ચોકી બહાર આવ્યો અને તેનાં પારણાં બધ
કરીને બહારથી સાંકળ લગાવીને રમજીની ટેકસીમાં બેસી ગયો.
એ વખતે કેટલાક રાહદારીઓ ત્યાં આવી લાગ્યા. તેઓને તમચાથી
દૂર ને દૂર થોભેલા રાખીને કાળો આકાર ટેકસીમાં બેસી ગયો.
રમજીને લઇને એ ટેકસી ત્યાંથી પસાર થઇ ગઇ.

૨૫

અરવિંદનું આશ્ચર્ય !

અગ્નિચાપ્યપિ પથ્યાનિ ચે વદન્તિ તૃણમિદં ।

તે એવં મુદ્દદઃ પ્રોક્તા અન્યે તુ નામધારકાઃ ॥

આવાથ^૧; જે કડી પસુ હિતકર વાત કહે તેજ સાચો મિત્ર :
પાકીના નામધારી મિત્ર માનવા.

જે ઓકરાને અનુપમાએ કાલિન્દીના નામથી રમજીને જવાબ
લખી આપ્યો હતો કે, ‘બદાબસ્ત કરીશું. ચિંતા ના કરીશ, તે
ઓકરો ‘અરવિંદ-કુન્જ’માંથી બહાર પડ્યો એટલે બંજલા બહાર
વાત કરતા બેભલા બે યુવકોમાંથી એકે તે ઓકરાને હાંક મારીને
બોમો રાખ્યો અને બીજા યુવકને તેણે કાનમાં કહ્યું; ‘જા, અંદર

જઘને તેને ખબર પડે નહીં તેમ તેની હીઠચાલ જો.' એ યુવક વાંદર ગયો.

બહાર રહેલ યુવક તે છોકરાને અર્ધો રૂપીઓ આપીને કહ્યું: 'દોસ્ત, એ ચિટ્ટી જોવા દે.'

'મને પાછી આપશો ને, મહેરબાન?'

'હા, હા,'

છોકરાએ ચિટ્ટી આપી. એમાંનું લખાણ વાંચીને યુવકે પૂછ્યું, 'તને જવાબ લખી આપનાર બાઈ જીવાન હતી કે આંધેડ ઉમ્મરની?'

'તદન જીવાન, સાહેબ! એ જ એ બગવાની શેઠણી હતી.'

એણે પોતાનું નામ તને 'કાલિન્દી' કહ્યું?'

'હા, સરકાર અને જીઓને જવાબ પણ એ સડીથી આપ્યો છે.'

'એ જવાબ કઈ ચિટ્ટીનો આપ્યો છે? કાણે એ ચિટ્ટી મોકલી હતી? તને આઠ આના એટલા વાસ્તે આપ્યા છે, દોસ્ત!'

'તમારી મહેરબાની, મારા શેઠ.' છોકરો ચાલાક અને મીઠા-બોલો હતો. તેણે બોરીવલીની પોલિસ-ચોકીના ઇન્સ્પેક્ટરે પોતાને ચિટ્ટી આપેલી હોવાનું કહ્યું અને તેમાં લખેલી વિગત કે જે તે છોકરાએ વાંચી હતી તે પણ કહી દીધી.

'આખાશ, દોસ્ત. લે આ તારી ચિટ્ટી' અને ઇન્સ્પેક્ટરને તું એ ચીઠ્ઠી આપે ત્યારે એક વાત કહેજે; 'શ્રીકાંત લાઘવે કહ્યું છે કે, ક્ષમિયવરને જમીન પર ના છોડશો. સમજ્યો; મેં શું કહ્યું!'

છોકરાએ ઇન્સ્પેક્ટરને કહેવાના શબ્દો બોલી બતાવ્યા, 'તને બરાબર યાદ રહેશે ને? લખી આપવાની જરૂર છે?'

'અરે: એમાં શું લખી આપવાનું હતું? એ પકડાયલા મડીઆ-ઓને જમીન પર ના છોડે એમ કહી દેવાનું! અને હું એ કહેવાનો.

બીજી એક સૂચના આપું, દોસ્ત, કોઈવાર તારે કોઈ મદદ

જોઈતી હોય તો બોરીવલીના ‘અરણ્ય-કુંજ’માં આવજો અને ત્યાં મારું નામ દહને મને બોલાવજો, હો ? મારું નામ યાદ રહ્યું ને ?’

‘હા. સાહેબ, શ્રીકાંતભાઈ!’ છોકરો આમ કહીને વિદાય થયો. શ્રીકાંત પરોઢીઆમાં બહીને અરવિંદને આખાયે કિસ્સાથી વાકેફ કરવા માતૃશ્રી કમળાદેવીની અનુપમા ઉપરની ખફગી જાહેર કરવા અને હવે કેવી રીતે બિહારી આદિ બદમાશોને ખુલ્લાં પાડવાં તે સંબંધી મસલત કરવા આવ્યો હતો. અરવિંદ બગલા બહાર ફરવા જતો હતો. બન્નેનો ભેટો થયો. તેઓની વાતચીતમાં પ્રથમ શ્રીકાંતે કાલિન્દી વિષે ઇશારો કર્યો. ‘રાતના તે શું અરવિંદ-કુંજમાં સૂતી નથી?’ તેણે પૂછ્યું.

‘કંઈક વખતથી હું જોઉં છું કે, તે ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં જાય છે અને ગમે તે વખતે પાછી ફરે છે. રાતના બે અને ત્રણ વાગે એ કોઈવાર આવે છે અને કોઈવાર તો રાતના અઢી મુઠ્ઠે સૂતી નથી. દાખલા તરીકે, ગઈ કાલ રાતની તે ક્યાંક ગયેલી છે તે હજી પાછી ફરી નથી.’ અરવિંદે કહ્યું.

‘ખાનદાન કુટુંબનાં સ્ત્રી-જનોને શોભે એવું આ વર્તન છે ખરું?’

‘બિલકુલ નહીં’ અરવિંદે બોલ્યો: ‘મિત્ર ! સ્નેહલગ્ન કરીને હું ખસ્તાયો છું એમ મને લાગે છે ! અનુપમાનો સ્વભાવ મને બિલકુલ અનુકૂળ નથી. અને એનો ખર્ચો અપાર છે. એનું વર્તન એની માની માફક જ સ્વચ્છંદ છે. ભુજંગીમામા સાથે તે બહુ વખત સિનેમાઓ જોવા નીકળી પડે છે. મને ભય રહે છે કે જો આમને આમ ચાલ્યા કરશે તો મને ધણો આર્થિક ફટકો પડશે.’

‘હું એ બાબતમાં જ કેટલીક ગંભીર વાતો તારી પાસે ફરવા આવ્યો છું. એક વરતુ ધ્યાનમાં રાખજો. તારું દિત એ જ મારી હૃદયેન્દ્ર છે. કદાપિ મારાં કોઈ વેણ તને કડવાં લાગે તો સમજજો કે, તે તારા દિતનાં છે માટે જ કડું છું. સાચો મિત્ર કડવી અને:

અગ્રિય વાત જ કહે. ખાફી, ખુશમતીઆ મિત્રો એવી વાતો નહીં કહેતાં ચાલતી ગાડીમાંજ ચઢી બેસે—'

અચાનક અત્રે શ્રીકાંત વાત કરતો અટકી ગયો અને ખાતરફ આંગળી ચીંધીને બોલ્યો: 'જો ને, અરવિંદ, અનુપમા પેલા ઓકરા સાથે શી વાતચીત કરે છે? એ ઓકરો કાણ છે?'

અરવિંદ ખાગમાં જવા તૈયાર થયો. શ્રીકાંતે તેનો હાથગ્રાહીને રોક્યો: 'સધુર! અનુપમાને જાણ થાય નહીં એની રીતે એક જાસસની પેઠે તારે આ ખાખત તપાસવાની છે. એની સાથે તું લગીરે ચડબઝટ કરીશ નહીં. જાણે કે, એના કશા જ વર્તનથી તું નારાજ નથી એવો દેખાય તારે કરવાનો છે. એનું કારણ એટલું જ કે જેના બીના પગ હોય તેની છાપ એ રીતે જ જરૂરીથી પડે, સમજ્યો? ...જો, જો.....એ ઓકરો એકલો જામો છે. અનુપમા અંદર મર્ઘ. આરતે થોભી જા. શું થાય છે, તે જો.....હં.....તે પાછી આવી. ઓકરાના હાથમાં એક ચિટ્ટી મૂકી. હવે તારે સાવધ રહેવાનું. ચૂપ-કાંદીથી તેને કશું જ માલુમ પડે નહીં તેમ, તે કોની સાથે વાતચીત કરે છે, શું વાતચીત કરે છે, ક્યાં જાય છે, એ તપાસ્યા કરવાનું! મિત્ર! તારા સંસારમાં હું અંગાર નાંખું છું, એમ તો આ મૂચના-ઓથી નથી લાગતું ને? મારે તને ઘણું ઘણું કહેવાનું છે, કાલિન્દીના હિદ્રો છે: તેના પુરાવા પણ છે...પણ હમણાં નહીં...પેલો ઓકરો ખહાર આવે છે ... ..

એ વખતે ઓકરો ખહાર આવ્યાથી અરવિંદને ખંગલામાં મોકલીને શ્રીકાંતે તે ઓકરા પાસેથી યુક્તિખંધ વાત કહાવી લીધી; એ બાદ તે જેવો ખંગલામાં પેસતો હતો તેવો જ અરવિંદ તેમાંથી ખહાર નીકળતો તેને સ્હામો મળ્યો. અરવિંદે કહ્યું.

જપ્તરહસ્ત કાવત્રું રચાતું જણાય છે. જીજ્ઞાસીઓ બાપ-ખલાની આનંદ જીવન જીજ્ઞાસામાં રહે છે. તેની રમતો નં. ૧૦ છે. 'કોઈ રમજી નામનો ટેકસી-ફ્રાઈર બેરીવલીની પોલિસ એકી પર

પકડાયો છે, તેના જમીન થવા માટે ભુજંગીમામાને તે ચોકીપર જવા અનુપમાએ ટેલિફોનમાં કહ્યું. અનુપમા ટેલિફોન કરતી હતી ત્યારે રહામેથી શા જવાખ અપાયા તે તો હું ન જ સાંભળી શકું. પણ તે જે કાંઈ બોલી તે તેના ખંડ બહારથી મેં સાંભળ્યું. અનુપાએ કાલિન્દીના નામથી એ ચિઠ્ઠીનો જવાખ પેલા છોકરા સાથે મોકલાવ્યો છે.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

‘હા. એ પણ તેણે ટેલિફોનમાં ભુજંગીમામાને કહ્યું : શ્રીકાંત ! એ ભુજંગીમામા બડો શયતાન લાગે છે ! ખાનદાન કુટુંબોમાં આવી જાતની આ એવ શી ? મને તો હવે હાડોહાડ ક્રોધ વ્યાપી ગયો છે.’ અરવિંદે પોતાનું હૃદય ખાલી કર્યું.

‘મિત્ર ! આનો જે યોગ્ય રસ્તો લેવાતો હશે તે જ આપણે લઈશું. દરમ્યાન, શાન્તિ ધારણ કરીને મારી સાથે ચાલ.’

‘ક્યાં ? શું આપણે ભાવખત્રાની આનંદ ભુવન લોજમાં જશું ?’

‘જરૂર પડશે તો ત્યાં પણ જઈશું. પરંતુ તે પહેલાં તો બોરીવલી ની ચોકીપર જઈએ. ત્યાંના ઇન્સ્પેક્ટર કને એ ગ્રાઉવરને પકડાવનાર હું જ છું. એનો કિસ્સો ‘અરુણકુંજ’ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. ઇન્સ્પેક્ટર ગ્રાઉવરને જમીન પર છોડવા માગે છે. મેં એને પેલા છોકરા સાથે ના કહેવરાવી છે. છતાં આપણે જાતે જઈશું તો તું પણ કેટલુંક અવનવું જાણી શકીશ.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

‘હું અનુપમાને કહેતો આવું કે બહાર જાઉં છું.’ અરવિંદે બોલ્યો :

‘એમાં એને શું કહેવાનું હોય ? મિત્ર ! તારા હૃદયમાં તારી પત્ની માટે પ્રેમક સુદર સ્થાન હોય એ હું કબૂલ કરું છું પણ તે અનુચિત પ્રકારનું ન હોવું જોઈએ. મને દુઃખ થાય છે કે, તારા જેવા ભદ્રા, ભોળા, અને સુખી યુવકના જીવનમાં...પણ, ના. ના. હું કશું બોલ્યા વિના તને બધું બતાવું એ હીક થઈ પડશે.’

‘શ્રીકાંત અને અરવિંદે માળીને ખપ્પર આપીને અરવિંદની મોટર ડ્રાઇવર પાસે બહાર કઢાવી અને તેમાં બેસીને તે બન્ને જણુ બોરીવલી તરફ જવા બિડડ્યા.

તેઓ જ્યારે ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે ચોકીને બહારથી સાંકળ હતી. ચોકીના પગથીઆમાં એક કાઠિયરની લાંચ પડેલી હતી અને લોકાલુ ટાળુ એકડું થયેલું હતું. અરવિંદની મોટર જ્યાં ચોકી આગળ આવીને બામી રહી કે, પેલો ચિટ્ટીવાળો છોકરો તેમની પાસે દોડી આવ્યો: તેણે ઉતાવળે ઉતાવળે કાઠ બેઠી કાળા આકારની બયાનક ખૂનામરકાની હટકત શ્રીકાંતને કહી. શ્રીકાંતે તરત જ ગેટનાં પગથીઆં ચઢીને બારણાની સાંકળ ખોલી નાખી. ઇન્સ્પેક્ટર અને કોન્સ્ટેબલ તેમાંથી બહાર આવ્યા. શ્રીકાંતની સાથે અરવિંદ હતો તેને જોઈને ઇન્સ્પેક્ટર બોલ્યો: ‘હલ્લો, મારા કોલેજિઅન મિત્ર! તમારાં પગલાં ચઢીં ક્યાંથી? અને તે પણ મારા આ નવા મિત્ર સાથે?’

શ્રીકાંતે સમજ પાડી કે, ‘અરણ્યકુંજ’ એનો જ છે અને એને ગઘ કાલની રાતના બનાવ બંબથી ખમર કરવા જ હું ગયો હતો.

અને પેલો છોકરો ઇન્સ્પેક્ટર પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: ‘સાહેબ, આ ચિટ્ટીનો જવાબ. અને આ સાહેબે (શ્રીકાંત તરફ આંગળી ચીંધીને) વાદકેધરથાં મને કહેવાવડું હતું કે—એને ડ્રાઇવરને જામીન પર છોડશો નહીં!’

‘જામીન પર છોડતાં પહેલાં તો પેલો બદમાશ તેને છોડાવી ગયો! અને તે પણ ખૂન કરીને? એ પેલો ભુજંગીલાલ જ હોવો જોઈએ, એવો મને શક છે!’ ઇન્સ્પેક્ટર બોલ્યો.

‘ભુજંગીલાલ!’ અરવિંદ આશ્ચર્યથી બોલ્યો.

શ્રીકાંતે તેને અટકાવીને ઇન્સ્પેક્ટરને કહ્યું: ‘આ બાબતમાં આપણે નિરાંતે ફટકીક વાતો કરીશું; પણ જે આપનો ધરાદો એ

જુન'ગીલાણને રહેઠાણે જવાનો હોય તો ચાલો, આપણે મોટરમાં બેસીને જઇએ અને તેના વિષે તજવીજ કરીએ.'

‘એનું’ સરનામું તમે જાણો છો ? મારી સાથે એણે ખૂબ વાતો કરી પણ એ જ બાબત વિષે હું તેને પૂછવાનો હતો તે બૂઝી ગયો અને એણે તો એ બાબત સંભારી પણ નહીં !’

‘એનું’ કારણ એક જ છે. સરનામું પળે પળે બદલાય છે ! હું તેનાં ત્રણ સરનામાં જાણું છું. પણ આપણે તો એના છેલ્લા સરનામાના સ્થળે જઇએ છીએ.’

ઇન્સ્પેક્ટરે કોન્ટેબલને સૂચના આપી કે, ટેલીફોન કરી મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે ખબર આપીને ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરને અને આવવા કહે અને હું બદમાશને પકડવા ગયો છું એમ ખબર આપ.’ એ બાદ તે મોટરમાં બેસી ગયો. અરવિંદ અને શ્રીકાંત પણ તેની સાથે બેસી ગયા. અચાનક જ શ્રીકાંતને એક વાત યાદ આવી. તેથી પેલા ચાલાક છોકરાને ઇશ્વરતથી પોતાની પાસે બોલાવીને તેણે પૂછ્યું : ‘તાંડે નામ શું ?’

‘વનો.’ તે છોકરાએ કહ્યું.

‘વના, તેં અરણ્ય-કુંજ દીઠો છે ને ? ત્યાં જઇને લવંગિકા-બાઇને કહે જે કે, શ્રીકાંતભાઈ સાથે અરવિંદભાઈ અહીં આવ્યા હતા એકાદ કલાકમાં બન્ને જણ પાછા આવશે. દરમ્યાન, પેલી લાકડાની પેટી તાળાકુચીમાં રાખજો.’

‘છોકરો ‘વારુ’ એમ કરીને ત્યાંથી દોડી ગયો. મોટર ચાલુ થઇ

લોજવાળા પર આકૃત !

બહો દુર્જન સંસર્ગાદ્ માનહાનિ પદે પદે ।

પાવકો લોહસંગેન મુદ્રરૈરમિહન્યતે ॥

ભાવાર્થ : દુર્જન મનુષ્યનો સંગ કરવાથી પગલે પગલે માનહાનિ થાય છે. લોખંડની સોખત કરવાથી અગ્નિને પણ લુહારના હથોડાનો માર ખાવો પડે છે !

ભાવખલા ખાતે આનંદ ભુવન લોજમાં જતાં નં. ૧૦ કે ૬ ની ખોલીઓમાં રહેનારાં બહાર ગયાં છે એવી ખબર મળતાં ઇન્સ્પેક્ટરે લોજવાળાને તે ખોલીઓ ઉઘાડવા કહ્યું. લોજવાળાએ વારંટ માગ્યું. ઇન્સ્પેક્ટર ચીડાયો. પણ શ્રીકાંતે તેને ખાનુએ લઇ જઈને સૂચવ્યું. ‘હું બિનસત્તાવાર રીતે જઈને એ ખોલીમાં શું છે તે આપને કહી આપું તો ?’

‘પણ જશો શી રીતે ?’

‘પાછલી બારીએથી !’ તેણે ઉમેર્યું : આપ પોલિસ-અમલદાર રહ્યા એટલે કાયદા વિરૂધ્ધ કાંઈ ના કરી શકો. પણ અમે ખાનગી માણસો—’

‘હં...હં...ડીટકિટવો એમ જ કરે છે ! પણ સત્તાવાર રીતે આ બાબતની તમારી હીલચાલની મને કંઈ જ જાણ નથી. એ ‘ખાનમાં રાખજો !’ ઇન્સ્પેક્ટર આમ કહીને હસ્યો.

એશક, એશક. આપને કાંઈ પીઠ પાછળ આંખ છે કે, તે વડે આપ દેખી શકો !’ શ્રીકાંતે રસુજ કરી અને તે ત્યાંથી વિદાય થયો.

ઇન્સ્પેક્ટરે લોજના માલીકને કહ્યું : ‘એ મિસ્ટરને મેં વારંટ લેવા મોકલ્યો છે. ત્યાં સુધી મારે નક્કમો અહીં વખત મુલાવવો પડશે ! તમે લોકો શકમંદ આસામીઓને અહીં રાખો છો શું કરવા ?’

‘સાહેબ, મને ખબર નહોતી કે, એ શકદાર આસામી હશે.’

‘પણ એની રૂમમાં મવાલીઓ એકઠા નહોતા થતા ?’ ઇન્સ્પેક્ટરે અનુમાન કરીને જ સવાલ કર્યો.

‘એની રૂમમાં તો એની એક સાથીદાર બાઈ પણ હતી; અને બીજા ચાર-પાંચ જણ એની પાસે આવતા; પણ તેઓ કાંઈ મવાલીઓ જેવા ન હતા !’

‘બાઈ હતી ? એ કેવી હતી ?’

‘ઉંમર આશરે ૩૫ થી ૪૦ વર્ષ. શરીરે ગોરી. આંખ સ્હેજ બાડી. નહીં જડું કે નહીં પાતળું એવું શરીર—’

‘એનું નામ કાલિન્દી બાઈ હતું ?’ ઇન્સ્પેક્ટરે અધવચ પૂછ્યું.

‘હા. એજ નામ. નં. ૬ માં એ રહેતી હતી અને નં. ૧૦ માં આ મિ. ભુજંગીલાલ રહેતા હતા. તેઓ ગઈ કાલે જ આ લોજમાં રહેવા આવ્યા હતા—’

‘અને આજે અત્યારે તેઓ અહીં નથી, એમને ? તેઓમાંનું કોઈ પણ અહીં નથી ને ?’

‘ના. સાહેબ, અર્ધા કલાક પર બાઈ અને બીજાઓ અહીંથી બહાર ગયા છે; અને ભુજંગીલાલનો તેમના ઉપર એક ટેલીફોન આવવાથી બહાર ગયા છે. હું ધાંદું છું કે તેઓ થોડાક જ અરસામાં આવી લાગશે !’

‘મારે અને તમારે એક હજાર રૂપીઆની શરત ને એ અહીં આવે તો ! એણે બેરીવક્ષીની પોલિસ ચોકડીએ ખૂન કયું છે અને તે પણ પોલિસના માણસોનો રંગડ કરીને ? એવો આદમી અહીં પાછો ફરે ખરો કે ? અને તે ચે પોલિસ અમલદાર પાસે પકડાવા માટે ?’

‘શું એ ખૂની છે ? ત્યારે તો સાહેબ, આપ એની રૂમો બંદે

તપાસો. હું તો હવે એવા આદમીઓને ફરીથી એ રૂમોમાં દાખલ નહીં કરું.’

‘તમારી વાત તમે જાણો. તમે વારંટ માગ્યું છે એટલે મેં તે મંગાવ્યું છે અને તે પછી એ એકત્રી જ એ રૂમો નહીં પણ આખી યે લોજની તમામ રૂમો હું શકે ઉપરથી તપાસવાનો છું.’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું અને ખભા હલાવીને ઉમેયું: ‘કામ તો કાયદેસર જ થવું જોઈએ ને? કાયદાપ્રિય માણસો આગળ કાંઈ બિનકાયદેસર વર્તન થઈ શકે ખરું? !’

ઇન્સ્પેક્ટરની આ ટકેારથી અને લોજની ખર્ચી રૂમો તપાસવાની તેણે કહેલી વાતથી લોજનો માલીક મુંઝાયો અને તેણે કરગરી પડીને ઇન્સ્પેક્ટરને વિનંતિ કરી કે, મારી જૂઝ માફ કરો. એ ખૂની છે એવું હું નહોતો જાણતો. એનાં કાગળીઆમાં નાહક મારે સંડોવાવું પડશે તો મુશ્કેલી ઊભી થશે. આપ એની રૂમો તપાસવા પધારો.’

લોજનો માલીક ગલ્લા ઉપરથી કિતરો અને ચાવીઓ હાથમાં લઈને લોજની રૂમો નં. ૧૦ અને ૯ આગળ જવા લાગ્યો. ‘થોભો’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું: ‘મારો માણસ પાછો ફરશે તે પછી જ હવે તો હું જઈશ-તે પહેલાં નહીં.’

એ જ વખતે શ્રીકાંત આવી પહોંચ્યો. તેના મ્હોં ઉપર ખુશાલીનાં ચિહ્ન હતાં. ‘વારંટ લાગ્યા?’ ઇન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

અત્રે લોજવાળો ખોલ્યો: ‘મારે વારંટ નથી જોવું, સાહેબ. હું આપને એ રૂમ બતાવું છું. પછી શો વાંધો છે? મારી જૂઝ થઈ કે, મેં વારંટ સંભાળ્યું.’

ઇન્સ્પેક્ટરે શ્રીકાંતને ચૂપ રહેવા ઈશારત કરી અને તેઓ સૌ એ બે ખોલીઓ તપાસવા ગયા. એમાંની ૯ નંબરની ખોલીમાં શું હતું? ગંજાકાં અને સિગારેટાનાં ખોખાં! એ સિવાય એમાં કશો જ સામાન નહોતો. નં. ૧૦ ની ખોલીમાં બે બેગ હતી. અને ખીટી

પ્રારંભના પાસા

પર એક-એ કોટ ખમીસ વગેરે ટાંગેલા હતાં. એ બેગો તપાસવામાં આવતાં તેમાં વેષાંતરનાં સાધનો હતાં ! જુદા જુદા પોષાકો હતા. અને વિવિધ પ્રકારના વેષના ફોટાઓ હતા !

એ ફોટાઓમાં અરવિંદે કેટલાક એવા ફોટાઓ ઓળખ્યા કે, જે જુજંગીમામાએ તેને કાશ્મીરમાં ખતાવ્યા હતા અને જે સંખધી એવું કહ્યું હતું કે-મને તો વેષાંતરોમાં ફોટા પડાવવાનો શોખ છે ! અરવિંદે આ ફોટાઓ સંખધી કાંઈ ટીકા કરી નહીં.

ઈન્સ્પેક્ટરે લોજના માલીકને કહ્યું : ‘આ બધાં સાધન કોઈ સારા આસામી રાખે ખરા કે ? આ સાધનો તમે મને જોવા દેતા નહોતા; ખરું કે ?’

‘અજાણપણમાં જે કાંઈ ગુંહો થાય તે ઈશ્વર પણ માફ કરે છે એટલે--’

‘ચિંતા નહીં, મિસ્ટર,’ શ્રીકાંતે કહ્યું : ‘આ કોટનાં ખિરસાં તપાસ્યાં કે, સાહેબ ? હું ધારું છું કે, એમાં આ વેષમાં આણેલો કંઈ માલમલીદો હશે !’

ઈન્સ્પેક્ટરે એક સફેદ કોટના ખિરસામાં હાથ નાંખ્યો તો તેમાંથી એક એવો ફોટો મળી આવ્યો કે, જે જોતાં જ ઈન્સ્પેક્ટર ચમક્યો. એમાં પેલા ટેક્સી-ડ્રાઈવર રમજુનો અને જુજંગીનો ફોટો હતો. ઉપરાંત તેઓના સાથીદાર અને એક બાઈનો ચે ફોટો હતો ! સૌ જુગાર રમતાં હતાં અને એ હાલતમાં આ ફોટો પાડેલો હતો !

‘મિ. શ્રીકાંત !’ ઈન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું : ‘આ ફોટામાંના ટેક્સી-ડ્રાઈવરને આપે ઓળખ્યો ? ગઈ કાલે રાતે આપે જોને પકડાવ્યો હતો તે જ આ છે ને ?’

‘હા, સાહેબ, આ એમનો ઉપરી જુજંગીલાલ છે અને આ બાઈ--’ શ્રીકાંતે અરવિંદ તરફ જોયું.

અરવિંદનો ચહેરો આકળવિકળ થઈ ગયો હતો ! જે નવેસને

પોતે પરણી લાવ્યો હતો, તેની માતા જુગારી! તેનો મામે જુગારી! ઉપરાંત ખૂની! અને લુંટારાઓ સાથે લળનારો! ઓહ! એ કેવી લાંચનની વાત હતી? જો ઇન્સ્પેક્ટર જાણે કે, આ તો એની સાસુ છે, તો કેવી દેડ ફજેતી થાય? અહીં લોજમાં એ વાતની જાણ થાય તો કેવું નિન્દા-પ્રકરણ ખુલ્લું થાય?

શ્રીકાંત અરવિંદના મનોભાવ જાણી ગયો. તેનો હાથ દાબીને તેણે તેના કાનમાં કહ્યું: 'હિમ્મત રાખ, મિત્ર! તું પોતે પાપી નથી, એ ખ્યાલમાં રાખજે. પાપીને જ પોલથી ડરવાનું હોય છે-પુન્ય-શાલીને નહીં.'

'આ ફોટો ઘણો જ અગત્યનો છે. તે મારે હાથ આવ્યો એટલે હવે ખુનીના સાથીદારોના ચહેરાઓ જોધને તેઓને જલ્દીથી પકડી શકશે.' ઇન્સ્પેક્ટરે લોજના માલીકને કહ્યું: 'આ વસ્તુઓ હું પંચક્યાસ કરીને ઝડપીમાં લેવા માગું છું. પંચનાં માણસોને ખોલાવો.'

'સાહેબ, એમ કરવું જ પડશે?' લોજના માલીકે પૂછ્યું.

'એ તમારા લાભમાં છે. અહીંની વસ્તુઓ અમે પંચક્યાસ કરીને લઈ જઈશું એટલે એમાંના માલની જોખમદારી તમારી રહેશે નહીં અને રૂમ ખાલી થતાં તમે ખીજાને આપી શકશો.'

લોજના માલીકને આ સૂચના રૂચી. તે પંચના માણસોને ખોલાવવા ગયો. રૂમમાં ફક્ત અરવિંદ, શ્રીકાંત અને ઇન્સ્પેક્ટર રૂમાકાંત રહ્યા. 'મિત્રો,' શ્રીકાંતે કહ્યું: 'હવે હું એક નવો બેદ તમારી આગળ ખોલું છું. તે ચોંકાવનારો છે. આ ફોટો મેં ન્યુ યોર્કે લોજ નં. ૧૩ ની સામેની એક ચાલીની એક રૂમમાંથી પાડેલો છે!'

'તમે તે પાડેલો છે?' ઇન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

'ત્યારે આ કોઈ ખનાવરી ફોટો નથી અને ક્લિન્ડી તથા જુનગીલાલ કોઈ બદમાશ ટોળીમાં સામેલ છે, એમ જ સાબિત

ચાય છે ને ?' અરવિંદે પૂછ્યું.

‘હા.’ શ્રીકાંતે કહ્યું અને એ બાદ તેણે ટૂંકમાં આ ફોટો કેવી રીતે પાડેલો તથા તે બાદ પોતાની ઉપર શી શી મુશીબતો વીતી હતી તે કહી સંભળાવીને ઉમેર્યું: ‘મને મારી ચાલીના ભૈયાએ કહ્યું કે, એક ગૃહસ્થ જેવો આસામી મારી ચિટ્ટીથી મારી રૂમમાં ગયેલો. એ ઉપરથી મને શક ઉપજ્યો હતો કે—તે ભુજંગી જ હોવા જોઈએ. હું તેથી જ હમણાં થોડીક મિનિટ અગાઉ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની રજા લઈને લોજના પાછળના ભાગમાં આવ્યો. પાછલી બારીએથી બોલીમાં દાખલ થયો અને ખીંટી ઉપર આ સફેદ કાટ ટાંગેલો જોઈને તેના ખિસ્સાં તપાસ્યાં તો આ ફોટો તેમાં મેં દીઠો! તે ઝાળખ્યો અને તરત જ હું પાછો ફરીને તમારી પાસે આવ્યો. મારો ઇરાદો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પોતે જ આ જીએ તે હતો અને આખરે તે ઇરાદો પાર પડ્યો છો!’

‘તો આ ફોટો પંચક્યાસમાં દાખલ નહીં કરીએ.’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

‘એ જ ઠીક વિચાર છે. બદમાશોનું એક રહેઠાણ વરલી ખાતે છે. તે એક ભેદી મકાન છે. અત્યારે કદાચ તેઓ ત્યાં હશે. આપણે ત્યાં જઈને તેમને પકડીએ અને આ કેસનું સર્વ માન આપને મળે એમ હું ઇચ્છું છું.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

ઇન્સ્પેક્ટરે ફોટોગ્રાફ ખિસ્સામાં મૂકી દીધો.

થોડીક જ વારમાં લોજવાળો ગભરાતો ગભરાતો ઇન્સ્પેક્ટર પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: ‘સાહેબ, મને તો સમજતું નથી કે, શું કરવું? મને ટેલીફનમાં કોઈ કાળા તમંજાએ ધમકી આપી છે કે, જો પંદર મિનિટના અરસામાં નં. ૧૮ ની રૂમમાંની એકેકે એક ચીજ મારી લોજ બહાર જમણી બાજુએ આવેલી ગલીમાં લઈને હું જીઓ નહીં રહું તો હું જ્યાં હોઈશ ત્યાં મારું ખૂન થશે! હવે શું

કરવું, સાહેબ ? મને તો આ પાપી લોકોના છાંટા ઊડ્યા અને મારો જીવ જવાનો વખત આવ્યો !’

શ્રીકાંતે કહ્યું : ‘તમારે બિલકુલ બંદીવાની જરૂર નથી. બધી વસ્તુઓવાળી બેઠે બેગો અમે તમને આપીએ છીએ. તમે તે લઈને ઊભા રહો. જે લેવા આવશે તેને અમે પકડી લઈશું.’

‘પણ મિસ્ટર ! હું ના ઊભો રહું. તમે ઊભા રહોને ?’

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું : ‘તમારી લોજના એક નોકરને ઊભો રાખો. અમે તે ગલીમાં છૂપાઈ રહીએ છીએ.’

લોજવાળો નોકરને તૈયાર કરવા ગયો. દરમ્યાન એ બેગોની અંદર જુનાં ચીથરાં વગેરે ભરીને ઈન્સ્પેક્ટરે તે સજ્જત વાસી દીધી અને જે ચીજો તે બેગોમાંથી નીકળી હતી તેની એક ગાંસડી એક કપડામાં બાંધી દઈને અરવિંદને આપી અને કહ્યું : ‘તમે સાહેબ આ ગાંસડી સાથે અહીંથી જતા રહો.’

શ્રીકાંતે અરવિંદની પસંદગી આ કામ માટે ઉચિત ન ગણી. એ ગર્જાશ્રીમતે કદાપિ પા શેર જેટલું ચે વજન કદાપિ ઉંચક્યું ન હોવાથી એને ત્રાસ આપવો નિરથક હતો. એ પોત્તકી એણે પોતાની ખાસે રાખવા ઇરાવ્યું; અને અરવિંદને લોજમાં જ બેસી રહેવા સૂચવ્યું.

એક નોકર સાથે લોજવાળો આવી પહોંચ્યો. ‘ચાલો, હવે ટીલ કરવાની જરૂર નથી.’ આમ કહીને બે બેગ નોકરના હાથમાં આપીને ઈન્સ્પેક્ટર લોજ બહાર નીકળ્યો. ગલીમાં જઈને એક ઓટલાની ઓથે તે બંને જણ છૂપાઈ રહ્યા અને નોકરને બેગ સાથે ગલીને નાકે તેઓએ ઊભો રાખ્યો.

થોડીક જ મિનિટો વીતી અને એક ટેકસી તે ગલીમાં દાખલ થઈ. નોકર કે જે બેગ ગાલીને ઊભો હતો તેના હાથમાંથી એક કાળા વસ્ત્રવાળા હાથે બેગો ઝુટવી લીધી. અને નોકરને તમ્બો. બતાવીને

ટેકસીમાં જપ્પરદસ્તીથી બેસાડ્યો. બે જ ક્ષણ વીતીને ટેકસીમાંથી અવાળે સંભળાયા ‘ઉફ્! દગો!’

નોકરની સાથે કાંઈક વાતચીત થતી હોય એમ એ પછી માલુમ પડ્યું. શ્રીકાંત અને ઇન્સ્પેક્ટરને સળવળાટ થયો. રખેને નોકર આપણું છૂપું સ્થાન ખતાવી દેશે તો? પણ એ સવાલોના જવાબ તેમના મનમાં જ રહ્યા અને ટેકસી ઓટલા નજદીક આવીને ઊભી રહી. એમાંથી આંખે કાળી પટ્ટી ધારણ કરેલો એક ચહેરો દેખાયો. એ પછી કાળા વસ્ત્રવાળો અને કાળા તમચાવાળો હાથ દેખાયો અને કડક અવાળે કહેવામાં આવ્યું: ‘મિસ્ટર! એકદમ ઊભા થઈ જાઓ અને હાથ ઉંચા કરીને ટેકસીમાં દાખલ થઈ જાઓ—લગીર પણ આનાકાની કરી છે તો યાદ રાખજો કે, કાળો તમચો કોઈની દયા ખાતો નથી!’

ઇન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંત બન્નેને લાચારીથી ઊભા થવું પડ્યું. તેઓએ હાથ પણ લાચારીથી ઊંચા કર્યા. આ વખતે પેલી પોટકી જમીન પર પડેલી રહી. ઝડપથી એ કાળો આકાર ટેકસીમાંથી બહાર નીકળ્યો. પોટકી તેણે હસ્તગત કરી અને તમચો આ બન્ને તરફ ધરેલો રાખીને તેઓને ફરજિયાત ટેકસીમાં બેસાડ્યા. અંદર આ બદમાશના બીજા બે સાથીદારો આંખ પર કાળી પટ્ટી ધારણ કરીને હાથમાં તમચા સાથે બેઠેલા હતા.

કાળા આકારે પોટકી તપાસી અને હસીને કહ્યું: ‘વાહ! એક ઇન્સ્પેક્ટર અને શાહુકાર બેઉ જણ ચોર!! આપણી કહેવત પણ આજે કેવી સાચી ઠરી છે? હવે કોણ કહી શકે તેમ છે કે, ઉલ્ટા ચોર શાહુકારને દંડે છે! અથવા કોટવાલને દંડે છે? આજ તો બેઉને મેં મારી જ ચીજોના ચોર તરીકે પકડ્યા છે. આલો, મારી અદાલતમાં હું એનો ન્યાય કરીશ!’

‘ભુજંગીલાલ!’ — ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

‘એને હું ઓળખતો નથી. આ સેવક તો કાળો તમંચા તરીકે પ્રખ્યાત છે !’

‘પણ આ માલ ભુજંગીલાલનો છે !’

‘એ આદમી જેતું તમે નામ દો છો તેણે મારો માલ નહીં ચોર્યો હોય હોય તેની તમને શી ખાત્રી છે ? જાણ્યા વગર દોઢ હાપણુ હોળતા અટકો, મિસ્ટર !’ કાળો તમંચો આમ કહીને ટેકસી પર ચઢી ગયો, ટેકસી સડસડાટ ત્યાંથી ચાલુ થઈ ગઈ.

૨૭

બગલગત !

ભોરીવલીની પોલિસ ચોકીએથી કાળો તમંચો અને રમજી ક્રાઇવર ટેકસીમાં બેસીને ઉપડ્યા તે વરલી ખાતે ‘ડાક બંગલા’ આગળ આવી પહોંચ્યા. એ બંગલો તે જ ભૂતખાતું હતું કે ન્યાં શ્રીકાંતને અગાઉ ભોંયરામાં પૂરેલો અને ન્યાંથી તે છટકી ગયેલો. એ મકાન ખુલ્લું હતું. તેમાં કાલિન્દી અને બીજા સાથીદારો આવીને બેઠેલાં હતાં.

‘અહો ! તમે પણ અહીં આવી ગયાં ?’ કાળા તમંચાએ ખુશ થતાં પૂછ્યું.

‘અમે અગમચેતી વાપરી’ કાલિન્દીએ કહ્યું : ‘કંઈક નવો રંગ નામશે એવું તમારી ગેરહાજરીથી અમે કદપી લીધું અને તેથી એકની એક જગ્યાએ સતત રહેવું નિરર્થક અને નેપમકારક છે એમ માની લઇને અમે સાવચેતી ખાતર અહીં આવ્યાં !’

‘એ બહુ જ હાપણુ ભરેલો રસ્તો લીધો ! રમજીને હું પકડી લાવ્યો પણ હજી ગાળો હાથ નથી આવ્યો. બદમાશને પોતાનો સ્વાર્થ બહોલો લાવ્યો એટલે અમરણકુંજમાં જ એની રેવડી દાણાદાણુ થઈ

ગઈ! ગોળો હાલમાં ત્યાં છે! અને અરવિંદના મિત્ર શ્રીકાંતને હસ્તક છે !’

‘હે !’ કાલિન્દી બોલી: ‘એ શી રીતે બન્યું?’

રમણુએ આખીયે હકીકત વિગતવાર કહી સંભળાવી. કાલિન્દીએ ટીકા કરી: ‘ત્યારે તો ‘હાથનાં કર્યાં’ હૈયે વાઝ્યાં’ એવો ઘાટ તારા સંબંધમાં થયો. ટોળીની મદદ વિના એકલે હાથે તું કામ કરવા બળ્ય એનું ફળ આવી નાસીપાસીમાં જ મળે ને?’

રમણુએ કહ્યું: ‘મને એ બદલ ધણો પરતાવો થાય છે. હવે હું એકલો કામ નહીં કરું, એકલા અને અગણ્યા એક ગરીબ શ્રાધવરને મેં સાથીદાર બનાવ્યો તો તે બિચારાનું ખૂન કાળા તમંચાએ કયું.’

‘ખચિત જ તે ખૂન થયું જોઈતું હતું.’ કાળો તમંચો બોલ્યો: ‘ટોળીનાં માણસો ત્રાહિતની મદદ લે એ બને જ કેમ? ગોળાની હકીકત મારે તારી પાસેથી જાણવી હતી તેથી જ મેં તને જીવતો રાખ્યો છે—નહીં તો, તારૂં પશુ’... ‘મારૂં ખૂન ?!’ રમણુ પડે લાગતો બોલ્યો; ‘ના, ભાઈ સાહેબ ! મારૂં ખૂન ના કરશો. હું હવેથી તમારી સાથે જ અને તમે કહેશો તે રીતે કામ કરીશ.’

‘એમ કર્યાં વિના તારો છુટકો જ નથી. કારણ કે, જો તું અત્યારે એકલો બહાર નીકળી પડે તો પોલિસ તરત જ તને પકડી લે. કદાપિ તું બેવકા નીવડીને અમારી વાતો તમને કહી દે તો અમે તને ઠાર કરી નાંખીએ; એટલે તારી તો બેઉ બાજુએથી સાંડસામાં સપડાયલા સાપ જેવી જ સ્થિતિ થઈ ચૂકેલી છે !’ કાળા તમંચાએ કહ્યું.

‘અને છતાંયે હજી ગોળો મેળવવામાં એની જરૂરીઆત છે. મારે એને મારી નાંખવાનો વિચાર કરવો નહીં,’ કાલિન્દીએ કહ્યું.

અરણ્યકુંજમાંથી ગોળો આપણી ટોળીને હસ્તક અપાવવા તું

કબૂલ થાય છે કે, રમજુ ?' કાળા તમંચાએ પૂછ્યું.

‘હા. સરદાર. તમે કહેશો તો તમારી સાથે ચાલીશ અને એ મકાનના ખૂણેખૂણા શોધીને પણ ગોળા મેળવી આપીશ.’

‘વારૂ; સિવાય તારે મને એક લખાણ લખી આપવું પડશે; જેમાં હું કહું તેવું બધન તારે સ્વીકારવું જોઈશે.’

‘કેવું બધન ?’

‘સાંભળ, તારે મને લખી આપવું કે—’ ડ્રાઈવર ગંભીરતાથી જુન મારા કહેવાથી કાળા તમંચાએ ક્યું છે. એ મરનાર ડ્રાઈવરને અને મને અગત વેર હતું. હું તેના ખૂન માટે તલસતો હતો. કાળા તમંચાને મેં એ કામ કરવા કહ્યું અને તેની ટોળીમાં ભજોલા રહેવાની શરતે તેમ જ ટોળીનો બેદ કોઈને પણ નહીં કહેવાની શરતે કાળા તમંચાએ મારું કામ સારી આપ્યું.

હી. રમજુ ડ્રાઈવર.’

‘વાહ! લખાણ તો ઠીક ખુબીબધ નક્કી કર્યું.’ કાલિન્દી બોલી.

‘આ લખાણનું તમે શું કરશો ?’ રમજુએ કાળા તમંચાને પૂછ્યું.

‘હું શું કરીશ ? જેવકાઈ માનુમ પડતાં પોલિસને તે મોકલી આપીશ, એટલે, ન તો એમના પંજામાંથી તું છટકવાનો; ન તો મારા પંજામાંથી !’ કાળા તમંચાએ કહ્યું. રમજુએ લાચારીથી તે લખાણ લખી આપ્યું અને એ બદલ કેટલીક સૂચનાઓ આપીને કાળા તમંચો ત્યાંથી ગયો.

બોરીવલીની પોલિસ-ચોકી ઉપર ન્યારે મુબઈની મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસેથી ડેપુટી પોલિસ-કમિશનર અને ખીજા અમલદારો આવી લાગ્યા ત્યારે હુજંગીલાલ પણ ત્યાં આવી લાગ્યો. તેણે ત્યાં આવીને પેલા કોન્ટેબલને પૂછ્યું: ‘તારી સાથે જે ઇન્સ્પેક્ટર હતા તે ક્યાં ગયાં ? અને પેલો ડ્રાઈવર જેને માટે હું જામિનગીરીના

રૂપીયા લેવા ગયો હતો તે ક્યાં ગયો? આ બીજા ડ્રાઇવરનું ખૂન કોણે કયું? અને આ બધા અમલદારોને કેમ અને કોણે બોલાવ્યા?’

‘તમે અહીં? અને કેવી રીતે!’ કોન્સ્ટેબલ આશ્ચર્યચકિત થતો બોલ્યો: ‘શું તમે હમણાં કાળાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈને નહોતા આવ્યા? તમે તમને પોતાને ‘કાળા તમચા’ તરીકે નહોતા ઓળખાવતા? તમે આ ખૂનામરફી નહોતી કરી?’

‘પાગલ થઈ ગયો છે કે શું? જોગે કોઈ નિર્દોષ નાગરિકને નાહક ફસાવી મારતો? મને તો તમચો જાણતાં યે આવડતો નથી!’ ભુજંગીલાલે કહ્યું.

‘પણ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબને ચોખ્ખો શક હતો કે—’

‘તું ચોક્કસ પાગલ બની ગયેલો છે!’ આમ કહીને ભુજંગીલાલ અમલદારો પાસે ગયો અને બોલ્યો: ‘આશરે ૪૦ મિનિટ ઉપર મને રમજી નામના ડ્રાઇવરનો જામિન થવા માટે અહીં ટેલિફોનથી બોલાવવામાં આવ્યો હતો. રમજી માટુંગા ખાતે એક તબેલામાં ટેક્સી નં. બી. ૨૩૧૨ રાખે છે અને ભાડે ફેરવે છે. એના ઉપર ઈન્સ્પેક્ટર બનાવટી નંબર લગાડીને ટેક્સી ફેરવ્યાનો આરોપ ઘડ્યો હતો. એ કેસની તપાસ ચાલે તે દરમિયાન ડ્રાઇવરને જામીન પર છોડવાનું ઈન્સ્પેક્ટરે વચન આપ્યાથી મને બોલાવેલો. અમે બેચે પ્રાથમિક વાત કરી. માસ્ટરટેટની કોર્ટમાં અમે જનાર હતા. હું જામિનગીરીના રૂપીયા લેવા ગયો હતો અને અહીં પાછો ફરું છું ત્યારે આ કંટ્રાજનનક બનાવ જોઈું છું! મને સમજ પડતી નથી કે, એ ગરીબ-ડ્રાઇવરનું શું થયું?’

અત્રે કોન્સ્ટેબલે ડેપ્યુટી કમિશ્નરને કહ્યું: ‘આ મિસ્ટર ભુજંગીલાલ રૂપીયા લેવા ગયા તે પછી તરત જ એક કાળા વસ્ત્ર-વાળો અને આંખે કાળી પટી ધારણ કરનાર કોઈ બદમાશ અહીં આવ્યો હતો અને અમોને તમચો દેખાડી બળજબરીથી તેણે તે ટેક્સી ડ્રાઇવરને ટેક્સીમાં બેસી જવા કહ્યું. બીજા ડ્રાઇવરે તે બાબ-

તમાં આનાકાની કરી એટલે તેણે ગોળીખારથી તેને વીંધી નાંખ્યો અને પછી અમોને-ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત સાહેબને અને મને ચોક્કીમાં પૂરીને તે આસામી નહાસી ગયો. રમાકાન્ત સાહેબે તેને ચોક્કસ ઓળખ્યો હતો અને તે આ 'જેન્ટલમેન' જ હતા એમ તેમનું નામ દર્દને તેમણે તેને સંબોધન કરેલું—

‘અને એ બદમાશે શું કબૂલ કરેલું’ કે, મારું નામ તે જ તેનું નામ છે અને હું જ તે બદમાશ છું ?’ ભુજંગીલાલે અધવચ્ચ સવાલ કર્યો.

‘ના. તેણે પોતાને કાળા તમંચા તરીકે ઓળખાવ્યો હતો !’ કોન્સ્ટેબલે કહ્યું.

‘તો પછી, ડેપ્યુટી પોલીસ-કમિશ્નર સાહેબ, આ કોન્સ્ટેબલને શો અધિકાર છે કે, મારું નામ તે પુરાવા વિના અહીં રજુ કરે છે ? હું તો મીલરટોરનો વેપારી છું. ગરીબ અને સ્હેજ ઓળખાણ-વાળા પ્રમાણિક કૂંધવરના જમીન પર છૂટકારા માટે હું અહીં આવેલો અને એમાં મારા ઉપર જ આ કોન્સ્ટેબલ શક દોળી પાડે છે. એ ક્યાંનો ન્યાય છે ?’ ભુજંગીલાલે ફરિયાદ કરી.

ડેપ્યુટી પોલીસ-કમિશ્નરે કહ્યું : ‘ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત અહીં હાજર હોત તો તમામ ખુલાસો થયો હોત. પણ તમો જે કહો છો તે ઉપરથી, ખેસક, પુરાવા વિના તમોને એ બદમાશ તરીકે અમો કહી શકીએ નહીં. હાલ તુર્ત તમારું સરનામું આપીને તમે જઈ શકો છો. અમે તમોને ખબર આપીશું કે આ કેસમાં આગળ શી હકીકત બની.’

ભુજંગીલાલે એક કામળ પર પોતાનું સરનામું લખ્યું. એણે ભાયખલાના આનંદ ભુવન લોજની રૂમ નં. ૯ અને ૧૦ નું જ સરનામું તે કામળ ઉપર લખ્યું. કોન્સ્ટેબલ બોલ્યો :

ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત સાહેબ બીજા બે જેન્ટલમેન સાથે ધાણુંખરં

આ સરનામે જ ગયા છે, ટેલીફોનથી એ સ્થળે પૂછપરછ કરે સાહેબ ?

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે તેને હા પાડી અને જીજીલાલને કહ્યું: ‘આપ ફક્ત બે મિનિટ થોભશો ?’

‘ધણી જ ખુશીથી સાહેબ.’ તેણે મીઠા અવાજે બેરીકરાખથી જવાબ દીધો અને એક સિગારેટ-બોક્સ ખિસ્સામાંથી કાઢીને તેણે તે અમલદાર તરફ ધરી; બીજાઓ આગળ પણ ધરી: અને એ સૌની બેર આ રીતે આ ચાલાક માણસે પોતે એક સીધો સાદો સદ્ગૃહસ્થ છે એવી છાપ પાડી.

ટેલીફોનમાં કોન્ટેપ્લને જે વાત કહેવામાં આવી તેથી તે આભો ખતી ગયાં. તેને આનંદ-ભુવન લોજના માલીકે કહ્યું કે ‘કોન્ટેપ્લર રમાકાંત, એક સદ્ગૃહસ્થ નામે શ્રીકાંત તેમજ મારો એક નોકર-બે ત્રણને કાળો તમચો ધમકી આપીને તમચો દેખાડીને બળબળી-થી ટેક્સીમાં બેસાડીને લઈ ગયો છે !’

કોન્ટેપ્લે ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરને આ હકીકત કહી અને તે અમલદારે આશ્ચર્યચકિત થતાં ટેલીફોનનું રિસિવર હાથમાં લીધું.

૨૮

ટેલીફોનમાં ચેતવણી !

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે ટેલીફોનનું રિસિવર કાને માંડતા જ તેને કહેવામાં આવ્યું: ‘હું વાચખલાની આનંદ ભુવન લોજનો માલીક મુખલાલ અમથાલાલ અહીં રૂમ નં. ૬ અને ૧૦ માં મિ. રમાકાંત અને બીજા બે ગૃહસ્થ તપાસ કરતા હતા. તેઓની તપાસમાં અનેક વેપધારી ફાટાઓ નીકળ્યા અને રૂમ માંહેલાંઓ બદમાશો હોવાનો શક ઉપજ્યો. હું પચ્ચાસ માટે માણસો બોલાવવા ગયો ત્યારે કાળા તમચાએ મને ટેલીફોનમાં ધમકી આપી

કે, એ રૂમમાંનો સામાન લઇને ગલીને નાકે ઊભા રહો—નહીં તર ખૂન કરીશ! હું તો મોતની ધમકીથી ડર્યો. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની સલાહથી મેં મારા એક નોકરને સામાન સાથે મોકલ્યો. ઇન્સ્પેક્ટર અને એક ગૃહસ્થ ગલીમાં છુપાયા, અત્યાર સુધી તેઓ પાછા ફર્યા ન હતા એટલે ખીજા ગૃહસ્થાને ચિંતા થઈ. તેઓ ગલીએ જઈને જુએ છે તો કોઈ જ ન મળે! મારો નોકર પણ ત્યાં નથી કે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ અથવા ખીજા ગૃહસ્થ જેમનું નામ શ્રીકાંતભાઈ છે, તેઓ પણ નથી! અમોને આશ્ચર્ય થયું છે કે, તેઓ ક્યાં ગયા હશે? એક રાહદારી ખપ્પર આપે છે કે—કોઈ કાળો આકાર તેઓને તમચાની દમદારી દઇને ખળખળારીથી ટેક્સીમાં બેસાડીને ટેક્સી દોડવી ગયો છે!’

ઉધ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: તેઓને ચોક્કસ કાળો તમચો લઈ ગયો એની ખાત્રી થશે તો અમો તેની તપાસ કરીશું. દરમ્યાન નં. ૯ અને ૧૦ ની રૂમના માલીકો ક્યાં છે? તેઓને ટેલીફોન પર બોલાવો.’

‘એ રૂમો તો ભુજંગીલાલ નામના એક ગૃહસ્થે ભાડે રાખી હતી. પણ તે સહવારનો ખહાર ગયેલ છે અને તેણે આપ જે ચોક્કી પરથી બોલો છો, ત્યાં એક ખૂન કરેલું છે એમ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ કહેતા હતા, તેથી હવે હું તે ગૃહસ્થને તે રૂમોમાં પેસવા નહીં દેતાં તુર્ત જ પોલિસ પાસે પકડાવવા માગું છું.’ લોજના માલીકે ટેલીફોનમાં જવાબ આપ્યો.

‘ભુજંગીલાલ? અને તેઓ ખૂની? એ કેમ ખને? એ ગૃહસ્થ અહીં મારી સમક્ષ મોજુદ છે! તેમને અને કાળા તમચાને કશો સંખંધ જણાતો નથી કે જે કાળા તમચાએ અહીં ખૂન કર્યું હતું. પણ તેમની રૂમોમાંથી ખનાવટી વેષનાં સાધનો અને ફોટા નીકળ્યા હતા, એમ તમે કહ્યું ને?’

‘હા, સાહેબ. એ ચીજો વેપારી બદમાશો વાપરે છે, એવી હતી એ ચોક્કસ !’

‘વાર, હું યોગ્ય તજવીજ કરું છું.’ આમ કહીને ઇન્સ્પેક્ટરે રિસિવર, ટેલિફોન ચત્ર ઉપર ભરાવી દીધું અને ભુજંગીલાલને પૂછ્યું: ‘આપને એક બાબતમાં સલાહ કરવાનો રહે છે. આપ જે રૂમોમાં રહો છો તેમાંથી બનાવટી વેપનાં સાધનો અને જુદા જુદા વેપના ફેટા આપના સામાનમાંથી નીકળ્યા છે ! એ વિષે આપનો શો ખુલાસો છે ?’

‘એવી ચીજો હું રાખતો જ નથી. મારી રૂમમાંથી હું બહાર નીકળ્યો ત્યારે એ ચીજો ત્યાં હતી જ નહીં. કદાચ તે પાછળની બારીમાંથી કોઇક બદમાશ અથવા તો કાળો તમંચો એ ચીજો મૂકી ગયો હોય તો તે માટે કાંઈ હું જોખમદાર દરી શકું નહીં, મારી ગેરહાજરીમાં કાળો તમંચાએ આ કૃત્ય કર્યો શકે અને એક પ્રસંગ ઉપરથી ઉપજે છે.’ આમ કહીને તેણે પોતાના ખિસ્સામાંથી એક કાર્ડ કાઢ્યું. તે એક સામાન્ય કાર્ડ હતું તેની ઉપર કાળા તમંચાનું ચિત્ર કાટેલું હતું અને તેમાં ટાઈપરાઇટરથી ગુજરાતીમાં લખેલું હતું કે :

‘મિ’ ભુજંગીલાલ—ગમ કાલે રાતના તમોને મેં ચોપાટી ઉપર રોકીને તમારાં ખિસ્સાં તપાસ્યાં હતાં ત્યારે તમારું પાકીટ મને મળ્યું હતું. તેમાં તમારા સરનામાનું કાર્ડ હતું અને ફક્ત નવ આનાની રોકડ રકમ હતી ! તમોને મેં રૂ. ૧૪૦) આપવા કહેતાં તમે ગરીબ છો, એવું ખોટું બહાનું કાઢીને છટકી જવા માગતા હતા પણ તમોને મેં મોતની ધમકી આપતાં તમે એટલા રૂપીઆની એક હાથ-દસ્તતની ચીટ્ટી લખી આપી છે અને માણસ મોકલીને સહવારે તે રૂપીઆ લઈ જવા જણાવ્યું છે. હું આ ઉપરથી તમોને ચેતવણી આપું છું કે, આજે પરાયર ૯ વાગે એ રકમ તમો તૈયાર નહીં રાખો તો તમારા ઉપર એવી આફતો આવશે કે જેમાંથી તમે બચી

‘શકશે નહીં લી. કાળો તમચો’

ભુજંગીલાલે કહ્યું: ‘આ કાર્ડ હું સહવારે ૭ વાગે ઝાંક્યો ત્યારે મારા પારણાની અંદર પડેલું. મેં વિચાર કરી જોયને ૯ વાગ્યાં પહેલાં મારી રૂમમાંથી ગચ્છાંતિ કરવા ધારી. એ જ વખતે મારા ઉપર ટેલીફોન આવ્યાનું મને લાગના માલીકે કહેવરાવ્યું. મેં ટેલીફોનમાં વાત સાંભળી. અહીં ડ્રાઇવરના જમીન થવા વિષેની એ વાત હતી. હું તુર્ત જ આ તરફ આવ્યો. હવે આપ જ કહો, સાહેબ, કે મારી ગેરહાજરીમાં મારી રૂમમાંથી કોઇ શકમંદ ચીજો નીકળે તો તે, કાળો તમચાના આ કાર્ડ મુજબ, મારા ઉપર આક્રમક લાવવા માટે જ ખાસ મૂકવામાં આવેલી ન ગણાય?’

ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર આ બાબત ઉપર વિચાર કરતાં બોલ્યા: ‘ત્યારે તો અહીંની આક્રમક પશુ તે જદમશી તમોને ફસાવવા માટે ઊભી કરી હોવી જોઈએ!’

‘આખાદ આપે મારી જ શંકા જાહેર કરી ખતાવી!’ ભુજંગીલાલ બોલ્યા: ‘કોન્સ્ટેબલ ચોખ્ખું કહે છે કે, મારા અહીંથી જવા બાદ કાળો તમચો આવ્યો હતો અને ડ્રાઇવરને છોડાવી જતાં ખૂન કરી ગયો હતો. એ પછી તેણે આનંદ ભુવન લોજમાં-’

‘ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત અને એક યુવક નામે શ્રીકાંત એ બન્ને સાથે લોજના નોકર ઉપર પણ કદાચ એ કાળો તમચાએ કાંઈ પ્રપંચથી આક્રમક ગુમરી હોય!’ ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર અત્રે મોટેથી પણ એકલો જ વિચારયુક્ત દશામાં બોલવા લાગ્યો. પોતે કરેલા ખૂનની બાબતમાં તપાસ કરનાર પોલિસના અમલદારોને જિંદે પાટે ચઢાવવા માટે તેણે કાંઈક કારસ્થાન રચ્યું હોવું જોઈએ અને તેથી જ એ લોકોનો કાંઈ પતો નથી! પણ એક રાહદારીએ તેઓને બળજબરીથી કાળો આકાર મારફત ટેકસીમાં લઈ જવાતા દીક્ષ છે—’

‘કાનો પતો નથી, સાહેબ? કોણ આક્રમકમાં સપડાયું છે,

સાહેબ ?' ભુજંગીલાલે અત્રે સવાલ કર્યો.

‘તમે જાઓ, મીસ્ટર’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : ‘જરૂર પડતા હું તમોને બોલાવીશ. તમે તમારી લોજમાં તમારી રૂમોમાંની એકમાં જ રહેજો. બીજો ક્યાંયે હાલતુર્ત જતા નહીં.’ ભુજંગી બોલ્યો : ‘પણ લોજવાળો મને રૂમોમાં પેસવા નહીં દે તો ? આપ એક ચીઠ્ઠી લખી આપો !’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે લોજવાળા પર ચીઠ્ઠી લખી આપી, જે લઈને, ‘થેંકસ’ એમ કહીને ભુજંગીલાલ રવાના થયો.

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરને ભુજંગીલાલ અને કાળો તમચો જુદા જુદા છે એમ જ લાગ્યું. એ કાળો તમચોએ આ નિર્દોષ શહેરી પાસેથી નાણાં કઢાવવા માટે તેને હેરાન કરવા ખાતર જ અહીં અને લોજમાં ધાંધલ કર્યું હતું એમ જ લાગ્યું. પણ રમાકાંત અને શ્રીકાંતને ક્યાં લઈ જવામાં આવ્યા, એ વિષે તે ચિંતામાં પડ્યો. આખરે થોડીક ક્ષણના મનન પાદ આ બાબતનો વિચાર બંધ રાખીને તેણે ડ્રાર્બર ગંગાદીનની લાશનો પત્રકયાસ શરૂ કર્યો.

થોડીક મિનિટ વીતતામાં ટેલિફોનની ઘંટડીમાં રણકાર થયો. કોનસ્ટેબલે રિસિવર ઉઠાવ્યું : ‘કોણ છો તમે ?’ તેણે પૂછ્યું. જવાબ મળ્યો : ‘કાળો તમચો ! તમારી ગેટ પર જે અમલદાર હાજર હોય તેને મારો સંદેશો સાંભળવા કહો.’

કોનસ્ટેબલે ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરને રિસિવર આપ્યું. એ અમલદારને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે, તમે કોણ છો ? તેણે જવાબ દીધો કે—હું મુખ્યમનો ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર છું તેને કહેવામાં આવ્યું : ‘સાંભળી લ્યો. હું કાળો તમચો છું. જેની તમો શોધ કરો છો ! હું જાહેર ટેલિફોન-બોક્સમાંથી બોલું છું. તમારો એક ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત મારા તાબામાં કેદમાં છે. એ અમુક શરતો માનશે તો હું એને છૂટા કરીશ—તે સિવાય છૂટા નહીં કરું. તમો

મારી ધરપકડ કોઈ કાળે કરી શકે તેમ નથી. માટે ડાહ્યા હો તો મારો પીછો છોડી દેજો. 'યુઝ મેનિંગ' ટેલિફોન અંતે બંધ થઈ ગયો. ઘણાં યે યતન કરવા છતાં ડેપુટી પોલિસ કમિશનરને કશો જવાબ મળ્યો નહીં.

૨૯

કોણ ચાલાક ?

જે વખતે ડેપુટી પોલિસ કમિશનર કાળા તમચાની ચેતવણીથી આશ્ચર્યચકિત બનીને શું કરવું તે વિચારમાં પડ્યો હતો, તે વખતે વરલીના ભુતખાતામાં ગ્રહોંપર કાળાં વસ્ત્રાનાં મુખદાંકણ અને શરીરે કાળાં વસ્ત્રમાં સજ્જ થયેલાં પાંચ માણસો ગંભીર વિચારોમાં તદ્દલીન થયેલાં બેઠાં હતાં. તેઓની મુઝવણ અપાર હતી; કારણ કે, આનંદ ભુવન લોજ આગળથી જે વખતે કાળો તમચો શ્રીકાંતને અને ઇન્સ્પેક્ટરને ટેક્સીમાં બળજબરીથી બેસાડીને લાવતો હતો તે વખતે માર્ગમાં જખરદસ્ત ભૂતયાપ આપીને એ બેઉ જણ ટેક્સીમાંથી છટકી જવા પામ્યા હતા અને તે પછી શ્રીકાંતને અને રમાકાન્તને કેટલાંક ગુંડાઓ સાથે મારામારી થઈ હતી તેથી કાળા તમચાના 'પેટમાં તેલ' રેડાયું હતું અને આથી જ આ લોકો આત્યારે વિમાસણમાં પડી ગયાં હતાં.

શ્રીકાંત અને ઇન્સ્પેક્ટર ટેક્સીમાંથી કેવી રીતે છટક્યા હતા, એ એક રસમરેલો કિસ્સો હતો. ખાખત એમ બનેલી કે જાણપલાથી ટેક્સી આગળ વધી ત્યાર પાદ થોડેક આધે જતાં લોજના નોકરને કાળા તમચાએ છોડી દીધો. ત્યાંથી જરાક દૂર જતાં બીજા અનેક ટેક્સીઓ અને મોટરોની હારકતાર રસ્તામાં જામેલી માલુમ પડી. એ આગળ ઉભેલી ટેક્સીઓ જ્યાં સુધી ખસે નહીં ત્યાં સુધી આ ટેક્સીથી હારકતાર તોડીને આગળ જઈ શકાય નહીં. તેમ કરે

તો તરત જ પોલિસદાદા તેઓને હેરાન કરી મૂકે,—અને પોલિસદાદાની પૂછપરછમાં તો આ લોકોને બિલ્કુલ સપડાવું ન હતું. આથી ટેક્સીને ચોભાવવી પડી. કાળા તમચાએ ડ્રાઈવરને કહ્યું: ‘ઉતરીને જરાક તપાસ તો કર કે, શા માટે આ મોટરને રોકી રાખવામાં આવી છે? ડ્રાઈવરે ઉતરીને જે એક ટેક્સી તેની આગળ બેઠી હતી તેના ડ્રાઈવરને પૂછપરછ કરી જોઈ. જે જવાબ મળ્યો તેથી તો તે ચોંકી બેઠ્યો! તેણે કાળા તમચા પાસે આવીને જાહેર કર્યું: ‘માર્યા ઠાર! બે ગોરા સાજાંટ અને ત્રણ ઇન્સ્પેક્ટરો ફેટલાક કોન્સ્ટેબલો સહિત દરેક મોટર સંબંધી પૂછપરછ કરે છે. નામદામ નાંખર લાઇસેન્સ વગેરે માટે તજવીજ ચલાવે છે અને તે નોંધી લે છે. દરેક મોટર માટે આમ થતું હોવાથી બીજી બંધી મોટરોને રોકવામાં આવી છે!’

‘તો આપણી ટેક્સી પાછી વાળી દ્યો!’ કાળા તમચાએ જણાવ્યું.

‘એ કેમ બની શકે? આપણી પાછળ તો ત્રણ મિનિટના અરસામાં છ—સાત મોટરો આવીને બેઠી રહી છે! હવે આ લાઇન તોડીને આપણે જઈએ તો—’

હજી તો આ મોટર-ડ્રાઈવર આમ કહે છે ત્યાં એક કોન્સ્ટેબલ તે જગ્યાએ કાળા તમચાની ટેક્સી આગળ આવ્યો અને ટેક્સી-ડ્રાઈવરને દબાવવા લાગ્યો કે, ‘શા માટે ટેક્સીમાંથી ઉતર્યો છે? બેસી જ એકદમ પાછો! અને ફરીથી આવી રીતે ઉતર્યો તો નામ લખી લઈશ,’

ડ્રાઈવર મારી માગીને ટેક્સીમાં તેની હાંકવાની જગ્યાએ બેઠો. એ જ વખતે ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્ત કે જે આ કોન્સ્ટેબલને ઓળખતો હતો, તેણે મોટરમાંથી બૂમ મારી: ઇન્સાહિમખાન! મદદ!—’

કાળા તમચાએ ઝડપથી એના મોં પર એ વખતે હાથ દાખ્યો. ત્યાં તો રમાકાન્ત અને શ્રીકાંત બંનેનો પિતો ઢિછળ્યો,

રમાકાન્તે જોરથી એનો હાથ ખસેડીને ખૂમ મારી: 'પોલિસ ! પો...' શ્રીકાંતે એકદમ પોતાના પગમાંથી ખૂટ કાઢીને કાળા તમ'ચાના માથામાં માર્યો. અ વખતે કોન્સ્ટેબલે અંદર ડોકું ધાલ્યું. કાળા તમ'ચાનો એક સાથીદાર પોતાના હાથમાંની રિવોલ્વર નળી તરફથી જાલીને શ્રીકાંતના માથામાં મારવા તૈયાર થતો હતો ત્યાં તો કોન્સ્ટેબલે પોતાનો દંડુકો ધડક દધને તે સાથીદારના માથામાં માર્યો. એ બેઉની વચ્ચે સામસામી મારામારી થવા લાગી એટલે શ્રીકાંતે યુક્તિપદ ટેકસીનું પ્યારણું ઉઘાડી નાંખ્યું. કાળો તમ'ચો જ્યાં પ્યારણું ઉઘડવાથી મ્હોં પાછું વાળીને જીએ છે ત્યાં તો ઇન્સ્પેક્ટરે અને શ્રીકાંતે તેના પેટમાં લાતો લગાવી દીધી પરિણામે એ બહાર ગબડી પડ્યો. કોન્સ્ટેબલ અને કાળા તમ'ચાના સાથીદારને મોટરની અંદર જ લડવા દઈને શ્રીકાંત અને રમાકાન્ત 'ખીચ ખીચી'નું પ્યારણું ખોલીને બહાર નીકળી ગયા. તેઓ એ જગ્યાએ મુદ્દલે ચોબ્યા નહીં અને જાહેર રસ્તાના ડુટપાથ પર ચઢી ગયા.

કાળો તમ'ચો જ્યારે સ્વસ્થ થયો ત્યારે ઊડી ને ઊભો થયો. એણે જોયું કે, કોન્સ્ટેબલને એના સાથીદારે લગમગ બેહોશ બનાવીને ટેકસીની બેઠકમાં ગબડાવી પાડ્યો હતો. તરત જ તેણે તેને કહ્યું: 'કાળો પોપાક કાઢી નાંખ અને બહાર નીકળી પડ !' ડ્રાઇવરને તેણે કહ્યું; 'તું પણ ટેકસી છોડી દઈને બહાર નીકળી પડ. આપણે ત્રણે જણે હવે અહીં ચોબવાની જરૂર નથી. ટેકસીનું જે થવાનું હશે તે થશે.'

આ મુજબ તરત જ અમત્ર થયો અને કાળાં વસ્ત્રોની પોટકી ખાંધીને કાળો તમ'ચો, તેનો સાથીદાર અને ડ્રાઇવર ત્રણે જણા જણે પોતાની પાછળ પોલિસ પડી હોય અને ન્હાસે તેમ દડબડ દડબડ મૂડીઓ વાળીને ન્હાસી જ ગયા.

ડુટપાથ પર ઊભેલા શ્રીકાંત અને રમાકાંતે આ વસ્તુસ્થિતિ જોઈ. તેઓ તરત જ ટેકસીની નજદીક આવ્યા.

અને લગભગ બેહોશ બનેલા કોન્ટ્રેબલને તેઓએ શુદ્ધિમાં લાવવા કાશિષ કરી. એ વખતે તેઓની પહેલાની ટેક્સીઓ આગળ લીધી. એ જોઇને પાછળવાળાઓએ હોર્ન બજાવવા માંડ્યાં. રમાકાંત હવે બહાર પડ્યો. તેણે તે ટેક્સીઓને પોતાની ટેક્સીને ત્યાં જ થભેલી સ્થિતિમાં રહેવા દર્શને, આગળ વધવા કહ્યું. પોતે પોલિસ-અમલદાર હોવાથી પાછળની ટેક્સીઓનું નિયમન તેણે ક્યું અને કાળા તમચા-વાળી ટેક્સીની બાજુમાં જ એક નવી હારકતાર બીજી ટેક્સીઓની જામી.

આમ થવાથી એ ટેક્સી હારકતારથી અલગ પડી જતાં રમાકાંત તેને હાંકવાની જગ્યાએ બેઠો અને ખૂબીબધ તેણે તે ટેક્સી દૂર લઇ જઇને એક ખુલ્લી જગ્યામાં થોભાવી દીધી. શ્રીકાંત એ વખતે કોન્ટ્રેબલને શુદ્ધિમાં લાવી શક્યો હતો. રમાકાંતે તેને કહ્યું: 'જાણે કાંઈ બન્યું જ નથી. એમ આ બનાવ સંબંધી ચૂપકીદી રાખજે. એક બદમાશ-ટોળીની ધરપકડના કામમાં હું શેકાયલો છું. તેમાં ચૂપકીદીની ખાસ જરૂર છે.'

પોતાના ઉપરી અમલદારની સૂચના કોન્ટ્રેબલથી શી રીતે અવગણી શકાય ? તેણે સલામ કરીને ચૂપકીદી જાળવવા કહ્યું. તે પોતાની ફરજ ઉપર પાછો ગયો એટલે આ ટેક્સીમાં બેસીને ઈન્સ્પેક્ટર તથા શ્રીકાંત આગળ વધ્યા.

'વરલી તરફ લ્યો.' શ્રીકાંતે રમાકાંતને કહ્યું: 'ક્યાં થોભવાનું છે, એ અમુક સ્થળ આવતાં હું તમને કહીશ.'

રમાકાંતે ટેક્સી વરલી તરફ દોડાવી. માંગમાં તેઓને કાઈ અંતરાય નહોતો નહીં. વરલીના ડાક બ્લગ્ગા આગળ ટેક્સી આવી એટલે શ્રીકાંતે ગલીની અંદર મકાનની પાછલી બાજુએ તે લેવરાવી. એ બાદ તેણે ઈન્સ્પેક્ટરને સૂચવ્યું: તમારો સરકારી પોપાક ઉતારી નાંખો. સાદા વેષમાં આપણે અંદર દાખલ થવું જોઈશે.' ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું: 'જો એમ છે તો આવો પાંચ જ મિનિટ મોકું થશે. અહીંથી થોડે-

કે જ દૂર જુનાં કપડાં વેચનાર એક જણની દુકાન છે. તેને હું 'ઓળખું' છું. આપણે બન્ને જણ ત્યાં જઈને વેષપદ્ધતી કરી નાખીને પાછા આવીએ.'

શ્રીકાંતને એ વિચાર ગમ્યો અને તે તેની સાથે ગયો. તેઓ મજકુર દુકાનમાં જઈને જ્યારે થોડીવારે બહાર નીકળ્યા ત્યારે પૂરેપૂરા મવાલી-પોષાકમાં હતા. તેઓ પાસે બીજાં પણ સાધન હતાં. ઈન્સ્પેક્ટર હંમેશાં પોતાના સરકારી પોષાકમાં એક નાની પિસ્તોલ પણ રાખતો હતો. ગુંગાઓ તે લઈ શક્યા ન હતા. એટલે એ પિસ્તોલ આ મવાલી-વેષાંતરમાં તેણે પોતાના કોટના અંદરના ખિસ્સામાં મૂકી દીધી હતી. જૂનાં કપડાં વેચનારની પાસેથી એક તીણી ધારવાળું 'મોટું' ચપ્પુ મેળવીને રમકાન્ટે શ્રીકાંતને આપી મૂક્યું હતું. કોષપણ વખતે બચાવ માટે તે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હતું. આ રીતે સાધનો સહિત સજ્જ થઈને આ મવાલીઓ ગલીમાં પાછા આવ્યા. તેઓની તાજુખીનો એ વેળા પાર રત્નો નહીં. ટેકસી ત્યાંથી હાંકી જવામાં આવી હતી ! ત્યાં એક રાહદારી ચલમ પુકંતો ઊભો હતો. બન્ને જણે પરસ્પર ઈશારત કરી અને તેઓ તેની નજદીક ગયા. ઈન્સ્પેક્ટરે તેને પૂછ્યું : 'દાસ્ત, દીવાસળી છે ?' એ આદમી જ્યાં ખિસ્સામાં હાથ નાંખવા તૈયાર થયો ત્યાં તો ઇન્સ્પેક્ટરે પિસ્તોલ કાઢીને તેની સામે ધરી અને શ્રીકાંતે ચપ્પુ કાઢીને તેની સામે ધર્યું. 'વાહ ભઈ ! આ તો જખરી ગુંગીરી !'

ચૂપ ! બિદકુલ ગડખડ ના કર.' શ્રીકાંતે કહ્યું : 'મકાનમાં ફાખલ થવાનું છૂપું બારણું ખોલી આપ.'

'પણ ક્યા મકાનનું ? તમે પાગલ છો કે શું ?' તેણે પૂછ્યું.

શ્રીકાંતે આ આદમી મોટા અચાજમાં ધાટી પાડતો હતો તે સાંભળીને શંકા કરી કે, રખેને તે, અંદરનાઓને બહાર બોલાવવા માટેથી બૂમ મારતો હશે તેથી તેણે તે આદમીની ગર્દન પકડી અને બળપૂર્વક તેને નીચે પાડી નાંખીને તેના શરીર ઉપર તે ચઢી બેઠો.

આ વખતે મકાનની દિવાલમાંથી એક છુપું પારણું ખુલ્લું થયું અને તેમાંથી બે માણસો બહાર આવ્યાં. ઈન્સ્પેક્ટરે તેઓને જોયા અને ખૂબ મારી; 'સાવધાન !' શ્રીક્રિષ્ણને આદર્શીતું મળ્યું પકડ્યું હતું તેને છોડી દીધો. પેલાઓએ બહાર આવતા વેંત આ બે ઉપર હુમલો કર્યો. હથીઆરોનું કામ આ વખતે ન હોવાથી આ બંનેએ હથીઆરો ખીસ્સામાં મૂકી દઈને મુક્કાપાણીથી જ કામ લીધું. તેઓ મારામારીમાં પ્રવૃત્ત હતા ત્યાં, 'તમાશાને તેડું ન હોય' તેમ અનેક માણસો એકઠા થઈ ગયા. આ જોઈને પેલા ત્રણે આદર્શીઓ છુપા પારણા મારફત મકાનની અંદર પેસી ગયા.

આવનારા લોકો માંહોમાંહું વાતો કરવા લાગ્યા કે, એ લોકો કોણ હતા અને મકાનમાં કેમ પેસી ગયા ! શ્રીક્રિષ્ણે કે રમાક્રિષ્ણે એ ચર્ચા લખાવી નહીં. લોકોએ નિર્ણય કર્યો કે, મકાન બૂતોથી વસાયેલું કહેવાય છે તે ખોટું છે. તેમાં કોઈ બદમાશો જ રહે છે અને કોઈ રાહદારીઓ જ્યારે આ ગલીમાંથી એકલા પસાર થતા જણાય છે ત્યારે તેઓને લૂંટવા કોશિષ કરે છે. પોલિસને ખબર આપવાની જરૂર છે. પોલિસનું નામ પડતાં ધુજનારા ધણા લોકો હોય છે. કેટલા કે બેપરવાઈથી પાછા જ ચાલવા માંડ્યું. કેટલાકે, આ બાબતમાં કોઈને ગરજ નથી તો આપણે શું કામ અગ્રેસર થવું, એમ કહ્યું અને કેટલા કે, આપણે આ ગલીમાં જ હવે નહીં આવીએ એમ કહીને ચાલતી પકડી. મતઝબ, આખરે આ જીગલજોડી એકલી જ ત્યાં રહી. પોતે એકલા છે, એવું જોતાં જ તેઓએ મકાનની અંદર પેસવાનો યત્ન કર્યો. છુપું પારણું તો તેઓ શોધી શક્યા નહીં પણ મટરના ગેસની એક મોટી પાઇપ મકાનની લગોલગ દિવાલપર હતી. તે મારફત તેઓ ઉપર ચઢ્યા અને ટૂંક મકાનની અગાસીની અંદર જઈ પહોંચ્યા. એ સ્થળેથી તેઓ સીડી મારફત નીચે ઊતરવા લાગ્યા. બીજે માળ તેઓ આવી લાગ્યા ત્યારે એક ઓરડામાંથી વાતચીત થતી તેઓના સાંભળવામાં આવી. સીડીનાં પગથીયાં એક લાંબી

રવેશમાં પડતા હતા. એ રવેશમાં એ બે જાભા રહ્યા, તેઓથી થોડેક-જ દૂર એક ખારી ખુલ્લી હતી. એમાંથી વાતચીત સંભળાતી હતી.

‘એ બે જણ શ્રીકાંત અને ઇન્સ્પેક્ટર હતા. એ ચોકસ.’
ભુજંગીલાલનો અવાજ સંભળાયો : ‘જો તેમ ન હોય તો આપણા માણસ પાસેથી તેઓ છૂપું ખારણું ખતાવવાની માગણી કરે નહીં. ઇન્કાર અથવા આનાકાનીને પરીણામે જ તેઓએ મારામારી કરી હતી.’

‘એ લોકો પકડાયા હોત તો ઘણું સારું થાત. પેલો ઝાંપણો ફાટાચાક તે બેમાંથી એક જણ પાસે જરૂર હોવો જોઈએ.’ એક સ્ત્રી અવાજ સંભળાયો. શ્રીકાંતે ઇન્સ્પેક્ટરના કાનમાં કહ્યું : ‘કાલિન્દીનો એ અવાજ છે !’ ઇન્સ્પેક્ટર ચોકચો.

‘એ મેળવ્યા વિના આપણે જપીશું નહીં. પણ તે દરમિયાન હવે મને લાગે છે કે, બે કામ આપણે કરવાનાં છે.’ ભુજંગીલાલ બોલ્યો : ‘અરણ્યને કોઈપણ હિસાબે અને જોખમે ઉઠાવી લાવવો અને—’

‘પણ તે અહીં નહીં. તો આ સ્થળ બદલવું જ જોઈશે.’
કાલિન્દી બોલી.

‘હા. એ ખરાખર સૂચના છે. આવી સગવડવાળું બીજું સ્થળ આપણને મળે તેમ નથી. ડરવા જેવું હોય તેવાથી આપણે થોડાક વખત નિભાવી લેવું જોઈશે. હું સૂચવું છું કે—’

‘માટુંગાવાળું મકાન—’

‘બસ. આખાદ મારો જ વિચાર !’ ભુજંગીલાલે કહ્યું : ‘રમણુ ! તું, કાળીઓ અને શમસુદીન, એકદમ ધોરીવત્તી જાઓ અને એ છોકરાને ઉઠાવી લાવો. શ્રીકાંત અને ઇન્સ્પેક્ટર છટકીને ત્યાં ગયા હોય તો :લપાઇ રહેજો. વિખુટા પડી જાશે. શક પડવા દેશો નહીં : અને સાવધાનીથી કામ ફત્તેહમંદ કરીને માટુંગાના મકાને આવી પહોંચજો. સમજ્યા ?’

‘પેલો ગોભો ?’ કાલિન્દીએ પૂછ્યું.

‘એ કામ રાતનું’ છે. દિવસના ભાગમાં તેની ચોરી થઈ શકે નહીં.’ ભુજંગીલાલ બોલ્યો: ‘રમણુ અને તેના સાથીદારોના કામ પછી હવે આપણે એક નવી તરેહનું કામ કરવાનું રહે છે.’

‘શું ?’ કાલિન્દીએ પૂછ્યું. અત્રે ચૂપકીદી ફેલાઈ. બહારથી ઈન્સ્પેક્ટરે બારીમાં સાવધાનીથી નજર કરી, તો, ભુજંગીલાલ કાલિન્દીના કાનમાં કાંધક કહેતો જણાયો. રમણુ અને તેના સાથી-દારો ત્યાંથી જતા રહેલા હતા.

‘બહો !’ તે સાંભળી રહ્યા પાદ હસતી:હસતી અને તાળીઓ પાડતી કાલિન્દી બોલી: ‘બહુ જ સરસ વિચાર છે ! કાળો તમચો કેણુ ? ભુજંગીલાલ નહીં પણ શ્રીકાંત જ ! અને એ નામ જ્યાં અમરવિંદને કહેવાશે ત્યાં બડી રંગત જામશે ! ચાલો, આપણે એ બાબતમાં પૂરતી વ્યવસ્થા કરી દઈએ. તેઓ જવા માટે તૈયાર થતા હતાં ત્યાં અચાનક જ ઈન્સ્પેક્ટરે બારીમાં કુદકો મારીને અંદર દાખલ થતાં પકકાર કર્યો: ‘ખબરદાર ! હાથ ઊંચા કરી તાબે થઈ જાઓ !’

કાળો તમચો ચેંક્યો ! તે બોલ્યો: ‘કેણુ, બનાવરી શું કે સાચા ?’ ઈન્સ્પેક્ટરે પોતાની પિસ્તોલ તેના તરફ ધરીને જવાબ દીધો: ‘જો છીએ તે છીએ ! તમારે તાબે થયા વિના છૂટકો નથી !’

૩૦

ફોટા માટે ફાટક્રુટ !

‘કે, બાઈ !’ લ્યો હાથ ઊંચા કર્યા ! હવે તમે શું કરશો ?’ કાળો તમચાએ ઈન્સ્પેક્ટરને કહ્યું, ઈન્સ્પેક્ટરે શ્રીકાંતને ખૂમ મારી અને અંદર આવવા કહ્યું. કાળો તમચાએ બારી તરફ જોઈને કહ્યું: ‘પણ એ તો શ્રીકાંત નહોતો ! જુઓ જુઓ, ઈન્સ્પેક્ટર ! તમારા પર તે ગોળી છોડે છે !’ ઈન્સ્પેક્ટરે રહેજ કુતૂહલથી આડું જોયું કે,

તરત જ એક દિવાલ પાસે દોડી જઇને કાળા તમ'ચાએ એક ચાંપ દાખી. ઇન્સ્પેક્ટર હજી તો પોતાની પિસ્તોલ ફેડવા તૈયાર થાય તે પહેલાં જ તેના પગ નીચે ગાબડું પડ્યું અને ઇન્સ્પેક્ટર એક બોંયરામાં ગબડી પડ્યો.

શ્રીકાંતે બારીમાંથી અંદર નહીં આવતાં પોતાના ખિસ્સામાંથી ચાકું કાઢ્યું અને કાળા તમ'ચા તરફ ફેંક્યું. એ ચાકુ તેના હાથમાં વાગ્યું હોત. પણ તેણે હાથ દિવાલ આગળથી ખસેડી લીધો એટલે તે બચી ગયો, કાળો તમ'ચો બારી તરફ દોડ્યો. શ્રીકાંત રવેશમાં ચઢીને સીડીપર ચઢ્યો. અધવચ્ચ ત્રીજે માળ પહોંચતામાં તો કાળો તમ'ચો અને શ્રીકાંત લગોલગ થઇ ગયા. કાળા તમ'ચાએ શ્રીકાંતને એક મુકડી લગાવી. શ્રીકાંતે તેના તરફ વળીને તેના ડાયામાં મુકડી મારી. બેઠેની લડત ચાલતી હતી ત્યાં ચપરખથી કાલિન્દી એક તમ'ચા સાથે તે સ્થળે આવી લાગી અને શ્રીકાંતને તેણે તમ'ચાથી તાબે કર્યો.

- 'બોંયરાની ચાંપ દાખી દો !' કાલિન્દીએ કાળા તમ'ચાને સૂચવ્યું, એનો અમત્ત થયો અને શ્રીકાંત જમીનની અંદર ગતરી ગયો.

શ્રીકાંતને જે બોંયરામાં નાંખવામાં આવ્યો હતો તેમાં ઘાસ પાથરેલું હતું; તેથી તેને કશી ઇમ્મ થવા પામી નહીં. પણ ત્રીજે માળથી તે ઘણાજ શીટ નીચે ફેંકાયો હોવાથી થોડોક વખત તેનું મગજ અસ્વસ્થ રહ્યું. આશરે દશેક મિનિટ સુધી તે મજબૂર બોંયરામાં રહ્યો હશે એવામાં એ બોંયરામાં પ્રકાશ પડ્યો અને કાળો તમ'ચો તથા કાલિન્દી ત્યાં દેખાયાં. કાળા તમ'ચાએ કહ્યું: 'શ્રીકાંત! તમારું ધાંધલ ખૂબ વધી ગયું છે. તમને યાદ હશે કે, ન્યુ બોંયે લોન્જ સામેની ચાલીમાંથી તમે એક ફોટો પાડી લીધો હતો. એની કેટલીક નકલો તો તત્કાળ તમારી પાસેથી ખૂંચવી લેવાઇ હતી પરંતુ એક નકલ તમે વેંડીસેટરમાં છુપાવી દીધેલી હતી. એ નકલ આ સેવક ત્યાંથી લઇ ગયો હતો. પણ મેં તેનો નાશ કર્યો નહીં એટલે

તે તમારે હાથ આવી છે. આપી દો એ નકલ.’

‘મારી પાસે તે નથી.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

‘તમે મને છેતરી શકશો? એમ ન માનશો કે, નથી એમ તમે કહેશો અને હું માની જઈશ.’ કાળો તમચાએ કહ્યું: ‘કાળો તમચો કાઈનાથી છેતરાતો નથી. તેને છેતરવાની કોશીષ કરનારાઓના તે જન લે છે.’

‘મને મારા જનનની પરવા નથી. કદાપિ આ ક્ષણે તું મારું મોત નીપજવશે તો મિત્રને ખાતર અને મિત્રના કુટુંબને ખાતર મૃત્યુનો બેટો કરવા હું તૈયાર છું.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

‘પણ તમારું મોત હું એક જ ગોળીથી નીપજવવા નથી માગતો. મારું આ નાનકડું રાજ્ય એવું છે કે જેમાં સિતમના અનેક સાંડસા મોજુદ છે. હું તમને તેમની વચ્ચે સપડાવીશ અને પછી તમે રીખાશો; ચીસો પાડશો; તેમાં ઓર મજા મેળવીને તમે આપોઆપ મરણ પામો એ જ હું જોઈશ.’

‘હીક છે. ચાહે તે સિતમ કર, હું તે સહન કરીશ.’

‘કાલિન્દી!’ કાળો તમચાએ કહ્યું: ‘એનાં ખિસ્સાં પહેલાં તપાસ. હું તમચો ધરીને બોમો રહું છું કે, તને તે સીધી રીતે ખિસ્સાં તપાસવા દે.’

‘એનું સાચું નામ શું કૃષ્ણા નથી, મિસ્ટર?’ શ્રીકાંતે ટાણે માર્યો.

એક જણ ધડીભર ચાંક્યાં. તેઓ પરસ્પર એક ખીજત તરફ જોતાં રહ્યાં. ત્યાં શ્રીકાંત આગળ બોલ્યો: ‘એમાં આશ્ચર્યચક્રિત થવા જેવું કશું નથી. અનુપમા ઉંડું આશાના લમ પ્રસંગે ‘અરવિંદ ભુવન’ બહાર ઝાડ નીચે રા. ૫૦૦) તો આ કૃષ્ણાબાઇએ જ બિહારીલાલને ચૂકવી દીધા હતા ને? એ બિહારીલાલ એટલે ભુજંગીલાલ અને ભુજંગીલાલ એટલે કાળો તમચો—’

‘બદમાશ !’ કાળો તમચો દાંત કચકચાવીને બોલ્યો : ‘આ બધી હકીકત તું જાણી લાવ્યો ક્યાંથી ?’

‘ક્યાંથી કેમ ? આશા તારી એકલાની જ રસ્તી-મિત્ર છે એમ ન માનીશ. એને મારી પણ દોસ્તી છે !’ શ્રીકાંતે જીકું જ હાંક્યે રાખ્યું. એમ કહેવામાં એનો હેતુ આ બદમાશોનાં હૃદય પર આઘાત કરવાનો હતો.

‘હે !’ કાલિન્દી બોલી : ‘તું જીકું બોલે છે ! એ તારી મિત્રતા કદાપિ કાળે કરે નહીં. બદમાશ ! તે ચોરી છુપીથી અમારી હીલચાલ જોઈ હોવી જોઈએ અને તે ઉપરથી—’

‘હટ !’ કાળો તમચો અધવચ્ચ બોલ્યો : ‘તેણે આ હકીકત પોતાની મેળે જીકી જ ઉપજાવી કાઢી છે. તેનો હેતુ અરવિંદ પાસે ચાડી ખાવાનો અને અનુપમાને હેરાન કરવાનો છે, એ ચોક્કસ ! પણ હવે જ્યારે તે આપણી આગળ કેદમાં છે; ને આપણી મુઠ્ઠીમાં છે ત્યારે એને ચાંચડ-મચ્છરની માફક ચોળી નાંખતાં અને જીદાણું ફેલાવતો અટકાવતાં આપણને વાર લાભશે નહીં.’

‘સત્યપ્રિય મિત્રા !’ શ્રીકાંતે કટાક્ષમાં હસીને કહ્યું : ‘હું જીકો છું એમ આપ માનો છો ? એક નવી વાત કહું. રજની નામની વિસલપુરની ખાળાના પિતાની મિલકત હજમ કરી જનાર કોણ હતો ? ખિહારી અને કૃષ્ણા ઉર્ફે ભુજંગી અને કાલિન્દી ! ખરું કે નહીં ?’

‘નાલાયક !’ કાળા તમચાએ શ્રીકાંતને એક લાત મારતા કહ્યું : ‘તું જીવવા લાયક નથી. અમારા ખીજા દુશ્મન કરતાં તું વધારે ભરો દુશ્મન છે. તને અમે આગળ વધવા દઈએ તો તું જરૂર અમારા મોતનો સરંજામ જ એકઠો કરે. કાલિન્દી ! એના ખિરસા તપાસ, પછી એનો ફેંસલો કરીએ.’

કાળો તમચો શ્રીકાંતની તરફ તમચો ધરીરશ્ચો અને કાલિન્દીએ

તેના ખિસ્સાં તપાસ્યાં. એમાંથી ફોટો મળ્યો નહીં. એટલે કાલિન્દી-એ સૂચવ્યું; ‘પેલા ઈન્સ્પેક્ટર પાસે તો કદાચ એ ફોટો નહીં હોય ?’

‘ખરાખર ! તે’ હીક અકુલ દોડવી ! કાળા તમચા એ કહ્યું; ‘ચાલો, આપણે તેની પાસે જઈએ. દરમ્યાન શ્રીકાંત ! એક વાત ખ્યાલમાં રાખી લે. તે’ જે વાત કહી છે તે સામે હવે અમો પ્રપંચની જખરદસ્ત જળ પાથરીશું—’

‘હું જાણું છું ! તમે શ્રીકાંતને કાળા તમચા તરીકે જાહેર કરશો. ખૂરા કામ કરશો તમે અને નામ દેશો શ્રીકાંતનું ! ખરું ને ?’

‘ઉફ ! અમારા એત તું પામી ગયો છે ?’ કાળા તમચો બોલ્યો; ‘ચિંતા નહીં. બેશક, અમે એમ જ કરવાનાં છીએ પણ અહીંથી તું જીવતો જ્યા પામે એમ નથી એટલે તારી જરાકે શીકર અમને નથી. આ ભોંયરાતું બીજું એકકે બારણું નથી. એટલે આમાંથી તું કદાપિ કાળે બહાર નીકળી શકશે નહીં.’

આમ કહીને એ બે જણ ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં. ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતને જે ભોંયરામાં કેદ સાખ્યો હતો તેમાં તેઓ ગયાં. એ ભોંયરામાં પહોંચતાં જ કાળા તમચાએ એક દિવાલમાં છૂપી આંપ દાખી. પરિણામે બે તાકાં ખુલ્લાં થયાં. એમાં બે નાના રેડીઓ-સેટ હતાં. એ બન્ને રેડીઓ-સેટ અરવિંદ જીવન સાથે વાતચીત માટે વપરાતા. એક રેડીઓ વડે સ્હામેથી જે કાંઈ કહેવાય તે સંભળાતું અને બીજા રેડીઓ-સેટમાંથી સ્હામે જે કાંઈ કહેવું હોય તે વિષે સૂચનાઓ અપાતી. કાળા તમચાએ ધડીબર સાંભળવાનો રેડીઓ-સેટ ખુલ્લો મૂક્યો. ત્યાંના રેડીઓ-સેટની ચાવી ખુલ્લી નહીં હોય તેથી કાંઈ સંભળાયું નહીં એટલે તેણે કહેવાનો સેટ ખુલ્લો કર્યો. પરંતુ તેની ચે ચાવી થોડીવાર બાદ બંધ કરીને તેણે કાલિન્દીને કહ્યું; ‘જાહેર ટેલિફોનનો ઉપયોગ કરવો પડશે. હું તે માટે બહાર જઈ તે પહેલાં આ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબની ઝડતી લઉં.’

તેણે ઇન્સ્પેક્ટર સામે રિવોલ્વર ધરેલી રાખી અને તેના હાથ ઉપર કરાવ્યા. કાલિન્દીએ ઇન્સ્પેક્ટરનાં ખિસ્સાં તપાસ્યાં. એમાંથી ફોટો નીકળ્યો. કાલિન્દીએ તે ખરાબર નિહાળ્યો અને કહ્યું: ‘પસ. આ તે જ ફોટો છે. હવે તેનો નાશ કરી નાંખીએ.’ તેણી મજબૂર ફોટો ફાડવા તત્પર થતી હતી ત્યાં કાળા તમચાએ તેનો હાથ મજબૂત રીતે ઝાલી લીધો અને તમચા તેણીના પોતાના તરફ જ ધરીને કહ્યું ‘એટલી બધી ઉતાવળની હવે જરૂર નથી. આ એક નકલ બાકી રહી છે, એમાં કુદરતનો કાંઈ સંકેત હોવો જોઈએ. માટે એનો નાશ નહીં થાય—’

‘એટલે? પણ તું એનું કરવા શું માગે છે, બિહારી?’

‘બિહારી!’ ઇન્સ્પેક્ટર અચંબાથી બોલ્યો. અને તેણે ઉમેર્યું: ‘કે લુન્ગીલાસ?!’

‘બાઈ પાગલ બની ગઈ છે, ઇન્સ્પેક્ટર!’ કાળા તમચાએ હસીને કહ્યું અને તમચા કાલિન્દીના શરીરની છેક નજીક લઈ જઈને તે બોલ્યો: ‘હું એનું શું કરીશ તે કહેવા બંધાયેલો નથી. અત્યારે મારે તેનો નાશ નથી કરવો, એ ચોક્કસ છે. ચાલ, ઝડપથી મને તે આપી દે-નહીં તો.....’

‘નહીં તો શું?’ ચકિત થતી કાલિન્દી બોલી.

‘મારા અને તારા રાહ ન્યારા થશે, સમજી?’ કાળા તમચાએ ક્રોધથી કહ્યું. ‘અવાજ બની ગયેલી કાલિન્દીના હાથમાંથી તેણે ફોટો સરકાવી લીધી; અને ખિસ્સામાં મૂકીને તે ચાલ્યો ગયો.’

કાળા તમચાના જવા બાદ ઇન્સ્પેક્ટરે રહેજ રિમત કરતાં અકળાયેલી કાલિન્દીને કહ્યું: ‘શ્રીમતી, મને તમારો મિત્ર સમજાવો. હું જો કે પોલિસ-ખાતામાં છું પણ મને હૃદય છે. એક માનવીની ફરજ અન્ય માનવીને એના આઘાતના વખતમાં મદદ કરવાની છે, એ હું સારી પેઠે સમજું છું. અત્યારના પ્રસંગ ઉપરથી મેં જોયું

કે, તમારા ભાઈ કાંઈ લુચ્ચાઈ ભરેલા સ્વાર્થથી એ ફેટો પોતાની સાથે લઈ ગયા છે —’

‘એ મારો ભાઈ નથી. દુનીઆબરમાં એના જેવો બદમાશ તમને શોધ્યો યે નહીં’ જડે—’ કાલિન્દી આટલું બોલીને એકદમ પોતાના મ્હોં ઉપર હાથ દાખીને ચૂપ થઈ ગઈ. જાણે પોતે ગુસ્સાના આવેશમાં ન બોલવાનું બોલી હોય, એમ એને લાગ્યું.

‘આપ એમને ગમે તેવા કહો; પણ આ પણ ગુસ્સાથી કામ લેવાની નથી; યુક્તિથી કામ લેવાની છે. જે મારા પર આપ વિશ્વાસ રાખો તો એનાં શયતાની કૃત્યોનો અંત લાવવા આપણે યત્નો યોજીએ.’ ઈન્સ્પેક્ટરે કાલિન્દીમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવા માટે માયાળુ શબ્દ-પ્રયોગ પ્રયોજ્યો.

ઘડીભર કાલિન્દી તેના તરફ જોઈ રહી. બાદ બોલી: ‘હું’ પોલિસખાતાનું’ રક્ષણ લઈ શકું તેમ નથી.’

‘હું’ પોલિસ-અમલદાર તરીકે અત્યારે તમારી સાથે વાત જ કરતો નથી. જે ખાનગી સદગૃસ્થ તરીકે હું તમારી કાંઈ પણ સેવા બજાવી શકું તેમ હોય તો મને મદદ કરવા દો.’

ઈન્સ્પેક્ટરના આ શબ્દો પર વિચાર કરતી કાલિન્દી આમ તેમ ફરવા લાગી. થોડીક મિનિટ પસાર થઈ હશે તે બાદ તે પેલા છુપા રેડીઓ-સેટ આગળ ગઈ અને એમાંથી કહેવાનો રેડીઓ-સેટ બોલીને તે બોલી; ‘અનુપમા, અનુપમા, હું તારી માતા બોલું છું. સાંભળે છે કે ?’ એ જ વખતે સાંભળવાના રેડીઓ સેટમાં કાંઈ અવાજ થતાં તેણે તેની ચાવી બોલવા માગી. આશ્ચર્ય! એ તો બૂલમાં બિહારી ખુદ્દી રાખી ગયો હતો! અધીં સેકન્ડ વીતી અને અનુપમાનો અવાજ સંભળાયો, ‘શું છે, માતા ? બોલો, પોતે હમણાં અહીં નથી.’

‘અરવિંદકુમાર ઘરમાં નથી ? ઠીક. સાંભળી લે. તારે એમની

સાથે વિચ્છેદની નીતિથી કામ ન કરવું. તેઓ જે પ્રમાણે ઈચ્છે તે પ્રમાણે એમને પ્રસન્ન રાખવા. ગિહારી હમણાં હમણાં ધણો જ બચકર બની ગયો છે. એનાથી ચેતતી રહેજે. એ સફેદ-ઠગ છે એટલું જ એના વિષે કહેવું બસ છે. મારા ઉપર કાંઈ અણ્ણેયો અને પોતાના પરોપકાર વિષે તે અરવિંદકુમારને કાંઈ કહે, તો, તેમાં વિશ્વાસ નહીં રાખવા તેમને કહેવું. શ્રીકાંત—

અધવચ્ચ અનુપમા બોલી: 'સેટ બંધ કરી દો. પોતે આવી પહોંચ્યા છે. હવે વાતચીત ના કરશો.'

કાલિન્દી નિરાશ બની ગઈ. તેને કહેવાનું હતું તે પૂરું કરી રહી ન હતી તે પહેલાં લાચારીથી તેને ચાવીઓ બંધ કરી દેવી પડી. તેણે એ છૂપાં તાકાં બંધ કરી દીધાં અને ગંભીર ચહેરે તે ખુરશીમાં બેસી રહી. ઈન્સ્પેક્ટર હજવેયાં તેની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો: 'મારી એક સૂચના માનશો? તમને અમે પૂરતું રક્ષણ આપીશું—હું અને શ્રીકાંત. તમે અમારી સાથે આ સ્થાનમાંથી બહાર આવો. તમારા બદમાશ બાઇને આપણે ત્રણે જણે ઠેકાણે લાવીશું.'

'પણ તમે એના સ્વભાવથી વાકેફ નથી. એ તો એના નામ પ્રમાણે ભુજંગ જેવો છે—નર્યો કાળો નાગ!'

'ચિંતા નહીં. તમારી બદનામીમાંથી તમને બચાવીએ અને સાથે સાથે તમારા જમાઈ.....' ઈન્સ્પેક્ટર ધડીબર અટકી ગયો અને પછી બોલ્યો: 'શેઠ અરવિંદકુમાર તમારા જમાઈ છે, એમ કહેવામાં હું ભૂલ તો નથી કરતો ને?' 'રેડીઓ—સેટમાંની વાતચીત ઉપરથી અનુમાન કરીને ઈન્સ્પેક્ટરે આ પ્રમાણે કહ્યું. કાલિન્દી બોલી: 'ના. એ જ શ્રીમંત ધનિક મારા જમાઈ થાય છે. અને હમણાં મેં મારી પુત્રી સાથે જ વાત કરી. કેટલીક એવી કમનસીબ બદનામીઓ એ પુત્રીના લગ્ન પહેલાં ઘડાઈ છે કે જેથી એ પતિ-પત્ની વચ્ચે મતભેદ રહે છે. ભુજંગી, એ મતભેદો વધારે છે. હું એમ ઈચ્છતી નથી—'

કોઈકનાં પગલાં ભોંયરા પહાર આ વખતે સંભળાયાં. ઇન્સ્પેક્ટરે વાત બંધ કરી અને કાલિન્દીને કહ્યું: ‘સાવધાન ! મારા તરફ તમચો ધરીને ઊભાં રહો. ‘ઇન્સ્પેક્ટર પહેલાં જ્યાં ઊભેલો હતો ત્યાં ગયો. કાલિન્દી તમચો તેના તરફ ધરીને ઊભી રહી.

થોડીવારે કાળો તમચો ત્યાં આવ્યો. કાલિન્દીને ઇન્સ્પેક્ટર સામે રિવોલ્વર ધરીને ઊભી રહેલી જોઈને તે બોલ્યો: ‘વાહ વાહ !’ તે’ અને ઠીક સકંજમાં રાખ્યો છે ! હું મારું કામ સાધી આવ્યો ! ટેલિફોનથી બન્ને સ્થળે ખબર કરી દીધી ! હવેથી કાળો તમચો આપણે જે આદમીને નક્કી કર્યો છે તે જ ! ભારે ઘોટાળો થવાનો અને આપણું કામ આપણે નિરાંતે સાધીને પોલિસ-પંજામાંથી છટકેલાં જ રહેવાનાં ! આ લોકોનું શું કરીશું ?’

‘તમે કહો તેમ.’ કાલિન્દી બોલી.

‘હું’ તેઓને આપણી સાથે લેવા માગતો નથી ! અહીં ભલે સખજા કરે ! આને અને પેલાને બેઉને દોરડાંથી બાંધેલા રાખીને ! આપણે જઈએ. ત્યાં રમજીત વગેરે આવી લાગ્યા હશે. હું દોરડું લઈ આંતુ’, ફક્ત બે જ મિનિટ તું કાળજીથી તકલીફ લઈ રહે.’ આમ કહીને કાળો તમચો પહાર ગયો.

ઇન્સ્પેક્ટરે કાલિન્દીને કહ્યું: ‘આ સ્થળ તમે છોડી જવા માગો છો ? મારી મદદ નહીં લ્યો ? એ કોઈક પ્રપંચ કરવા માગે છે તો. એ પ્રપંચને ઉથલાવી પાડીએ. મારું માનો. તમને રક્ષણ મળશે. એ બેહાલ થશે.’

‘તમારી મદદ ખાતરી રીતે લેવા હું તૈયાર છું. તેના બેત હું તમને સમજાવી દઉં.’ કાલિન્દીએ આમ કહીને શ્રીકાંતને કાળો તમચો તરફ જાહેર કરવાનો અને અરુણનું અપહરણ કરીને માટુઆને મકાને તેને લઈ જવાનો પદમાશનો ઈરાદો કર્યો.

એટલે ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું: ‘એ આવે ત્યારે હું તમને કહું તેમ.

કરજો. તમારે લગીરે ગુ'ચાવું નહીં. એના એત હું ઉથલાવી પાડીશ અને એને અહીં રાખીને આપણે જતાં રહીશું.'

'કેવી રીતે?' કાલિન્દી બોલી.

પણ એનો જવાબ સાંભળવાનો મોકો મળ્યો નહીં. કાળો તમચો ત્યાં આવી લાગ્યો. તેના હાથમાં એક મોટું દોરકું હતું. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરને કહ્યું: 'શ્રીમાન! અહીં તમોને બાંધીને બોંયરામાં બૂખ્યા તરસ્યા તમે મરી જાઓ ત્યાં સુધી મારે રાખવા પડે છે; માટે માફ કરજો.' તે આમ કહેતો જ્યાં તેની નજદીક આવ્યો ત્યાં તો ઇન્સ્પેક્ટરે કાલિન્દીના હાથમાંથી તમચો લઇ લીધો અને કાળો તમચો તરફ ધરીને કહ્યું: 'ખબરદાર! હાથ ઊંચા કરી દો!' ચકિત થતા બદમાશને હાથ ઊંચા કરવા પડ્યા. ફરજિયાત ચાંબલા પાસે લઇ જઇને ઇન્સ્પેક્ટરે કાલિન્દીને કહ્યું: 'એના હાથમાંથી દોરકું ઝુટવી લ્યો અને ખૂબ જોરથી એને શરીરે બાંધી દો. ધ્યાનમાં રાખો કે, એ જીંટકા શકે નહીં.'

કાલિન્દીને આ સાંભળીને ત્રણે જ ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થયો. ઇન્સ્પેક્ટરના કહેવા મુજબ તેણે બદમાશના હાથમાંથી દોરકું છીનવી લઈ તેને શરીરે બાંધી દીધું. બાદ તે બોલી: 'હવે એનાં ખિસ્સાં તપાસવાની જરૂર છે.'

'સમજ્યો. પેલા ફેરા માટે કે? જરૂર તપાસો.' ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું. એણે રિવોલ્વર બદમાશ સામે ધરવાની હવે કાંઈ જરૂર જોઈ નહીં. બન્નેએ તેનાં ખિસ્સાંની ઝડપી લીધી. ઇન્સ્પેક્ટરે તેના ખિસ્સામાંથી તમચો અને એક ચપ્પુ ઝડપી લીધાં. કાલિન્દીએ ફેરા બહાર કાઢ્યો અને તે જોઇને કહ્યું: 'મને ફજેત કરવા માટે તું આ પુરાવો તારી પાસે સંધરી રાખવા માગતો હતો, ખરું કે? દગાખોર! તું મને તારા પંઝામાં વધુ ને વધુ સપડાવેલી હવે કદાપિ રાખી શકશે નહીં. તે' કહ્યું છે કે — 'તારા અને મારા રાહ ન્યારા રહેશે. તારો તો એમ કહેવામાં આવે તે ધરિદો હતો પણ હું તો હવેથી

તમારાથી મારો રાહ જુદો જ કરી લઉં છું. જો, આ એનું પહેલું પગલું !' કાલિન્દીએ ફેટાના કાગળના ચીરાડા કરી નાંખ્યા. તે તેના મ્હોં ઉપર ફેંકવા તૈયાર થતી હતી ત્યાં ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું: 'હાં. હાં. એ કાગળના ટુકડા ફેંકી ન દેશો. બદમાશ કંકડામાંથી કાઢ નવી કરામત રચશે! તમારા ખિસ્સામાં હાથ તૂટ' તે મૂકી દો. એને દીવાસળી ચાંપવાની જ જરૂર છે.'

કાલિન્દીને એ સૂચના પસંદ પડી, ખિસ્સામાં તે ટુકડા મૂકી દેતાં કહ્યું: 'આપની સાવચેતી ભરેલી સૂચના માટે આભારી છું.'

બાદ તેણે દિવાલમાં છુપી ચાંપ દાખીને રેડીઓ-સેટ ખુલ્લા કર્યાં. કંઈવાર સુધી તેણે 'અનુપમા' 'અનુપમા' એ નામે હાકો મારી અને ઘંટડી વગાડ્યા કરી પણ જવાબ મળ્યો નહીં. પાંચેક મિનિટ વીતતાં રહામેથી અવાજ આવ્યો: 'કાણુ છો તમે?'

'હું અનુપમાની માતા. અનુપમા ક્યાં છે? કાલિન્દીએ જણાવ્યું.'

'શેઠ અને શેઠાણી ગભરાટમાં છે. બોરોવધીને બગલેથી અરુણ શેઠને કાઢ બદમાશો ઉપાડી ગયા છે. તેથી તે બન્ને જણ મોટરમાં એસી હમણાં જ તે તરફ જવા નીકળ્યાં છે.'

ઇન્સ્પેક્ટર સાથે કાલિન્દીએ આ બાબતમાં મસલત ચલાવી. તેઓ તે ભોંયરામાંથી બહાર નીકળી, શ્રીકાંતને બીજા ભોંયરામાંથી છૂટો કરી પોતાની સાથે લઈને તરત જ તે મકાનમાંથી જતાં રહ્યાં.

૩૧

અરુણનું અપહરણ !

રૂઝુડી પોલીસ કમિશ્નરને કાળા તમંચાએ ચેતવણી આપ્યા બાદ કરી જ બીજા વાતચીત કરી નહીં તેથી તે ગુસ્સે થઈ ગયો. 'આ બદમાશ છે કાણુ? અને તેના દિલમાં આટલો બધો ધમક

કેમ છે? હું તેને શોધવા અને પકડવા માટે પોલિસ-ફોજના પ્રયેક જનસુસને કામે લગાડીશ' આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને તેણે આ બાબતમાં બરોબર વિચાર કરવા માટે મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે જવા દરાદો કરી પોતાના તાબાના એક અમલદારને ગંગાદીનની લાશના પંચ-કયાસનું કામ સોંપ્યું અને પોતે મોટરમાં બેસીને ત્યાંથી રવાના થઈ ગયો.

*

*

*

*

આ બાબત અરવિંદ અમલદાર ભુવન લોજમાં લગભગ એક કલાક સુધી શ્રીકાંતની અને ઇન્સ્પેક્ટરની રાહ જોતો બેઠો પણ તેઓ આવ્યા નહીં. આથી તેણે બોરીવલીની પોલિસ ચાપ્રીએ ટેલીફોન કર્યો. ત્યાંથી તેને જવાબ મળ્યો કે-તેઓ અહીં અવેલા નથી. પણ ડેપુટી પોલિસ-કમિશ્નર ઉપર કાંઈ નો ટેલીફોન આવ્યો હતો, તે પછી મુખ્ય પોલિસ ઓફિસે ગયેલા છે. તેમને પૂછશે તો ખબર મળશે. અરવિંદે તે સ્થળે ટેલીફોનથી પૂછતાં તે અમલદારે જણાવ્યું કે-કાળા તમંચા નામના બદમાશને શોધવાની હવે ખાસ જરૂર છે. એના તાબામાં ઇન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંત છે અને તેઓની સાથે તે કાંઈકે શરતો કરવા માગે છે. ઇન્સ્પેક્ટર ભાગ્યે જ કાંઈ શરતો કરે એટલે એના ઉપર આક્રમક આવવા સંભવ છે. તે અમલદારે અરવિંદને પૂછ્યું: 'તમે એ બદમાશના રહેઠાણની ખાતરી આપી શકો તેમ છો?' અરવિંદે કહ્યું: 'ન્યુ બોર્ન લોજ'ના ૧૩ ની બોલી સિવાય હું તેનું બીજું કાંઈ સરનામું જાણતો નથી.' ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે ત્યાં તપાસ કરવા દરાવ્યું. અરવિંદ વાલકેશ્વરને બગેલે ગયો. અનુપમાએ તેને કહ્યું: 'અરુણ-કુન્જભાંઈ બે વાર ટેલીફોન આવી ગયા. અરુણની શિક્ષિકા તમને ત્યાં બોલાવે છે.'

અરવિંદે બોલ્યો: 'હું હમણાં જવા માગતો નથી પણ અનુપમા! હું તારી સાથે બે-ત્રણ બાબતોમાં સાફ સાફ વાતચીત કરવા માગું છું.'

‘મારી તબીયત અત્યારે સ્વસ્થ નથી. હું કોઈ ગંભીર પાપત-
માં અત્યારે વાતચીત કરી શકું તેમ નથી.’ અનુપમાએ જવાબ દીધો.

‘એ ઉડાઉ જવાબ છે. જુઠ્ઠાણું દાખવા માટે જુઠ્ઠાણાનો ઉપયોગ
કરવો વાજબી નથી.’

‘જુઠ્ઠાણું ? કયું પાપતનું જુઠ્ઠાણું ?’

‘તારી માતા—’

‘એટલે તમારાં સાસુ તમે એ સ્વપ્નનો ઉપયોગ કરવાનો વિનય
શું વિસરી ગયા છે ?’

‘ના. પણ એ નામે એને વિષે વાત કરતાં હું શરમાઉં છું.
મેં આજ એનું મયંકર પોગળ જોયું છે.’

‘તમારી તબીયત સ્વસ્થ નથી લાગતી—’

‘હું પૂરે સ્વસ્થ છું. મેં એક કોટોઆફ જોયો, જેમાં તે અને
જુજંગીલાલ કેટલાક મવાલીઓ સાથે જુગાર રમતાં જણાયાં છે !
પોલિસ ખાતાને હસ્તક એ ફોટા ગયો છે ! અનુપમા ! મને લાગે છે
કે, કાં તો મારે ઝેર પીને મરી જવું જોઈએ કે કાં તો તારે ! પણ
આવી બેઠજળતી મારા કુળને માટે અસહ્ય છે !’

અનુપમા તેની નજદીક આવી અને તેના ખભા ઉપર હાથ
મૂકવા તરફ ધર્ષ. અરવિંદે તેનો હાથ તરછોડી નાંખીને કહ્યું :
‘જુજંગીલાલ એક પાક્કો શયતાન છે. એ વેષધારી માણસ એક
ખાનુડા સહી ઉમરો ધર્ષ કરે છે ખીજ ખાનુડા કાળાં વસ્ત્ર પહેરી પટી
આંખે ધારણ કરી કાળા તમ્બાકા તરીકે પોતાને ઓળખાવીને
ખૂનો કરે છે ! આવા પદ્મશ માણસ સાથે તારી માતા ભગેડી છે
અને —’

અનુપમા એકદમ જમીન પર બેસી ગઈ અને આંખમાં આંસુ
લાવીને બોલી : ‘તમે આ બધું કહ્યું તેમાની કરી વિગત હું જાણતી

નથી. મને મારી માતાના કે ભુજંગીલાલના પાપને માટે શું તમે શિક્ષા કરવા માગો છો? એમ જ ને તમને વાજમી લાગતું હોય તો બધે ઝેરનો કટોરો લાવો. જેમ મીરાંએ તે પીધો હતો તેમ હું પણ સત્યના સહાયક ભગવાનનું નામ લઈને ઝેર પી જઈશ. હું કોઈ વખત મિળજથી બોલતી હોવાથી તમને મારા ઉપર ઈતરાજ વાવી હોય એ બનવા જોગ છે. પણ જે બધી વાતો તમે કહી તે જો સત્ય હોય તો હું તે હૃદયથી ધિક્કાર છું. એ વાતો મેં અત્યારે જ પહેલીવાર જાણી છે અને તે જાણ્યા બાદ હુંવે હું આ સંસારમાં જીવવા માગતી નથી. મારા લીધે કે એ લોકોને લીધે તમારા કુળની આબરૂને બટો ન લાગવો જોઈએ; એમ હું પણ ઈચ્છું છું.’

અનુપમા પુનઃ કુસ્કાં ભરતી રડવા લાગી અને પોતાનું મુખ જમીન તરફ જ ઢાળી રહી. અરવિંદ એનું કથન સાંભળીને અવાક બની ગયો. શું ખરેખર જ અનુપમા, તેની માતાના કે ભુજંગીલાલના વત્તન વિષે કાંઈ નહીં જાણતી હોય? તો પછી આજ સહવારે એણે પેલી ચીટ્ટીનો જવાબ ‘કાલિન્દી’ના નામે કેમ આપેલો? અને મને એ ચીટ્ટી વિષે કેમ કાંઈ કહેવું નહીં?

તેણે પૂછ્યું: ‘અનુપમા, તું સત્ય બોલતી હોય તો મારી કેટલીક શંકાઓનો ખુલાસો કર. તારી માતા બાણું ખરે રાતના આ બંગલામાં રહેતી નથી અને બીજાં સ્થળોએ જાય છે, એ તું જાણે છે ને?’

‘હા. હું તે જાણતી હોઈ છું. મેં બાણી વખત તેમને તેમ નહીં કરવા કહેલું છે. ત્યારે તેઓએ ખુલાસો આપ્યો છે કે, હું કાંઈ દુષ્કર્મ માટે રાતના બહાર જતી નથી કે, કોઈ નાટક-સીનેમાઓ જોવા રાત્રી જતી નથી પણ સેવાનાં કાર્યો માટે બહાર જઈ છું. કેટલાક મિલવિસ્તારોના મજૂરો માટે મેં અને ભુજંગીલાલે રાત્રિશાળાઓ સ્થાપેલી છે. એમાં નિરક્ષરોને અમે લખાવીએ છીએ.’ અનુપમાએ ખુલાસો કર્યો.

‘શુ’ એવાં સ્થળોમાંનું એક લાયખલાની આનંદ-ભુવન લોજ છે કે જેનું સરનામું તું જાણે છે ?’ અરવિંદે સવાલ કર્યો.

‘એ હું જાણતી નથી. એણે મને ત્રણ સરનામાં આપ્યાં હતા. એક વરલીખાતે ‘ડાક-અંગલા’ ના નામથી ઓળખાતી જમ્યા; બીજું ન્યુ બોંબે લોજની રૂમ નં. ૧૩ અને ત્રીજું આનંદ-ભુવન.’

‘ડાક-અંગલા ? એ મેં તેમનું નવું સ્થાન જાણ્યું, અનુપમા !

‘તું કોઇવાર તે સ્થળોએ જઇને તે શું કરે છે એ જોઈ આતી છે ?’

‘સ્વપ્નમાં પણ નહીં.’ અનુપમાએ કહ્યું. ‘એ ગરીબ લોકોની સેવા કરે છે એટલું જ જાણ્યું મારા માટે પૂરતું હતું. મેં તેના પર વિશ્વાસ રાખ્યો હતો. આજે જ સહવારે એક ખાળક કોઈ કોઈવારની ચીટી લાવેલો. એમાં એને કાંઈક મદદની જરૂરી હતી તે માટે ભુજંગીમામાને મોકલવા જણાવેલું. મેં તે મુજબ વ્યવસ્થા કરવા ભુજંગીમામાને ટેલિફોન કરેલો.’ અનુપમાએ કહ્યું.

‘હું આશ્ચર્યચકિત થાઉં છું કે, સેવાનાં કાર્યનું આ ખહાતું ખતાવીને એ બેઉ જણ કુસેવા તો કરી રહ્યાં નહીં હોય ? પોલિસ ખાતાને હસ્તક આ વાત પહોંચી ગઇ છે. ભુજંગીલાલની રૂમમાંથી જુદા જુદા વેપના ફોટા અને વેષાંતરનાં સાધનો નીકળ્યાં છે, અને-’

‘પણ એવા ફોટા પડાવવાનો તો તેમને શાખ છે, એ તમે ક્યાં નથી જાણતા ? કાશ્મીરમાં તેમણે આપણને પોતાના એવા જ કેટલાક ફોટા ખતાવ્યા ન્હોતા ?’ અનુપમાએ ભુજંગીલાલનો ખયાલ કર્યો.

‘હા. પણ એ વેષોમાં જુગાર રમવાના શાખવાળો ફોટો પડાવવામાં આવે એનો અર્થ શો ? એજ કે, તે સફેર-કગ છે !’

‘તમે પોતે એવો ફોટો જોયો ?’

‘હા. શ્રીકાંતે જ તે ફોટો તેઓને ન્યુ બોંબે લોજમાં જુગાર રમતાં જોઇને પાડી લીધો હતો. તેમનાં કુર્મોની એ સાબિતી અત્યાદે

ઈન્સ્પેક્ટર પાસે છે !

અત્રે ટેલિફોનની ધંટડીનો રણકાર થયો. અનુપમાએ જીડીને રિસિવર હાથમાં લીધું. ‘તમે કોણ છો ?’ સ્હામેથી પૂછવામાં આવ્યું.

‘શ્રીયુત્ અરવિંદકુમારની ધર્મપત્ની’ અનુપમાએ જવાબ દીધો.

‘તમારું કામ નથી. મિ. અરવિંદકુમારને ટેલિફોન પર મોકલો.’ સ્હામેથી કહેવામાં આવ્યું. અનુપમાએ અરવિંદને નજદિક બોલાવીને રિસિવર તેના હાથમાં આપ્યું અને પોતે જઈને એક કાંચમાં બેઠી. અરવિંદને નીચે મુજબ વાત ટેલિફોનમાં કહેવામાં આવી:

‘સાંભળો મિ. અરવિંદકુમાર ! હું આપનો એક શુભેચ્છક છું. ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંત અને આપના કહેવાતા મિત્ર શ્રીકાંત સાથે આપ બાપખલાની આનંદ-ભુવન લોન્જમાં ગયા હતા, એમાં આપે મોટી ભૂલ કરી હતી. આપ જેવા આખરદારને શ્રીકાંત જેવા બદમાશ સાથે આવી રીતે ગમે તે જગ્યાએ રખડવું શોભે નહીં—’

‘શ્રીકાંત બદમાશ ?’ અરવિંદે અધન્ય પૂછ્યું.

‘એકવાર નહીં પણ હજાર વાર ! તે જ કાળો તમચો છે. તમારા લગ્ન-જીવનમાં એ બદમાશ આગ મૂકવા કોશિષ કરે છે. તમારી નિર્દોષ પત્ની ઉપર તે ગેરવાજબી આળ ચઢાવીને તમને તેની વિરૂદ્ધ ઉત્કેરે છે. તમેએ આનંદ-ભુવનમાં એક ફોટો જોયા હશે, જેમાં જીગારીઓનું ટોળું દેખાયું હશે. જાણી લ્યો કે, ફોટોગ્રાફીની છેલ્લી ઢપની કરામત, એટલે એ ફોટો છે ! કોઈપણ જીદા જીદા માણસોના જીદા જીદા ફોટોગ્રાફ એક સાથે મૂકીને એકઠા કરી દેવાની ફોટોગ્રાફીની કળાની હેરત ભરેલી કરામત ખાહોશ ફોટોગ્રાફરો કરી શકે છે, એ જગજહેર વાત છે. હું પોતે એ કરામતથી માહિતગાર હોવાથી આપને ખબર આપી શકું છું કે—આપ મને આહે તે સ્ત્રી બને આહે તે પુરૂષનો જીદો જીદો ફોટો આપો તો હું તે બન્નેને

એક જ ફાટામાં મિલાવીને એક સાથે બેઠેલાં બતાવી શકું. એવો ફાટો શ્રીકાંત ઉદે' 'કાળો તમ'ચો'એ પાડ્યો છે. અને તમારા દિલમાં ખોટો બમ ઉપજાવી, ખોટી વાતો કરી તે એર રેડ છે. એ ફાટો ઉપરથી કોઇપણ જાતની શંકાઓ તમારા દિલમાં લાવશે નહીં. અને તે કારણે તમારી સદ્ગુણી પત્નીને ત્રાસ આપશે નહીં. મને ખાત્રી છે કે, તમે મારી આ શિખામણ માનશો અને શ્રીકાંતની સોખત છોડી દેશો. એ માણસનાં કૃત્યો ખૂનામરડી સુધી પહોંચે છે; લૂંટફાટ અને એવાં તમામ કામ સુધી પહોંચે છે, એ ખ્યાલમાં રાખશો."

'એલાવ' અરવિંદે ટેલિફોનમાં કહ્યું: 'શ્રીકાંતને તમે કાળો તમ'ચો કહો છો પણ સાબિતીઓ તો જુજ'ગીલાલ વિરૂદ્ધ જાય છે. કાળો તમ'ચો જુજ'ગીલાલ જ છે.'

'એ અકકલ વગરની વાત છે. ઇન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંત જેમ કહે છે તેમ તમે કહો છો! તમારી પોતાની અકકલનો ઉપયોગ કરો, મિસ્ટર વિચાર કરો કે, શ્રીકાંત કોઇ છૂપો વિષધર છે કે નહીં? એને અને જુજ'ગીને ભૂતકાળનું અંગત વેર છે તેથી તે જુજ'ગીની વિરૂદ્ધ કાવત્રાં રચે છે.'

'ઠીક. એ વિષે હું ચોખ્ખું કાળજી રાખીશ; પણ તમે 'કાણુ છો એ કૃપા કરીને કહેશો?'

'હું તો એક દેશસેવક છું. સેવાનો બેખ મેં ધારણ કર્યો છે. સમાજના ત્રાસિત અને પીડિતનાં દુઃખો હું શોધું છું. તે શોધીને તેઓને સુખી કરવા તનતોડ કાશિશો કરું છું. હું આપનો હિતેચ્છુ છું."

"આપનું નામ ?—"

'કામ સાથે વાત રાખો; નામની પરવા ન રાખો' અત્રે રિસિવર ચંત્ર પર મૂકી દીધું હોય એમ કટક્ અવાજ સંભળાયો.

'એલાવ...એલાવ...' અરવિંદે કહ્યું: 'પણ સ્હામેથી જવાબ મળ્યો નહીં.' તે પણ થાકીને અનુપમા પાસે પાછો ફર્યો.

‘આટલી બધી વાર સુધી આપે ટેલીફોન પર કોની સાથે વાત કરી ?’ અનુપમાએ પૂછ્યું.

‘એ આસામીએ પોતાનું નામ ન આપ્યું. પણ મારો ‘શુબેચ્છક’ હોવાનું કહ્યું. એણે મને એક અખબારી ભરેલી ખપ્પર આપી કે, કાળો તમચો તો શ્રીકાંત છે ! એની વાત આપણે હમણાં જે ખાખતમાં વાત કરતા હતા તે જ ખાખતની હતી. તારી માતા અને તારા મામાનો જુગારીઓ તરીકેનો બેગો ફોટોગ્રાફ તો ફોટોગ્રાફીની છેલ્લી શોધ મુજબની એક ટ્રિક છે—કરામત છે—એમ તેનું કહેવું હતું.’

‘એમ ? હાશ ! હીક થયું કે, એણે આપનો શક દૂર કર્યો ! એણે ખીજી કાંઈ કહ્યું ?’

‘મારો શક દૂર થયો નથી. શ્રીકાંત કાળો તમચો કદાપિ ન હોય.’

‘ત્યારે એ નામધારી હોય કોણ ?’

‘ભુજંગીલાલ જ ! શ્રીકાંતને હું સ્વપ્નમાં પણ બદમાશ તરીકે માની શકું નહીં—જો કે તને જે શ્રીકાંત પર સ્કીડ છે, એ હું જાણું છું.’

‘મને સ્કીડ ?, અનુપમા બોલી: ‘ના. મને કાંઈના ઉપર સ્કીડ નથી. આપના જે મિત્રો હોય તે જ મારા મિત્રો રહેશે અને આજના પ્રસંગ ઉપરથી હું આપને વચન આપું છું કે, આપ મને જે કાંઈ કહેશો તે મુજબ હું વર્તીશ. મારી માતા અને ભુજંગીમામાની સોખત દૂર કરવા આપ કહેતા હો, તો હું તેમ કરવા તૈયાર છું—’

‘બસ. મને એથી જ સંતોષ થશે.’ અરવિંદે કહ્યું: ‘એ બેઠેને તારે બિલકુલ મળવું નહીં. કાલિન્દીને કે ભુજંગીને આ ખમલામાં પેસવા દેવાં નહીં અને તેઓની જે હીલચાલ લોકાપવાદ જેવી હોય એટલે કે જેના વડે લોકમાં શરમાતા જેવું હોય તેની તેની હીલચાલ-મેન્નાહેર રીતે તારે ધિક્કારી કાઢવી. આટલું વું કરે તો તારા

‘ઉપર અપ્રસન્ન રહેવાની મને જરૂર રહેશે નહીં.’

‘અસ્તુ’ અનુપમા બોલી: ‘શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં જેમ અશ્વમેધ યજ્ઞને કૃષ્ણને: કહ્યું હતું કે— કરિષ્યે વચનં તવ । એ મુજબ હું આપને કહું છું—’

અત્રે ટેલિફોનની ધંટડીનો રણકાર થયો, અરવિંદે ટેલિફોન પાસે જઈને રિસિવર ઉઠાવ્યું. તેમાં બેરીવલીથી લવંગિકાએ ખબર આપી: ‘ગજબ થયો! અરુણભાઈને બદમાશો ઉઠાવી ગયા છે! જલ્દી આવો. કાળો તમંચો નામના બદમાશની એક ધમકી પણ અમોને મળી છે!’

‘હેં! હું અને અનુપમા બન્ને જણ પા કલાકમાં ત્યાં આવી પહોંચીએ છીએ. તમે પોલિસ ખાતાને ટેલિફોન કરીને ખબર આપી?’ અરવિંદે ટેલિફોનમાં પૂછ્યું.

‘હા. મુખ્ય પોલિસ ઓફિસેથી ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરને જાણે જ આવી પહોંચવા જણાવ્યું છે.’ લવંગિકાએ જવાબ દીધો.

અરવિંદે, રિસિવર ચત્રને લગાડી દીધું અને અનુપમાને અરુણના અપહરણની ખબર આપીને જલ્દીથી બેરીવલીને બંગલે પોતાની સાથે મોટરમાં આવવા માટે તૈયાર થઈ જવા જણાવ્યું. અનુપમાએ તરત જ તેની સાથે જવા સંમતિ આપી અને પોતે કપડાં બદલવા બીજા ખંડમાં ગઈ.

થોડીક મિનિટ પીતી અને આ બન્ને જણ તૈયાર થઈને મોટરમાં ચઢી બેઠાં. મોટર બેરીવલીને બંગલે જવા ઊપડી.

૩૨

બહેમનાં વાદળ

મોટરમાં અરવિંદ ખૂબ વિચારગૂસ્ત રહ્યો. કાળો તમંચો જીવાલ છે એવો થક તેના મનમાંથી દૂર થયો નહીં અને

કોઈ નનામા શુભેચ્છકે શ્રીકાંતને કાળો તમચો કલ્લો એ માનવા એનું મન કપૂલ થયું નહીં. એ નનામા શુભેચ્છકે શ્રીકાંતને અરવિંદના લગ્ન-જીવનમાં આગ મૂકનાર જણાવ્યો હતો; અનુપમા પર જેરવાજખી આળ ચઢાવનારો જણાવ્યો હતો; અને જે ફોટા માટે શ્રીકાંતે જીગારીઓ તરીકે કાલિન્દીને અને જીજીલાલને કલકિત ઠરાવ્યા હતા તે ફોટા બનાવટી છે એમ કહ્યું હતું. શું એ વાત માની શકાય એવી હતી? શ્રીકાંતને અરવિંદ મૂળથી જ પિછાણતો હતો. મિત્ર તરીકે શ્રીકાંતે આજ સુધી હમેશાં વફાદારીથી કામ કયું હતું. એનાથી ચેતતા રહેવાની નનામા શુભેચ્છકે આપેલી ચેતવણી શું વિશ્વાસ મૂકવા જોગ હતી? નહીં જ.

તે પોતાના વિચારો દરમ્યાન અનુપમાના મ્હોં તરફ જોઈ રહ્યો અનુપમા ચૂપચાપ વિચાર-ગ્રસ્ત દશામાં ગ્રેડેલી હતી. પણ આ વખતે એનો ગોરો ચહેરો એને પ્રીતિ ઉપજાવી રહ્યો. આ રમણી પર વહેમથી ક્રોધ કરવો અને તેના હૃદય પર આઘાત કરવો, એ એક કેળવાયલા અને સુસંસ્કૃત પતિને ન જાજે એવું હલકું કૃત્ય જ ગણાય એમ અરવિંદને લાગ્યું. શું આવા રમણીય ચહેરા નીચે કોઈ દુષ્ટ હૃદય છુપાયલું હોઈ શકે? શું આવી એક બાળા જેણે હમણાં જ વચન આપ્યું છે કે-‘હવેથી તમે કહેરો તેમ કરીશ’, જેણે એરનો કટારો આપવામાં આવે તો પતિના કુળની આપડ જાળવવા ખાતર ખુશીથી પી જતા તત્પરતા દાખવી છે તેના પર કુશંકાઓ કરવી જાજે? નહીં જ. જો એનું હૃદય મલિન હોય તો એ કદાપિ એર પીવા તૈયાર થાય નહીં. અનુપમાએ પોતાની માતાને સમાજસેવા કરતી જણાવી હતી. એ સંભવિત કેમ ન હોઈ શકે? સમાજ-સેવા કરનારાઓ પર ધણી વખત લોક તેના દ્રેષથી બળી જઈને ખોટાં આળ ચઢાવે છે. તે મુજબ આ દાખલામાં કેમ ન બન્યું હોય?

અરવિંદ વિચારોને ચગડાળે ચઢ્યો. ન્યારે માણસ આવી રીતે વિચારોના વમળમાં ઘેરાય છે ત્યારે તેની પાસે ઊલટી અને સુલટી

ખન્ને પાળુઓનાં પ્રતિષ્ઠિત રજી થાય છે; અને તે પ્રત્યેક પ્રસંગ-
ની સૂક્ષ્મ છણાવટ કરે છે. શ્રીકાંતની આનંદ-ભુવન હોળની
હીલચાલનો પ્રસંગ અરવિંદના મન રૂપી દર્પણમાં પ્રતિષ્ઠિત પાડી
રહ્યો. રૂમ નં. ૧૦ ની ઝડતી વખતે શ્રીકાંતે કહ્યું હતું કે-જીભારીઓ-
નો ફોટો તેણે પોતે પાઓ હતો; અને એ ફોટો તેની પાસેથી
બદમાશોએ લઇ લીધા તે પાછો મેળવવા માટે તેણે અપાર મુશીબ-
તો સહન કરી હતી. અરવિંદને વહેમ ઊપજ્યો કે-એમ કહેવામાં
શ્રીકાંત સાચો નહોતો. એ વાતનો પુરાવો શો છે કે, આ ફોટો,
શ્રીકાંતે ફોટોગ્રાફીની કરામતથી ઊપજવી કાઢ્યો નહીં હોય? શ્રીકાંતે
ઇન્સ્પેક્ટરને સૂચવ્યું હતું કે ખીંડી પરનો ફોટો તપાસો એ
પછી ફોટો તપાસતાં તેમાંથી ફોટો નીકળ્યો હતો, તે
પહેલાં શ્રીકાંત એકલો જ પાછલી પારીએથી એ રૂમમાં ગયો હતો,
જે વખતે તેમાં ફોટો નહોતું-બલકે ભુજંગીમામો ગેરહાજર હતો.
એ એકાંત પ્રસંગે શ્રીકાંતે જ ફોટોમાં બનાવડી ફોટો નહીં મૂકી
દીધો હોય એની શી સાબિતી?

માણસો બહારથી ઉજળા દેખાય તેથી કાંઈ તેઓ નિર્દોષ છે,
એમ માની શકાય નહીં. તેઓનાં અંતઃકરણ મેલાં હોઈ સકે.
શ્રીકાંત કહેતો હતો કે-હું અનુપમાની માતાનાં કેટલાંક પોગળ
બાળું છું. અર્થાત્ શ્રીકાંત પહેલેથી જ અનુપમાના કુટુંબનાં છિદ્રો
શોધવાનું કામ કરતો હોવો જોઈએ; અને 'રજમાંથી ગળ' અથવા
તો જ્યાં બળતી રીતે તેઓને બદનામ કરી શકાય એવું કાંઈ મળે
તેને 'છિદ્ર' રૂપે રજી કરવા તે મથતો હોવો જોઈએ. શ્રીકાંત તદ્દન
સાદો ભોળો હોવાનું શી રીતે માની શકાય? અરવિંદ વિચારવા
લાગ્યો: 'તેણે મારા લગ્ન પહેલાં માતૃશ્રી પાસે જઈને અનુપમા
વિરુદ્ધ જ કાંઈક, તેમના મનમાં બરાબરું હશે, તેથી મારા લગ્નમાં
પોતે આવ્યાં નહીં' અને એકાએક તીર્થયાત્રાએ ચાલી નીકળ્યાં હતાં!
શ્રીકાંતને મેં લગ્ન પછી પૂછ્યું કે: માતાજીને પગે લાગવા જવાની
યાદ તેં મને કેમ ન આપી? ત્યારે તેણે બદાનું જ કાઢ્યું કે મને

સોમંદ આપેલા ! વળી, તે પોતે તો અમારી સાથે માતાજી પાસે આવ્યો જ નહોતો. એને ટેલિફોન કરવામાં આવ્યો ત્યારે એ બહાર ગયેલો હતો. શા માટે ? સંભવિત છે કે, અમારી સાથે તે આવે તો કદાચ તેણે તે ખોટી વાત ઉપજાવી કાઢી હતી તે પ્રકટ થઈ જાય એવી બ્લીક એના મનમાં હશે !”

શ્રીકાંત સંબંધી હવે તો વહેમનાં વાદળો જ અરવિંદના મનમાં ધાધ આવ્યાં. એક વિશેષ પ્રસંગની યાદગીરીએ તો એનો વહેમ વધુ દઢ કર્યો. તે મનોગત બોલ્યો : માતાજીને જ્યારે હું અનુપમા સાથે મળવા ગયો ત્યારે તેમણે એક પણ શબ્દ એવો કાઢ્યો ન હતો કે જેથી લગ્ન પહેલાં પોતાનું દિલ કરી વાતથી દુઃખાયું હોય એમ માલુમ પડે. ઉલટું માતાજીએ તો અનુપમા સાથે ઘણા રોહથી વાતો કરી હતી; એની પાસે સંગીત ગચ્છાવ્યું હતું; અને એનાં વખાણુ કર્યાં હતાં.

આવા વિશુદ્ધ અંતઃકરણવાળાં માતાજી સંબંધે શ્રીકાંતે બંધી વાતો ઉપજાવી કાઢી હોવી જોઈએ. સંભવિત છે કે શ્રીકાંત મેલા મનનો હોય; તેનાથી અનુપમાનું સુખ સહુ જતું ન હોય અને તે અમારા લગ્ન-જીવનમાં અંગારો મૂકવા યત્ન કરતો હોય—

એકાએક ‘ખપરદાર’ એવા શબ્દથી અરવિંદના વિચારોમાં ભગાણુ પડ્યું. તેણે જોયું કે તેની મોટર એક ગલીમાં ઊભી રહેલી હતી અને મોટરનાં બેડ પારણાંમાં તમંચા સાથે કાળા આકારો ઊભેલા હતા ! તેઓએ પોતાની આંખો પર કાળી પટ્ટીઓ ધારણ કરેલી હતી !

‘કાણુ છો, તમે ?’ અરવિંદે પૂછ્યું.

‘શ્રીકાંતના હુકમથી અમારે આ પાછને ઉકારી જવી છે. તમે મોટરમાંથી ઊતરી જાઓ’

‘શું કહ્યું ? શ્રીકાંતના હુકમથી ? તમે લોકો પાગલ મર્દ મયા

છા કે શું શ્રીકાંત એવો હુકમ શા વાસ્તે કરે? ચાલ્યા જાઓ, નહીં તો, પોલીસને જૂમ મારીશ.’

‘મિસ્તર! પોલીસને જૂમ મારવા લગીરે ચું કે ચાં કરશે તો તમારો જાન સલામત નથી, એ ધ્યાનમાં રાખજો. ગાળી મારીને જોપરી ફેડી નાંખીશું. શ્રીકાંતનો અમને ચોખ્ખો હુકમ છે કે, તમે લપન છપન કરો તો તમને ધાર કરી દેવા!’

‘પણ એમ : કરવાનું કારણ?’

‘એ તો તમે જ્યારે એને રૂપરૂ મળો ત્યારે પૂછજો ને? અમે એ કારણ વિષે કાંઈ ન જાણીએ. અમે તો ચીફીના ચાકર! તમારી પત્નીને હમો તેની પાસે કોઈ પણ જોખમે લઈ જઈશું, એ ચોક્કસ છે!’

‘ફુટે! આવો અત્યાચાર-‘એમ બોલીને અરવિંદ મોટરની બેઠકમાંથી ઊઠવા તૈયાર થયો ત્યાં તો તેની સાથે વાત કરનાર કાળા આકારે પોતાનો તમચો ઠેઠ અરવિંદની છતી સુધી અડકાડ્યો એક હાથથી તેને પકડીને બેઠકમાં હસેલો મારીને ધકેલી દીધો. અરવિંદે અનુપમા તરફ જોયું તેના મ્હોં પર એક બદમાશે હાથ દાખેલો હતો અને તેના શરીર તરફ તમચો તાકેલો રાખેલો હતો! ગ્રામવર તરફ અરવિંદે નજર કરી. તેને પણ તમચાથી એક ત્રીજો બદમાશ ઘેરી રહેલો હતો!

‘ચલાવ, જલ્દી કરો. બિલકુલ દરફ કાઢ્યા સિવાય હાથ જિંચા કરી દો અને મોટર બહાર નીકળો!’ અરવિંદને બદમાશે ફરમાવી દીધું. લાચારીથી સંયોગને વશ થવા વિના અરવિંદનો છુટકો ન હતો. તેને બદમાશના ફરમાન અનુસાર બહાર નીકળવું પડ્યું.

તત્કાળ કસોરોફોર્મવાળો રૂમાલ તેના નાક પર બદમાશે દાખી દીધો. અરવિંદ રસ્તામાં જ બેથુદ્ધ થઈને પડી ગયો. બસ એની હલે લગીરે ચિંતા બદમાશોને કરવાની ન હતી. અરવિંદ

વાલો બદમાશ હવે મોટર-ડ્રાઇવરને ઘેરી વળનારની મદદે ગયો. બન્નેએ એકઠા થઇને મોટર ડ્રાઇવરને બહાર કાઢ્યો અને તેને બેથુદ બનાવ્યો. એ પછી એક જણે ડ્રાઇવરનાં કપડાં પહેરી લીધાં અને એ ડ્રાઇવરને પોતાનાં કાળાં કપડાં પહેરાવીને તેના હાથમાં કાળા-તમચાના ચિત્રવાળું એક કાડું મૂક્યું !

અનુપમાને ઘેરનાર કાળા આકારે હવે તમચો અનુપમા તરફ જ ધરેલો રાખીને મોટરમાં તેની બાજુમાં જ જગ્યા લીધી અને મોટરની બારીઓના તમામ પડદા ઢાળી દીધા. બાદ તેણે પોતાના સાથીદારોને મોટરમાં બેસી જવા કહ્યું. એ બેઉ જણ બહાર ઊભા ઊભા કાંઇક મસલત કરતા હતા. મસલતને પરિણામે વેપધારી ડ્રાઇવરે બૂમો મારી ! ખૂન ! ખૂન ! પોલિસ ! મદદ !' વેપધારી ડ્રાઇવર પોતાની બેઠકે બેઠો. બીજો કાળો આકાર મોટરની અંદર બેઠો અને મોટર 'ધુર્ર્ર્ર્ર્ર' અવાજના ધમધમાટ સાથે પસાર થઈ ગઈ !

૩૩

કાળો તમચો કોણ ?

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર, લવગિકાના ટેલિફોનથી ત્યાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે નોકરવર્ગ સવાય પુરૂષમંડળમાં ત્યાં કોઈ નહોતું. લવગિકાએ ત્રીકાંતને ટેલિફોન કરી જોયો હતો પણ તેના મકાને તે ગેરહાજર માલુમ પડ્યો હતો-ટેલિફોનનો જવાબ કોઇએ દીધો ન હતો. આથી સૌ ગભરાટમાં પડી ગયાં હતાં.

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે ફટલાક અમલદારો સાથે આવીને સીવગને આશ્વાસન આપ્યું અને તપાસ આરંભી. માધા નામના નોકરે અપહરણ સંબંધી વિગત નીચે મુજબ કહી : 'મારા સાથે અરજી શેઠ કપાઉડમાં બગીચામાં સંતાકુકડી રમતા હતા, તે દૂરનાં કાંડેની પાછળ છુપાઇ જતા અને હું તેમને શોધી કાઢતો. પછી હું

ધુપાઉં' ત્યારે પોતે મને શોધી કાઢતા. આ રમત દરમ્યાન એકવાર હું બગીચાના એક છેડા તરફ હતો ત્યારે ખીજે છેડેથી મેં અરુણ-શેઠની ચીસ સાંભળી. બાદ 'માધા ! બચાવ !' એવી તેમની ખૂમો સાંભળી. જે બાબુએથી એમની ચીસ અને ખૂમો મેં સાંભળી તે બાબુએ હું દોડી ગયો ત્યારે કાળા કપડાવાળો એક આદમી મેં ઊભેલો દીઠો. તેનું મોઢું પણ કાળા કપડાથી ઢંકાયલું હતું અને તેના હાથની ડાણી ઉપર એક સફેદ ટુકડો વીંટલો હતો, જેમાં તમચાલું કાળું ચિત્ર હતું. એ માણસે પોતાના એક હાથમાં એક કાગળ રાખેલો હતો. એના ખીજા હાથમાં એક તમચો હતો. તેણે મને ખૂમ મારીને હુકમ કરતો હોય તે ઢાંચે પોતાની નજીક બોલાવ્યો. બહીતો બહીતો અને ધ્રૂજતો ધ્રજતો તેની પાસે ગયો. મને કાગળ આપીને તમચો મારા તરફ ધરેલો રાખીને તે બોલ્યો: 'આ લખાણ તારા શેઠને ખતાવજે અને જો જરાક પણ ગડબડ કરી છે તો યાદ રાખજે કે, મારી નાખીશ !' ખસ. આટલું કહીને તે ક'પાઉં'ની દિવાલ કુદાવીને ચાલ્યો ગયો. એ પછી મેં મોટરનો અવાજ સાંભળ્યો. મેં દિવાલ પર ચઢીને જોયું તો, એક ટેક્સીમાં બેસીને તે જતો રહેતો હતો. મેં તરતજ શોરબકાર કરી મૂક્યો. મારા નાના શેઠને ઉઠાવી જનાર એ બદમાશને પકડાવી દેવાની મતલબથી હું દરવાજા બહાર જવા લાગ્યો. એટલામાં લવગિકા બહેન, રજની બહેન, અમારાં શેઠાણી અને ખીજા નોકરો આવી પહોંચ્યાં. અમારો મોટર-ડ્રાઈવર પણ આવી પહોંચ્યો. મેં તમામ જણ આગળ શેઠના ઉઠાવી જનાર બદમાશને લમતી હાકીત કહી તે ઉપરથી મોટર-ડ્રાઈવરને મોટર સાથે બદમાશની પૂઠે મોકલવામાં આવ્યો અને લવગિકા બહેન બધે ટેલિફોન કર્યાં.

‘મોટર-ડ્રાઈવરને સફળતા મળેલી લાગતી નથી !’ ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું.

‘ના. તે બદમાશને પકડવામાં સફળ થયો નહીં અને થોડીવાર

પાછો ફર્યો.’

‘તેને બોલાવો. હું તેને પૂછપરછ કરું.’

નોકર મોટર-ડ્રાઇવરને બોલાવવા તબેલા તરફ ગયો. થોડીવારે તે બેઠે આવી પહોંચ્યા. મોટર-ડ્રાઇવરે હકીકત કહી: ‘હું તે ટેક્સીનાં ટાયરની જમીન ઉપર પડેલી છાપને આધારે ઉત્તર દિશા તરફ મારી મોટર હાંકી ગયો. મને માલુમ પડ્યું કે-રેલ્વે લાઈનના એક ક્રોસિંગ આગળથી એ છાપ, બીજી મોટરોનાં ટાયરની છાપ સાથે ભળી ગયેલી હતી. ક્રોસિંગની બીજી બાજુએ જઈને મેં તપાસ કરી; પણ ખાસ એ ટેક્સીની છાપ ઓળખાઈ નહીં. ક્રોસિંગ આગળની ઓરડીના રેલ્વે ખાતાના વાવટાનાળાને પૂછપરછ કરતા તેણે કહ્યું કે-‘અહીં તો પાંચ-છ મોટરો એક સાથે ઝામેલી હતી. એમાં કેાણુ કેાણુ હતું તેના મને ખ્યાલ નથી. લોકલ પસાર થઈ ગયા બાદ ઝાંપો ખોલી નાંખતાં તે બધી પસાર થઈ ગઈ હતી. ‘આ નિરાશાજનક સમાચાર સાંભળ્યા પછી પણ હું કંટાળેક દૂર સુધી તપાસ માટે મોટરમાં જઈ આવ્યા. પરંતુ બદમાશનો ક્યાંયે પત્તા નહીં’ મળવાથી લાચારીથી હું પાછો ફર્યો.’

‘આ કાળો તમચો કેાણુ છે? તમને કાંઈના ઉપર શક છે?’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે સર્વને પૂછ્યું, લવંગિકા અને કમલાદેવી કોઈ શકદારનાં નામ હઈ શક્યાં નહીં.

રજનીએ કહ્યું: ‘એક ભુજંગીલાલ નામના માણસ ઉપર મને શક છે. તે અરવિંદ શેઠના મિત્ર તરીકે ડાંગ કરે છે.’

કમલાદેવીએ આશ્ચર્યચકિત થઈને પૂછ્યું: ‘ભુજંગીલાલ કેાણુ છે? હું તો અરવિંદના એવા કાંઈ મિત્રને ઓળખતી નથી.’

લવંગિકાએ રજનીને ચૂપ રહેવા ઈશારત કરી અને કહ્યું: ‘બિમાર દદીના કહેવા ઉપર શો વિશ્વાસ રાખી શકાય? રજની, એની માંદગી દરમ્યાન આવું આવું બધું અસંબદ્ધ બોલે છે. ભુજંગીલાલ વિશે આપણે કોઈ કશું જાણ્યું નથી. અરવિંદ આવીને જો કહે તે ખરું.’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: ભુજંગીલાલ નામ અત્યાર અગાઉ મેં સાંભળ્યું છે અને તેનો મેળાપ પણ થયેલો છે. એ માણસ વિચિત્ર સંયોગોમાં મને મળેલો હતો અને એના પર એક ખૂનમાં ભેળવાયલા હોવાનો આરોપ પણ આવેલો હતો. કોઈ શકદારને પુરાવાઓ એકત્ર થયા ન હોય, ત્યાં લગી પ્રમાણિક જ ગણાય છે. એ ન્યાયે મેં થોડાક જ કલાક ઉપર તેને એક આનંદ-ભુવન લોજમાં જવા પરવાનગી આપેલી છે. એ લોજના માલીકનો જ તેના ઉપર અવિશ્વાસ હતો. પણ મારી ચીઢી સાથે મેં તેને ત્યાં મોકલ્યો છે અને ત્યાં જ રોકવા કહેલું છે. તમારે ત્યાં ટેલિફોન છે; એટલે હું તે આસામી સાથે વાત કરી જોઉં.’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે ટેલિફોનવાળા ખંડમાં જઈને આનંદ-ભુવન લોજના માલીકને ટેલિફોન કર્યો; ભુજંગીલાલ તમારે ત્યાં રૂમ નં. ૯ માં પાછો આવ્યો છે ?

લોજના માલીકે ના પાડી. ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: ‘પણ મેં તેને તમારા ઉપર ભલામણ-પત્ર સાથે મોકલ્યો છે । અને તેણે તમારી લોજમાં જ રોકાવા વચન આપેલું છે । એ આવે ત્યારે મને જરૂર ખબર આપજો.’

સાહેબ ! મને તો પાકો શક છે કે, તે ફરીવાર અહીં આવશે જ નહીં !, લોજના માલીકે અભિપ્રાય આપ્યો.

‘તમારો નોકર પાછો આવ્યો છે ?’

‘હા. તેને તો તરત જ ગલી બહાર નીકળતાં કાળો તમચાએ છોડી મૂક્યો હતો. તે કહે છે કે-મનુષ્યેકંટર રમાકાન્ત સાહેબ અને પેલા સદગૃહસ્થ શ્રીકાંતભાઈને લઈને તે બદમાશની ટેકસી ચાલી ગઈ છે । ક્યાં ગઈ છે, તેની તેને ખબર નથી. રૂમ નં. ૯ માંથી મળેલો માલ પણ તે બદમાશ પોતાની સાથે લઈ ગયેલો છે !’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર હવે ગુંચવણમાં પડ્યો. કાળો તમચો પાકો બદમાશ છે, એમ તેને લાગ્યું. જો એ ભુજંગીલાલ

જ હોય તો, તેણે સફાઈપધ ઠગાઈ કરી છે. અંદરખાનેથી તે માણસ ઉઠાડીગીર છે અને તેથી અહીંથી અમરુણને ઉઠાવી જવાનો હોવાથી તે આનંદ-ભુવનમાં ગયો નહીં એવો શક તેના મનમાં ઘોળાઈ રહ્યો.

હવેગિકાએ તેને કાળા તમચાની ચેતવણીનો કાગળ આપીને કહ્યું :
'આ કાગળ એ બદમાશે અમારા નોકર માધાને આપ્યો હતો.'

ઉપયુટી પોલિસ કમિશ્નરે તે કાગળ પોતાના હાથમાં લીધા. તે ટીકીટ વિનાનું એક પોસ્ટ-કાર્ડ હતું. તેને મથાળે કાળા તમચાનું ચિત્ર દોરેલું હતું અને તેની નીચે લખેલું. હતું કે :
'મિ. અમરવિંદકુમાર ! આજ મધરાત્રિએ બરાબર બારને ટકારે તમેને મારો મેળાપ થશે. તમારે તમારા બંગલા નજીકના ખુલ્લા મેદાનમાં બંગલાથી પાંચસો કદમ દૂર ઊભા રહેવું. તમારી સાથે તમારે રૂ. ૩૦ હજારની ચલણી નોટો લાવવી. એ નાણું લેવા માટે કાળા પોપાકમાં સજ્જ થઈને જે આદમી તમારી પાસે આવે તેના કોટના કોલર ઉપર સફેદ વસ્ત્રના ટુકડામાં કાળા તમચાનું ચિત્ર હોય તો તમારે તેને નોટનું બંડલ આપી દેવું. જે એ બધી સાચી જ નોટો હશે તો તે મળ્યા બાદ પંદર મિનિટના અરસામાં તમારો નાનો ભાઈ તદ્દન જીવતો જંગલો અને હેમક્ષેમ હાલતમાં તમને પાછો સોંપવામાં આવશે. તમારે ખાસ સૂચનાઓ, એ ધ્યાનમાં રાખવાની કે, (૧) તમારી સાથે ખીજો કોઈ પણ માણસ હોવો ન જોઈએ. (૨) તમારે પોલિસ ખાતાની કે તમારા કોઈ પણ મિત્રની મદદ લેવી ન જોઈએ. (૩) અને નોટો સંબંધે કોઈ જાતનું કાલ કરવું નહીં. જે આ સૂચનાઓ વિરુદ્ધ વર્તેશો તો તમારા નાનાભાઈનો પત્તો નહીં મળે અને અમે એને ઠાર કરી નાખ્યું—શી. કાળો તમચો અને તેના સાત સાથી.

આ ધમકીનો પત્ર વાંચ્યા બાદ કેટલોક વિચાર કરી જોઈને ઉપયુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : 'મિ. અમરવિંદકુમાર ક્યાં છે અને હજી સુધી તેઓ કેમ અહીં આવ્યા નથી ?'

એટલામાં બહારના ભાગમાં કાલાહલ સંભળાયો. એક નોકરને તે વિષે તપાસ કરવા માટે મોકલવામાં આવ્યો. તે થોડીવાર પાછો ફરીને ખબર લાવ્યો: ‘અરવિંદ શેઠને અકસ્માત થયો છે ! તેઓ બેશુદ્ધ હાલતમાં છે અને રસ્તામાંથી માણસો તેમને મોટરમાં બેસાડીને અહીં લાવ્યા છે.’

તુર્ત જ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે પોતાના તાખાના માણસોને તપાસ કરવા મોકલ્યા. કુટુંબીઓ પણ સર્વે ગભરાટથી બહાર નીકળ્યાં. અરવિંદ હોશમાં નહોતો. એના ડ્રાઇવરે આખા શરીરે કાળો પોષાક પહેરેલો હતો તેથી બગલામાંનાં સર્વને આશ્ચર્ય થયું. મોટરની અદર કેટલાક રાહદારીઓ પેસી ગયા હતા અને કેટલાક જણ મોટરની બેઠે પમથીઓ ઉપર બિભા રહેલા હતા. મોટર ધીમેથી હાંકીને ક’પાઉ’ડમાં લાવવામાં આવી.

પાંચ-છ માણસોની મદદથી અરવિંદને દિવાનખંડમાં લઈ જઈને કોચ ઉપર સુવાડવામાં આવ્યો. બીજા લોકોને એ પાદ અમલદારોએ બહાર રોકાવા વિનંતિ કરી.

ડ્રાઇવરને એકલાને ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું: ‘તારા શેઠની આ સ્થિતિ કેવી રીતે થઈ અને તે આવો પોષાક કેમ પહેર્યો છે ?’

ડ્રાઇવર અથેતિ બધી હકીકત કહી. વાલકેશ્વરથી તેઓ મોટરમાં નીકળ્યા ત્યારે રસ્તામાં જ ત્રણ-ચાર કાળા પોષાકધારીઓ મોટર ઉપર ચઢી ગયા હતા અને તેઓએ પોતાને ‘શ્રીકાંતના માણસો, તરીકે ઓળખાવીને અનુપમા શેઠાણીનું અપહરણ કર્યું’ હતું; શેઠને અને પોતાને કલોરોફોર્મથી તેઓએ બેશુદ્ધ કર્યા હતા અને મોટર લઇને નહાસી ગયા હતા. ડ્રાઇવર જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે રાહદારીઓ તેની આસપાસ ઘેરેઘાપલા હતા અને ડ્રાઇવરના હાથમાં ‘કાળા તમચા’નું કાડું રાખવામાં આવેલું હતું તેથી તેઓ અચંપો

પામતા હતા ! પરંતુ ડ્રાઈવરે તેઓને ખરી હકીકત દર્શાવી એટલે તેઓએ મદદ કરી. ડ્રાઈવરે ડે. પો. કમિશ્નરને કહ્યું : ‘આ તો મારા શેઠ છે, એવો મારો ખુલાસો સાંભળીને એ ભલા રાહદારીઓએ તરત જ એક બંગલાવાળાને ત્યાંથી મોટર મંભાવી અને એમાં મારા શેઠને સુવાડીને તેઓ અહીં મૂકવા આવ્યા. એ બંગલાવાળા તરફથી એક ડોક્ટરને ટેલિફોન કરવામાં આવેલો છે, જેને અહીંનું શરનામું આપેલું હોવાથી, તે અહીં જ આવશે.’

તરત જ અરવિંદની બેહોશી દૂર કરવાનો ધરગથ્ય ઉપાય યોજવામાં આવ્યો, પરિણામે થોડીકવારમાં શુદ્ધિમાં આવતાં સૌથી પહેલા ઉદ્ધાર તેણે એ કાઢ્યા કે : ‘પકડો એ શ્રીકાંત બદમાશને ! એજ ‘કાળો તમચો’ છે !’

‘શ્રીકાંત કાળો તમચો !’ લવંગિકા આશ્ચર્ય દર્શાવતી બોલી.

‘શ્રીકાંત કાળો તમચો !’ રજનીએ પડઘો પાડ્યો.

‘શ્રીકાંત શેઠ શું કાળો તમચો ?’ ડ્રાઈવર બોલ્યો.

‘શ્રીકાંત કદાપિ બદમાશ ન હોઈ શકે.’ કમળાદેવી

બોલા : ‘અરવિંદ ! તું જાન વિનાની વાત કરે છે !’

‘મિ. અરવિંદકુમાર ! તમે હજી પુરા સ્વસ્થ નથી થયા.’ ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું.

‘હું પૂરેપૂરો સ્વસ્થ છું. ઈન્સ્પેક્ટર—’

‘હું ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરનો ઓધો ધરાવું છું.’

‘તો તે બદલ હું ખુશ થાઉં છું. આપ મારું હકીકત-પત્ર લખવા માંડો.’

‘મિ. અરવિંદકુમાર ! તમે બરાબર સ્વસ્થ થાઈને જે સ્ટેટમેન્ટ લખાવશો તે હું બેત્રાશક લખીશ. અહીંથી તમારા નાનાભાઈને ગુમ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારે બીજી બાબતથી રસ્તામાંથી જ તમારાં

ખતીને પણ ગુમ કરવામાં આવ્યાં છે ! બેઠક, તમારા ઉપર જખરી આકૃત આવી પડી છે અને એમાં જે બદમાશોનો હાથ હશે તેઓને અમે જરૂર પકડી પાડીશું.’

‘બદમાશોના અગ્રેસર તરીકે આપ શ્રીકાંતનું નામ લખો.’ અરવિંદ બોલ્યો : ‘ઉપર ઉપરથી તે મારા મિત્ર તરીકે દેખાવ કરતો હતો પણ તેણે મારા લમ-જીવનમાં અગારા મૂક્યા છે. એ જ ‘ક્રોધો તમચો’ છે.’

‘ભુજંગીલાલ—’ રજની અત્રે બોલી.

‘ભુજંગીલાલ !’ અરવિંદે રજની તરફ ધડીભર જોઈ રહ્યા બાદ કહ્યું : ‘એને હું બદમાશ તરીકે માની શકતો નથી. એ નિદોષ હોવાના અનેક પુરાવા મારી પાસે છે.’

અત્રે દરેક જણને અરવિંદનું આ કથન સાંભળીને ખૂબ જ આશ્ચર્ય થયું. શ્રીકાંત ઉપરનો અરવિંદનો આક્ષેપ કમળાદેવીને અસહ્ય લાગ્યો. તે બોલ્યા : ‘આ છોકરો ગાંડો જ થઈ ગયો છે ! પોતાના સાચા હિતૈષી કોણ છે અને કોણ નહીં તેની તેને જરાકે ગમ નથી.’

‘માતાજી ! મને પૂરી સમજ છે; પૂરી અક્કલ છે અને હું પૂરો લાનમાં છું.’ આમ કહીને તેણે ડેપુટી પોલિસ કમિશનરને જણાવ્યું : ‘મારી હકીકત સાંભળો.’ પોતે વાર્દકશ્વરના બંગલામાંથી નીકળ્યા ત્યારથી બેશુદ્ધ થયો ત્યાં સુધીની હકીકત લખાવીને તેણે કહ્યું : ‘શ્રીકાંત ઉપર મારો સોએસો ટકા શક છે. જરૂરીના ડાક બંગલામાં તેના વિશે તપાસ કરાવો.’

‘વરલીનો ડાક-બંગલો ? એ ક્યાં આવ્યો ?’

‘વરલીમાં જ તે ક્યાંક હશે. મેં જોયો નથી પણ મારી પત્ની કે જે ગુમ થઈ છે, તેણે એ બંગલાનું નામ, ગુમ થતા અમાઉ મારી આગળ દીધું હતું.’

‘શું તમારાં પત્ની ગણતાં હતાં કે, એ જગ્યાએ જ તેમને લઈ જવામાં આવનાર છે ?’

‘ના. મૂળ શક તો મને ભુજગીલાલ ઉપર જ હતો. પરંતુ ટેલિકેશનથી એક નવામાં શુભેચ્છકે મારો શક દૂર કર્યો અને શ્રીકાંત કેવી રીતે બદમાશી કરી શકે તેની સમજ પાડી. એટલે હવે મને પકડો વહેમ છે કે, વરલીના બંગલામાં મારી પત્નીને અને મારા નાના ભાઈને લઈ જવામાં આવ્યાં હશે.’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે આ બધું લખી લીધા બાદ કહ્યું : ‘તમારી પેટે અમો કાઠ એક જ માણસને એકદમ ત્હોમતદાર તરીકે ઠરાવી શકીએ નહીં. ઘટનાઓ, બેશક, એટલી બધી ગુન્યવાણ બરલી છે કે, અમુક નિર્ણય એકદમ ન થાય. પણ તેમાંથી એક વાત સાબીત થાય છે કે બદમાશ ભારે કાબેલ છે; અને તે, પોતાને પકડવા માગનારાઓને એટલે કે, અમો પોલિસ ખાતાના અમલદારોને હાંકવવા માંગે છે. તમો સૌને હું શાંતિ ધારણ કરવા વિનંતિ કરું છું. તમારા બંગલાને પોલિસ-રક્ષણ આપવામાં આવશે, મિ. અરવિંદકુમાર ! તમારા માટે સલાહભરેલું એ છે કે તમારે ડોક્ટરી સારવાર નીચે રહેવું અને આ બંગલો છોડી જવો નહીં. મારા તરફથી તમોને વખતો વખત ટેલિકેશનમાં યોગ્ય સૂચનાઓ આપવામાં આવતી રહેશે. દરમ્યાન, બરલીના ડાક-બંગલામાં અમો તપાસ—’

આ વખતે ટેલિકેશનમાં રણકાર થયો. ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે રિસિવર હાથમાં લીધું. ભાવખલાની આનંદ-ભુવન લોજના માલિકનો ટેલિકેશન હતો. તેણે જણાવ્યું : ‘મિ. ભુજગીલાલ અહીં રૂમ નં. ૯ માં આવ્યા છે. આપ તેમને મળવા માગો છો, એવું મેં તેમને કહ્યું છે. તેઓ પોતાની તબિયત બિમાર જણાવીને ટેલિકેશનમાં વાતચીત કરવા અશક્તિ દર્શાવે છે. પણ આપ સાહેબ અત્રે આવશો તો બેલાશક આપની સાથે પોતે વાત કરશે, એમ કહે છે.

તેઓ આજ આખો દિવસ અગ્ની જ રહેવાના છે; ક્યાંયે જવાના નથી.’

‘ડીક છે.’ ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: ‘હું એકાદ કલાક પાદ તમારી લોન્માં આવીશ. એ મિસ્ટર ત્યાંથી જાય નહીં એમ એમને ચોક્કસ કહી દેજો.’

આ મુજબ તે કહી રહ્યો ત્યાં અરવિંદ માટે બોલાવવામાં આવેલો ડોક્ટર આવી પહોંચ્યો. તેણે અરવિંદને તપાસી જાહેર કર્યું કે: ‘એમના શરીરમાં ૧૦૧ ડીગ્રી તાપ છે. એમના હિતને ખાતર એમણે આરામ લેવો જોઈએ અને ઉત્કેરાતું નહીં જોઈએ.’

કમળાદેવીએ આ સાંભળીને કહ્યું: ‘એને કહીએ છીએ કે એનું મગજ ઠેકાણે નથી ત્યારે માનતો નથી. પણ હવે ડોક્ટરે કહ્યું એટલે એને માનવું પડશે.’ ડોક્ટર દવા લખી આપીને ગયો.

એ પાદ, ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર, પોલિસનો યોગ્ય ખંદોષસ્ત કરીને ત્યાંથી રવાના થવા તૈયાર થતો હતો એવામાં પાછો ટેલિફોનની ઘંટડીનો રણકાર સંભળાયો. ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે રિસિવર કાને માંડ્યું. સ્થૂંમેથી કહેવામાં આવ્યું:

‘જે કોઈ હોય તે સાંભળો, અનુપમા એવા સંરક્ષક હાથની સંભાળ નીચે છે કે જે બદલ તમારે કોઈએ બીતિ રાખવા જરૂર નથી. સમય આવ્યે તેના સંબંધી ખુલાસો થશે, અને ત્યારે કંઈક બેદ ખુલશે. દરમ્યાન, તમે અરુણને ખચાવવાના માર્ગો લ્યો. પોલિસ ખાતાની મદદ જરૂર લેશો.’

‘એલાવ...એલાવ.’ ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે પૂછ્યું: ‘તમે કાણ છો? ક્યાંથી બોલો છો?’

જવાબમાં ખડખડાટ મુક્ત હાસ્ય સંભળાયું અને સ્થૂંમેથી કદ અવાજ સહિત રિસિવર પાછું મૂકી દેવાનું લાગ્યું. ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે ટેલિફોનની હેડ ઓફિસે ટેલિફોન કર્યો અને

પૂજ્યુઃ 'છેલ્લો ટેલિફોન ક્યાંથી થયો હતો, આ નંબર ઉપર ?,
'વરલી ખાતેની જાહેર ટેલિફોન બોક્સ નં. ૨ માંથી',
ટ્રેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે તરત જ રિસિવર પાછું મૂકી દીધું
અને પોતાના તામાના માણસોને કહ્યું; 'ચલો વરલી તરફ !'

તે અને બીજા અમલદારો બહાર નીકળી મોટરમાં બેઠા. બે
કોન્ટ્રેપ્લો બંગલા પર પહોંચે ભરવા રોકાયા અને મોટર વરલી
તરફ જવા સડસડાટ ચાલુ થઈ.

૩૪

પ્રપંચ સામે પ્રપંચ !

પ્રકરણ ૩૦ માં જણાવ્યા મુજબ, કાલિન્દી, ઇન્સ્પેક્ટર
રમાકાન્ત અને શ્રીકાંતે છૂટા થયા પછી કાગા તમચાના
સર્વ મનોરથો ફેક કરવા સંબંધી અને જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં
તેનો સામનો કરવા સંબંધી એક લાંબી યોજના ઘડી કાઢી. આ
માટે પોતાને જોઈતાં દરેક સાધન તેઓએ તૈયાર રાખ્યાં. તેઓએ
ખુલ્લા પડવાનો કે સતાવાર રીતે પોલિસની મદદ લેવાનો કાર્યક્રમ
રાખ્યો નહીં. બહુ જ સાવચેતીથી તેઓએ તપાસ ચલાવી કે, કાગો
તમચો બહાર શા પ્રપંચો રચી રહ્યો છે. તેઓને માલુમ પડ્યું કે,
અરુણને ઉઠાવી જવામાં આવ્યા પછી માટુંગા ખાતે મનોહર-વિલામાં
રાખવામાં આવ્યો છે. આ તે જ મકાન હતું કે, જ્યાં કાલિન્દી,
અનુપમાના લગ્ન પૂર્વે રહેતી હતી; અને જ્યાંનું ભાડું હજી પણ
કાલિન્દીએ પોતાને નામે ભરતું ચાલુ રાખ્યું હતું-જે કે એ સ્થળનો
તે હાલમાં ઉપયોગ કરતી ન હતી.

તેઓ માટુંગા ખાતે જઈ પહોંચ્યાં. મનોહર-વિલામાં એ વખતે
ફક્ત રમજી ગ્રામ્વર અને તેના બે સાર્થીદારો હતા. કાલિન્દી વગેરે
એ કાગા મદાની પોપાક સહ લીધા અને હાથમાં તમચા રાખીને

તેઓ તે મકાનમાં પેઠાં.

અંદર ત્રણે જણ પતાં રમતા હતા. ‘અપરદાર! હાથ ડાંચા કરી છો.’ શ્રીકાંતે સૌથી આગળ આવીને, પતાં રમનારાઓને પડકાર કર્યો.

‘વાહ બાઈ! અમારો થું ગુન્હો છે કે, અમારા હાથ ડાંચા કરાવો છો, સરદાર?’ રમજીએ પૂછ્યું.

‘કાળા તમચાની ટોળીમાંથી થું હોતો રફ કરવા માગો છો?’ ખીજ એકે પૂછ્યું.

‘તમેએ હુકમ પાળ્યો નથી!’ શ્રીકાંતે કડક સ્વરે કહ્યું.

‘હુકમ પરાપર પાળ્યો છે. જીઓ, છોકરાને અમે ઉઠાવી લાવ્યા છીએ અને સ્ટોર-રૂમમાં પૂર્યો છે.’ રમજી બોલ્યો.

‘તપાસ કરો. એ સાચું કહે છે કે?’ શ્રીકાંતે કાલિન્દીને કહ્યું. તે તપાસ કરવા ગઈ અને થોડીવારે પાછી આવીને બોલી: ‘તેઓ જીત્યા છે! એકદમ એમને પાંધીને ગીરફતાર કરવાની જરૂર છે.’

‘દગાખોરોને એમ જ કરવું જોઈએ.’ રમાકાંતે કયું:

‘પણ...પણ...’ રમજી બોલતો જ રહ્યો અને તેઓને ત્રણેને દોરડાંથી મુસ્કેટાટ પાંધીને તેમના મ્હેંમાં કપડાંના ડુઆ ખોસવામાં આવ્યા. બાદ, એ મકાનના ત્રીજા મજલા ઉપર એક ઓરડીમાં લઈ જઈને તેઓને પૂરી દેવામાં આવ્યા.

શ્રીકાંત વગેરે ત્રણ જણ ત્રીજે માળથી પાછા ફરીને સ્ટોર-રૂમમાં ગયાં. બેશક, તેમાં અમરણ હતો. પણ રમજી આદિને કાંઈપણ પહાનું કાઢીને પકડવાના હોવાથી જ કાલિન્દીએ જીદી વાત કરી હતી. તે એક પલંગમાં ઊંચી ગયેલો હતો. તેની પાછળમાં એક ટેબલ પર ફેટલાંક રમકડાં પડેલાં હતાં; અને ખીજ ઉપર તેને ખાવા માટે ફળ, મિઠાઈ, સુકેદા મેવો અને એક થરમોસમાં ગરમ દૂધ હતાં. એની સલામ માટે તો બદમાશોએ ફીક વ્યવસ્થા કરી હતી. એ

ઉપરથી ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું : 'તેઓનો ઇરાદો અરુણને મારી નાખવાનો નથી. અહીં તેને કેદ રાખીને તેઓ, ખેડક, અરવિંદકુમાર પાસેથી ફાજરો રૂપીયા ધાક ધમકીથી પગવવા માગે છે !'

'ચિંતા નહીં, એના ઇરાદા આપણે ભાંગી પાડીશું.' શ્રીકાંતે જવાબ દીધો.

રોટર-રૂમની બધી જ ખારીઓ બંધ કરેલી હતી. આ ત્રણે જગ્યા ચૂપચાપ બહાર નીકળ્યાં. અરુણની ઝાંઝમાં તેઓએ ખસેલ પહોંચાડી નહીં. જ્યાં રૂમજી વગેરે અગાઉ પતાં રમતા હતાં ત્યાં તેઓ પાછાં આવ્યાં અને તેઓની જગ્યાએ ખેસીને, જાણે કાળા તમચાનાં જ માણસો પોતે હોય તેમ પતાં રમવામાં મશગુલ થયાં.

'બદમાશની એકેએક પ્રકૃતિ આપણે ખ્યાલમાં રાખવાની છે.' ઇન્સ્પેક્ટરે પતાં રમતાં વાત ચલાવી; 'જ્યારે તે જોશે કે, હવે કાંઈ જ ઉપાય રહ્યો નથી ત્યારે જ તે ખૂન કરશે. અને બની શકશે ત્યાં સુધી તમામ ઉપાયો અજમાવતાં ચૂકશે નહીં.'

'એના ઉપર એટલો બધો વિશ્વાસ રાખવો સહીસલામત નથી.' કાન્હિની બોલી : 'એનામાં પક્કા બદમાશ જેટલી ધીરજ છે જ નહીં. હું—એને અસ્થિર મનના અને ઉતાવળીઆ તરીકે જ ઓળખું છું.'

મેં તો બોરીવક્ત્રી ખાતે તેણે ગંગાદીન ગ્રાંધરનું ખૂન કેવા પ્રસંગમાં કયું હતું તે ઉપરથી મારો આભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. ઇન્સ્પેક્ટર બોલ્યો : 'તેણે મને લાંચ આપવા કોશિષ કરી જોઈ અને જ્યારે હું અવિચળ રહ્યો ત્યારે જ તેણે રૂમજીને, 'કાળા તમચા'ના સ્વર્ગમાં હાજર થઈ ઉઠાવ્યો અને ગંગાદીનનું ખૂન કયું.'

તેઓની આ વાતચીત કદાચ બાગગ ચાલી હોત પણ બહારથી કપાઈડમાં એક મોટર દાખલ થયાનો અવાજ સંભળાવાથી તેઓ ત્રણેએ સાવધ થઈને આ વિષયની વાતચીત બંધ કરી. તેઓ ત્રણે જગ્યા ઊઠીને બહાર આવ્યાં. તેઓને માત્રુમ પડ્યું કે કાળો તમચો

અનુપમાને ઉઠાવી લાવ્યો હતો ! અનુપમા અત્યારે બેહેરા હતી. પોતાની સાથેના બે માણસોની મદદથી કાળો તમચો અનુપમાને મોટરમાંથી ઉઠાવીને મકાનની અંદર લાવ્યો. કાલિન્દીને આ વખતે મનમાં ખૂબ જ ગુસ્સો વ્યાપી ગયો. ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે તેના હાથ દાખી ઝાલી તેને ધીરજ રાખવા માટે ઇશારત કરી. અનુપમાને અરણ્યની બાજુના એક ઓરડામાં પૂરવામાં આવી. તે ઓરડાના બારણાને બહારથી સાંકળ વાસવામાં આવી. કાળો તમચો તે બાદ પોતાનો વેપ બદલવા મંડ્યો. એ દરમ્યાન તેણે પૂછ્યું : ‘રમજી ! છોકરાને સહીસલામતથી લાવી શક્યા છે ને ?’

‘હા.’ શ્રીકાંતે ટૂંકમાં જવાબ દીધો અને જે ઓરડામાં અરણ્યને પૂરેલો હતો તે ઓરડાનાં બારણાં તેણે ખોલી નાંખ્યાં. ભુજંગીલાલ, ઇચ્છીશસ્ત્રયુટમાં સળંગ થઈ રહ્યા બાદ એ ઓરડો જોઈ આવ્યો અને બોલ્યો : ‘વ્યવસ્થા ઠીક છે. એને બરાબર સંભાળો. કાઠીને બિલ્કુલ જાણ થવી ના જોઈએ કે, તે અહીં છે. આ કામ બરાબર રીતે પાર ઉતરતાં તમે દરેકને માટે નાણાંની મોટી રકમની કાયળીઓ તૈયાર છે, એની ખાત્રી રાખજો. અનુપમાને હાલમાં શુદ્ધિમાં લાવવા હું કાશિપ નથી કરતો. મારે એક બીજી જગ્યાએ જવાનું છે. તમે તેને પણ બરાબર સંભાળજો. હું એકાદ કલાકમાં પાછો આવીશ. અથવા મારા તરફથી તમને સંદેશો મળશે. એક અગત્યની બાબતમાં મારે તમને ચેતવણી આપવાની છે. કાલિન્દી જ ને અહીં આવે તો તેને તમારે યુક્તિપૂર્વક કેદ કરી લેવી’

આ હુકમ સાંભળતાં કાલિન્દી ચોંટા. તેના મનમાં હવે ખાત્રી થઈ ચૂકી કે, આ માણસ દોસ્ત તરીકે રહ્યો નથી પણ કટ્ટા શત્રુ તરીકે જ રહ્યો છે ! કાળો તમચો સાથે આવેલા સાર્થીદાંડોમાંના એક કબ્જું : ‘સરદાર ! કાલિન્દીબાઈએ વરસીના મકાનમાં આપને કેદ કરેલા તેના વેર તરીકે હવેથી આપણે તેને દુરમન જ ગણવાની છે ને ?’

‘બેશક’ ભુજંગીલાલ બોલ્યો : ‘તમને ખબર નથી કે, મારે

અને તેને ગંભીર મતભેદ પડેલો છે. એ મતભેદ એવો છે કે, કદાપિ કાળે તે દૂર થશે નહીં. મારે અને તેને સખ્ત બોલાચાલી ચણેલી છે. તે હવે મારી વૈરિણી બની છે. એ તો ઠીક થયું કે, તે, પેલા ઈન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંતને છોડાવીને મને ભોંયરામાં પૂરીને મઘ કે; તરત જ તમે લોકો આવી પહોંચ્યા. મારો તેથી તો ઝટ છૂટકારો થયો—નહીં તર જરૂર હતું પણ એ ભોંયરામાં ગુંગળામ મુઝે હોત ! કાલિન્દી અને એના સાથીદારો બેમાં મળીને આપની સામે કાંઈ નવો દાવ અજમાવે, એ સંભવિત છે. હું તેથી જ આનંદ-ભુવન લોજમાં જાઉં છું. ત્યાં સફાર્થબંધ કામ લઈને હું પાછો ફરીશ. દરમ્યાન, અનુપમા વિષે એક ખાસ સૂચના સાંભળી લ્યો. એને અને એની માને મળવા દેશો નહીં. કાલિન્દીને જાણુ પણ ન થવી નેઈએ કે—તેની દાકરી આંહી છે. સમજ્યા !

‘હો, હો, હવે અમને કહેવું નહીં પડે.’ તેની સાથે આવેલાઓ-માંનો એક જણ બોલ્યો : ‘તમારાં દુસ્મન તે હમારાં દુસ્મન !’

ભુજંગીલાલ એ બાદ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કાલિન્દી મનમાં જ હસી રહી કે ‘એને કેવો મૂરખ બનાવ્યો છે !’

એ વખતે શ્રીકાંતે નવા દાવની શરૂઆત કરી. તેણે પેલા ત્રણે જણને કહ્યું : ‘ચાલો, દોરતો, ગંજી રમીએ.’ તેઓ બધા રમવા બેઠા. આશરે ૧૦ કલાક વીત્યો ને ઈન્સ્પેક્ટરે, શ્રીકાંત અને કાલિન્દીને ઈશ્વરત કરી. બન્ને જણે સ્થાને ઈશ્વરતો કરી અને તરત જ પોતાના ખિસ્સામાંથી ત્રણે જણે તમંચા કાઢીને પેલા બે ને પડકાર કર્યો : ‘ખખરદાર ! હાથ ઊંચા કરી તાબે થઈ જાઓ !’

‘હે ?! શું દગો ?!’

‘દગો નહીં !’ કાલિન્દી બોલી : ‘પણ પાપ કમનો બદલો !’

‘તમો લોકો કાણુ છો ?’

‘ગુંગળાના કાળ !’ ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું અને કાલિન્દીને તેણે

દોરડાં શોધી લાવવા મોકલી. થોડીવારમાં કાલિન્દી દોરડાં લઈ આવી ત્યાં સુધી ઇન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંતે બેઠે બદમાશોને પોતાના તમચાની નળીથી લગીરે આડા અવળા ચસકવા દીધા નહીં. બદમાશોને કાલિન્દીએ દોરડાંવતી બાંધ્યા અને ત્રણે જણ મળીને તેમનાં મ્હોંમાં કપડાંના ડૂંચા ખોસ્યા. આ બેઠે કેદીઓને પણ ત્રીજે માળ લઈ જઈને પહેલા ત્રણ કેદીઓની સાથે પૂરવામાં આવ્યા.

આ પછી ઇન્સ્પેક્ટર વગેરેએ માંડોમાંડે મસતત કરી. ત્રણે જણે પોતાનાં કાળાંવસ્ત્રો કાઢી નાંખ્યાં, શ્રીકાંત એક ટેકસી ખોલાવવા ગયો. કાલિન્દી પોતાનાં ચાતુ વસ્ત્રોમાં અનુપમાને મળવા દોડી ગઈ. અનુપમા આ વખતે શુદ્ધિમાં આવેલી હતી. ખારણું ઉઘાડીને જ્યાં કાલિન્દી તેના ઓરડામાં દાખલ થઈ ત્યાં અનુપમા બોલી: ‘મા! તું અહીં?!’

‘હા. હું તને છોડાવવા આવી છું.’

‘શ્રીકાંતની બદમાશી ત્યારે તારી જાણમાં આવી ગઈ; ખરું? કીક ચયું કે, તું વેળાસર આવી લાગી. એ દુષ્ટ મને ક્યાં લાગ્યો છે?’

‘પુત્રી! શ્રીકાંત બદમાશ નથી. બદમાશી તો એ જ નાદાન માણસે કરી છે, જેણે આપણા જીવનમાં આવીને આપણને જાંચે રસ્તે દોર્યા છે.’ કાલિન્દીએ કહ્યું.

“બિદારી વિષે તું કહે છે, મા?”

હા. બદમાશ એ જ છે. શ્રીકાંતનું જીકું નામ દઇને તેણે તારું અપહરણ કયું છે. તેની દાનત દુષ્ટ છે. હું જીવતાં હવે તને... અરવિંદની પત્નીને—એ દુષ્ટના પંજરામાં કદાપિ નહીં ફસાવા દઉં.”

અનુપમા તેને કહેવાયલી હકીકત ઉપર મનન કરી રહી, કાલિન્દીએ પૂછ્યું: ‘તને ખબર છે કે અરણ્યનું અપહરણ પણ તેણે જ કયું?’

‘એમ ? અરુણના અપહરણની વાત જાણીને તો હું અરવિંદની સાથે બોરીવલી જતી હતી. તેવામાં અધવચ્ચથી મને ઉધવવામાં આવી.’

‘બદમાશનો હેતુ’ અરુણના હરણથી હઝારો રૂપીઆ પગવવાનો છે અને તારા અપહરણથી તને તારા પવિત્ર ધર્મથી—’

‘બિહારીની એ દુષ્ટતામાં બિહારી કદી પણ નહીં ફાવે.’

‘તેથી સહીસલામતીને ખાતર તને અને અરુણને અમે એક એવા સ્થાનમાં મૂકી આવ્યા માગીએ છીએ કે, જ્યાં તમે સુરક્ષિત હાથોમાં રહેશો.’

‘તે’ કહ્યું કે—‘અમે ! શું તારી સાથે બીજા કોઈ છે ? તેઓ કોણ કોણ છે ?’

‘હાલતુત’ તારે એ વિષે કાંઈ જાણવાની જરૂર નથી, હું કહું તેમ કર, એટલે બસ.’

અનુપમાએ હા પાડી એટલે તેની સાથે કાલિન્દી નીચે આવી. ઇન્સ્પેક્ટરે અરુણને જંગાડીને સમજાવતી આપી હતી અને શાન્ત બનાવી દીધો હતો, પોતાના પોલિસ-પોષાકમાં તે અરુણ સાથે બહાર ગિભો હતો. અનુપમા અને કાલિન્દી પણ બહાર આવ્યાં.

‘હું પોલિસના રક્ષણમાં છું. એટલું સારું છે.’ અનુપમા બોલી : ‘હવે બદમાશોના બચનું કંઈ કારણ નથી.’

કોઈએ એ વિષે કશી ટીકા કરી નહીં.

ઇન્સ્પેક્ટર જ્યારે ટેકસી આગળ આવ્યો ત્યારે શ્રીકાંત ત્યાં નહોતો. કાલિન્દી, અનુપમા, અરુણ અને ઇન્સ્પેક્ટર ટેકસીમાં બેઠાં.

બોડાક વખતમાં તેઓ ‘શ્રી નૂતન અબલા સંરક્ષક ગૃહ અને આલ સંજોપન સંસ્થા’ના મકાન આગળ આવી પહોંચ્યાં. ઇન્સ્પેક્ટર તેના વ્યવસ્થાપકને મળ્યો અને ફેટલીક સમજાવતી આપીને તેણે

કાલિન્દી, અનુપમા અને અરુણને તે સંસ્થામાં મૂક્યાં.

અહીંથી તે ટેકસીમાં બેઠા અને પ્રારંભરતે તેણે પ્રથમ વરલી ખાતે ટેકસી હાંકવા કહ્યું. ત્યાં જાહેર ટેલિફોન બોક્સ નં. ૨ માં જઈને તેણે કોઈકને કાંઈક સંદેશો કહ્યો. એ બાદ તેણે ફરીથી માટુંગાને મકાને ટેકસી હાંકવી. ત્યાં શ્રીકાંત એક ચશ્માવાળા જીવાન હિંદુ યુવકના પોષાકમાં બિભો હતો. બન્ને જણ મળીને ત્રીજે માળ ગયા. ત્યાંથી રમજી પ્રારંભરતે બંધનગ્રસ્ત હાલતમાં એક કાચળામાં નાંખીને નીચે લાવ્યા. એ કાચળો તેઓએ ટેકસીમાં મૂક્યો.

ઈન્સ્પેક્ટર અને ચશ્માધારી યુવક ટેકસીમાં બેસી ગયા. તેઓએ ટેકસી ભાડેખજા ખાતે આનંદ-ભુવન લોન્ગ તરફ હાંકાવી. એ સ્થળે જ્યારે તેઓ પહોંચ્યા અને ટેકસીમાંથી કાચળા સહિત બહાર પડ્યા ત્યારે ઈન્સ્પેક્ટર તેના પોલિસ પોષાકમાં નહોતો. પણ એક હિંદુ સદ્ગૃહસ્થના પોષાકમાં હતો, તેણે ટેકસીનું ભાડું ચૂકવી દર્મને ટેકસી વિદાય કરી. બાદ યુવકને કહ્યું: ‘નકરાભાઈ આનંદ-ભુવન લોન્ગ તો આ જ ને?’

‘હા, સંઘાભા! આ જ એ પ્રસિદ્ધ લોન્ગ.’ યુવકે જવાબ દીધો.

‘તો જાઓને, નકરાભાઈ, અંદર જઈને તપાસ કરી આવો કે, આપણને ઉતરવા માટે કોઈ સરસ રૂમ ખાલી છે કે નહીં?’ અને જો ખાલી હોય તો ભાડે કરી લઈને લોન્ગના નોકરને આપણે સામાન ઉપાડવા બોલાવતા આવો ને?’

‘બહુ ઠીક. સંઘાભા. હું અંદર જઈ આવું ત્યાં સુધી તમે સામાન સાચવતા અહીં થોભો.’ તે અંદર જઈને થોડીવારે લોન્ગના બે નોકરો સાથે બહાર આવ્યો. રૂમ નં. ૧૧ ખાલી હતી. સામાન તેમાં લઈ જવામાં આવ્યો.

રમજી હાથવરનું ખૂન !

૫૨લીના ભૂતખાનાની તપાસમાં નિષ્ફળતા મેળવીને ડેપુટી પોલિસ કમિશનર અને તેની સાથેના પોલિસ અમલદારો આનંદ-ભુવન લોજમાં નં. ૧૦ ની રૂમમાં આવ્યા ત્યારે તેમાં રહેતા ભુજંગીલાલની સાથે લઘાભા અને નકરાભાઈ એ દોસ્તદારી બાંધી દીધી હોવાથી તેઓ વાનોના તડકાને ફડકા મારતા હતા. ભુજંગીલાલ એક ગિજાતામાં સૂતેલો હતો અને આ બે જાણુ ગાદી તકીએ ખેડેલા હતા.

‘પધારો, સાહેબો’ ભુજંગીલાલે ડેપુટી પોલિસ કમિશનર વગેરેને આવકાર આપતાં અર્ધા ઊઠવા કાશિપ કરી.

સુઈ રહો. સુઈ રહો. તકલીફ લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. ડેપુટી પોલિસ કમિશનરે કહ્યું અને ત્યાં ખેડેલી ખુરશીઓમાં તે તથા તેની સામેના અમલદારો બેઠા.

ભુજંગીલાલે તેઓ તરફ પોતાની સિગારેટની પેટી ધરતાં કહ્યું : ‘કહો સાહેબ, સેવકને શી ફરમાશ છે ?’

‘અમારે એક નાખુશ ફરજ ખગવવા આવવું પડ્યું છે.’ ડેપુટી પોલિસ કમિશનરે કહ્યું : ‘તમારા સંબંધમાં અમારે કાને ધણી ફરિયાદ આવી છે. અમારે તમને અટકમાં લેવા જોઈશે.’

‘વાહ ! એક સફળરથના સંબંધમાં ફરિયાદો આવી એટલે તેને અટકમાં લેવાનો આપે ભલો નિર્ણય કર્યો ! પણ આપે એ ફરિયાદો સાચી છે या જુદી તે વિષે તજવીજ કરી જોઈ ? મારી સામે આપે કાંઈ પુરાવા મેળવ્યા ? કયા ન્યાયથી આપ મને અટકમાં લેવા માગો છો, એ કહેશો, સાહેબ ?’

‘તમે બેરીવલીની ગેટ પર મારી પાસે આવ્યા હતા, એ તો.

તમને કબૂલ છે ને ?’

‘એશક. સ્હાડી સત્તરવાર કબૂલ છે. તમોએ તે વખતે ખાત્રી કરીને જ મને અહીં આવવા દીધા હતા. જે અન્નણ્યો બદમાશ તમારા એક આરોપીને ઊઘાવીને ન્હાસી ગયો હતો તેનો જ હું જામીન થવાનો હતો. પણ મેં આશ્ચર્યસહિત જોયું કે, મારી ગેરહાજરીમાં એ અન્નણ્યાએ તો ભારે ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો ! તેણે એક બીજા ક્ષાઈવરનું ખૂન કર્યું હતું. આપ જ કબૂલ કરશો કે, એ અન્નણ્યો હું તો નહોતો—’

‘હા, એ ખરું; પરંતુ મેં કાંઈ તમારા પુરાવા તે વખતે નહોતા લીધા કે, તમે અન્નણ્યા બદમાશનાં કુકૃત્યવેળા કોઈ સારા સદ્ગૃહસ્થને ત્યાં રૂપિયા લેવા ગયા હતા કે, પછી...’

‘હું આ લોજમાં જ રૂપીઆ લેવા આવ્યો હતો. મારી ખોલીમાં જ મેં એક એવી જગ્યાએ તે છૂપાવેલ કે, કોઈને એ ખબર પડે નહીં. એ રૂપીઆ લઈને હું તરત જ ત્યાં પાછો ફર્યો હતો. ત્યારે તો ત્યાં બધો ત્રાસ વર્તી ચૂકેલો હતો !’

‘વારૂ; પણ મેં તમને એ પોલિસ-ચોટીએથી જવા દીધા તે પછી લગભગ એક કલાક સુધી તમે આ લોજમાં પાછા આવ્યા નહોતા. કમનસિએ એ વખત દરમ્યાન જ એ એવા ગુન્હા બોરીવલી-માં બન્યા કે જે તમારી વિરુદ્ધ શક પેદા કરે. એક બાળકનું અપહરણ થયું અને એક બાઈને ઊપાડી જવામાં આવી. મિસ્ટર ! એ સંબંધમાં તમે શું કહેવા માગો છો, બોલો !’

‘આશ્ચર્ય !’ જીજ્ઞાસુ બોલ્યો : ‘તમારા મુખઈ સંહારમાં કોઈપણ ગુન્હા બને તે માટે શું હું જબાબદાર ઠરી શકું છું ? અહીં આવતાં મને મોઢું થયું એ હું કબૂલ કરું છું. મારે એક-એ સ્થળોએ મારા વેપારધંધાને અંગે જવું પડ્યું હતું. પણ તેથી કાંઈ હું, તમે કહ્યા તે ગુન્હાઓ માટે જોખમદાર ગણાઈ શકું નહીં.’

ડેપુટી પોલિસ-કમિશ્નર થોડોક વખત ચુપકાટી ધારણ કરીને કહ્યું: 'તમે ક્યાં રથજોએ ગયા હતા તેનો પુરાવો આપી શકશો ?'

અત્રે લધાભા જેઓ ત્યાં ખેડેલા હતા તેમણે કહ્યું: 'સાહેબ, એઓ ભાઈ અમારી સાથે હતા. અમે મીલરટોર્સના વેપારીઓ છીએ. અમારે અને મિ. ભુજંગીલાલને એ વખતે એક મીલમાં સાથે જ જવાનું બન્યું હતું. આપને હમે પુરાવો આપી શકીશું કે-એક ગ્રાહકને વાસ્તે અમે ત્રણેએ એક મશીનની ખરીદી કરી છે.'

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર ઘડીકભર લધાભા સામે ટીકા ટીકાને નોંઘી રહ્યો. બાદ બોલ્યા: 'તમે મીલરટોર્સના વેપારીઓ છો? તમારી દુકાન ક્યાં આવી ?'

'અમે અહીં રહેતા નથી. અમે તો ખૂતામાં રહીએ છીએ. આજ સહવારે અમે અહીં આવ્યા અને અમારા મિત્ર મિ. ભુજંગીલાલને સાથે લઈને બહાર ગયેલા. મતલબ, આપ જે ગુન્હાઓ સંબંધી વાત કરો છો તે જ્યારે બેપારીવતી ખાતે બન્યા ત્યારે તો અમે દાદરને પરેલ એવી એવી જગ્યાએ હતા; જેથી મિ. ભુજંગીલાલના તે ગુન્હાઓમાં હાથ હોવાના અમે ઈન્કાર કરીએ છીએ.'

'તમેએ મશીન ખરીદ્યું છે, એમ હમણાં જ કહ્યું. શું તમારી પાસે તે હાલમાં છે? છે, તો ક્યાં છે? અને તમેએ તેની ખરીદી કઈ મીલમાંથી કરી છે તેના પુરાવા રજૂ કરો.'

'જરૂર, સાહેબ!' લધાભાઈએ કહ્યું: 'અમે વેપારીઓને આવી બાબતોમાં વધી પણ શો હોય શકે? આવો, આપ સાહેબ અમારી રૂમ નં. ૧૧ માં; ત્યાં અમેએ જે માલ ખરીદ્યો છે, તેના પેકપેપર કાચજો મૂકેલો છે.'

'ચાલો' ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર ખુશીમાંથી બહારનાં બહારનાં કહ્યું: 'જો એ પુરાવો સાચો હશે તો પછી આ

ગૃહસ્થ સામેની મને મળેલી ફરિયાદો તકલાદી હોવાનું માનવા હું તૈયાર થઈ શકીશ.’

લઘાભાઈએ પોતાની સાથેના યુવકને કહ્યું : ‘નકરાભાઈ? તમે અહીં બેસો. હું સાહેબને માત્ર બતાવીને આ આવ્યો.’

અમલદારોને પણ તે જ રૂમમાં બેસવા કહીને ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર નં. ૧૧ ની રૂમમાં ગયો; અને ત્યાં જતાવેત કાથળામાંની વસ્તુ જોઈને તેણે ભારે અગ્નયખી બતાવી ?

એ કાથળામાં બંદીવાન રમગૂંડાઈવર હતો !

‘આ શું ?’ મને સમજ પડતી નથી કે, તમે—‘તેણે લઘાભાઈને કહ્યું. ત્યાં તો પોતાનો વેપાંતર કાઢી નાંખીને ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત ખુલ્લો થયો. તેણે આશ્ચર્યચકિત બનેલા પોતાના ઉપરી અમલદારને પોતાની અત્યાર સુધીની રોમાંચક કામગીરીની અને તેમાંથી જાણેલી નવી હકીકતોની વિગત ટૂંકમાં કહી અને ઉમેયું; ‘આ તે જ ગ્રાઈવર છે કે, જે ખોટા નંબરની ટેકસી વાપરતો હતો ! આ ગ્રાઈવર બદમાશ ભુજંગીલાલનો મળતીઓ છે અને ભુજંગીલાલ જ કાળો તમચો છે !’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર ખૂબ તાજૂં થયો. ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંતની કામગીરીથી તે મનમાં ધણો જ ખુશ થયો. તેણે કહ્યું : તકરારી બાળ-હરણ અને સ્ત્રી-હરણ માટે તો, ત્યારે, આ ભુજંગીલાલ જ જવાબદાર ઠરે છે ! બેશક તેના મળતીઆઓની મદદ તેણે એ બેઉ કામોમાં લીધેલી હોવી જોઈએ.’

‘જરૂર’ ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે કહ્યું : ‘એ બાળક અને એ યુવતીને મેં સુરક્ષિત સ્થળે મૂક્યાં છે, તેઓને ત્યાં મૂકીને વરસી પાતે જઈને જાહેર ટેલીફોન-બોક્સમાંથી મેં જ આપને ટેલીફોનનો સંદેશો નનામી રીતે કરેલો !’

‘બસ. ત્યારે તો આ ભુજંગીલાલની આપણે હવે ધરપકડ જ કરવી બાકી રહી છે.’ ડેપુટી પોલિસ-કમિશ્નરે કહ્યું : ‘ચાલો, સાવધાનીથી

આપણે એને પકડી લઇએ.’

તેઓ બન્ને જણ મજકુર રમણી બહાર નીકળીને રમ નં. ૧૦ આગળ આવ્યા. પણ તે રમણુ પારણુ બંધ હતું. એને ખખડાવતાં તે અંદરથી બંધ કરવામાં આવેલું જણાયું ! !

‘વાહ ! આમ કેમ ? અંદરથી આ રમ શા વાસ્તે બંધ કરવામાં આવેલી છે ? આપણા માણસો અને—’

‘આપ અહીં જ થાઓ, સાહેબ’ રમાકાંતે કહ્યું : રમ નં. ૧૧ માંથી ખારી મારફત હું આ નં. ૧૦ ની રમમાં ગઈ છું. રખેને બદમાશ ભુજંગીલાલે એતી જાળને કાંઈ અવનવું કાવતરું કયું હોય !’

પણ રમ નં. ૧૧ નાં ખારણાં એ અંદરથી બંધ જણાયાં ! ખૂબ ખખડાવવા છતાં પણ તે ઉઘડ્યાં નહીં ! હવે શું થાય ? રમાકાંત યુક્તિનો બંડાર હતો. તેણે રમ નં. ૯ નો ઉપયોગ કરવા કરાવ્યું. ઝડપથી તે રમ તરફ તે દોડી ગયો. એનાં ખારણાં હડસેલતાં તે ઉઘાડી ગયાં. તેની પાછલી ખારીમાંથી તે રમ નં. ૧૦ તરફ જવા લાગ્યો. તેણે જોયું કે—એની ખારીમાંથી ધુમાડાના ગોટ ગોટા નીકળતા હતા ! તુર્ત જ તેણે એક હાથ રમાલ પોતાના નાકે અને મોંએ બાંધી દીધો અને એ બાદ હિમ્મતભરે તે રમ નં. ૧૦ માં પાછલી ખારી મારફત દાખલ થયો. ઝડપથી તેણે ખારણા પાસે પહોંચીને તેની સાંકળ ખોલી નાંખી. તે ખારણાં જ્યારે તેણે ઉઘાડ્યાં ત્યારે તે રમમાં ભરાઈ ગયેલો ધુમાડો યુક્તિ ગોટામાં બહાર નીકળ્યો. ‘ઓં ઓં’ કરતો ડેપ્યુટી કમિશ્નર, પોતાના નાકમાં તે ધુમાડો જતાં અર્ધ ખેડોશ થઈને જમીનપર પડી ગયો. આશરે ૧૫ મિનિટ વીતી ત્યાં સુધી રમાકાંત શાંતિથી બહાર બેઠો રહ્યો. એ દરમ્યાન બધો જ ધુમાડો બેઠે બાળુએ થઈને વેરવિખેર થઈ ગયો અને રમ નં. ૧૦ માંની વસ્તુઓ સાફ સાફ દેખાઈ.

ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર આ વખતે સ્હેજ શુદ્ધિમાં આવ્યો.

ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે સ્વચ્છ વાતાવરણમાં શું જોયું? તેણે જોયું કે—
એ અમલદારો તેમજ નકરાભાઈ ઉર્ફે શ્રીકાંત ઝેરી હવાથી બેશુદ્ધ
થઈને તે રમમાં પડેલા હતા! અને ભુજંગીલાલ તેમાં નહોતો!
તમામ જણને શુદ્ધિમાં લાવવામાં આવ્યા. ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે
વસ્તુ સ્થિતિનો ખ્યાલ કરી લઈને કહ્યું: ‘બદમાશ ભુજંગીલાલ જ
કાળો તમચો છે, એવી મને તો ખાતરી થઈ ગઈ! એનો સાથીદાર
દુધવિર આપણા સકળમાં છે ને? ચાલો, એને આપણે પૂછપરછ
કરીએ.’

ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે નં. ૧૦ ની પાછલી પારીમાંથી નં. ૧૧
ની પારીમાં જઈને તેનાં પાસણાં ખોલી નાંખ્યાં. સૌએ અંદર જતાં
વિશેષ તાબુખી ભરેલી ધટના ઘડાયેલી જોઈ! ખંધાયેલા રમબુની
છાતીમાં ખંજર ખોસીને તેનું ખૂન કરવામાં આવેલું હતું! અને
ખંજરના દાયા ઉપર કાગળ પાંધેલો હતો જેમાં લખેલું હતું:

‘શ્રીકાંત ઉર્ફે કાળા તમચાની બેટ!’

ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે પગ પછાડીને કહ્યું: ‘આપણને ભુજંગીલાલ
મૂખ પનાવી જવા માગે, એ ન ચાલે! શ્રીકાંતનું નામ તે ખોટું જ
લખી મયો છે અને તક સાધીને તે પસાર થઈ મયો છે!’

‘પણ એ શ્રીકાંત ક્યાં છે!’

‘મારી સાથેનો નકરાભાઈ એ જ શ્રીકાંત!’

‘એમ?’ એક અમલદારે કહ્યું: ‘અમો એમના સાથે વાતો
માં હતા તે દરમિયાન કોણ જાણે ક્યારે બદમાશે રમમાં બેશુદ્ધિની
હવા ફેલાવી કે, અમોને ખંખર ન રહી અને મસ્તકમાં ઝંઝાણાટ
અનુભવીને અમો બેહોશ થઈ ગયા!’

શ્રીકાંત બોલ્યો: ‘એણે પ્રથમ શું કયું તે હું જાણું છું.
એણે એચિતો જ મારા પગ આગળ એક ગોળો પછાડ્યો. હું જરાક
આંધો ખસ્યો પણ ગોળામાંની દવાઓનું મિશ્રણ જસદ હોયું જોઈએ.

જેથી મસ્તકમાં ઝંઝૂટાટી અનુભવીને હું આંખે તમ્મર અનુભવતો
એહોથ થઈ ગયો. પછી થું થયું તેની મને ખબર નથી.’

‘તે તમોને એહોથ કરીને ખારણાં બાંધ કરીને ખારી મારફત
અહીં આવ્યો હશે અને રમણને અહીં જોઈને તેણે પોતાની હાકલ
તે પોલિસ ખાતાને કહી દે નહીં તે ખાતર તેનું ખૂન કરી નાંખીને
તે પુનઃ ખારી વાટે પસાર થઈ ગયો હશે !’ ઇન્સ્પેક્ટર રમાકતે કહ્યું
અને ઉમેર્યું : ‘પણ એ જવાનો હતો ક્યાં ? માટુગાના મકાને જ ગયો
હોવો જોઈએ !’

‘માટુગાનું મકાન ?’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે પૂછ્યું.

‘એ મકાને જ બાળક અને બાઈને કેદ કરેલાં હતાં.’ રમાકતે
કહ્યું : ‘અમે ત્યાંથી જ તેમનો છૂટકારો કર્યો હતો. રમણને પણ અમે
ત્યાંથી જ લાવેલા હતા. હવે તે ત્યાં જશે ત્યારે બાળક અને
બાઈને નહીં જોતાં જરૂર રાતોપીળો થઈ જશે !’

ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે થોડોક વખત વિચાર કરીને કહ્યું : ‘એની
પાછળ ખુલ્લા પોલિસ-પોષાકમાં દોડધામ કરવાની લગીરે જરૂર નથી.
ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત ! તમે વેપાંતરથી જ જ્યારે અવારનવાર તેના
ચાલો નિષ્ફળ બનાવવામાં સફળ નીવડ્યા છો, ત્યારે તમો જ આ
કેસ ઉપર તમારું સંઘળું ધ્યાન રોકીને તેને વેપાંતરથી જ મ્હાત
કરો. જોઈએ તો હું તમોને બીજા મદદનીશની સહાય આપું.’

‘મને કોઈની મદદની જરૂર નથી, સાહેબ. મારી સાથે આ
મિ. શ્રીકાંત છે, તે બસ છે. તેઓ જબરા હિંમતવાન યુવક છે.
એમનામાં શુદ્ધિ અને તર્કશક્તિનો સુંદર મેળ છે.’

‘મિ. શ્રીકાંત !’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : ‘જ્યાં સુધી
અમે બરાબર પુરવાર કરી શક્યા નથી કે, કાળો તમને એકદમ
કેસ છે, ત્યાં સુધી તમારા ઉપર જુજગીલાને મૂકેલાં તહોમતોમાંથી
૨૧

મુક્ત થવાની તમારી જવાબદારી ઓછી નથી, એ ખ્યાલમાં રાખજો. ભુજંગીલાલને તમે કાળો તમચો પુરવાર કરી આપશો તો તે તમારા લાલમાં જ ગણાશે.’

શ્રીકાંતે તેને નમન કરીને કહ્યું : ‘હું મારી જવાબદારી સમજું છું. વસ્તુતઃ ભુજંગીલાલ કેમ મારી પાછળ પડ્યો છે તેનાં બધાં કારણ છે. હું તેનાં કેટલાંક પોમળ જાણું છું. તેથી તેના બદલામાં તે મને જેલમાં પુરાવવા માગે છે. મારા મિત્ર અરવિંદ કુમારના મનમાં મારા માટે ખરાબ છાપ પાડવાનો દુષ્ટ હેતુ પણ મને કાળો તમચો તરીકે ઓળખાવવામાં તેના દિલમાં રહેલો છે.’

‘જો એમ જ હોય તો તેમાં તે સફળ નીવડ્યો છે.’ કેપ્ટની પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : ‘મિ. અરવિંદ કુમાર તમને જ કાળો તમચો તરીકે કેમ કહેતા હતા, તે હવે મને સમજાયું. તેઓ લાગણીવશ ગભરીમત જીવાન છે. તેમના મનમાં અમુક શંકાઓ ભરાઇ પેસતાં તેઓ વિચાર કરવા નહીં થોમતાં પોતાના મનમાં જેમ તરંગ આવે છે તેમ કાર્ય કરી નાંખે છે.’

‘આપે એમના સ્વભાવની પરીક્ષા ખરાખર રીતે જ કરી છે, સાહેબ.’ શ્રીકાંતે કહ્યું.

‘વારૂ; તમે બેલાશક મિ. રમાકાંતની મદદમાં રહો. અને અમે ગ્રાઈવરની લાશને પંચક્યાસ ખાદ અડીયા ઉઠાવી જઈશું.’

‘હીક, સાહેબ, જરૂર પડ્યે અમે આપને ટેલિફોનથી મુખ્ય પોલિસ ઓફિસે ખબર આપીશું.’ રમાકાંત આમ કહીને શ્રીકાંત સાથે ત્યાંથી વિદાય થયો.

હીકમતથી નાહો !

જીજ્ઞાસુ આનંદ-સવન લોજમાંથી છટકીને માનુષ્યોને મોકલે ગયો; તો અરુણે અને અનુપમાને જ્યાં પૂરેલાં ત્યાં તેઓને નહીં જોઈને તે અજબ થયો. મકાનના દરેક ભાગમાં તે ફરી વળ્યો. ત્રીજે માળ જતાં તેણે પોતાના માથાસોને દોરડાંથી બંધાયેલી હાલતમાં દીઠા. ગુસ્સે થતાં તેણે તેઓને ઊડ્યા અને તેમની આ હાલત કેવી રીતે થઈ, તેની હકીકત, તેઓના મુખથી સાંભળી. પગ પછાડીને તે બોલ્યો: 'નક્કી, આ માટે કાલિન્દી અને શ્રીકાંત જવાબદાર છે! એ લોકોએ મારી કાશિયાં ફેંક કરી છે! હું તેઓનું ભયંકર વેર લઉંશ! પણ તેઓ કોણ જાણે ક્યાં ગુમ થયાં છે! તેઓને હવે શોધવા ક્યાં?.....' અચાનક, તેને વિચાર રુદ્રેયો: 'મારી શંકા ખરી પડી.....'

'સરદાર' એક સાથીદાર બોલ્યો: 'રમજીને તે લોકોજ ઉડાવી ગયા છે. રમજી કદાચ તેઓની સાથે જગ્યા જઈને આપની વિરૂદ્ધ કાવતરામાં સામેલ થયો હશે!'

'હા! રમજી તો સદાને માટે આ દુનિયામાંથી દૂર થયો! તે જો જણ એટલે કે ઇન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંત જ આનંદ ભુવનમાં વેપારી વેપારીઓ ખનીને આવેલા અને રમજીને કાયદામાં લાવેલા! અને પકડાવવાનો તેઓને ખેત હતો; પણ મેં ચેતી જઈને રમજીને આજી લીધો. પરિણામે, તેઓ સૌ ચક્કરમાં રહી ગયા અને સેવક પુનઃ છટો થઈ શક્યો! રમજી દગો દે, એવો જ આસામી હતો. મને એનું ખૂન કરવા બદલ લગીરે પગલાં લેવા પડ્યાં નથી.'

જીજ્ઞાસુ આ મુજબ કહેતો કહેતો અહીં તહીં ફરતો હતો. ફરતાં ફરતાં તે એકદમ થંભી ગયો અને બોલ્યો: 'હં...એક વાત યાદ આવી. ત્રિકાળદર્શી જાગો! અરુણ, અનુપમા અને કાલિન્દી

ક્યાં છે તેની ખબર પેલા ત્રિકાળદર્શી ગોળા મારફત જ જાણી શકાશે. એ ગોળા હાથ કરવો જોઈએ !,

તેના બાકી રહેલા સાથીદારો ત્રિકાળદર્શી ગોળાની હકીકતથી વાકેફ નહોતા. તેઓએ તે સંબંધ તેને સવાલો કર્યા; પણ તેઓને કંઈ માહિતી નહીં આપતાં તે બ્રાહ્મણો: 'હવે આ સ્થાન આપણા માટે સલામત નથી. આપણે હવે પૂના ખાતે યુધ્ધવાર પેદના મકાનનો આશરો લેવો જોઈશે, પણ ત્યાં જતાં અગાઉ આપણે બે કામ કરવાનાં છે: (૧) આજ રાતે રા. ૩૦ હજાર મેળવવા માટે અરવિંદને જે ધમકી આપેલી એ તે લીધા વિના જવું નથી (૨) અને ત્રિકાળદર્શી ગોળા કે જે લવંગિકા પાસે ઘોરીવલીમાં અરણ્ય-કુંજમાં છે તે મેળવ્યા વિના જવું નથી. પૂના જતાં અગાઉ આપણે અરણ્ય, અનુપમા અને કાલિન્દી ક્યાં છુપાયાં છે, તે બદલ પણ તજનીજ કરવી જોઈશે. કાલિન્દી વૈરિણી રૂપે કામ કરે ત્યારે ભયંકર છે. માટે તેને કાઠપણ જોખમે અને હિસાબે ચૂપ કરવી જોઈશે. એટલે અહીંનાં કામો આપણે કેવી સફાઈથી અને કેવી યુક્તિથી કરવાનાં છે, તેમજ તે દરમ્યાન તમોએ અહીં નહીં રહેતાં ક્યાં ક્યાં છુપી રીતે વેરવિખેર હાલતમાં રહેવું તે વિષે હું તમોને સમજાવું. મારી નજદીક આવો.'

તેઓ તમામ જણ તેની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા. તેણે તેઓને ધામે સાદે પોતાની યોજના વિષે સમજાવતી આપી અને તેઓએ દરેકે કેવી રીતે વર્તવું તે સંબંધી પણ સૂચનાઓ આપી. બાદ બીજો થતાં તે બ્રાહ્મણો: બસ, હવે આપણે બધા અહીંથી વિખરાઈ જઈએ. ખ્યાનમાં રાખો કે, દરેક જણે સાવધાનીથી વેષ પડેટા કરવાનો છે. પેલિસના કાઠપણ માણસનો શક ઉત્કેરવાનો નથી. અને યાદ રાખજો કે, કાઠને હું ફસાઈ પડેલો જોઈશ તો તુર્ત જ હું તેનો જાન લઈશ. પેલિસને હસ્તક જે જઈ અટકે તેણે મરતાં સુધી પણ પોતાના હોડમાંથી મારી યોજનાઓ વિષે એક હરફ બહાર પાડવાનો નથી.

“ખસ, જાઓ, ફતેહ કરો.”

પંદર મિનિટના અરસામાં તો એ સ્થળેથી દરેક જણ જુદા જુદા વેપાંતરમાં છૂટો છૂટો જતો રહ્યો. જ્યારે એ મકાનમાં કોઈ જ રહ્યું નહીં ત્યારે એ બિખારીઓ તે મકાન આગળ ગાતા ગાતા આવ્યા. તેઓએ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓ ચોગરદમ તપાસ કરી વળ્યા પણ કોઈ જ આસામીને તેઓએ ત્યાં ન દોડો !

“આપણે મોડા પડ્યા, શ્રીકાંત !” એક બિખારી બોલ્યો.

“પંખીઓ ઝીડી ગયાં છે, રમાકાંતભાઈ !” બીજાએ જવાબ દીધો. “તેઓને આપણા જેવા પાર્શ્વીઓનો ડર લાગ્યો જણાય છે !”

“હવે તેઓ ક્યાં જશે ?”

“જે જે સ્થાનો પર આપણે ‘ચાખા મૂક્યા છે’ તે તે સ્થાનો તરફ અને તેમણે ખાસ કરીને અરુણકુંજ તરફ દષ્ટિ રાખવી ફીક થઈ પડશે !”

“તમારું કહેવું વ્યાજગી છે. ચાલો, અહીં નક્કામો વખત પીતાડવામાં માલ નથી.”

બંને બિખારીઓ તે સ્થળેથી ચાલ્યા ગયા.

*

*

*

રાત્રિના દશ વાગ્યાનો અમલ થયો હતો. બોરીવલીમાં ચોગરદમ જ્ઞાન્તિ વ્યાપી રહેલી હતી. રાત અંધારી હતી. ત્યાંના તમામ બંગલાઓમાં જાણે કોઈ વસતું નથી એવી ચૂપકાદી ફેલાઈ રહેલી હતી. એ વખતે રસ્તાઓમાં ભાગ્યે જ કોઈ રાહદારી ફરતો જણાતો હતો. ફક્ત રેલ્વે સ્ટેશન આગળ થોડીક વસ્તી જગતી જણાતી હતી; કારણ કે, ૧૧ વાગ્યા સુધી લોકલો દોડતી હતી.

અરુણકુંજમાં જ્યારે તમામ જણ ઝીંઘી ગયાં ત્યારે સ્વચ્છિકા પથારીમાંથી ઝીડી, એને ઝીંઘ આવતી ન હોવાથી એ પાસાં બદલ્યા

કરતી હતી. એનું ચિત્ત ચમડોળે ચઢ્યું હતું. શ્રીકાંત કે જે તેને શરૂઆતમાં ઘણો ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો, તે હમણાં હમણાં બહુ વખત સુધી દેખાતો નહોતો. એના ઉપર આરોપ આવેલો હતો કે એ કાળોતમ'ચો છે. લવંગિકાનું દિલ એ વાત માનતું ન હતું. એને ખુદ શ્રીકાંતને મોઢેથી કેટલાક ખુલાસા મેળવવા હતા, પોલિસ ખાતા તરફથી પણ કર્મી નવી ખબર સાંપડી ન હતી. ખરી વાત શી રીતે જાણી શકાય કે, કાળો તમ'ચો વસ્તુતઃ કાણુ છે ? ભુજંગી કે શ્રીકાંત ? લવંગિકાને આજ સાયંકાળથી વિચાર રુદુર્યો હતો કે-પેલી સંન્યાસિનીએ આપેલા ત્રિકાળદર્શી ગોળાની અજમાયશ કરી જોવી.

પણ તે રાહ જોઈ રહી હતી કે-ક્યારે ઘરનાં બધાં સૂઈ જાય ? તે રંજનીની હાજરીમાં પણ ગોળો જોવા જમ્જમતી નહોતી. એકાંતમાં ન્યારે બીજાનું કાંઈપણ તેની પાસે ન હોય ત્યારે તેમાં જોવાનો તેને ધરાઈો હતો.

આખરે દશના ટકોરા પડ્યા અને તે ઊડીને પથારીમાંથી બહાર પડી. રંજનીને ડોકટર દર રાતે ખાસ જિંઘની દવા આપતો હતો. આથી અત્યારે તો તે નિરાંતે જિંઘતી હતી. લવંગિકા શયનખંડમાંથી નીકળીને તેની બાજુના ખંડમાં ગઈ કે ત્યાં એક કપાટમાં ગોળો રાખવામાં આવેલો હતો. વીજળીની બત્તીની ચાંપ દાબીને તેણે તે ખંડમાં પ્રકાશ કર્યો; કપાટનું તાળું ખોલ્યું અને ગોળાની પેટી બહાર કાઢી જમીન પર મૂકીને તેણે પેટી ઉઘાડી અને કાચમાં જોવા માટે ત્યાં તે એક ધ્યાન થતી હતી ત્યાં એકાએક તેની પાછળ એક ધપાકો સંભળાયાથી તે ચીંકી, તેણે મ્હોં પાછું વાળીને નજર કરી. તે ચીસ પાડવા તત્પર થતી હતી પણ તેનાથી તેમ યદ શક્યું નહીં.

પાછલી પારીમાંથી એક કાળો આકાર ખંડની અંદર ફૂદી પડ્યો હતો અને બરાબર લવંગિકાની પાછળ જ આવીને ઊભો રહેલો હતો ! એનો મ્હોંરો દેખાતો નહોતો ! એના મ્હોં ઉપરના કાળા કપડામાંથી

કકત બે પાકારાં મારફત તેની આંખો તગતગતી હતી. તેના હાથમાં તેણે એક તમચો રાખેલો હતો ! આ બચકર મૂર્તિ જોઈને હાવગિકા ગભરાઈ ગઈ. તે થર થર ધ્રુજવા લાગી. તેનાથી એક પણ શબ્દ બોલી શકાયો નહીં.

નાક પર આંગળી મૂકીને કાળો આકાર બોલ્યો, “ચૂપ ! સનારી ! જો હવે હોય તો એક શબ્દ પણ હોઈ બહાર કાઢશો નહીં ! અને એકદમ ઊભા થઈ, હાથ જાંચા કરી, અહીંથી હું કહું ત્યાં ચાલો.”

“ પણ..... ”

“ ચૂપ ! એક પણ શબ્દ ન બોલશો ” એમ કહેતાં કાળા આકારે એના ગળાની છેક અડોઅડ પોતાના તમચાની નળી ધરી લાચારીથી હાવગિકાને ઊભા થવું પડ્યું. થયરતી કપતી હાથ જાંચા કરીને ને ઊભી રહી. બદમાશ કાળા આકારે તુર્ત જ એના મ્હોં ઉપર કલોરોફોર્મની એક પાચકારી છાંટી. હાવગિકાનું મસ્તક ભમી ગયું. આંખે તમ્મર આવી ગયાં. તે જરાક લથડી, જેવી તે જમીન ઉપર પડતી હતી કે તરત જ સ્ફૂર્તિથી કાળા આકારે તેની બરાબર લગોલગ જમીને તેને સંભાળપૂર્વક પોતાના બેડે હાથમાં ઝીલી અને જમીન પર પછડાવા દીધી નહીં. બાદ જે કપાટ ખુલ્લું હતું તે બંધ કરીને તેણે હાવગિકાને જમીન પર ત્યાંજ સુવાડી દીધી અને જાળાની પેટી બંધ કરીને તે મનોગત બોલ્યો :—આ જોળા જ જોવાની તે તૈયારી કરતી હતી ! હીક થયું કે, મેં એને પ્હેલી ઘેરી લીધી; નહીંતર હું અહીં આવ્યો છું, એ તે જાણી ગઈ હોત અને શોરબકાર મચાવીને તેણે મારા બેત ઊંધા પાડી નાંખ્યા હોત !”

બદમાશે પેટી હાથમાં લીધી અને એ ખંડની વીજળીની બત્તીની સ્વિચ બંધ કરી દધને તેણે અંધાર કયું. બાદ પારી વાટે તે બહાર નીકળી ગયો.

વધુ પાંચ મિનિટ વીતી અને અરવિંદ જે ખંડમાં સૂતો હતો તેની વીજળીની બત્તી સળગી. કાળો આકાર પારી મારફત તે ખંડની

અંદર આવેલો હતો. અરવિંદના પિછાના નજદીક તે ગયો. તેણે તપાસ આદરી કે, તે જાગે છે કે કેમ ? અરવિંદના નાકનાં નસ્કારાં બોલતાં હતાં.

“આ મિસ્ટર તો નિરાંતે સુખી સ્વપ્નાં જોતા ઊંઘે છે !” કાળો આકાર સ્વગત બોલ્યો. તેણે તે ખંડમાં ચોતર નજર ફેંકી. તેમાં તિજોરી નહોતી. તેણે ઊંઘતા અરવિંદને કલોરો ફાંમથી બેહોશ બનાવ્યો અને પછી તેનાં ખિસ્સાં તપાસ્યાં. આશ્ચર્ય ! એક ખિસ્સામાં એક મોટા કાગળના પાકીટમાં પુષ્કળ નોટોના થોકડા મોજુદ હતા ! ઝડપથી તેણે તે પાકીટ ખુલ્લું કર્યું અને તપાસ કરી કે, નોટો કેટલી છે ! એક એક હજારની ૨૦ અને પાકીની ન્હાની મોટી રકમની નોટો મળીને ૧૦ હજારની એમ એકદર ત્રીસ હજારની નોટો તેણે ગણી !

‘અહા ! હું તો આજ કોઈ શુભ શુકન જોઈને જ અહીં આવ્યો છું’ ને શું ! સહેલાઈથી મને કાળો મળી ગયો ! સહેલાઈથી મને નોટો પણ મળી ગઈ !’ કાળો આકાર ગણુગણ્યો : ‘આવાજ બધા ઘરાકો હોય તો કેવું સાફ !’ અને વળી સંજોગો પણ કેવા ? મહેં ખુલ્લી ચેતવણી આપી છે તેમ છતાં ન મળે અહીં કોઈ પોલિસમેન કે ન મળે મને કોઈ રોકનાર-ટોકનાર ! વાહ વાહ ! હવે શો ભય છે ?’

તેણે તે ખંડની વીજળીની ખત્તો ગુલ કરી દીધી અને પારી વાટે પોતે બહાર નીકળ્યો. એના હાથમાં ત્રિકાળદર્શી ગોળાની પેટી હતી ! એના ખિસ્સામાં ૩૧ ત્રીસ હજારની નોટોનું પાકીટ હતું !

તે અહીં એક ટેક્સીમાં આવ્યો હતો, કંપાઉંડમાં થઈને તે આમ તેમ નજર નાખતો, ધીમાં પણ સ્ફુર્તિ ભરેલાં પગલાંથી દરવાજા બહાર નીકળ્યો અને ટેક્સીમાં બેઠો. ત્યાં તે ટેક્સી ચાલુ કરે છે ત્યાં બે મિત્રાચીઓ તેની ટેક્સી ઉપર ચઢી ગયા. તેઓએ પોતાના હાથમાંના તમચા તેને દેખાડીને પકડાર કર્યો : ‘જુન’ગીલાસ ! બેસ ખલાસ—’

‘હાથ જા'ચા કરી એકદમ તામે થઈ જા, બદમાશ !’

બદમાશે ઝડપથી ચાલાકી વાપરી. એક જણના પેટમાં તેણે પોતાનું ‘માથું’ મારીને તેને હડસેલો માર્યો અને બીજાને તેણે પોતાના બેઉ હાથથી ધક્કો માર્યો, બન્ને જણે ટેક્સીની પગથાર પરથી સમતોલપણું ગુમાવ્યું અને જમીન પર પડી ગયા. ત્યાં તો ઝડપથી ટેક્સી ચલાવતાં બદમાશ બોલ્યો: ‘છટ્ ! છટ્ ! તમારાં જેવાં તો કંઈક મગતરાંને મેં પી'ખી વી'ખી નાંખ્યાં છે !’

પણ એની ગણતરી ખોટી ફરી ! આ મગતરાં પી'ખાઈ વી'ખાઈ જાય, એવાં નહોતાં અને એમની સાથે તો એવાં જ બીજાં મગતરાંનાં ઝુ'ંડ હતાં ! બદમાશની ટેક્સી ચાલુ થઈ કે, તરત જ બંગલાની બાજુએથી એક મોટર ધસી આવી અને બદમાશની ટેક્સીને જવાનો માર્ગ રોકીને રસ્તામાં જ તે થોભી ગઈ.

૩૭

એ બળનો સ્હામનો

કેળા આકરની સ્હામે જે મોટર આવીને ઊભી રહી તેની વીજળીની બત્તીઓનો જ્વલંત પ્રકાશ આંખને આંછ દેનારો હતો. એ મોટરમાંથી પાંચ બંદુકો, તે ટેક્સી સ્હામે ધરવામાં આવી. અને એક કઠોર અવાજ સંભળાયો: ‘બદમાશ ! તામે થઈ જા-નહી' તો કાર કરીશું !’

ટેક્સીમાંથી બદમાશે પોતાની પાછળ નજર નાંખી. તેની મતલબ એ હતી કે, પાછળ નહાસી જવાનો જોગ છે કે કેમ ? પણ તે આશ્ચર્યચકિત થયો ! એક બીજી મોટર તે જ ધડીએ ત્યાં આવીને ઊભી રહી અને તેની બત્તીઓનું તીવ્ર તેજ પણ તેની ટેક્સી ઉપર ફેંકાયું. એ પાછળની મોટરમાં પેલા એ બિખારીઓ ચઢી બેઠેલા હતા. તેઓમાંના એકે ખૂબ મારીને કહ્યું: ‘તામે ચવા સિવાય બીજો કોઈ ઈલાજ નથી, ભુજંગી !’

પણ બદમાશ હિંમત હારી જાય એવું પૂતળું નહોતો! આ પાર કે પેલેપાર, એવો તેણે આજ નિશ્ચય કરેલો હતો. મોતની તેણે પરવા રાખી નહોતી. બેઉ બાળુઓએ બંદુકોની નળીઓ તેની તરફ ધરવામાં આવેલી હતી તોપણ તેણે તેમની દરકાર નાં કરી. તેણે મોટર આગળ પણ ન હાંકી કે પાછળ પણ ન હાંકી પરંતુ વચલ્યા ભાગમાં જ્યાં કોઈ જ નહોતું અને એક ખુલ્લું મેદાન પડેલું હતું તે તરફ પોતાની ટેક્સી એકદમ હાંકી મૂકી. એની હિંમત જોઈને ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર કે જે આગલી મોટરમાં હતો તે દિગ્ધ થયો. એણે પોતાની મોટર બદમાશની ટેક્સી પાછળ દોડાવવા હુકમ કર્યો. ખીછ પાસથી પાછલી મોટર પણ ટેક્સીની પાછળ લાગુ પડી.. બદમાશે ગોળીબાર શરૂ કર્યા, આ બેઉ મોટરોએ પણ ગોળીબારથી જવાબ દીધા. પણ એમ કરતાં બિખારીઓવાળી મોટરમાંથી ચાલાકી વપરાઈ અને બદમાશની ટેક્સીના એક ટાયરમાં 'પંકચર' પાડવામાં આવ્યું. ઝીણા તીણા અવાજ સાથે એ ટેક્સી થોભી ગઈ. બદમાશની ધરપકડ હવે હાથવેંતમાં હતી એમ તેનો પીછો પકડનારાઓને લાગ્યું પણ બદમાશ ગભરાયો નહીં. તે ટેક્સીમાંથી ઊતરી પડ્યો. ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે બૂમ મારી: 'ગોળીબાર બંધ રાખો. એની પાછળ દોડીને એને ઇવતો પકડી લ્યો. એ કોણ છે તે આપણે જાણવાનું છે!'

બદમાશ ખડખડાટ હસતો અને ગોળીબાર કરતો આગળ જ દોડ્યો ગયો. પોલિસનાં માણસોએ ગોળીબાર બંધ કરી મોટરોમાંથી ઊતરીને સાવધાનીરીતે તેની પાછળ દોડવા માંડ્યું. બદમાશના હાથમાં એક પેટી હતી. એની પાછળ મોટરોનાં ત્રીજા તેજ ફેંકાતાં રણાં. એનું દોડવું કંઈક લથડતી હાલતનું જણાયું. એના તમચામાંથી ગોળીઓ છૂટતી બંધ થઈ. મથાલો ખૂટ્યો હોય અને એ થાકી ગયો હોય. એમ સ્પષ્ટ માનુષ પડ્યું. હવે બિખારીઓએ સૌથી આગળ પડીને તેની પૂંઠ પકડી. તેઓ એક ઝાડ આગળ તેને પકડવામાં ફતેહમંદ..

થયા. બદમાશે પેટી જમીન પર મૂકી ને મુઠ્ઠાઓથી ભિખારીઓની સહામે જુઝવા લાગ્યો. એ વખતે બીજા ચારેક કાળા આકારો અચાનક ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અને હજી તો પોલિસનાં માથુસો તેઓની નજીક આવી લાગે તે અગાઉ જ તેઓએ આ બંને ભિખારીઓનાં હથીઆરો ફરજિયાત જુટવી લઈ ને તેઓને બેહોશ કરીને ઉઠાવ્યા. તમામ કાળા આકારો તે પછી તુર્ત જ ત્યાંથી એક જાડીની અંદર ભરાઈ ગયા. ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે પોલિસમેનોને હુકમ કર્યો: 'ઝડપથી દોડી પહોંચ્યા અને એ જાડી તપાસો.'

પોલિસમેનો જાડી પાસે પહોંચ્યાં છે એટલામાં તો એક મોટરનો ધુરંધર અવાજ સંભળાયો. જાડીથી ફટલેક દૂર એક મોટર ડાબેડી હતી તેમાં બદમાશ કાળા આકારો બેસી ગયા અને તે મોટર પૂરપાટ ઝડપથી ચાલુ થઈ ગઈ! એની પાછળ ગોળીબારો કરવામાં આવ્યા પણ તે વ્યર્થ નીવડ્યા! ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર જાડી આંગળાવી લાગ્યો. તેના હાથમાં એક રોશનદાર બેટરી હતી. તેનું અજવાળું જાડીમાં પડતાં તેમાં તેણે એક કાળો આકાર અને એક ભિખારીને દીઠા. તરતજ તે બેઉને બહાર કાઢવામાં આવ્યા. બંને બેથુક હતો. કાળા પોપાકધારીના મ્હોં ઉપર કાળાં કપડાંનું મુખ ઢાંકણ હતું. 'ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત જો કે બેહોશ થયો છે પણ તે આ બદમાશને બેથુક કરીને પકડવામાં ફત્તેહમંદ નીવડ્યો લાગે છે!' ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: 'આવો, એ બદમાશનું મુખઢાંકણ ખોડીએ. એ કાણું ં, એનો તુર્તજ ખ્યાલ આપણને આવી જશે!'

એક પોલિસમેને એ બદમાશના મ્હોં પરથી કાણું કપડું હટાવી લીધું. આશ્ચર્ય! એ ભૂજંગીલાલ નહોતો! પણ મીકાંત હતા!

'ચાકકસ, આ યુવક જ કાળો તમચો છે!' ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: 'એનાં ખિસ્સાં તપાસો.'

પોલિસમેનોએ એનાં ખિસ્સાં તપાસ્યાં. વળી વધુ આશ્ચર્ય!

ઝબ્બાના અંદરના ખિસ્સામાંથી કપડાંમાં ત્રીટાળેલાં ચક્રણી નોટાનાં ખંડલ મળી આવ્યાં !

‘હવે મને કાંઈ એમ કહે કે, ભુજંગીલાલ ‘કાળો તમંચો’ છે તો હું તે ન માનું ! ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતની સાથે રહીને તેને જ થાપ આપતાં કાળા તમંચા તરાકે લપકર કામો કરનાર આ યુવક શ્રીકાંત જ છે !’

અત્રે રમાકાંતનું શરીર સળવળ્યું. એક પોલિસમેને તેને એમોતીઆ સુધાડીને સાવધ કર્યો, સાવધ થઇ આમ તેમ બેતાં તેણે કાળાં કપડાંમાં ખુદલા મ્હેં સાથે શ્રીકાંતને બેંચો કે, તે તરત જ ચોંક્યો ! ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે તેને કહ્યું : ‘તમને આજ મુઘી આણે જમરા ઇઆ ! જુઓ, અત્યારે તે આબાદ પકડાઈ ગયો ! ભુજંગી, એના ઉપર જુડું તહોમત મૂકતો નહોતો !’

‘નહી, સાહેબ.’ રમાકાંતે દલીલ કરી : ‘શ્રીકાંતભાઈને હું કદાપિ કાળા તમંચા તરીકે કબૂલ રાખું જ નહીં, ભુજંગીના સામીતો અમોને બેને બેશુદ્ધ કરીને શ્રીકાંતભાઈના શરીર ઉપર આ પોષાક નાંખીતે પસાર થઇ ગયા છે !’

‘અને આ નોટો શ્રીકાંત પાસેથી નીકળે છે તેનું શું ?’

‘સચ્ચર ! એ નોટો મને તપાસવા દો, સાહેબ !’

ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરના હાથમાંથી તે નોટો લઇને રમાકાંતે તપાસી અને કહ્યું : ‘મનાવટ ત્દામે ખનાવટ ! આપ જ જુઓ સાહેબ, કે, આમાંની એકે નોટ ઉપર આપની દૂંકાદારી સહી છે ? નથી ! અને ૨૦ નોટો એક હજારની અમે મૂળ મૂંઝવી. આમાં તો એક હજારની એકપણ નોટ નથી ! જોપરાંત, આપણી નોટો કાગળના પેકેટમાં હતી અને આ તો કપડાંના કટકામાં પાંચેલી છે !’

કાંઈ પણ જવાબ દીધા વિના ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે તે નોટોનાં ખંડલ તપાસતો મનમનિ મનમાં વિચાર કરી રહ્યો. રમાકાંતે આગળ

કહેવા માંડ્યું: ‘અમોએ આપને સાંજે બનાવટી નોટો અરવિંદ બાર્દના ખિસ્સામાં મૂકવાની યુક્તિ સૂચવી હતી, સાહેબ ! ખરી રીતે એ યુક્તિનો જન્મદાતા શ્રીકાંત હતો. દરેક નોટપર આપની દૂંકાક્ષરી સહી હોવી જોઈએ, એમ એણે જ સૂચવ્યું હતું, આપણે પણ એવી જ રીતે બનાવટ કરી અને અમો એક જાણુ બિખારીઓના વેપમાં એ બદમાશની રજરજ હીસચાત્ર તપાસતા રહ્યા. આપ સાહેબ વગેરે તે દરમિયાન બગલા બદાર છુપાઈ રહ્યા. બદમાશ એક દિવસ તવાન અને નિડર હોવા ઉપરાંત યુક્તિબાજ પણ ખરા ! એટલે બનાવટી નોટોની યુક્તિ, એણે પણ શ્રીકાંત બાઈને કાળા તમંચા તરીકે દસવવા માટે પ્રયોગ રાખેલી. એની યુક્તિમાં એ કસાયો, આપની દૂંકાક્ષરી સહીઓની ગેરહાજરીમાં ! હું માનું છું કે, ગોળા સંબંધ-માથે તેણે કાંઈક બનાવટ કરી હોવી જોઈએ—

‘આ નોટો બનાવટી છે, એમાં તો શક નથી ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: ‘બદમાશોના હાથમાં આવડી મોટી રકમની બનાવટી નોટો આવે છે ક્યાંથી ?’

‘એ બાબત એક ફણગા રૂપે થઈ.’ રમાકાંતે કહ્યું: ‘એની તપાસ પણ કરીશું. દરમિયાન, ઝાડ નીચે તેણે પેટી મૂકી હતી તે તપાસીએ.’

‘ચાલો.’ સૌ ઝાડ આગળ ગયાં. પેટી તે સ્થળે પડેલી હતી. તે ઉઘાડવામાં આવી. તેમાં કાચનો ગોળો મોઝુદ હતો ! રમાકાંતે એટરીના પ્રકાશમાં તે ગોળો તપાસ્યો અને ખૂબ મારીને કહ્યું: ‘આ ગોળો પણ બનાવટી છે !’

‘શું કહ્યું ? !’ અજબ યતાં ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે પૂછ્યું. શ્રીકાંત આ વખતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રમાકાંતે તેને આ ગોળો બતાવતાં તેણે તે બનાવટી હોવાનો અભિપ્રાય આપી સમજ પાડી: ‘અસલ ગોળોના અર્ધા ભાગમાં પાણી રહેતું હતું. આમાં મુદ્દને પાણી નથી, અસલ ગોળાને એક પણ સંધિ ન્હોતો. આમાં તો એક કાચું

છે. અને તેમાં બાટલીઓના જેવા ખુચ નાંખેલો છે. કોઈ વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગશાળામાંથી બદમાશ ભુજંગી આ ગોળો તફાવી લાવ્યો છે પણ મને 'કાળો તમચો' ઠરાવવા માટેની તીવ્ર ઇચ્છામાં મારી આગળ તે પોતે જ મૂખ ઠરે છે !'

'હીક છે. 'ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: 'તમે જે જાણુ જ્યારે ખાત્રીપૂર્વક આ બધું કહ્યો છો અને મારી આગળ બીજો કોઈ પુરાવો નથી એટલે હાલ તુર્ત તો તમારી વાત માન્ય રાખું છું. પણ જેઓ નહાસી ગયા છે, તે બધાને હવે શોધવા ક્યાં, એ મુખ્ય પ્રશ્ન છે.'

'એ માણસનું હવે પછીનું એક સ્થળ અમારા ગળણામાં છે.' રેમાકાંતે કહ્યું: 'પૂના, બુધવાર પેક. હું અને શ્રીકાંતભાઈ એ સ્થળે તપાસ ચલાવવા માટે બેઠી સવારે અહીંથી ઉપડી જઈશું. આપ આ બાબત હવે મારા ઉપર છોડો સાહેબ! ભુજંગી સોએ સો ટકા કાળો તમચો છે, એ હું પુરવાર કરી આપીશ. પણ એને પકડવો એ જ ઘણી મુશ્કેલ બાબત આજકાલ થઈ પડી છે !'

'એ મુશ્કેલી તમારાં મગજ કસીને તમે દૂર કરો અને મિ. શ્રીકાંતને અવારનવાર જે મુશ્કેલીમાં આવવું પડે છે, જે બેઠમ અને શંકાની કસોટીમાં મુકાવું પડે છે, તેમાંથી મુક્ત કરો ત્યારે હું તમને એક સૌથી વધુ ચાલાક ડીટેક્ટીવ-ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે માનું, મિ. રેમાકાંત!' ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું.

'શ્રીકાંતભાઈ વિષે હજી એ આપના દિલમાં શંકા રહેલી છે, એમ મને લાગે છે! એ શંકા તો આપે ખાખેરી નાખવી જ રહી. તેઓ બદમાશ નથી. તેઓ મને બહુ ઉપયોગી થઈ પડેલા છે અને હજી પણ ઉપયોગી થઈ પડશે, એમ માનું છું. અમે પૂના જઈ આવ્યાં તે બાદ આપને આ કેસનાં કેટલાંક બિંદાં રહસ્યોથી વાકેફ કરીશું કે જે રહસ્યોને ખાતર જ ભુજંગી, શ્રીકાંતને કાળો તમચો

કહે છે ! આખરે સત્ય જ તરશે, એ નક્કી માનજો, સાહેબ !’
રમાકાંતે કહ્યું.

“ ઠીક ઠીક એ ખધું પડીથી જોયું જશે. હાલ તો તમારા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાઓ.” ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું. એ બાદ જોતાનાં માણસોને એકઠાં કરીને તે અમતદાર ત્યાંથી વિદાય થયો.

૩૮

કુતરાની ચાલાકી !

બીજા દિવસે બ્લેકી સહવારે રમાકાન્ત અને શ્રીકાંત પૂના જવા ઉપડયા. ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નર તે રાતે તો ઘેર જઈને સૂઈ રહ્યો. પણ સહવાર પડતાં જ્યારે તે ઓફિસે આવ્યો ત્યારે શ્રી નૂતન અખલા સંસ્કૃત ગૃહમાંથી તેના ઉપર ટેલિફોન આવ્યો. તેના વ્યવસ્થાપકને એ ટેલિફોન હતો. તેણે જણાવ્યું ‘સાહેબ ! અહીં’ ગઈ કાલે બે સત્તારીઓ અને એક બાળકને મિ. શ્રીકાંતભાઈ નામે એક ગૃહસ્થ અને પોલિસ-ઇન્સ્પેક્ટર મિ. રમાકાન્તભાઈ અમારા તાબામાં મૂકી ગયા હતા. આજ સહવારના અમે જીડીને તેઓની રૂમ ખાંધ જોઈને તે ખખડાવી; પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહીં. એટલે અમે બીજી રૂમમાંથી તેમાં હાખલ થઈને તપાસ કરી; તો એક આધેડ વયની બાઈ ખૂબ જ લોહી લુહાણ હાલતમાં ધવાયતી અને આખરે રિથતિમાં માલૂમ પડી ! અને જીવાન સત્તારી તેમજ બાળક ગેરહાજર માલૂમ પડ્યા ! એમ લાગે છે કે, તેઓને કોઈક બદમાશો ઉઠાવી ગયા છે ! કયે માર્ગેથી કોણ ઉઠાવી ગયું તેની સમજ પડતી નથી, સાહેબ ! આપ અહીં આવીને તપાસ કરો.”

“હું ત્યાં આવું છું.” ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું, અને તેણે તરત જ સિવિલ હોસ્પિટલમાં ટેલિફોન કરીને નૂતન અખલા સંસ્કૃત ગૃહમાં એમ્બ્યુલન્સ ગાડી મોકલી આપવા અને પોલિસ-સર્જનને

મારફત તાકીદે તેની સારવાર કરવા ખપ્પર આપી દીધી.

બાદ તેણે જાલિમસિંહ નામના એક ઇન્સ્પેક્ટરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું: કાળો તમ'ચોને લગતા આખાથે કિસ્સાથી તમે વાકેફગાર છો. તમે દરેક વખત મારી સાથે હતા. નૂતન અપલા સંરક્ષક ગૃહમાંથી ટેલિફોન આવ્યો છે કે, કાલિન્દીબાઈ પ્રાણુધાતક રીતે ધવાયલી હાલતમાં ત્યાં મળી આવી છે અને અનુપમા તથા અરુણને કોઈ ઉઠાવી ગયાનાં ચિહ્ન દેખાય છે. મને ખીન' ધણું કામ છે એટલે હું જાતે આ બાબત ઉપર માર' ધ્યાન રાખી શકું તેમ નથી. તમે આને લગતી તમામ તપાસ હવેથી આદરો. આ બનાવમાં આપણે મૂળ તો એ નક્કી કરવાનું છે કે, કાળો તમ'ચો ખરેખર કોણ છે? શ્રીકાંત કે જુન'ગી ?

જાલિમસિંહે કહ્યું: 'મને તો જુન'ગીલાલ જ કાળો તમ'ચો લાગે છે. આપણને તે અનેકવાર મૂર્ખ બનાવી ગયો છે. તે એવા આલાપી ભરેલા છપ્પરડા કરતો રહ્યો છે કે, પ્રથમ દષ્ટિએ મિ. શ્રીકાંત આપણને કાળો તમ'ચો લાગે; પણ પારિકાષ્ઠથી તપાસ કરતાં દરેક પ્રસંગે આપણે સાર દોરી શક્યા છીએ કે, જુન'ગી જ ખરો બદમાશ છે.'

'પણ આ બાબત જ જુઓ,' ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું: જે એ જાઓને અને બાળકને અપલા સંરક્ષક ગૃહમાં રમાકાંત અને શ્રીકાંત મૂકી આવ્યા ત્યાં તેઓને પોલિસ-સંરક્ષણ આપવાની તજવીજ તેઓએ કેમ ન કરી? આપણા ખાતાના માથુસો ત્યાં હોત તો આ બનાવ બન્યો ન હોત.'

'સાહેબ, ટટલીકવાર છૂપી રીતે એવાં કામ ડીટેક્ટિવોને કરવાં પડે છે કે, કોઈને જ ખપ્પર પડે નહીં કે, શું બન્યું છે? અપલા સંરક્ષક ગૃહમાં પોલિસની હાજરી શંકા ઉપજાવનારી થઈ પડે. વળી બદમાશો તેથી ચેતી જાય—'

‘અ. આ દાખલામાં પણ ચેતી જ ગયાને? તેઓ દાંડ ગુન્હાઓ કરતા અટક્યા? એ ઈન્સ્પેક્ટર અને શ્રીકાંતે સાવધાનીથી આમાં કામ જ શું લીધું? હું તો માનું છું કે, શ્રીકાંત બદમાશ હોવાથી ઈન્સ્પેક્ટરની ગેરહાજરીમાં એણે પોતે જ આ કુકૃત્યો કર્યા છે !’

‘એક બાબત આપ ભૂલી જવ છે, સાહેબ! બદમાશ જુન’ગી પાસે દૈવી ત્રિકાળદર્શી ગોળા છે. એ ગોળામાં જોઇને એણે કલિન્દી વગેરેનાં છૂપાં સ્થાનનો પત્તા મેળવ્યો હોય એમ નથી માની શકાતું ?’

‘હટ ! ત્રિકાળદર્શનની બાબતમાં મને વિશ્વાસ નથી !’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : ‘એવી રીતે જો દરેક આદમી ક્યાં છે એની ખરાબર ખબર પડતી હોય, તો દરેક દેશનું પોલિસખાતું એવા ગોળા જ વસાવે અને ગુન્હા શોધવાનું કામકાજ ધણું જ સરળ બની જાય ! આવી રહેલી બાબતોમાં આપણે તો માન્યતા રાખવી જ ન જોઇએ—એમ કરતું આપણને પાલવે પણ નહીં.’

જાલિમસિંહ બોલ્યો : ‘કરચિત જ કોઈ ચમત્કારિક સાધુની પ્રસાદીરૂપે આવી દૈવી ચીજો મળી આવે છે, એમ આ દેશના વતનીઓની માન્યતા છે. સોએ એકાદ દાખલામાં તે ખરી પણ પડે છે. પણ તેનો દુરુપયોગ થતાં તે પ્રસાદી બીજવાર કામ લાગતી નથી.’

‘હીક. હીક. આપણે કલ્પનાઓ અને મતવ્યોની બાબતમાં લાંબી ચર્ચા કરીએ, એ હીક નથી.’ ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરે કહ્યું : ‘આપણે તો હકીકતો અને પુરાવાઓ ઉપર જ આધાર રાખવાનો છે. ગોળાની વાત બાબતે મૂકો. અને અનાથ શૃદ્ધમાં જઈને બાહોશીથી ‘ડીટેક્શન’ કરો કે, આ ગુન્હાઓ ત્યાં બન્યા કેવી રીતે અને ક્યાં કેણે? અવાર નવાર મને તમારો રિપોર્ટ મોકલતા રહેજો. આ કેસની હવે પછીની તમામ જવાબદારી હું તમારી ઉપર નાખું છું.’

સાહેબને નમન કરીને જીલ્લિમસિંહ ત્યાંથી વિદાય થયો. તે નૂતન અપલા સરેક્ક જૂઠમાં જઈ પહોંચ્યો; ત્યારે એમ્મયુલ્-સગાડી ત્યાં ઉભેલી હતી. તે અંદર ગયો તો પોલિસ-સન્નન આવેલો જણાયો. એણે તત્કાળ કાલિન્દીના ધાની પ્રાથમિક સારવાર કરી હતી. કાલિન્દી હજીયે બેશુદ્ધ હતી. હોસ્પિટલમાં તેને મોકલવામાં આવે અને કાળજીપૂર્વક તેની વધુ સારવાર કરવામાં આવે તો તેનો કેસ સુધરી શકે એવો છે, એમ પોલિસ-સન્નનનો અભિપ્રાય હતો. તરત જ તેણીને એમ્મયુલ્-સગાડીમાં નાંખીને સિવિલ હોસ્પિટલે મોકલી દેવામાં આવી.

બાદ જીલ્લિમસિંહે પોલિસ-સન્નનને પૂછ્યું: ‘આ ધા ક્યારે કરવામાં આવેલા જણાય છે?’

‘આશરે બેથી અઢી કલાક ઉપર તે થયા હોય, એમ લાગે છે.’

‘એટલે આ કૃત્ય પરાંતીઆમાં ૪ કે ૪૫ ને શુમારે થયું હશે, એમ આપ માનો છો ને?’

‘હા. લગભગ એ સમયે આ ધા થયા હશે.’

‘ધા ક્યા હથીઆર વડે થયા છે?’

‘ખજરથી એ ધા કરવામાં આવેલા છે.’ પોલિસ-સન્નન કહ્યું: ‘પણ એકમાં મને જખરી શંકા ઉપજે છે. તે એ કે-એકંદર ત્રણ ધા પડેલા છે. એક પછી એક તે ધા થયા હોય તે દરમ્યાન એક એક સેકન્ડના સમય વિત્યો હોય. ધારો કે, કુદ્દત ત્રણ સેકન્ડમાં આ ધા પડ્યા છે. પણ શું તે દરમ્યાન બાઈએ બિદકુલ ખૂમ મારી નહી. હોય? તેને બેશુદ્ધ કરવા માટે કલોરોફોર્મ કે એવી કોઈ વસ્તુ ઉપયોગમાં લીધાનાં કંઈ જ ચિન્હ અહીં મળુમ પડતાં નથી!’

‘ખૂમનો મુદ્દો વિચારવા જેવો છે. સરંથાના વ્યવસ્થાપકે કાલ ખૂમ સાંભળી તો હોવી જોઈએ!’

‘તેઓ તો કોઈ જ ખૂમ નહીં સાંભળ્યાનું કહે છે! તેઓને

સહવારમાં ૭ વાગે જ આ ખનાવની જાણ થઈ છે !'

‘તો આપ શું માનો છો ? અહીં ખૂબો સંભળાઈ નથી તેમજ અહીં ક્યાંયે લોહીના ફાવતુ ઘણું—’

‘સજીર !’ પોલિસ-સર્જનને કહ્યું : ‘મારું કહેવું સાંભળી લ્યો. હું એમ અનુમાન પાંધું છું કે— ખાઈને બીજો કોઈક સ્થળે લઈ જવામાં આવી હશે; અને ત્યાં તેના શરીર પર ઘા કરવામાં આવ્યા હશે. તે પછી તેને અહીં મૂકા જવામાં આવી હોવી જોઈએ !’

‘મતલબ, ગુન્હો બીજો સ્થળે થયો હોય—’

‘હા. એનો બીજો પુરાવો અહીં આસપાસ ક્યાંયે ફાવતુ લોહીના ઝાંઝ નથી તેથી મળે છે. એ ખાઈ જ્યાં એશુદ્ધ હાલતમાં પડેલી હતી તે સ્થાન જુઓ. ફક્ત ત્યાં જ થોડાક નળવા ઝાંઝ પડેલા છે. એ-અહીં કલાકના સમયને લીધે ઘણું લોહી ખાઈના ઘામાંથી સુકાઈ ગયું છે. જો ખૂનની કોશિય આ સ્થળે જ થઈ હોત તો અહીં લોહીનાં ખામોચીયાં ભરાયાં હોત! ખાઈ આમ તેમ આગોટ અને વેદનાને લીધે તડકાટ મારે તેથી ચોગરદમ લોહી લોહી થઈ જાય. એવું અહીં દેખાતું નથી. અને અહીં કલાક દરમ્યાન ન તો કોઈએ કાંઈ ખૂમ સાંભળી છે કે ન તો કશા જ ઉંઢકારા કે નિસાસા સાંભળ્યા છો મારો મુદો આપના ધ્યાનમાં ઉતરે છે, મિ. જાલિમસિંહ ?’ પોલિસ-સર્જનને પૂછ્યું.

જાલિમસિંહને આ વાટકાપશાસ્ત્રીનો અભિપ્રાય લક્ષ આપવા જેવો લાગ્યો. રખેને ભુજંગીલાલે કોઈક બીજો સ્થળે ધમસાણુ મચાવ્યું હોય ! આ વિષે જરૂર સંભાળ ભરેલી તજવીજ કરવી જોઈએ કે, ખૂનની કોશિય ક્યા સ્થળે થઈ હતી?

પોલિસ-સર્જન પોતાનો રિપોર્ટ લખી તેને સોંપીને વિદાય થયો. ખાદ જાલિમસિંહે સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકને પોતાની પાસે ખાલોચીયાં અને પૂછ્યું : ‘ખાલોચી રાતના ચારેક વાગ્યાને શુભારે તમે

અહીં કાંઈ કોણાહત સાંભળ્યો હતો? ચીસો, ખડખડાટ, ધમાધમી કે એવું કાંઈ સાંભળ્યું હતું?’

‘ના, સાહેબ! અહીં તો હમેશ જેવી શાંતિ હતી અને તેથી જ હું અચંખામાં પડી ગયો છું કે આ કૃત્ય થયાં કેવી રીતે?’ વ્યવસ્થાપક આશ્ચર્ય ખતાવ્યું.

‘તમારી એ ભ્રમણા છે કે, અહીં કશું સંભળાયું નથી. ચીસો પણ વિના રહે જ નહીં. તમે અંધાર નિદ્રામાં હશો. તમારો પહેરેગીર ક્યાં છે? બોલાવો તેને.’

એક પહેરેગીરને બોલાવવામાં આવ્યો. એણે જાલિમસિંહની પૂછપરછ દરમ્યાન ખૂબ ગદ્ગદાંતરણ કર્યાં. ઉલટ પાલટ તપાસમાં તે કાચો નીવડ્યો. જાલિમસિંહને શક ઉપજ્યો કે, કાં તો પહેરેગીરને તે બદમાશે ફોડ્યો હોય અથવા તો, આ સ્થળેથી કોઈ બહાને તેને પોતાના ચુંદાહત કૃત્ય દરમ્યાન દૂર ખસેડેલો હોય! આથી જાલિમસિંહે પહેરેગીરને ખૂબ દમ ભરાવ્યો અને ધમકી આપી કે ‘આ બનાવ ઉપરથી તારી નોકરી છુટી જશે અને ગદ્ગદ કરવા માટે તને જેલની સજા થશે તે તો જાણી; મારે જે કાંઈ બન્યું હોય તે સાચેસાચું કહી દે.’

તેણે એમ છતાંયે પોતે સાચું કહેતો હોવાનું કથા કયું. ‘અહીં કોઈ આવ્યું નહોતું—કશો ખખડાટ સંભળાયો નહોતો—હું પહેરા ઉપર જાગતો જ બેઠો હતો.’ વગેરે વગેરે.

‘તો પછી ચાર વાગે આ ખૂનની કોશિય થઈ કેવી રીતે? અપહરણ થયાં કેવી રીતે? શું જમીનમાંથી બૂતપ્રેત બહાર નીકળ્યાં અને તેમણે ધાંધલ મચાવ્યાં?’ જાલિમસિંહે પૂછ્યું.

‘એ તો હું શું જાણું, સાહેબ!’ પહેરેગીરે સામો સવાલ કર્યો.

પહેરેગીરની ઓરડીની ઝડતી લેવામાં આવી. તે અશીષુનો બચાવો હતો એમ માન્ય પડ્યું; કારણ કે અશીષુના ચારેક માથાએ

આલે એટલો જથ્થો તેની પાસેથી મળી આવ્યો. ઉપરાંત ઝડપીમાંથી એક પેટીમાંથી દશ-દશની પાંચ નોટા મળી આવી. આશ્ચર્યની ખીના તો એ માલુમ પડી કે, જે નોટા ઉપર ડોપ્યુરી પોલિસ કમિશ્નરે પોતાની સહીઓ કરી હતી અને જે નોટા અગાઉથી અમરવિંદને આપી મૂકાયેલી હતી તેમાંની જ આ નોટા હતી !

જાનિમસિંહને પકડા બદમાશોનો ખૂબ અનુભવ હતો. એણે એ-ત્રણ દેશી રાજ્યોમાં બહારવટીઆઓને અને લુપ્તારાઓને પકડવામાં પણ સરકાર તરફથી ભાગ લીધેલો હતો. એ બંધ હિંમતવાન હોવા ઉપરાંત બદમાશોની જુદાબેલી પ્રવૃત્તિથી સારી પેટે વાંકફાર હોવાથી એણે પહેરેગીરનો હવે 'આગેસે લાત, ઓર પાછે સે ખાત' એ ન્યાયે ઉધડો લીધો. પાંચ-સાત મુકાઓ અને છ-સાત લાતો મારીને એણે પોતાની કમ્મરમાંથી તમંચો કાઢ્યો અને તેની સામે ધરીને પૂછ્યું : 'બોલ, હમારા સાહેબની ટુંકાક્ષરી સહીવાળી નોટા તારી પાસે ક્યાંથી આવી ? રાતના દશ વાગે તો એક બદમાશને સકંજમાં લેવા માટે આ નોટા અમે ઉપયોગમાં લીધી હતી અને તે જ નોટા તારી પાસે ક્યાંથી આવી ? ખીજી નોટાનો જથ્થો ક્યાં છુપાવ્યો છે ? હઝારો રૂપીઆની એ નોટા છે અને બનાવટી નોટા પાડનારી એક ટોળી પાસેથી અમે ઝડપીમાં એ ઝુંટવેલી છે. બદમાશ ! તું તે ટોળીનો મળતીઓ છે ને ? તું લૂંટ, ધાડ વગેરે કામોમાં રાતની વખતે ભળે છે ને ? સાચું બોલ, શી હકીકત છે ? નહીં' તો યાદ રાખજે, જેલમાં સડી સડીને તું મરી જાય એટલાં વર્ષોની સખ્ત કેદની સગ્ગ તને થશે !'

હવે પહેરેગીર ગભરાયો ! નિશાનવાળી નોટા એની પાસેથી મળી આવી, એ એની વિરુદ્ધનો સખ્ત પુરાવો હતો. આખરે એણે એકરાર કર્યો : 'રાતના ચાર બજે કાળા આકારના માણસો હું અહીં પહેરો ભરતો હતો ત્યારે આવ્યા હતા. એમાંનો એક જણ મારો જોળખીતો નીકળ્યો. પ્રથમ તો, તેણે પોતાનું મંદો બોલ્યા વગર

મારી સાથે મારા વતનની, મારાં સગાંસંબંધીની વગેરે વાતો કાઢી અને મારા હાથમાં આ નોટો સેરવી દઈને તેમજ અરીજીનું એક પડીકું આપીને મને કહ્યું કે-હવે સીધે સીધો તારી ઓરડીમાં જઈને સુઈ રહે.' મેં આનાકાની કરી ત્યારે તેણે એક નોટ વધારે આપી અને કહ્યું: 'તને કશી અડચણ આવે એવું કામ અમારે કરવાનું નથી. અમારે તો ફક્ત આજે જે પાઈઓ અને પાળક અહીં આવ્યાં છે, તેમની સાથે જરાક વાત કરવાની છે. તે પછી અમે ચાલ્યા જઈશું.' મેં કહ્યું: 'પણ મારાથી તમને એમ કરવા ના દેવાય.' તે બોલ્યો: 'હવે બધુંયે થાય, સમજ્યો? પાપ જન્મારામાં આટલા રૂપીઆ તને એકસામટા કાણે આપ્યા છે? નિરાંતે લ્હેર ભોગવ અને સુખી જીવન ગાળને?' આખરે મેં તે દોસ્તને ખાતર મારી રૂમમાં થોડોક વખત સુઈ રહેવા જ્યાં કબૂલ્યું. હું જતો હતો ત્યાં તેણે સૂચવ્યું 'દોસ્ત એ લોકોની રૂમ ના ખતાવે?' મેં ધાયું કે, હવે જ્યારે આ લોકોને મેં થોડોક પણ મદદગાર બનીને મારી નોકરીમાં ચે બિન વફાદારી ખતાવી ત્યારે થોડી કે વત્તીનો વિચાર કરવો નક્કરમો છે. મેં એને રૂમ ખતાવી. પછી હું તો મારી રૂમમાં જઈને આંડા પજો. મારા હાથમાં મફતીઆ અરીજીનું પડીકું હતું એટલે એ ખાવાની મને તલપ થઈ આવી. મેં થોડુંક ખાધું. પછી તો, શું બન્યું તેની મને ખબર ન રહી. હું ધારું છું કે, મને ઝાંઘ આવી ગઈ હશે, સાહેબ! આ વ્યવસ્થાપક સાહેબે સહવારે મારી ઓરડીનાં પારણાં ખૂબ જ ખખડવ્યાં ત્યારે જ હું જાગ્યો હતો. આ તદ્દન સાચી હકીકત છે'

'તને જે વધારાની નોટ મળી હતી તે આમાં ખૂટે છે. તે ક્યાં છે?' જીલ્લિમસિંહે તેને પૂછ્યું.

પહેરેગીરે પોતાની ટાપીની બેવડમાં ચામડાની પટ્ટી નીચે એક ખિસ્સું હતું તેમાંથી તે કાઢીને આપી.

'ત્યાં કેમ મૂકેલી?' જીલ્લિમસિંહે તે નોટ તપાસતાં પૂછ્યું. તે

નોટ ઉપર પણ સાંદમની ટુંકાકરી સહી તો હતી જ !

‘વધારાની નોટ મળી એટલે મારાં બાળબચ્ચાંના કિસમતની છે, એમ ગણીને મેં’ તે જાળવી રાખેલી કે જેથી ક્યાંયે આડી અવળી ખર્ચાઈ જાય નહીં.’ પહંરેગીર બોલ્યો.

‘તું ખચરવાળ માણસ છે ? તેઓ બધાં ક્યાં રહે છે ?’

પહંરેગીરે જવાબ દીધો: ‘વતનમાં.’

જાતિમસિંહ તેને એ સંબંધમાં સવાલો પૂછીને તેના વતનનું નામ મેળવ્યું. અને જે માણસે તેને લાંચ આપીને ફેડયો હતો તેનું એ નામ મેળવ્યું. પહંરેગીરનું પોતાનું નામ ઝફરદીન હતું અને એને લાંચ આપનારનું નામ ઇસુફખાં હતું. એ ઇસુફખાં હાલમાં મુંબઈમાં ક્યાં રહેતો હતો તેની ખબર ઝફરદીનને નહોતી. અચાનક જ એ રાતે તેને તે મળ્યાં હતાં. જાતિમસિંહ આ હકીકતો નોંધી લઈને તત્કાળમાં તેને ખાટું આશ્વસન આપીને પોતાની સાથે રાખ્યો.

ખાદ તેણે ટેલીફોન-રૂમમાં જઈને એફિસેથી પાંચ પોલિસમેનને એક હાથકડી સહિત આશ્રમમાં આવવા જણાવ્યું. અને ઉત્તર હિંદના પહાડી પ્રદેશના એક રાજાએ થોડાક જ વખત ઉપર ‘ચિત્તો’ નામનો એક ડીટેક્ટિવ--કુતરો પોલિસ ખાતાને બેટ આપ્યો હતો, તેને પણ સાથે લાવવા સૂચના આપી દીધી.

‘ચિત્તો, એક ચાલાક શિકારી--કુતરો હતો. અમુક માણસનું કપડું તેને મુઠાડવામાં આવે અને પછી તે આદમી જતો રહીને દૂર દૂર ચાલે તેટલા માર્દલ ગયો હોય તો પણ તેને તે શોધી કાઢે. કપડાંની ગંધ પારખીને તે હજારો આદમીઓના જૂથ વચ્ચેથી એ જ માણસને શોધી આપે. અમુક માણસના પગલાનાં નિશાન ઉપરથી, અથવા અમુકના લોહા ઉપરથી તે નિશાન કે લોહીના પ્રધને આધારે તે તેનો પીછો પકડીને તે પકડાવી આપવામાં ખૂબ નિપૂણ ગણતો હતો.

જાસૂસી કામ માટે પશ્ચિમના દેશોમાં જેમ વિજ્ઞાનનાં છેલ્લી ઢંખનાં

સાધનો રાખવામાં આવે છે, તેમ આવી રીતે અનેક ચોપમાં પ્રાણીઓને પણ રાખવામાં આવે છે. મુંબાઈના પોલિસ ખાતાએ 'ચિત્તા' ને આવી રીતે જ મેળવીને ગુન્હેગારને પકડી પાડવાના કામમાં ઉપયોગમાં લેવા માંડ્યો હતો. ઘણા કેસોમાં તેણે ઝડપથી પૂરી ફત્તેહ મેળવી હતી. જાલિમસિંહને 'ચિત્તા' પાસેથી કેવી રીતે કામ લેવું તેની આવડત હતી, એટલે જ તેણે તેને પોલિસ--ઓફિસેથી મંગાવ્યો હતો.

જાલિમસિંહના ટેલિક્રેશનથી જ્યારે એ કુતરાને લઇને પોલિસ ગાડી આશ્રમે આવી પહોંચી ત્યારે તુર્ત જ પહેરેગીરને પોલિસમેનોને હસ્તક સોંપી દેવામાં આવ્યો. અને જે રૂમમાં કાલિન્દી લોહીલુહાણ હાલતમાં જોવામાં આવી હતી તેમાં 'ચિત્તા' ને લઈ જઇને ગુન્હેગારનું કાંઈક નિશાન શોધવા ફરમાવવામાં આવ્યું.

કુતરાએ કેવી ચાલાકી ખતાવી ? 'ચિત્તા' એ પ્રથમ એ લોહી મુક્યું. એ બાદ પોતાના નાકનાં નસ્કેરા બોલાવતો તે આમ તેમ જમીન સુંધવા લાગ્યો. ત્યાંથી સીધી લાઇનમાં તે, એક ખારી આગળ ગયો. એ ખારી ઉપર કુદકા મારીને તેણે ખારીની કિનાર સુંધવા માંડી. એમ કરતાં કરતાં અચાનક જ એ કિનારની એક ફાટેલી ચિપાટમાં ભરાયલો કપડાનો એક કટકો તેણે પોતાના મ્હોંમાં પકડ્યો. અને જાલિમસિંહ વગેરે જાલા હતા તે તરફ ધરતો હોય, એમ તેણે પોતાનું મ્હોં ધ્યું.

જાલિમસિંહ તરત જ તેની પાસે દોડી ગયો. તેણે એના મ્હોંમાંથી ચીંદરડું લઈ લીધું. આશરે એક ઇંચ પહોળું અને અઢી ઇંચ લાંબુ એ ચીંદરડું હતું. તે તપાસીને જાલિમસિંહ બોલ્યો: 'ચિત્તાએ જામરી શોધ કરી છે ! આ ખારી વાટે બદમાશો પોતાના ચિકારને લઈ ગયેલા. તેમ કરતાં ખારીમાં ફાટેલી ચિપાટમાં એકાદ બદમાશનું કપડું બરાબેલું હશે. એ કપડાને તેણે ઝાટકો મારીને એંચલું હશે. તેને પરિણામે કપડું ફાટ્યું હોય અને તેનું ચીંદરડું

ભરખ રહ્યું હોય એમ અનુમાન થઈ શકે છે. આ કટકાને આધારે હવે ચિત્તો ખચિત બદલાશેને શોધી આપશે!”

ગલિમસિંહે કુતરાની ગર્દન યાખડી અને કહ્યું: ‘મત દોસ્ત, હવે એ લોકનાં પગલાંના નશાનને આધારે એઓ જ્યાં ગયા હોય ત્યાં અમોને લઈ જા.’

૩૯

હવાઈ વિમાનનો દુરુપયોગ

ગલિમસિંહનું કથન સમજ્યો હોય તેમ, ચિત્તો ખારીની કિનાર વધારે ને વધારે મુઘ્યા ખાદ નીચે જમીન ઉપર ફેદી પડ્યો. ગલિમસિંહે પણ રદ્દતિથી તેનું અનુકરણ કર્યું. જમીન પર જતાં એક અગત્યની શોધ થઈ. એક નિસરણી તે ખારીથી કેટલેક દૂર પડેલી હતી. ચિત્તો જમીન મુઘતો ત્યાં જઈ લાગ્યો. ગલિમસિંહે નોંધ કરી લીધી: ‘બદલાશેએ પોતાનું કામ નિસરણી મૂકીને કર્યું છે અને એ નિસરણી સ્ટેજ દૂર નાંખી દીધી છે!’

ચિત્તો એ સ્થળેથી આગળને આગળ દોડવા લાગ્યો. તે આશ્રમ ખદાર નીકળ્યો. હવે ગલિમસિંહે કોઈ લાંબી મુસાફરીની આગાહી કરી લીધી. તેથી અહીંની વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર વિચારીને તેણે એ પોલિસમેનને સૂચના આપી કે, ‘આશ્રમના વ્યવસ્થાપક ઉપર પણ ધ્યાન રાખજો અને અહીંથી કશો જ મુદ્દા માલ કોઈ ખસેડે નહીં તેમજ કોઈ નવો અગ્નિચો શકમંદ આવે છે કે કેમ, તે વિષે ધ્યાન રાખજો.’ એક પોલિસમેન નામે ખીરસંગને તેણે પોતાની સાથે આવવા જણાવ્યું. જે પોલિસ-માડીમાં પોતે આવેલો તેમાં એમીને તેઓ ‘ચિત્તો’ની પાછળ જવા લાગ્યા.

‘ચિત્તો’ નાકથી જમીન મુઘતો દોડ્યો જતો હતો, કંઈક માર્ગે

રાત્રીને આખરે તે વાલકેશ્વર ખાતે અરવિંદ-કુંજમાં જઈ પહોંચ્યો. 'આશ્ચર્ય !' જાલિમસિંહ આ સ્થાન જોઈને બેઠો અને બોલ્યો : 'બદમાશો! ક્યાંથી ક્યાં જઈ પહોંચ્યા છે ?'

અરવિંદ-કુંજમાં એક માળી હતો. તેની મારફત દરવાજો ઉઘડાવીને 'ચિત્તા'ની પાછળ મોટર અંદર દાખલ કરવામાં આવી. મકાનના દિવાન ખંડમાં દાખલ થતાં તેમાં બધું ફર્નિચર અસ્તવ્યસ્ત હાલતમાં મારુમ પડ્યું. કપાટો ખૂલ્યાં હતાં. એમાંથી અનેક વસ્તુઓ બહાર ફેંકી દેવાયેલી હતી. ખુરશીઓ ઊંધી અને આડી પડેલી હતી. ફેટાઓ પણ દિવાલો પર રીતસર લટકાવેલા નહોતા પણ તેમને બાંધેલી દોરીઓ લટકતી રાખેલી હોવાથી દરેક ફેટો દિવાલ પર સીધો લટકતો હતો.

'કાંઈક ચીજ શોધવા માટે આ બધી ધમાધમી અહીં થઈ છે ! કદાચ કાલિન્દીબાઈ પાસેથી અમુક ચીજ મેળવવા માટે બદમાશ તેને અહીં લાવ્યો હોવો જોઈએ અને એ ચીજ નહીં મળવાથી આખરે ગુસ્સે થઈને તેણે તેને મરણતોલ ધાયલ કરી હોવી જોઈએ !' જાલિમસિંહે આ બધી વસ્તુસ્થિતિ જોઈને પોતાના મનમાં નોંધ કરી અને માળીને પૂછપરછ કરવા માંડી : 'અહીં આવી હાલત કેમ છે ? આ બધું કાણે કર્યું છે ?'

માળીએ નિવેદન કર્યું : 'બાપણા અહીં તો જખરદસ્ત આવત આવી પડેલી હતી. રાતના લગભગ ચાર-સાડાચાર પછી મને એકા-એક એક કાળા આકારે જગાડ્યો હતો. તેણે પોતાના હાથમાંના તમચ્યાની નળી મારી સામે ધરેલી રાખીને મકાનની ચાવીઓ મારી પાસેથી માગી હતી. મેં ચાવીઓ મારી પાસે નહીં હોવાનું કહેતાં તેણે મને દોરડાંથી મુકેટાટ બાંધ્યો અને હું ખૂબો ના પાડું તેટલા વાસ્તે મારા મ્હોં ઉપર કપડાંનો ડુઓ દબાવી દીધો. એ અજાણ્યો આદમી પોતાની સાથે અમારાં શેઠાણી અનુપમા બાઈને, નાના શેઠ

અરણ્યભાષને અને શેઠનાં સાસુજી કાલિન્દીપાષને લાવ્યા હતા. મારી ઓરડીમાં એણે ખૂબ તલાશ કરીને આખરે એક ખાંટી ઉપરથી આવીઓ લઇ લીધી; અને મકાનમાં તે વતી તે દાખલ થયો. બાદ થોડી વારે મેં મારી ઓરડીમાંથી એ પધાંઓ વચ્ચે ખૂબ મોટથી અને ગુસ્સાથી બોલાચાલી થતી સાંભળી. કાળો આકાર અને કાલિન્દીપાઈ લદતાં હતાં: 'દુષ્ટ! ફોટો ક્યાં છે?' એવો ગાળાગાળી ભરેલો સવાલ કાળો આકાર કરતો હતો અને બાઇ જવાબ દેતાં હતાં: 'મારી નાંખીશ તો પણ નહીં' બતાવું, બદમાશ!' વચમાં વચમાં અનુપમા શેઠાણી પણ એ માણસને ધમકાવતાં હતાં. તેઓ કહેતાં હતાં: 'લકઁગા! તને અમે પોલિસ મારફત જરૂર પકડાવીશું. તારાં આ નાલાયક દૃત્યો દવે વધુ વખત નહીં નભે.' કેટલીક વારે મેં ત્રણે જણની ચીસાચીસં સાંભળેલી. નજદીકના બંગલાવાળાઓએ પણ તે સાંભળી હોવાં જોઈએ.

કારણ કે, એ બંગલાના ત્રણેક નોકરો કે જેઓને હું ઓળખતો હતો, તેઓ: લાડડીઓ સાથે અહીં દોડી આવેલા. સીદ્ધા જ તેઓ મારી ઓરડીમાં આવ્યા અને મને તેમણે છૂટા કર્યો. અમે તપાસ કરવા અહીં દિવાનખંડમાં આવેલા ત્યારે બારણાં અંદરથી બંધ હતાં, તમામ બારીઓ પણ અંદરથી બંધ કરેલી હતી. પછીથી અમેને માણુમ પડેલું કે, તેઓ કોઈ જ અહીં નથી! અહીંના ટેલીફોનના તાર બદમાશે કાપી નાંખેલા હોવાથી જોડેના એકાદ બંગલામાંથી ટેલીફોન કરવા અમે ધરાદો કર્યો પણ ઓહ્ કમનસીબી! આસપાસના એકંદરે દશ બંગલાઓના ટેલીફોનના તાર કાપી નાંખવામાં આવેલા હતા! બીજા બંગલાના નોકરો તે પછી જતા રહ્યા અને હું બેરીવલીને બગેલા આ બાબતની બબર કહેવા જવાના વિચારમાં હતો, ત્યાં આપ સાહેબ આવી લાગ્યા છો.'

બસિમસિંહે પડોશના બંગલાઓમાં પૂછપરછના ધરાદાથી તપાસ કરી. આશરે દશ બંગલાઓની તેણે તપાસ કરી તો તેમાં

એક સરખી વસ્તુસ્થિતિ એવી માલુમ પડી કે, તેના કોઇ જ માલિકો ઘેર નહોતા. નોકરો પણ એકે બંગલામાં હાજર નહોતા. એક બંગલામાં એક ખૂબ ધરડો માણસ ખાટલામાં પડેલો. પણ તેને પૂછપરછ કરતાં તે તદ્દન બહેરો માલુમ પડ્યો. જાલિમસિંહને જોઈતી ચોક્કસ ખબર પૂરી પાડનાર એક પણ આસામી એકે બંગલામાં નહોતો !

જાલિમસિંહ સમજી ગયો કે, કેમ તેમાંથી એકે માણસ સાક્ષીદાર તરીકે ના મળ્યો? આવા મોટા બંગલાવાળા શહેરી સમાજની પ્રકૃતિનું એ પ્રતિબિંબ હતું. કોર્ટ દરબારનાં લોકો શાંત શહેરીઓને ગમતાં નથી. તેમાં જે ફેઝદારી ગુન્હાઓમાં સાક્ષી રૂપે જવું પણ તેમને પસંદ હોતું નથી. એ બંગલાવાળાઓને પારકી પંચાતમાં નાહક ફસાવું ગમતું હોતું નથી. ઘણીવાર શહેરી સમાજ નજદીકના પોડોશીઓને ઓળખતો સુધ્ધાંત હોતો નથી; એક બીજાની તેઓને દરકાર રાખવાની પુરસદ જ મળતી નથી. એટલે જે વખતે એકાદ બંગલામાં આફત જેવું કે કશીક સપડામણ જેવું કાંઈ કૃત્ય બને ત્યારે પોતે બંધનમાં આવે નહીં એટલા ખાતર દરેક જણ આડઅવળો જતો રહે છે ! માનવ પ્રકૃતિ જ આવી હોય છે. પારકી લપમાં પડવા માટે સેંકડે હપ ટકા માનવસમાજ તૈયાર હોતો નથી. પોતાનું જાળવીને પોતે બેસી રહેવાનું પસંદ કરે છે. શહેરી સમાજની આ પ્રકૃતિથી જાલિમસિંહ વાંકે હોવાથી જ્યારે પોડોશી બંગલાવાળાઓની ગેરહાજરી તેણે જોઈ ત્યારે તેને નવાઈ લાગી નહીં. એમની ગેરહાજરી તરફ તેણે ઉદાર દ્રષ્ટિથી જોયું. તેઓ પાસેથી કશી જ ખાતમી મેળવવાની તેણે આશા રાખી નહીં અને તેઓને ત્યાં હવે પૂછપરછ કરવા પાછળ વખત ગુમાવવાની જરૂરીયાત પણ તેણે જોઈ નહીં. જે કાંઈ તેણે માળી પાસેથી સાંભળ્યું હતું તે ઉપરથી તેણે સાર તારવ્યો કે: (૧) એક ફેટા માટે આ બંધી ધડાધડી બહીં થઈ હતી. (૨) બદમાશો, પોડોશીઓ આવેલાં

જાણીને અને ફોટો ખુબ જ શોધને અતે પહોં નહીં મળ્યાથી આખરે કાલિન્દી બાઇને પ્રાણુધાતક રીતે ધાયલ કરીને બધાંને અહીંથી લઈ જવાં પસંદ કર્યા હતાં.

દિવાનખંડમાં લોહીના ડાઘ મોઝુદ હતા. એ ઉપરથી જાલિમ-સિંહે નિશ્ચય કર્યો કે, આ સ્થળે જ કાલિન્દી ઉપર ધા કરવામાં આવ્યા હોવા જોઈએ. ધા જે સસ્ત્ર વતી કર્યા હશે જે ત્યાં મોઝુદ નહોતું. માળીને પૂછપરછ કરવાની હવે જરૂર રહેતી ન હતી. જાલિમ સિંહે 'ચિત્તા'ને શોધ્યો પણ તે દિવાનખંડમાં નહોતો ! 'એ મયા ક્યાં યમદૂત !' જાલિમસિંહે સવાલ પૂછ્યો અને તેણે તેમ જ વીરશંખે એગરદમ 'ચિત્તા'ની તપાસ કરવા માંડી. આખરે મકાનના ચાથા માળ ઉપરની વિશાળ અગાશીમાં 'ચિત્તા' બેઠેલો દેખાયો. જાલિમ-સિંહને જોઇને પોતાની પૂછડી પટપટાવતો તે ગિડ્યો. તેણે તેને લોહીના ડાઘ બતાવ્યા. જમીન ઉપર પેટ્રોલ ડેળાયલું દેખાડ્યું અને તે અવારનવાર પેટ્રોલ સુધીને ગિંચે આકાશ તરફ નજર કરતો દેખાયો.

'આ આમ કેમ કરે છે?' જાલિમસિંહે મનમાં સવાલ કર્યો. ગિંચે વિચાર કરી જોતાં, અગાશીમાં ઢાળાયલા પેટ્રોલે તેના દિલમાં એક નવો વિચાર જન્માવ્યો : 'રખેને એરોપ્લેન દ્વારા બદમાશ, એ લોકોને અહીંથી ઉઠાવી ગયો હોય !' આ વિચાર ઉપર વિશેષ મનન કરતાં અને અગાશીની સપાટીનું વધારે ખારિક અવલોકન કરતાં તેણે અનુમાન કયું કે : 'નીચેના ભાગમાં જે વખતે પડોશના બંધાના નોકરો અને માળી બદમાશ સંબંધી તજવીજ કરતા હતા તે વખતે તેઓને હાથ ન જઈ પડાય તે ખાતર બદમાશે એરોપ્લેનની મદદ લીધી હોવી જોઈએ ! પણ એકદમ એરોપ્લેન શું જાદુઈ દંડની મદદથી ઉત્પત્ત થયું હશે ? ના. એના મળતીઆઓની મદદથી એણે તે અત્રે મગાવ્યું હશે. 'જાલિમસિંહે મુ'બમના એરોપ્લેનના મથકે આ બાબતમાં પૂછપરછ કરવાની બાબતમાં પોતાની નોંધપોથીમાં ટાંચ્યું.

કરી લીધું. પોલિસમેન વીરશંખ અગાશીની સપાટીનું આવલોકન કરતો હતો. તેમાં રંગબેરંગી આરસપથ્થરની કપચીઓ ચોટલી હતી; એટલે એના અગકાટમાં એકદમ કાઠ વસ્તુ જણાઈથી આંખે ચઢતી ન હતી. કંટાળીક વારે વીરશંખને હાથ એકાએક એક 'પીન' આવી ચઢી. એ 'પીન' સાડીમાં ખોસવા માટેની 'પીન' હતી. તેણે તરત જ જાલિમસિંહને તે ખતાવી. જાલિમસિંહે તે જોઈને અનુમાન કયું: 'આ પીન ખચિત જ કાલિન્દીએ, અનુપમાએ કે અરુણે નિશાની તરીકે અહીં મૂકી રાખેલી છે. પોતાની તપાસ ચલાવનારાંઓને માટે આ મુદ્દામાલ તે ત્રણમાંથી કાઠકે ચાલાકીથી અહીં રાખ્યો છે.' એ 'પીન'ને તેણે તપાસવા માંડી. એને આમ તેમ ફેરવતાં અચનક તેનો હાથ એક ફેસીને અડ્યો અને તે ફેસી દખતાં પીનનો વચસો ભાગ ઉધડી ગયો. એમાં એણે શું જોયું? બદમાશ ભુજંગીલાલના ચહેરાનો ફોટો!

'ઉફ્! શું આ ફોટો માટે આ બધું કરે? મહાધની થઈ હશે?' જાલિમસિંહ બોલ્યો: 'માણીના કહેવાથી જણાય છે કે, કાલિન્દી પાસેથી ફોટાની માગણી બદમાશે કરી હતી. કાલિન્દીને અને બદમાશને પૂર્વ-સંબંધ હોવાથી કાલિન્દી પાસે 'પીન'માં તેનો ફોટો હોય એમાં કશું અનુચિત નથી. બદમાશ પોતાને લગતી કાઠપણ નિશાની કાલિન્દી પાસે રાખવા નહીં માગતો હોય તોયે ફોટો માગતો હશે. પણ કાલિન્દીએ હડે ચઢીને તેને તે નહીં આપેલો અને પોલિસની તપાસમાં તે નિશાની તરીકે હાથ આવે તેમ જ પોતાને ઉડતી જનાર અને પીડનાર આ બદમાશ જ છે એવું સાબીત કરી આપવા માટે આ 'પીન' અહીં જાણી ગૂઝીને પડતી મૂકી હશે. જાલિમસિંહે તક વિતર્કમાં વધુ વખત નહીં ગુમાવતાં 'પીન' પોતાના ખિરસામાં મૂકી. આ દૃશ્ય ભુજંગી ઉફ્ કાળા તમચાએ કયું છે એની ખાતરી તો હવે તેને સોએ સો ટકા થઈ ગઈ. કુતરા અને પોલિસમેન સાથે તે અગાશીમાંથી નીચે આવ્યો. માણી કાઠ

શંકા પડતો માણસ ન લાગ્યાથી તેણે તેની ધરપકડ કરવાની જરૂર જોઈ નહીં. મોટરમાં બેસીને એરોપ્લેનના મથકે જવા તેઓ ઉપજ્યા.

૪૦

એ બેદી 'વીલ' કેનું?

‘ધી’ ઇંડીઅન ફ્લાઈંગ એરોડ્રોમ’ નામના એરોપ્લેનોના મથકે જઈ પહોંચીને જાલિમસિંહે તેના મેનેજરને મળીને પૂછપરછ ચલાવી જોઈ તો જે પાતમી તેને મળી તેનો સાર એ નીકળ્યો કે: મળસ્કે પાંચ વાગે એક આદમી એક ક્લાકને માટે અને ૨૦૦ માર્બલની મુસાફરીને માટે એક એરોપ્લેન જેનો નામ ‘વી. ટી. એમ. ૫૭’ છે તે ભાડે કરાવી ગયો હતો. એનું તે પછી શું થયું તે જાણવામાં નથી. તે એરોપ્લેન ‘પાછું ફરેલું’ નથી. પણ તેનો ‘પાઈલોટ’ (એરોપ્લેન ચલાવનાર વ્યક્તિ) આ કંપનીનો જુનો નોકર હોવાથી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ છે. તે હવે પછી કોઈપણ ખોટું પાછો ફરે એવો સંભવ છે. જાલિમસિંહે મેનેજરને પૂછ્યું: ‘ભાડું શું કરાવ્યું હતું?’ જવાબ મળ્યો: ‘૩૦૦ રૂપિયા.’ જાલિમસિંહે પૂછ્યું: ‘અગાઉથી તે લીધા છે?’ મેનેજરે હા પાડી. ‘તમોને ચલણીનોટો અપાયેલી છે?’ નવો સવાલ પૂછ્યો, જેનો જવાબ મેનેજરે હકારમાં આપ્યો. જાલિમસિંહે તે નોટો જોવા માગી. તે એક તિજોરીમાં મૂકેલી હતી. મેનેજરે તે કાઢીને બતાવી એ જોતાં જ જાલિમસિંહની એક શંકા ખરી પડી. આ તમામ નોટો પર ડેપુટી પોલિસ કમિશ્નરની હુકાફારી સહીએ મોજુદ હતી! મતલબ, બદમાશોએ બનાવટી નોટોનો જ પ્રચાર કરવો ચાહ્યો રાખ્યો છે. ઉપરાંત, જે જે ગુન્હાઓની સંખ્યા તેઓ સંકલનાવાર વધારતા જાય છે, તેમાં તેઓ પકડાઈ જાય, એવી આ મજબુત સાબિતી રાખી જવા જેવા ગદ્યતત્ત્વો અને છે!

જાલિમસિંહે અનુમાન કયું કે બદમાશો પાસે નાણાં ન હોવાથી તેઓ અરવિંદવાળા રા. ૩૦ હારમાંથી જ હવે ખર્ચ કરતારહે છે? એરોપ્લેન કંપનીવાળાને આ નોટોનો ઉપયોગ કરવા 'ના' પાડીને તેની નંબરવાર પ્લેઝ આપીને જાલિમસિંહે તે પોતાને હસ્તક લઇ લીધી એટલા જ વાસ્તે કે, આ બનાવટી નોટોનો પ્રચાર થતો અટકે અને ત્યારે બદમાશ ઉપર કેસ ચાલે ત્યારે પુરાવા તરીકે આ નોટો અદાલતમાં રજુ કરી શકાય.

બાદ તેણે આ ગુન્હા સંબંધે એ તત્વ કાઢ્યું કે ગુન્હો એરોપ્લેનની મદદથી થયો છે. બદમાશના મળતીઆએ એરોપ્લેન ભાડે કરાવ્યું હશે. વાલકેશ્વર ખાતે ફોટો શોધવા માટે કાલિન્દી વગેરેને તેમાં લઇ જવામાં આવ્યાં હશે અને અગાશીમાંથી તેઓને તેમાં ફરીથી ચઢાવીને આશ્રમમાં એકલી કાલિન્દીને મૂકી દઇને અનુપમા તથા અરુણ સાથે એરોપ્લેન મુંબાઇની બહાર કોઇ અગ્નિજ્વળિ જગ્યાએ જતા ઉપડ્યું હશે. એ અગ્નિજ્વળિ જગ્યા કઇ? બાઈ અને બાળકને કયાં લઇ જવાયાં હશે?

હવાઇ રસ્તા માટે 'ચિતો' કામ ન લાગે. એ રસ્તાની નિશાનીઓ શોધી શકાય એવું સાધન હજી વિજ્ઞાનીઓ શોધી શકેલા નથી. જાલિમસિંહે એરોપ્લેનના મથકથી જુદાં જુદાં શહેરોની પોલિસ ઓફીસોએ સંદેશા મોકલ્યા અને ઉપર કહેલા નંબરવાળું શકદાર એરોપ્લેન જ્યાં જોવામાં આવે ત્યાં તેને થોભાવવું તથા તેમાંના ઉતાડોને ગીરફતાર કરી લેવા એવી સચનાઓ આપી દીધી. બાદ તે મુખ્ય પોલિસ ઓફીસે ગયો. કુચુટી પોલિસ કમીશ્નર તે વખતે ત્યાં આવેલો નહોતો. પોતાની કામગીરીનો અત્યાર સુધીનો ટૂંક રીપોર્ટ લખીને જાલિમસિંહે, તે અમલદારના ટેબલના ખાનામાં મૂક્યો અને પોતે રાહ જોઇ રહ્યો કે, કોઇ જગ્યાએથી એરોપ્લેનની બાળ બાપનારે કાંઈ સંદેશા આવે છે કે કેમ?

આશરે વીસ મિનિટ બાદ પૂના ખાતેથી ટેલીફોનનો સંદેશ આવ્યો: 'એરોપ્લેન નં. વી. ટી. એમ. ૫૭ પૂના ખાતે ઉતરેલું હતું; પણ તેના 'પાઇલોટ' ની લાશ તેમાં પડેલી હતી! તબીબી ચાલુ છે કે, એનું ખૂન કાઢે કરેલું છે?' આ સમાચાર આશ્ચર્ય ઉપગમનારા હતા. ખૂની અવશ્ય કાળો તમચો હોવો જોઈએ, એમ બલિમસિંહને લાગ્યું પણ તેણે તેના સંબંધી પૂનાની પોલિસને કશે ઉલ્લેખ કયો નહીં. પરંતુ ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત સંબંધી પૂછપરછ કરી. તેને જવાબ મળ્યો કે: તેઓ અમારી પાસે આવેલા નથી અથવા તેઓ અહીં હોવા વિષેનો રિપોર્ટ પણ અમાને મળ્યો નથી. બલિમસિંહને સ્હેજ લમ ઉપજ્યો કે, રખેને બદમાશોની પૂંદ લેવા જતાં ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંતને હાથ યર્થ હોય. આથી તેણે કાળા તમચા વિષે પૂનાની પોલિસને ખબર આપી ઉચિત લેખી. તેણે સચના કરી કે જૂપા જસુસો મોકલીને તપાસ કરાવો. એરોપ્લેનમાં એક ભુજંગીલાલ ઉર્ફે કાળો તમચો, એક બાઈ અને એક બાળકને લઇને મુખ્યાર્થી ન્હાસી છૂટેલો છે. તેની પાછળ ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાંત અને એક ખાનગી ગૃહસ્થ નામે શ્રીકાંત પૂના આવેલા છે. ભુજંગીના સ્હેરાનું તેમજ રમાકાંત અને શ્રીકાંતના સ્હેરાનું વર્ણન બલિમસિંહે પૂનાની પોલિસ-ઓફિસને પૂરું પાડીને જણાવ્યું કે બની શકે છે તે હું થોડક કલાકના અરસામાં પૂના ખાતે આવી પહોંચીશ.'

બાદ તે જનરલ હોસ્પિટલે ગયો. ત્યાંના મોટા ડોક્ટરને મળતાં તેને ખબર અપાઈ કે કાલિન્દી થોડીક વાર ઉપર સ્હેજ શુદ્ધિમાં આવી હતી અને તેણે ફેટલીક લવરી કરી હતી.

'એમ? તે શું બોલી હતી?' બલિમસિંહે પૂછ્યું.

મોટા ડોક્ટરે જણાવ્યું: 'તેની પાસે બેઠેલી નર્સોએ તે વિષે નોંધ લીધેલી છે.'

'મને ત્યાં જવા પરવાનગી આપશો!'

‘દદી’ને કાંઈ પણ નહીં કહેવાની સરતે જ પરવાનગી આપું.’

જાલિમસિંહે તે સરત કણ્ણ મંજુર રાખી અને મોટા ડોક્ટર તેને દદીના રૂમમાં લઇ ગયો.

‘તને વીલ જોઇએ છે? વીલ તો ક્યાં છે તે હું એકલી જ જાણું છું. એ જ્યાં છે ત્યાંથી કોઇને પણ હાથ લાગશે નહીં. માર... મુવા... મારી નાંખ... પણ હું તે વિષે તને રજા માત્ર પણ આતમી આપીશ નહીં, દુષ્ટ...?’

ગ્રેટા સંદિગ્ધ શબ્દો કાલિન્દી હોસ્પિટલના પિછાનામાં થોડીક શુદ્ધિ દરમ્યાન લવી હતી અને પાછી એશુદ્ધિમાં પડી ગઈ હતી. એ નર્સોએ તે શબ્દો પોતાની નોંધપોથીમાં ટપકાવી લીધા હતા. જાલિમસિંહે પણ તે નોંધી લીધા અને તે ઉપરથી તેણે અનુમાન કયું કે જે પીનમાંના ફેટા માટે આ બધી કરપીણ ધમાધમી ચલેલી માનવામાં આવે છે તે એકલું જ કારણ આ કેસમાં નથી પણ કોઇક છુપાવેલા વીલનું જે કારણ છે. એ વીલ કોનું છે? એ વીલ ક્યાં મૂકવામાં આવેલું છે? અને બદમાશ જુજી તે મેળવવા માટે કેમ તલસાટ કરી રહ્યો છે? જાલિમસિંહે આ બધા પ્રશ્નો પોતાની નોંધપોથીમાં ટપકાવી લીધા. પણ તેના જવાબો અત્યારે તે સહેલાઈથી મેળવી શક્યો નહીં, કારણ કે, એ પ્રશ્નો પર પ્રકાશ ફેંકનારી કોઈ પણ હકીકત તેની સમક્ષ મોજુદ ન હતી. આ કેસમાં કોઈ ‘વીલ’ની ચોરીનો ઉલ્લેખ થયેલો ન હતો. કોઇકના વીલથી કોઇકને ફાયદો થાય તે માટે આ બધા ખૂની વત્તો થઇ રહ્યા હોવાનું જે ક્યાં જે સૂચન થયેલું ન હતું, માત્ર હવે તો કાલિન્દીની વધુ લવરી ઉપર આધાર રાખવાનો રહ્યો. જાલિમસિંહે નર્સોને દદીની લવરી બરાબર નોંધતાં રહેવાની સૂચના આપી અને પોતે ત્યાંથી વિદાય થયો. તે પુનઃ મુખ્ય પોલિસ ઓફિસે પાછો ફર્યો. એ વખતે તેને બબર આપવામાં આવી કે પૂનાથી ઇન્સ્પેક્ટર

રમાકાન્ત સંખર્ષિ કાષ્ઠક સંદેશો આપને પોતાને જ કહેવાનો હતો. આપ નહોતા એટલે ને સંદેશો અહીં કાષ્ઠને કહેવામાં આવ્યો નથી.

‘ત્યાંની પોલિસ-એફિસેથી સંદેશો આવેલો?’

‘હા.’ તુર્ત જ જાલિમસિંહે પૂનાની મુખ્ય પોલિસ એફિસે ‘ટેલીફોન’ સાંધણુ જોડ્યું. થોડીવારે રમાકાન્તનો અવાજ સંભળાશે : ‘જુજી’ગીલાત્ર અને ફક્ત તેનો એક સાથીદાર અનુપમા અને અરુણને લઈને અહીં ‘વી. ટી. એમ. પઝ નંબર’ના એરોપ્લેન મારફત આવેલા. અમો તેમના કરતાં અગાઉ અહીં આવી પહોંચેલા. અમોને શક ઉપજેલો કે, અદમાશ કદાચ એરોપ્લેનનો ઉપયોગ કરશે તો? વિમાન મેદાનમાં ક્યારે ઊતરે તેની અમે રાહ જોઈ રહ્યા હતા. આખરે અમારું અનમાન સાચું નીવડ્યું. અદમાશ તેમાંથી ઊતર્યો અને પોતાના સાથીદારને તેણે ટેકસી લાટે કરી લાવવા મોકલ્યો. અમો જે જગ્યાએ છુપાઈ રહેલા તે જગ્યાએથી અદમાશનો સાથીદાર પસાર થતાં અમે તેના પર હસ્યો કર્યો અને તેણે જીવ પર આવીને લડવા માંડ્યું. અચાનકે માટે તેણે અદમાશને ‘સરદાર સરદાર’ એમ કહીને ખૂબો મારી એટલે જુજી પણ ત્યાં આવી લાગ્યો. અમો ત્રણ લડતા હતા તે દરમ્યાન એરોપ્લેનમાંથી અનુપમા અને અરુણ નીચે ઊતરીને ન્હાસવા લાગ્યાં. અદમાશે આ જોઈને તુર્ત જ પોતાના સાથીદારને ખજર મારીને તેનો અંત આણ્યો અને પોતે અનુપમા અને અરુણની પાછળ પડ્યો. અનુપમાને તે પકડી શક્યો. તે જ વેળા ત્યાંથી એક ટેકસી પસાર થતી હતી તેમાં તેણે અનુપમાને નાંખી અને ટેકસી ચાલુ થઈ મધ્ય મેં શ્રીકાંતને સૂચવ્યું કે તમે એની પાછળ જાઓ. એક બીજી ટેકસીમાં તેઓ તેની પાછળ ગયા અને મેં અરુણની શોધ કરવા માંડી. સારે નસીબે તે એક ઝાડ નીચે જઈને એસી પડ્યો હતો. મને તો તે ઝાળખતો હતો એટલે તેને સમજાવી લેતાં વાર લાગી નહીં. એને મેં પોલિસ-એફિસે લઈ જવા દરાવ્યું ત્યાં તેણે

મને ખબર આપી કે 'બિચારા વિમાનીને દુષ્ટ બિહારીએ મારી નાંખ્યો છે!' બિહારી એ ભુજગીનું બીજું આગલું નામ છે. એરોપ્લેનમાં મેં જોયું તો પાઈલોટ મરણ પામેલો હતો. તેના હાથમાં દશ રૂપિયાની ખનાવટી નોટ હતી. જેની ઉપર ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નર સાહેબની ટુંકાક્ષરી સહી હતી. અનુમાન થાય છે કે-એ નોટ માટે એ વચ્ચે ઝઘડો થયો હશે અને ઝઘડાનો અંત બદમાશે ખૂનમાં આણ્યો છે! શ્રીકાંત બદમાશની પાછળ પડ્યો છે. અનુપમા બદમાશને હસ્તક છે, અરણ્યને હું બચાવી શક્યો છું. બાળક છે એટલે ખૂબ ગભરાઈ ગયેલ છે. પોતાનાં સ્વજનોથી તે વિખૂટો પડ્યાથી વારંવાર પોતાની માતાને અને શિક્ષિકા રંજનીને ખૂબ યાદ કરે છે. અરણ્યને પૂરતું પોલિસ રક્ષણ અપાયલું છે. તમારે હવે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત જણાવું છું. કાળા તમચાના કુલ સાત સાથીદારો હતા. એમાંથી કાલિન્દી નં.૧ છૂટી પડી. રંજનુ પ્રથમ નંબર ૨ નું મોત આનંદ-ભુવન લોજમાં નીપજ્યું. નંબર ૩ નું મોત અહીં ખૂતામાં બદમાશના હાથથી જ થયું. એટલે હવે તેના ૪ સાથીદારો બાકી રહ્યા. તેઓમાંનો એકે સાથીદાર અહીં તેની પાસે નથી. એટલે મુંબાઈમાં જ તેઓ કયાંક વેરવિખેર હાલતમાં છૂપાયલા રહ્યા છે. તેઓની શોધ તમે ત્યાં કરો. અમે અહીં આ બદમાશને જીવતો કે મુત્યો પકડ્યા સિવાય રહેનાર નથી.'

જાણિમસિંહે પોતાને એક પીન જેમાં ભુજગીનો ફોટો છે તે મળ્યાની તેમ જ દ્રાષક બેદી વીસ જેના વિષે કાલિન્દી લવરી કરી હતી તેની હકાકત રમાકાંતને કહી. રમાકાંતે તે હકાકત નોંધી લઈને જણાવ્યું કે શ્રીકાંત કદાચ તેનાં રહસ્ય ખોલી શકશે. થોભો અને હું તેને મળું ત્યાં સુધી રાહ જુઓ.' વાતચીત અને બંધ કરવામાં આવી.

અરવિંદનું અવિચારી સાહસ

જીવીમસિંહે, આ પછી, શાં પગલાં લેવાં તે વિષે વિચાર ચલાવ્યા બાદ બેરીવટ્ટી ખાતે અરણ્ય-કુંજમાં ટેલિફોન કર્યો. ત્યાં રૂઝની, લવગિકા, અરવિંદ અને તેની માતા હતાં, એવું તે જાણતો હતો. તેણે પૂછપરછ માટે લવગિકાને હેશિયાર સત્તારી તરીકે પસંદ કરી. ટેલિફોનમાં તેણે તેને પૂછ્યું. ‘આપને બે ત્રણ બાબતો માટે મારે પ્રશ્નો કરવા છે.’

‘પૂછો. હું જે જાણતી હોઈશ તે કહીશ.’ લવગિકાએ જવાબ દીધો.

‘મિ. શ્રીકાંત વિષે આપનો કેવો અભિપ્રાય છે?’

‘તેઓ તદ્દન લાયક ગૃહસ્થ છે. અરવિંદકુમારના અને તેમના કુટુંબના પરમ હિતેચ્છુ છે. એમના વિષે કોઈ પ્રકારની શંકા લાવી શકાય તેમ નથી. એમના ઉપર આવેલો આરોપ ખરો હોવાનો હું મક્કમપણે ઇન્કાર કરું છું.’

‘આપ કોઈ ‘પીન’ વિષે કોઈ જાણો છો?’

‘પીન? કેવી પીન?’

‘તે એક હીરાની પીન છે. તેમાં બુજ્જીલાલના ચહેરાનો ફોટો છે. અરવિંદ-કુંજ ખાતે હમણાં હું તપાસ કરવા ગયો હતો ત્યાંથી મળી આવી છે. એ પીન કોની છે?’

‘હું ધારું છું કે, તે કાલિન્દીબાઈની હશે; અથવા તો ખુદ મિ. બુજ્જીલાલની હશે.’ લવગિકાએ ગાળી બૂઝીને જુઝી વાત કરી; એટલા વાસ્તે કે, જે અનુપમાની તે ‘પીન’ વિષે અરવિંદને પૂછપરછ કરે તો નાહક પોતાને અને અરવિંદને ચક્રાવટ થાય. એ પ્રસંગ દર્શાવવા માટે ‘આપદ ધર્મ’ તરીકે તેણે ‘અથવા’ પ્રયોગવાળો જવાબ વાળ્યો.

પોતાને શોધનારને નિશાની મળે તે બદલ આ 'પીન' કાલિન્દીબાઈએ જ અરવિંદ-કુંજમાં નાંખી હોય એમ હું માનું છું પણ એ 'પીન' બદલ જ કાલિન્દીબાઈ ઉપર આકૃત ગુજરી નથી. પણ એક 'વીણ' સંબંધે જે આકૃત ગુજરી હોય એમ અનુમાન. અહીં શકે છે.' જાલિમસિંહે કહ્યું.

આશ્રમમાં શું બનેલું તે હવગિફાને જાલિમસિંહે ટૂંકમાં કહ્યું. અને તે પછી કાલિન્દીને અરવિંદ-કુંજમાં કરવામાં આવેલા જખ્મો વિષે તેમ જ તે અત્યારે હોસ્પિટલમાં હોવા વિષે તથા ત્યાં તેણીએ કરેલા 'વીણ'ના બબડાટ વિષેની હકીકત પણ કહી.

હવગિફા ગંભીર બની ગઈ. તેણે જાલિમસિંહને કહ્યું: 'આપ અહીં' આવો. રૂબરૂમાં આ બાબતમાં વાતચીત કરવી સલામત છે. મને શંકા ઉપજે છે કે... 'ઓહ !' એકએક તેણે અહીં તીણી ચીસ પાડી, જે ટેલિફોનમાં ગાજી રહી... 'બદમાશ ! કાળો તમ... ખૂન... મદ...' આટલું જ તે તૂટક તૂટક બોલી અને તેના હાથમાંથી ટેલિફોનનું રિસિવર પડી ગયું કે શું થયું તે જાલિમસિંહને સમજાયું નહીં પરંતુ જાણે રિસિવર ટેલિફોન-ચંચળી અલગ હોય અને એ રથગે થતા અવાજને પોતાને સંભળાતા હોય એમ એને લાગ્યું; એટલે તે ત્યાંથી ખસ્યો નહીં અને રિસિવર કાને ધરેલું જ રાખીને જે કાંઈ સંભળાય તે સાંભળવા લાગ્યો. તેણે મર્દાની અવાજ સાંભળ્યો: 'બાઈ! અહીંની તિન્નેરીની ચાવીઓ છાં છે ?'

'મને ખબર નથી.' હવગિફા જવાબ દેતી સંભળાઈ.

'જુહુ' ના બોલો. એક ટુક સત્રારી જેમને હું દોરડાંથી હમ-જાં જ સજ્જત બાંધીને આવ્યો છું તેઓ કહે છે કે, ચાવીઓ તમારી પાસે છે. તમે કહેા છો કે, ખબર નથી. આમ જુહુ બોલીને તમે લોકો અમને છેતરવા માગતાં હો તો યાદ રાખજો કે, તમારું ખૂન કરીને પણ હું તે ચાવીઓ લઈશ.'

'ખૂન ? આટલાં બધાં ખૂન કરીને તમે લોકો શું તૃપ્ત થશો

નથી કે, હજી વધુ ખૂનની અને તે પણ નિર્દોષના ખૂનની વાત કરો છો ?’

‘કશી જ લાંપન છાંપન કરવાની જરૂર નથી. ચાવીઓ આપો છો કે પછી ધડાધડીનો મામલો નિહાળવો છે ?’

‘મારી પાસે ચાવીઓ નથી.’

‘તો કોની પાસે છે ?’

આ વખતે એક ત્રીજો અને મર્દાની અવાજ સંભળાયેલ દુષ્ટ શ્રીકાંત ! તને ચાવીઓ જોઈએ છે ? એક અપખાને તે ખાતર તું સતાવે છે ? લે...ચાવીઓને તું મોતની ભેટ !...એકાએક અત્રે ગોળીપાર સંભળાયો. જીલિમસિંહ ટેલિફોનમાં તે બરાબર સાંભળ્યો. તેણે કહ્યું કરી લીધી કે-એ મર્દાની સ્વર અરવિંદકુમારનો હોવો જોઈએ. ટેલિફોન દ્વારા તે અરવિંદકુમારને-આશ્વાસનનો અને પોલિસ-મદદ મોકલવાનો સંદેશો કહેવા તત્પર થતો હતો ત્યાં ‘પુરશીઓનું અફળાવું’, ભારે ચીંજોનું ફેંકાવું, દોડાદોડી વગેરે ધમાધમીના અવાજો ટેલિફોનમાં ઉપરા ઉપરી સંભળાયા લાગ્યા. ‘નક્કા, અરવિંદકુમારનો ગોળીપાર નિષ્ફળ નીવડ્યો છે અને બદમાશનો પિત્તો તેથી ઊછળ્યો છે. પરિણામે તેની અને અરવિંદકુમારની વચ્ચે મારામારી થઈ રહી છે’ આવું જીલિમસિંહ કદબી લીધું, ફાણાઈ વીતતાં ‘ઓહ...હા !...મુવો !..’ એવા શબ્દો જીલિમસિંહને કાને અથડાયા. બાદ બારણાં અફળાયાં અને પછી શાંતિ ફેલાઈ. એ લડનારાઓમાંથી એક જણનું મૃત્યુ થયું હોવાની ભયંકર કહ્યું જીલિમસિંહને ઊપજી. મૃત્યુ નીપજવનાર ન્હાસી છૂટ્યો છે, એમ તેને લાગ્યું. હવે તે સ્થાને કાંઈક કહેવા તત્પર થયો. એટલામાં રિસિવરમાંથી અવાજ સંભળાયો; ‘એલાવ ! આ પોલિસ ઓફિસ છે કે ?’ સ્વર ચોક્કસ લવગિકાનો હતો. જીલિમસિંહ ‘હા’ પાડી એને કહ્યું: ‘તમારે શું કહેવાનું છે ? હું જીલિમસિંહ ઇન્સ્પેક્ટર છું. તમે

હાલગિકા બહેન છો ને ?

‘હા, હાલગિકાએ જવાબ દીધો: ‘અમને જલ્દીથી પોલિસની મદદ પહોંચાડો...’

અધવચ્ચે જ જાણિમસિંહે કહ્યું: ‘ન ગભરાશો, બહેન ! મેં તમારે ત્યાં બનેલા બનાવની તમામ વાતચીત અહીંથી સાંભળી છે. એ એક નસાબદાર સંજોગ હતો કે, તમારે ત્યાંનું રિસિવર, ચંત્રથી અત્યંત ખૂબ રહ્યું અને હું આ છેડેથી બધું સાંભળી શક્યો ! હવે હું જાણવા માગું છું કે, એ ઘડાઘડીનું છેવટ શું આવ્યું છે ? ‘મુવો’ એ શબ્દો કોના હતા ? ન્હાસી કોણ ગયું ?’

‘મુવો’ શબ્દ અરવિંદકુમારના હતા ! બદમાશ એમને ધાયલ કરીને ન્હાસી છૂટ્યો છે ! તેઓ ખૂબ જ ધાયલ થયેલા છે. ધામાંથી ધણું લોહી વહી જાય છે. મને ભય ઝોપજો છે કે કાંઈ ન બનવાનું બની જશે તો ? ડોક્ટરી મદદની તત્કાળ જરૂર છે.’

‘ગભરાશો નહીં’. હું એ મદદ મોકલાવું છું અને જાતે ત્યાં આવી પહોંચું છું. ગોળીખાર કોણ કરેલો ?’

‘ગોળીખાર અરવિંદ-કુમારે કર્યો હતો. બદમાશ તેનાથી ધવાયો હતો. પણ તેણે એક મોટી લાંબી છરીથી એમના પર હુમલો કર્યો અને આખરે એ છરી એમને મારીને તે ન્હાસી છૂટ્યો છે.

‘ઉફ ! ધર્મનિ ઘેર ઘાડ અને પાપીને લીલાલેર !’ દુનીયા કેવી દોરગી છે ? હું આ આવ્યો, બહેન ! ડોક્ટરી મદદ પણ ઝટ મોકલું છું. હિંમત રાખજો. ગભરાશો નહીં.’ જાણિમસિંહે તે પછી સિવિલ હોસ્પિટલનો નંબર જોડીને ટેલિફોનમાં ખબર આપી કે: બેરીવત્તી અરણ્ય-કુંજમાં એન્જ્યુલસ-ગાડી મોકલાવો. તે સાથે એક ડોક્ટરને પણ, ધવાયલા માટેની પ્રાથમિક મદદનાં તમામ સાધનો સાથે ત્યાં મોકલો. હું પણ તે જગ્યાએ જઈ પહોંચું છું.’

આદ તેણે કેટલાક પોલિસમેનોને બોલાવ્યા, અને એક મજબૂત

તથા ઝડપી ગતિવાળી પોલિસ-મોટર-ગાડીમાં સર્વેની સાથે બેસીને તે અરણ્ય-કુંજ તરફ જવા ઉપડ્યો.

૪૨

દોઢ લાખના દાગીના ગુમ !

જાલિમસિંહ જ્યારે મોટર-ગાડીમાં અરણ્ય-કુંજમાં આવ્યો ત્યારે તેને માણુમ પડ્યું કે-દરવાગ પર રખાયલો પહેરેગીર બેશુદ્ધ હતો અને તેની સારવાર કરનાર કોઈ જ ત્યાં ન હતું. બીજા નોકરોની ડમો તરફ તપાસ કરાવતાં તેઓને બેશુદ્ધ કરેલા હતા એમ માણુમ પડ્યું. બદમાશના કામકાજનો બેદ બિંદો હોવાનું માનીને તે લવંગિકા પાસે ગયો. તો તે, બેશુદ્ધ થયેલી રંજનીની સારવાર કરતી એક કાચમાં બેઠેલી હતી. અરવિંદ બેશુદ્ધ હાલતમાં જમીન પર પડેલો હતો.

‘ન ગભરાશો, બહેનો !’ જાલિમસિંહે કહ્યું : ‘અમે આવી પહોંચ્યા છીએ. આ બહેન ધમાધમી વખતે તમારી સાથે હતાં ?’

‘ના. રંજની બાળુના ઓરડામાં સુતેલી હતી. બદમાશ નાઠો તે બાદ હું તેના ઓરડામાં જમને તેને અહીં લઇ આવી. અરવિંદ કુમારની આ હાલત જોઇને બિચારી ભયથી અને ગભરાટથી બેશુદ્ધ થઈ ગઇ છે.’

‘નોકરોને અને પહેરેગીરને બદમાશે બેશુદ્ધ કરેલા છે અને હાં...માણુને આપ તપાસી આવ્યાં છો ? બદમાશે તેમને દોરડાંથી બાંધેલા હોવાનું તમને કહ્યું હતું તે મેં ટેલિફોનમાંથી સાંભળ્યું હતું.’

‘ના. માણુ પાસે હું જઇ શકી નથી.’ લવંગિકા બેઠી.

આ વખતે એક પોલિસમેને જાલિમસિંહ પાસે આવીને બપ્પર : ‘આપી કે નોકરોને અને પહેરેગીરને અમે શુદ્ધિમાં લાવ્યા છીએ.

આ બંધાનાં જુદા શેઠાણી આપને કાંઈક 'રેટમેંટ' (નિવેદન) લખાવવા માટે બોલાવે છે. તેઓ દોરડાંથી બધાયથી હાલતમાં હતાં. અમે તેમને છૂટાં કર્યાં છે.'

પોલિસમેનને લવચિકા અને રજનીના રક્ષણનું કામ સોંપાને જાલિમસિંહ કમળાદેવી પાસે જઈ પહોંચ્યો. એમના શયનખંડમાં એક બાબુએ તિજોરી હતી. આ તિજોરી જાલિમસિંહે ખુલ્લી જોઈ તે તરત જ તિજોરી પાસે દોડી ગયો. તેનું ખારણું તેની ચાવી વડે જ ઉઘાડવામાં આવેલું હતું.

'બદમાશ આમાંથી કાંઈ લૂંટી ગયો છે કે?' તેણે કમળાદેવીને પ્રશ્ન કર્યો.

'હા. એમાંનાં બધાં ઘરેણાં ગાંઠો તે લઈ ગયો છે.'

'તમને દોરડાંથી બાંધ્યા પછી તેમણે બળજબરીથી ચાવીઓ કુટવીને આ કામ કર્યું' દશે. મને રહેજ વિગતવાર આ બનાવની હકીકત કહેજો?'

'એ કાળાં કપડાંવાળા બદમાશે પોતાના હાથમાં તમને રાખેલા હતા. તેણે મને ચાવીઓ આપવા કહ્યું. મેં ના પાડી એટલે તે મને મારી નાંખવા તૈયાર થયો. છતાં મેં તેને ચાવીઓ ન બતાવી એટલે એણે મને દોરડાં બાંધ્યાં, મારા મ્હોંમાં કપડાંનો કુચો ખોર્યો. એ પછી મારા બિજાનાના ઉશીકા નીચેથી તેણે ચાવીઓ શોધી કાઢીને લઈ લીધી. એ પાપીઓએ ચાવીઓથી તિજોરી ઉઘાડી અને એમાંથી નિરાંતે બધું ઉઠાવીને તે જતો રહ્યો!'

'કાંઈ રોકડ રકમ આ તિજોરીમાં હતી?'

'રૂપીઆ સો-સવાસોની નોટો હતી.'

'તિજોરીમાં તો એણે કાંઈ જ બાકી રાખ્યું જણાવું નથી.'

'શેનું રાખે? જાણે એના બાપે જ બધું એકઠું કર્યું હોય તેમ

તે બધું જ ઉમેડી ગયો હશે. પણ ફેજદાર ! શું તે શ્રીકાંત હતો ?

‘એણે આપને શું એમ કહ્યું કે પોતે શ્રીકાંત હતો ?’

‘હા. એ બોલ્યો કે, ‘માથ, હવે હું તમારો તાબેદાર ‘શ્રીકાંત’ રહ્યો નથી ! પણ તમે બેચું કરેલું બધું ભોગવવા ઇચ્છનાર ‘શ્રીકાંત’ છું. ‘શ્રી’ એટલે પૈસો અને ‘કાંત’ એટલે તે ભોગવનાર ! માથ ! ચાહે તો તમે મને દુસ્મન ગણો; કે વારસ ગણો. ખુશીથી આપે આપ્યું નથી તો મારી તાકાદથી હું તે લઉં છું અને હું જ ભોગવીશ. અરવિંદ અને અરણ્ય બેચનાં ખૂન થશે. અનુપમા મને ફરીથી પરણશે અને પછી ખસ આ શ્રીકાંત લીલાલ્હેર કરશે !’ ફેજદાર ! કોઈ દિવસ જે શ્રીકાંતે આવું કહ્યું ન હતું તે શું આમ બ્રજ વાતો કરવા તૈયાર થાય એવો હળાદળ કળિયુગ આવી ગયો છે ?’

‘માથ ! કળિયુગ આવ્યો છે એમ સી રીતે માની શકાય ? આપ જેવાં પુણ્યશાલીનાં પુણ્યથી તો આપનું ગુમ થયેલું રત્ન-આપના નાના દીકરા અરણ્યભાષને અમે હેમખેમ ખચાવી શક્યા છીએ અને તે પે શ્રીકાંતની મદદ વડે !’

‘હું ! ફેજદાર ! શું તમે સાચું કહો છો ? મને ક્યારનું મનમાં એમ થતું હતું કે—અરવિંદ કદાચ આવું બોલે; પણ શ્રીકાંત કદાપિ આવું ન જ બોલે અને અમારી લક્ષ્મી ઉપર તે બ્રજ દાનત ન જ કરે. શું શ્રીકાંતે મારા અરણ્યને ખચાવ્યો છે ? એ એવો હિમ્મતવાન અને બહાદુર છે, એવી મને ખૂબથી ખબર છે. અહીં તો નક્કી ત્યારે કોઈક નકલી માણસ એનું નામ ધારણ કરીને આવ્યો હશે અને.....’

‘આપને બધું જ જીજ્ઞાસુ કંઠીને તે લૂંટ ચલાવીને તે ચાલ્યો ગયો છે !’ જાણિમસિંહે અધવચ્ચ કહ્યું : ‘શ્રીકાંત તો અત્યારે આ શહેરમાં પણ નથી. પૂનામાં તેઓ અમારા એક ઈન્સ્પેક્ટરની મદદમાં કામ કરી રહેલા છે. અહીં જે લૂંટારો આવ્યો હતો તે ખચિત જ કોઈક

બદમાશ હતો. અરવિંદ-કુમારને અને તેને લગાઇ થઈ હતી, એમાં જો કે તે તેમને ધાયલ કરી ગયો પણ તેથી કોઈ રીતે ગભરાવા કારણ નથી. ડોક્ટરી મદદથી સૌ કાંઈ સાફ થઈ જશે અને અરવિંદ-કુમારને ધાયલ કરનાર બદમાશે જેમ તમારી આગળ પોતાને 'શ્રીકાંત' કહીને 'બ્હાલાંમાં વિચ્છેદ' પડાવવા તજવીજ આદરી તેમ અરવિંદકુમારના નિર્મળ મનમાં પણ તેણે એવું જ એર રેડ્યું છે. આપે એ વાત માની નથી. અરવિંદકુમાર, કમનસીબે, તે સાચી માની બેઠો છે. એ બાબતમાં સમય આવ્યે જરૂર બધો રહસ્ય-રફાઈ થશે. દરમ્યાન; આપ નિશ્ચિત રહેશો કે, આ કામ શ્રીકાંતનું નથી. તેણે તો અરુણકુમારને બચાવ્યા છે અને ઇશ્વરરૂપા હશે તો, બદમાશની આંખીયે ટ્રાળીને પકડાવીને સળ કરાવવામાં તેઓ ફત્તેહમંદ થશે. '

'ફેજદાર ! તમે ઘણા સારા માણસ લાગો છો' કમળાદેવી એ કહ્યું: 'તમારાં આ બધાં વેણથી મારો બધો ઊકળાટ અને મારી બધી ચિંતા દૂર થયાં છે અને મને ઘણી જ શાંતિ વળી છે.'

'દરેક આફતનો અંત આવે છે જ. આફત સદાકાળ રહેતી નથી—જેમ અંધારી રાત નથી રહેતી તેમ. અંધારા પછી જ્ઞાન આવે છે જ. માટે લેશ માત્ર ગભરાશો નહીં.' જ્ઞાતિમસિંહે કહ્યું: 'તિજોરીમાંથી ગયેલા દાગીના શા શા હતા તેની યાદી આપ લવગિકા બહેનને એક કાગળમાં ઉતરાવશો તો મહેરબાની થશે. અમે એ યાદી મુજબના લૂટાયેલા દાગીના મેળવવા યોગરદમ તપાસ કરીશું એટલે તે મળ્યા વિના રહેશે જ નહીં. હું લવગિકા બહેનને આપની પાસે મોકલું છું.' આમ કહીને જ્ઞાતિમસિંદ લવગિકાના ઓરડામાં આવ્યો.

રૂબનીને એ વખતે ઊંઘ આવી ગઇ હતી. જ્ઞાતિમસિંહે લવગિકાને અહીં બનેલા બનાવો સંબંધી પ્રશ્નો પૂછીને પોતે જ જે કાંઈ સાંભળેલું અને પોતાને જે શંકાઓ હતી તેને લગતી વિગતોના

અંકેડા મેળવીને બનાવની આખીયે સાંકળ સાંધી લીધી.

બદમાશ ત્યારે લવંગિકાને ખૂનની ધમકી દેતો હતો ત્યારે અધ્ધવચ્ચ વાતચીત દરમ્યાન અરવિંદ બારણાના ઉંખરામાં તમચ્યા સાથે આવી લાગ્યો હતો. બદમાશની પૂંઠે તે વેળા બારણા તરફ હતી. લવંગિકા અરવિંદને બરાબર જોઈ ચક્રી હતી, અરવિંદે બદમાશ પર ત્યારે ગોળીબાર કર્યો ત્યારે લવંગિકા એક બાબુએ ખસી ગઈ તેથી જ બચવા પામી હતી. અરવિંદના તમચ્યાની ગોળી બદમાશને પગમાં વાગી હતી. પણ તે જખરો સહનશીલ જણાયા હતા. એક 'ઉંદકાર' સરખો ચે નહીં કરતાં ઝડપથી તે પાછો વળીને અરવિંદ તરફ ધસ્યો હતો. એમ કરતાં એક ખુરશી ઉકાતીને તેણે અરવિંદ તરફ ફેંકી હતી. અરવિંદ ખીણવાર ગોળીબાર કરવા તૈયાર થતો હતો પણ બદમાશે તેની છોક નજીક ધસી જઈને હિમ્મત અને બળથી તેના હાથ પકડીને ઊંચો કરી દીધો હતો. બાદ તે હાથ આમળીને તેમાંથી તેણે તમચ્યા ઝુંટવી લીધો હતો અને બારી મારફત બહાર ફેંકી દીધો હતો. બેઉ વચ્ચે તે પછી બચ્ચાબચ્ચા ચાલી હતી. અહીંથી તડીં તેઓ ગબડતા હતા તેથી ફર્નિચર આમ તેમ ઉથલી પડ્યું હતું. દરમ્યાન, એકાએક બદમાશે એક છરીથી અરવિંદકુમારના ખભામાં સખ્ત ધા કર્યો હતો અને છરી પાછી કાઢી લઈ, ખિસ્સામાં મૂકીને, બારણાં બહાર જતો રહ્યો હતો. એમ કરતાં તેણે બારણાં બંધ કરી દીધાં હતાં. પણ બહારથી સાંકળ વાસવી તે કદાચ ભૂલી ગયો હશે કે પછી તેની દરકાર કરી નહીં હોય. લવંગિકા, બદમાશના જવા પછી, અરવિંદ પાસે દોડી મળી હતી. તેના ધામાંથી પુષ્કળ લોહી વહેતું જોઈને તેના હિતમાં ધણો જ મહારાટ વ્યાપી ગયો હતો. એવામાં એની નજર ટેબિલેન તરફ જતાં રિસિવર ટેબલ પર જ પડેલું જોઈને તેણે પોલિસ-ઓફિસ વિંગ પૂછપરછ કરી હતી. આ પછીની હકીકતથી જાણિમસિંહ વાંકજી હતા.

જાલિમસિંહે આ પાપત દુઃકાક્ષરી પદ્ધતિથી નોંધપોથીમાં લખી લીધી. એ વખતે જનરલ હોસ્પિટલેથી એન્જ્યુક્ત-સ ગાડી આવી પહોંચી, તેની સાથે એક ડોક્ટર પણ આવેલો હતો. ડોક્ટરે અરવિંદનો ધા તપાસ્યો અને જરૂરી મલમપટ્ટો કરીને તેને હોસ્પિટલમાં મોકલવાની જરૂરીયાત દર્શાવી. પ્રથમ તો, લવંગિકાને એ અરવિંદના દરબગ્ગને 'જાજતું' ન લાગ્યું. ચાહે તે ખર્ચ થાય પણ તેની સારવાર ઘેર જ થવી જોઈએ, એમ કહ્યું; પણ જાલિમસિંહે અને ડોક્ટરે તેને સમજાવી કે, અત્યારે તેને હોસ્પિટલમાં રાખવામાં આવે એ જ ઠીક છે. ત્યાં દવાનાં પુષ્કળ સાધનો અને સારવાર માટે નર્સો હોય એટલે દર્દી ઉપર વધારે કાળજીથી ધ્યાન આપી શકાય. શ્રીમંતો માટેના ખાસ વિભાગમાં એમને રાખવામાં આવશે અને જરૂર કરતાં અર્ધી મિનિટ પણ વધુ વખત એમને ત્યાં રહેવાનો આગ્રહ કરવામાં આવશે નહીં, આ સમજાવી પછી લવંગિકાએ અરવિંદને હોસ્પિટલમાં લઈ જવા દેવાની 'હા' પાડી. ડોક્ટર એન્જ્યુક્ત-સ-ગાડીમાં તેને સંભાળપૂર્વક સુવાડીને લઈ ગયો.

આ વખતે એક પોલિસમેને આવીને જાલિમસિંહને ખબર આપી : 'સાહેબ, સાંતાક્રુઝ રેલ્વે સ્ટેશન આગળના એક રેલ્વે-કોસિંગ નજદીક એક મોટર-સાઇકલને અને ફાસ્ટ પેસેન્જર ટ્રેનને અથડામણ થઈ છે. પરિણામે સાઇકલિસ્ટ છુંદાઇને મરણ પામ્યો છે. એ સાઇકલિસ્ટનાં વસ્ત્રો કાળાં હતાં, તેના ખિસ્સામાંથી 'કાળા તમ-આ'નાં કાડાં નીકળ્યાં છે.'

‘આ ખબર તને કાણે કહી ?’

‘સાંતાક્રુઝ રેલ્વે સ્ટેશનેથી મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે ટેલિફોનમાં કહેવાયતી અને ત્યાંથી અહીં’ કહેવામાં આવી.’

‘ખરાખર’ જાલિમસિંહ બોલ્યો : ‘આપણે અહીં આવેલા છીએ

એ વાત મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે જાણીતી છે, વળી આપણે કાળા તમ્યાનાં કુટુંબોની જ તપાસમાં છીએ અને અહીંનો કાળા તમ્યાનો માણસ નહાસી ગયેલો છે. એટલે જ આ ખખર આપણને કહેવામાં વખત ગુમાવવામાં ના આવ્યો, તે ઠીક થયું, કાળા તમ્યાના આથીદારોમાંથી આ એક વધુનું મોત થતાં કુલ ૪ જણોના નાશ થયો. હવે તેના ફક્ત ૩ સાથીદાર બાકી રહે છે. વાર; પણ એ બદમાશ પાસેથી કાંઈ દાગીના મળી આવ્યા છે કે નહીં?

‘એ પૂછવું નેહશે.’

‘ટ્રિફેનમાં વડી પોલિસ-ઓફિસ મારફત પૂછો.’

પોલિસમેન ટ્રિફેન કરવા ગયો. દરમ્યાન કમળાદેવી પાસે હવગિકાને મોકલીને જાવિમસિંહે ચોરાયેલા દાગીનાની વાદી ઉતરાવવાનું કામ સોંપ્યું.

આશરે પંદર મિનિટ વીતતાં જનરલ હંડ્રિપટ્ટેથી ટ્રિફેન આવ્યો. અરવિંદ ઉપર ફોહમંદ વહાડકાપ થઈ હતી. તેના ધાને ચોખ્ખી રીતે મલમપટ્ટો કરવામાં આવ્યો હતો; અને દવા આપીને તેને ઉંઘાડી દેવામાં આવ્યો હતો. દહીં સંખંધે કાંઈ પણ જાતનો ભય નથી, એવી ખાત્રી મોટા ડોક્ટર તરફથી આપવામાં આવી.

આ ખખર જાવિમસિંહે કમળાદેવીને અને હવગિકાને કહ્યા. હવગિકા, એ વખતે યાદી તૈયાર કરી ચૂકી હતી. તે ઉપરથી માત્રુમ પડ્યું કે—એકંદર દોઢ સાપ રૂપીઆના દાગીના અને ઝવેરાતની લૂંટ થઈ હતી!

જાવિમસિંહે વડા પોલિસ-ઓફિસના સંદેશાની રાહ જોઈ. દરેક મિનિટ દરમ્યાન હવગિકાને તેણે બીજી વાદી ખનાવવા કહ્યું. એ વાદીની એક નકલ તેણે પોતાની પાસે રાખી અને બીજી નકલ પોલિસ ઓફિસના દફતરમાં રાખવા દરાવ્યું. દસ મિનિટને આંતે મુખ્ય પોલિસ ઓફિસેથી સંદેશો આવ્યો. સમા

ચાર રનાનના હતા ! બદમાશ પાસેથી એક પણ દાગીના નીકળ્યો નહોતો ! તેમજ રેલ્વે-કોસિંગ કે જ્યાં અકસ્માત થયો હતો ત્યાં પણ દાગીનાની પોટકી નહોતી !

જાલિમસિંહે મનમાં જ સવાલ કર્યો : ‘દાગીના ગયા ક્યાં ? શું હવામાં પીગળી ગયા ? નક્કી, બદમાશના કોઈ સાથીદારને તે આપવામાં આવ્યા હોવા જોઈએ; અથવા કોઈ રખડતા રાહદારીને હસ્તક તે પોટકી આવી હોય અને કોઈની જાણ બહાર તે ઉઠાવીને પસાર થઈ ગયો હોય !

જાલિમસિંહે વડી પોલિસ-ઓફિસે કેટલીક સૂચનાઓ આપવાની જરૂર વિચારી : ‘સાંતાકુઝ ખાતેના રેલ્વે પોલિસ સત્તાવાળાઓને જણાવો કે, રેલ્વે-કોસિંગ આગળ ચોગરદમ પૂછપરછ કરે, ત્યાં નજદીકમાં રહેનારાંઓમાંથી કોઈને હસ્તક આ દોઢ લાખનો માલ આવ્યો હોય તો તેઓની દાનત ફટકા જાય એ કુદરતી છે. આવી ચીજોને કોઈ આપોઆપ પોલિસને સોંપવા આવે એ તો અશક્ય છે. આ ઉપરાંત, રાહદારીઓ વિષે, જે ફાસ્ટ-પેસેન્જર સાથે સાર્વિકલ અથડાઈ હતી તેમાં મરનારનો કોઈ સાથીદાર ચાલાકીથી ચઢી બેઠો હોવા વિષે, એમ દરેક જાતની તપાસ સંભાળપૂર્વક કરવાની જરૂર છે.”

પોલિસ-ઓફિસેથી આ હુકમનો અમલ કરવા ખાત્રી આપવામાં આવી.

જાલિમસિંહ, આ પછી, અરૂણ-કુંજમાં પહેરેગીર સંબંધી વ્યવસ્થા કરીને, દાગીનાની યાદી સાથે ત્યાંથી વિદાય થયો.

અનુપમાને સતામણી

પ્રકરણ ૪૦ માં જણાવ્યા મુજબ, બદમાશ ભુજંગી અનુપમાને લઇને ટેકસીમાં બેઠો અને ટેકસી હાંફી મૂકી. એની પાછળ રમાકાંતની સૂચનાથી શ્રીકાંત પણ બીજી એક ટેકસીમાં બેઠો. બેઠે ટેકસીઓ બુધવાર પેઠમાં મકાન નં. ૨૮૪૮ આગળ થોભી ગઈ. એ મકાનનું તાળું ખોલીને બદમાશ અનુપમાને અંદર લઈ ગયો. શ્રીકાંત પણ હવે પોતાની ટેકસીમાંથી ઊતરી પડ્યો. તે બેઠે ટેકસીઓ વિદાય થયા બાદ શ્રીકાંતે ધીમેથી તે મકાનનું પારણું હસેલું. તે ખૂલ્યું થઈ ગયું. પણ શ્રીકાંત વગર વિચારે અંદર પેઠો નહીં. બદમાશની પ્રકૃતિથી તે વાકેફ હતો. તેણે શંકા કરી કે રખેને 'કરોળીઆની જળમાં માખી' સપડાવવાની યુક્તિ મુજબ બદમાશે આ પારણું ખૂલ્યું રાખ્યું હોય; અને હું અંદર જઈ એટલે મારા ઉપર તે હુમલો કરે! બદમાશની પાછળ પોતાની ટેકસી હતી તે કદાચ બદમાશ જોઈ ગયો હોય એવી શંકા પણ શ્રીકાંતને ઉપજી. આથી તે ખૂલ્લા થયેલા પારણામાં પેઠો નહીં. પોતાના ખિસ્સામાં તેણે હાથ નાંખ્યો. સાવચેતી ખાતર રમાકાંતે તેને આપી મૂકેલા તમચો ખિસ્સામાં મોજુદ હતો. શ્રીકાંતે આ મકાનમાં કોઈ બીજો રસ્તેથી દાખલ થવા ઠરાવ્યું. તે તેના પાછળના ભાગમાં ગયો. એક પારી અર્ધી ખૂદલી હતી. સાવધાનીથી તે અંદર પેઠો. એ જ વખતે એક બીજા ઓરડામાં અનુપમા અને બદમાશ વચ્ચે ચાલતી વાતો તેના સાંભળવામાં આવી. તે ચૂપકીદીથી તે ચાતો સાંભળવા લાગ્યો. બદમાશે કહ્યું: 'આશા આ આટઆટલે દૂર હું તને કેમ લાગ્યો છું' તે તું જાણે છે? કેવળ એ જ ધરાઈથી કે, મારી જીવનભરની ઉમેદ પૂરી થાય. તું જાણે છે કે, તારી માતાએ મને વચન આપ્યું હતું કે, તારું લમ મારી સાથે કરવામાં આવશે

પણ તેણે એવકાષ બતાવી—

‘ખબરદાર. બિહારી !’ અનુપમા અધવચ્ચ બોલી: ‘મારી માતા સંખંધી એક પણ આડોઆવળો શબ્દ બોલવાની તારે જરૂર નથી. ભૂતકાળની વાતોના પોપડા ઉખેડવાથી હવે શું વળે તેમ છે ? તું મૂળથી કાવાદાવા, પ્રપંચ અને ફૂડકપટમાં જ પ્રવૃત્ત રહેનારો માણસ છે. તેં જે વચન મેળવ્યું હશે તે એવાં જ કામ બદલ હશે. પણ નાદાન ! જેનો પાયો જ અનીતિ ઉપર હોય, અધર્મ ઉપર હોય, તે વચન કદાપિ સાચા વચન રૂપ ઠરી શકે જ નહીં. એવાં વચનમાં કદાપિ પવિત્રતા જળવાઈ રહે નહીં, આથી જ તારી અભિલાષા ફેકટ નીવડે છે અને તું હજી પણ એ વચનની યાદ આપે છે એ તારી કેવળ મૂર્ખતા છે. શું તું એમ માને છે કે, એક પરણેલી હિંદુ સ્ત્રી પોતાના પતિને તરછોડીને બીજા કોઇને ચ્હાય ? અમૃત તજીને ઝેર પીવા જેવું કામ કોઈ પણ હિંદુ સ્ત્રી કરે નહીં. આથી, તારી જીવનભરની ઉમેદથી તું હવે હાથ ધોઈ નાખ અને ડાહ્યો હોય તો મને અહીંથી છૂટી કર.’

‘હા: હા: હા: હા:’ બદમાશ ખડખડાટ હસી પડ્યો; અને બ્રોથો: શી પવિત્રતાની પૂંછડી ? ! શું હિંદુશાસ્ત્રનાં પુરાણોની અભ્યાસી સન્નારીના જેવી બડી બડી વાતો ! પણ એમાંનો એકકે શબ્દ કબૂલ રાખવા હું તૈયાર નથી. તું કહે છે કે, મારા કામકાજનો પાયો અધર્મ અને અનીતિનો રહ્યો છે. આશા, મને કહીશ કે, ધર્મ અને નીતિની તારી વ્યાખ્યા શી છે ?’

‘એશક, હું કહી શકું તેમ છું કે, ધર્મ અને નીતિ એટલે શું. સાંભળ—’

એસ-એસ-એ તારી પુરાણોકત ધર્મ-નીતિ મને નથી સાંભળવી. હું તો આધુનિક જનવૃત્તિ પ્રમાણે માનું છું કે માણસને જેના ઉપર પ્રેમ હોય તેને નેગવવા માટે હરકોઈ રીતે યત્નો કરી. છૂટવા, એનું જ નામ ધર્મ અને એનું જ નામ નીતિ.’

‘હું’ એ વ્યાખ્યા અવિચારી ઠરાવું છું. યથાપિ શુદ્ધ લોક વિરુદ્ધ ના ચરણીય ના કરણીય એવા શ્રી. શંકરાચાર્યના ઠરાવેલા નીતિધર્મ અનુસાર પરિણીત દિ’દુ સ્ત્રીએ લગ્ન પૂર્વેના પોતાના કોઈ પણ પ્રેમીને ‘લાઈ’ ગણુવો જોઈએ, એમ જ હું માનું છું. મારા એ ધર્મથી હું લેશમાત્ર પણ વિચલિત થવા માગતી નથી. માટે ‘પ્રેમ’ ‘પ્રેમ’ની જે બધી વાતો તું કરે છે તે બધ પાડ અને મને છૂટી કર.’

‘હૂટાં થવાની તારી અધીરાઈનો અંત એક જ રીતે આવશે.

‘મને વચન આપ કે, તું મારી સાથે રાજપુશીથી આવશે.’

‘અદમાશ ? શા માટે ?’

‘તું અકળાઈને મારા માટે ચાહે તેવાં વિશેષણ વાપરશે તો પણ હું અકળાવાનો નથી. તને મારી સાથે રાજપુશીથી હું એટલા જ વાસ્તે લઈ જવા માગું છું કે, પુઠ્ઠળ પૈસો, પુઠ્ઠળ સાહેબી અને પુઠ્ઠળ વૈભવમાં આપણે એક નવી દુનીઆ વસાવીશું. તું સવાલ કરીશ કે, એ બધું ક્યાં છે? તારું ધ્યાન હું ખેંચું છું પેલા ‘વીલ’ તરફ, પેલા ‘દાટા’ તરફ કે જે માટે મેં અરવિંદ-કુંજમાં તને અને તારી માતાને અખલા આશ્રમમાંથી આપ્યાં હતાં.’

‘રંજનીના પિતાનું અસલ ‘વીલ’? એ ‘વીલ’ કે જેમાં તેણે પોતાની સંપત્તિ અમુક છૂપી જગ્યાએ દાટી હોવાનું લખ્યું છે અને રંજનીને તે બક્ષીસ કરી છે, તે વીલ?’

‘હા એ અસલ ‘વીલ’ ઉપરથી મેં અને તારી માતાએ એક બનાવટી ‘વીલ’ ઘડ્યું હતું, જેમાં તારી માતાને રંજનીના પિતાએ પોતાની બધી મિલ્કત બક્ષીસ આપી દીધાનું જણાવેલું હતું. એ અસલ ‘વીલ’ તારી માતાએ ક્યાંક છુપાવ્યું હતું. મેં તેનો નાશ કરી નાંખવા તેને સૂચવ્યું હતું પણ તેણે તેમ કયું નહોતું. એ અસલ ‘વીલ’માં દાટેલી મિલ્કતનું સ્થળ જણાવેલું છે. આ ‘વીલ’ મળે તો હઝારો રૂપીઆનો માલખાનનો હાથ લાગે તેમ છે.’

‘અને ‘ફોટો’ કયો ? એક ફોટાનો તો મારી માતાએ તારા દેખતાં જ નાશ કર્યો હતો એમ તેણે કહ્યું હતું. તો પછી તું’ કયા ફોટાની વાત કરતો રહ્યો છે ?’

‘એ ફોટો અસલ ‘વીલ’ની સંપત્તિ જ્યાં છુપાયેલી છે તેનો છે, બનાવટી વીલમાં અમોએ અસલ ‘વીલ’ની વિમતો લખી નહોતી. એ બનાવટી વીલમાં તો માત્ર રજનીના પિતાનું વિસલપુરનું મકાન અને શેરોનાં કેટલાંક કાગળીમાં તારી માતાને બક્ષિસ આપવાનો ઉલ્લેખ છે. પણ જે ફોટો હું કહું છું તે અને અસલ ‘વીલ’ એ બન્ને મહત્વનાં છે, અશા; તું જો માની જાય તો, એ સંબંધમાં મારી બધી ચિંતા દૂર થઈ જાય.’

‘હું માની જઈ એટલે શું ? હું એ ‘વીલ’ કે ‘ફોટો’ વિષે કંઈ જ જાણતી નથી.’

‘જુદું ના બોલ. તારી માતાએ તને એ ક્યાં છુપાવેલાં છે તે કહ્યું જ હોવું જોઈએ. કાલિન્દી એવી મૂર્ખ નથી કે, એ વાત મરણ સુધી પણ ચોતાના દિલમાં છુપાવેલી રાખી જાય.’

‘હું સોમદૂર્વક કહું છું કે, તું ખોટી જિમણામાં છે. તે મારા ઉપર શક લાવીને અરવિંદ-કુંજમાં એ ‘વીલ’ અને એ ‘ફોટો’ માટે બધે નક્કમી ફેંદાફેંદ કરી હતી પણ તેં જોયું કે, ત્યાંથી ના નીકળ્યું. મારી માતાને તેં ગુસ્સામાં મરણતોલ ધાયલ કરી તો પણ તારું કશું ના વળ્યું—’

‘મેં તારા ઉપર જ મદાર પાંખો છે. અહીં હું તને એટલા જ વારંતે લાગ્યો છું કે, તું એ ‘વીલ’ અને ‘ફોટો’ સંબંધી હકીકત મને કહે; કારણ કે, હું ખત્રી પૂર્વક માતું છું કે, તારી માતાએ તને તે હકીકત કહી જ હોવી જોઈએ. જો તું ‘ના’ પાડતી હોય કે, નથી કહી એમ જણવાતી હોય તો હું તને જુદા-બોલી કહું છું.’

‘જે જેવો હોય તેવાં જ ખીજાંને દેખે । તું જીવનભર લખાડી રહ્યો છે; પ્રપંચી, દુષ્ટ, કૂડકપટમાં રાચનારો અને ખૂની કૃત્યો કરતાં પણ નહીં ડરનારો રહ્યો છે એટલે તને તો અમારા જેવાં સારાં માણસો પણ તેવાં લાગે । પણ નાદાન ! તારામાં અને મારામાં જમીન આસમાનનો તફાવત છે, એ ખ્યાલમાં રાખજે. તું કદાપિ મારા વિષે તારી દુષ્ટ આશાઓ પાર પાડી શકીશ નહીં. કદાપિ તારી કોઈ વાત મંજૂર નહીં રાખું અને—’

‘વીલ’ કે ‘ફિટા’ વાસ્તે તું એક પણ શબ્દ મને નહીં કહે ?’

‘ના, ના અને ના.’ અનુપમાએ મોઢેથી મક્કમપણે કહ્યું.

‘તું જાણે છે તેમ છતાં પણ ‘ના’ પાડે છે ? આશા, આનું પરિણામ સારું નહીં આવે.’

‘હું જાણતી નથી એ સત્ય વાત છે. એમ છતાં પણ જો હું જાણતી હોત તો યે તારા જેવા દુષ્ટને તો મરણાન્તે પણ કહેત નહીં.’

અર્થાત્ મોતના પરિણામથી પણ તું ખેંચીતી નથી, એમને !’

‘હા. મને તું મોતની ધમકી એક બાજુ આપે છે અને બીજી બાજુ જીવનભરની ઉમેદ સાથે નહાસી જઈ નવી દુનિયા વસાવવાનું એવા બધા દંભી લવારા કરે છે; ખરું ને ? દુષ્ટ ! તારા હિપર ધતખાર કોણ રાખી શકે ? હું તને વિઃક્રાર છું—હૃદયથી વિઃક્રાર છું—તારો નાશ થાય, એમ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું !’

પદમાશે ફરીથી અત્રે લયકર અટહાસ્ય કયું. તે બ્રાહ્મ્યોઃ ‘અહો હો ! જાણે શંખણીની પ્રાર્થના પરમેશ્વર જલ્દીથી સાંભળવાનો હતો અને મારો નાશ કરી નાંખવાનો હતો ! મૂખ ખાઈ ! મારી ધમકી અને મારા નમ્ર શબ્દો, એ બે વચ્ચેનો બેદ તું નથી પારખી શકતી ? પ્રથમ હું નમ્ર શબ્દોથી તને વિનવી ચૂક્યો. તને સુખ આપવા મેં સૂચનાઓ કરી તેને તો દાદ દીધી નહીં. એ પછી ધમકી સિવાય મારે બીજું શું કરવાનું બાકી રહે ? મને એ અસહ ‘વીલ’

જોઈએ—એનો 'ફાટો' જોઈએ. તું તે આપ-નહીં તો, જેમ તારી માને મારતાં હું પાછો હાથો નહીં તેમ તને મારતાં પણ હું પીછે હાથ નહીં કંઈ એ યાદ રાખજે.—'

'મારો નિર્ણય એક જ છે. હું તને ધિક્કાર છું. દુષ્ટનો સંગ મને ના જોઈએ.'

'એમ ? હીક છે.' પદમાશ આમ કહીને તે મકાનમાં આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. એકાએક તે પારણા તરફ ગયો. તેણે બહાર આડું અવળું જોયું અને પછી પારણાં અંદરથી બંધ કરીને સાંકળ ચઢાવી દીધી. અનુપમા, એની નજર પોતાની તરફ નહોતી એવું નિહાળીને છૂટવાનો માર્ગ શોધવા લાગી. અચાનક જ તેની નજર એક પારણા તરફ ગઈ. એક બીજા ઓરડાનું એ પારણું હતું. ઝડપથી તે તેમાં પેસી ગઈ; અને પારણાં વાસી દીધાં. જે ઓરડામાં શ્રીકાંત ઊભો હતો તેમાં જ તે આવી હતી.

શ્રીકાંતને તેણે જોયો. તે ચોંટી. પોતાના નાક પર આંગળી અડકાડીને શ્રીકાંતે તેને ચૂપ રહેવા ઇશારત કરી, અને હાથથી આશ્વાસન આપ્યું. અનુપમાના દિલમાં પદમાશ બિહારીને જોતાં જે ભય અને ધિક્કારની લાગણીઓ ઉપજતી હતી તે શ્રીકાંતને જોતાં ન ઉપજી. તેના દિલે કાંઈક રાહત મેળવી કે પોતે એક શુભેચ્છકની પાસે છે. એવામાં બંધ પારણાં ખખડ્યાં. શ્રીકાંત અનુપમાની નજીક ગયો. પારણાં ખખડ્યાં પણ ઉઘડ્યાં નહીં અને પદમાશનો અવાજ સંભળાયો: 'આશા ! પારણાં ખોલી નાંખ નહીં તર બળજબરીથી ઉઘાડીને પણ હું આ ઘડીએ તને ઠાર કરીશ.' શ્રીકાંતે અનુપમાને ફરીથી ચૂપ રહેવા ઇશારત કરી એટલે તેણે પદમાશને કાંઈ જ ઉત્તર વાળ્યો નહીં. એને પોતાની પાછળ એક બાબુએ ખૂણામાં ઊભી રાખીને શ્રીકાંતે પદમાશનો સ્થાનનો કરવા માટે તૈયારી કરી રાખી તે પારણાંની પારસાખ આગળ પોતાના હાથમાં તમચ્યા રાખીને ઊભો રહ્યો. એ ન્હાનકડો છ નળીનો

તમ'એ હતો. એક પછી એક એમાંથી છ વખત ગોળીખાર કરવામાં આવે તો ગોળીઓ છૂટે એવો તે તમ'એ હતો. શ્રીકાંતે તે તમ'એ બરાબર તપાસી લીધો. !

પારણાં ખખડા'ના છતાં અને ખૂબ પાક્યા છતાં ન્યારે અનુપમા ન જ બોલી ત્યારે બદમાશે પારણાં તોડવા આરંભ્યાં. તેના પર કુહાડીના ધા પડતા હોય એવો ખખડા થઈ રહ્યો. અનુપમાને લેશ માત્ર નહીં ગભરાવા ધશ્વરત કરીને શ્રીકાંત તમ'એ સાથે શાંતિથી બિભો રહ્યો. આખરે કેટલીકવારે પારણાં તૂટ્યાં અને ન્યાં બદમાશ તે ઓરડામાં દાખલ થયો કે, તરત જ શ્રીકાંતે તેની સામે જઈ પહોંચીને પડકાર કર્યો: 'સાવધાન! હાથ બંધા કરીને તાબે થઈ જા!'.

૪૪

કોશીપનાં કૃષ્ણ

ગાંધીજી સિંહ ન્યારે સાંતાક્રુઝ રેલ્વે સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે રેલ્વે પોલિસ ખાતાનાં માણસોએ રેલ્વે-કોસિંગનો કેબીનવાળો અને ત્યાં આસપાસ રહેતા રેલ્વેના મજૂરોની ઓરડીઓની ઝડતી લીધેલી હતી અને તેઓને ત્યાંથી કથું જ નહીં નીકળ્યાથી તેઓને રેલ્વે સ્ટેશને બોલાવીને વધુ પારિકાષ્ઠિ ઉલટપાલટ બુખારીઓ લેવા માંડી હતી. તેઓની નોંધવામાં આવેલી હકીકત ઉપરથી અકસ્માત સંબંધી એવો ખ્યાલ આવી શકતો હતો કે, સાઇકિલસ્ટને કેબીનવાળાએ ચેતવણી આપી હતી કે, તેણે કોસિંગની બીજી બાજુએ જવા કોશીપ કરવી નહીં તેમ છતાં તેણે ટ્રેન આવતા પહેલાં રેલ્વેના પાટા ઓળંગી જવા હઠ આદરી હતી. એ સાઇકિલસ્ટને અને કેબીનવાળાને તે પહેલાં ખૂબ રકઝક થઈ હતી. બીજા મજૂરો પણ તે પ્રસંગે ત્યાં આવ્યા હતા અને ઝાંપો બંધ છે માટે નહીં જવા સાઇકિલસ્ટને સમજાવ્યો હતો પણ તેણે પોતાને ધણી જ ઉતાવળ છે

એમ જણાવીને પોતાનું હઝારો રૂપિયાનું એક અગત્યનું કામ બગડે છે એ દલીલસર જવાબી હઠ કરી હતી. આખરે બળજબરીથી તે મર્યો હતો, જેમ કરતાં તેને ફાસ્ટ પેસેન્જરનો અકસ્માત નહોતો.

‘એ માણસના પગ ઉપર તમે કોઈએ તાળે ધા પડેલો જોયો હતો ? એણે પોતાના પગે પાટો બાંધેલો હતો ?’ જાલિમસિંહે કેપ્ટીન-વાળાની અને મંજુરોની કેરીઅત વાંચી રહ્યા બાદ પૂછ્યું.

‘ના. એનો પગ તો તદ્દન સાજો હતો. એને પગે પાટો નહોતો, અને જુઓ, હમણાં પણ એના પગમાં કોઈ ધા પડેલો જણ્યો નથી.’ કેપ્ટીનવાળાએ મરનારના બેઉ પગ બતાવીને કહ્યું.

‘મેં એ પગ જોઈને જ આ સવાલો પૂછ્યા હતા.’ જાલિમસિંહે કહ્યું: ‘આ લાશ જોતાં જણાય છે કે, તેની ગર્દન ઉપર ટ્રેનનાં પૈડાં ફરી વળ્યાં છે; એટલે એનું ડોકું અને ઘડ જુદાં પડી ગયાં છે. પણ એના પગમાં લગીરે જખમ થયેલો નથી. એટલે, જે શકમંદ આસામીને માટે હું તજવીજ ચલાવું છું તે આ નથી. આ કોઈ બીજો જ છે—જોકે ‘કાળા તમચા’ની ટાળીનો તો તે છે જ.’

‘તમે જેના વિષે તપાસ ચલાવો છો તેના પગે શું જખમ થયેલો હતો ?’ રેલ્વે ઈન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

‘હા. એના પગમાં ગોળી મારીને ઈજા કરવામાં આવેલી હતી.’ જાલિમસિંહ બોલ્યો: ‘એ આદમી બોરીવત્તીના એક બગલામાંથી નાહો હતો. પગમાં ગોળી વાગી હોય અને તે બહાર ખેંચી કાઢવામાં ન આવી હોય એવી હાલતમાં સાર્કિકલ ઉપર સ્વાર થઈને આટલે બધે દૂર તે ઝડપથી આવી શકે, એમ માનવું શંકાસ્પદ થઈ પડે છે. સિવાય, એની પાસેથી એકપણ દાગીનો મળી આવ્યો નથી. આ જોતાં, સાબીત થાય છે કે, આ તે માણસ નથી કે જેને હું શોધું છું. કેપ્ટીનવાળો વર્ષોનો જૂનો રેલ્વે નોકર છે. બે વર્ષ બાદ તો તે નોકરીમાંથી ફારેગ થનાર છે. અકસ્માત પછી તે

અકસ્માતના સ્થળેથી એક મિનિટને માટે પણ ખસ્યો નથી એમ સોગંદ ઉપર કહે છે. એની બાજુમાં કેટલાયે મજૂરો બિલા હતા, એમ કહેવામાં આવ્યું છે. એ બધા મજૂરોના દેખતાં દાગીનાની પોટકી ઉઠાવી લેવી, એ સહેલી બાબત નથી. કોઈ પણ માણસ એ પોટકી ઓળવવા જતાં ખચિત પકડાઈ જાય. એટલે આ અકસ્માતનું જે તાત્પર્ય હું કાઢું છું તે એ કે આ આસામી એથક ‘કાળા તમચા’ ની ટોળીનો છે પણ બોરીવલીથી ધ્રવાધને નાડેલો તે આ નથી. સંભવિત છે કે, અગાઉથી રચી રાખેલા બેત અનુસાર, એ જ ધવાયલા માણસ પાસેથી દાગીના સંભાળી લેવા માટે કદાચ આ માણસે ઝટપટ રેલ્વે ક્રાસિંગની પાર જવાની ઉતાવળ કરી હોય—પણ એવા તેના હેતુ વિષે આપણે કાંઈ જાણતા નથી.’

જાલિમસિંહનો આ અભિપ્રાય રેલ્વે પોલિસ ખાતા તરફથી નોંધી લેવાયો, બાદ જુદાં જુદાં રેલ્વે સ્ટેશનોએ કરેલા તારના સંદેશા ઉપરથી ઉતારાઓની ઝડતીમાંથી કાંઈ નવી વાત માલુમ પડે તો તે પોતાને જણાવવા સૂચના આપીને જાલિમસિંહ ત્યાંથી વિદાય થયો. સાંતાકુઝ રેલ્વે સ્ટેશનેથી નીકળીને તે પોતાની મોટરમાં મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે ગયો. અહીંથી તેણે પુનઃ કુતરા ‘ચિત્તો’ ને તથા ક્રાન્સ્ટેબલ વીરશંકરને પોતાની સાથે લીધા અને તેઓએ બોરીવલી ખાતે અમરૂણ-કુંજ નજદીક જઈને ગુપચુપ તપાસ આદરી. જાલિમસિંહને હવે પાછો શક ઉપજ્યો હતો કે—બદમાશ અહીંથી વેગળે જઈ શક્યો જ નહીં હોય; કારણ કે, તેના પગમાં ગોળી વાગેલી હતી.

એની માન્યતા કેટલીક તપાસને અંતે સાચી પડી. અમરૂણ-કુંજ આગળથી લોહીના ડાબને આધારે તે બંગલા પાસેના મેદાનમાં ‘ચિત્તો’ દોડવા લાગ્યો. એની પાછળ વીરશંકર પમપળો દોડ્યો અને જાલિમસિંહ મોટરમાં ગયો. મેદાનને છોડે આવેલાં ત્રણેક મુપડાંમાંથી એક મુપડાના બારણા નજદીક જઈને ‘ચિત્તો’ ઊભો રહ્યો. તરત જ તેમાંના માણસોને પડકાર કરીને જગાડવામાં

આવ્યાં. એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીએ જાગીને પારણાં ખોલ્યાં, કે તરત જ જાલિમસિંહે વીરશંગ અને 'ચિત્તા, સાથે તેમાં પ્રવેશ કર્યો.

'શુ' છે ? અમારો શો ગુન્હો છે ?' આમતેમ એ ત્રણેને તપાસ કરતા જોઈને એ સ્ત્રી-પુરુષે પૂછ્યું. પણ તેઓને કરી જ જવાખ દેવામાં આવ્યો નહીં. 'ચિત્તા' એ ત્યાં જમીન ઉપર ચાદર ઓઢીને સૂતેલા એક માણસના મ્હોં ઉપરથી ચાદર ખેંચી કાઢી. એ માણસ જાગ્રત થઈ ગયો અને બોલ્યો: 'કાણુ છો તમે ? આ કુતરાને કેમ અટકાવતા નથી ? ભલા આદમીઓ ! બિંધમાંથી મને કેમ જગાડ્યો ?'

'જાલિમસિંહે તેને તાબે થવા ફરમાવ્યું' અને વીરશંગને તેના પગ તપાસવા કહ્યું. તપાસમાં પોણ પકડાઈ ગયું ! એના પગમાં જખ્મ હતો. જખ્મ ઉપર પાટો બાંધેલો હતો ! તુર્ત જ વીરશંગે જાલિમસિંહની ઇશારતથી તેને હાથકડી પહેરાવી દીધી.

'પણુ આમ શા માટે ?' એ જખ્મી માણસે પૂછ્યું.

'તને આ જખ્મ શાથી પડ્યો છે ?' જાલિમસિંહે પૂછ્યું.

'લાકડાં ચીરતાં કુહાડી વાગી છે !' તેણે જવાબ દીધો.

'શુ બાંધ્યું છે ?'

'જમલની વનસ્પતિ !'

'જુદું ! તે 'આઝડેશમ' લગાડેલું છે. એ દવા તું ક્યાંથી લાવ્યો ? એની ચોખ્ખી ગંધ આવે છે તેથી બા ઉપર તે કોષક નિષ્ણાત ડોક્ટર પાસે જઈને મલમપટ્ટો કરાવ્યો. છે, એવું સ્પષ્ટ થાય છે. ગરીબ મજૂરોનાં ઝુપડામાં એ દવા હોય જ નહીં. બોલ, સાચું શું બન્યું છે ?' જાલિમસિંહે તેને દબાવ્યો.

'જે કહ્યું તે જ ! હું જુદું બોલતો નથી ! તમને પોલિસનાં આદમીઓને તો ટેવ જ પડી છે કે, અમને ગરીબોને સતાવવા !' તે બોલ્યો.

વીરશંગ કપારનો એ માણુચની પથારીના ઉશીકા તરફ નજર કરી રહ્યો હતો. તેણે ઉશીકા તરફનો ભાગ ઉલટાવીને જોયો. કાળાં કપડાંમાં બાંધેલી એક પોટકી તેણે ત્યાંથી ઉઠાવી લીધી !

આ 'કાળા તમ'ચા'ની ટોળીનો જ આદમી છે. આ પોટકીમાં દાગીના જ છે. જુઓ, સાહેબ 'એમ કહેતો વીરશંગ જ્યાં જાલિમ-સિંહને તે પોટકી આપવા જતો હતો ત્યાં તે જુ'પડાવાળા માણુસે વીરશંગના માથામાં એક લાકડીનો ફટકો માર્યો અને તેની સાથેની ખાઈ એ એક છરો કાઢીને જાલિમસિંહ તરફ ફેંક્યો. જાલિમસિંહનું ધ્યાન વીરશંગ તરફ હોવાથી છરો તેના ખભાને જરાક જખ્મ કરીને નીચે જમીન પર પડ્યો.

'બદમાશો ! હજીયે તમે લોકો સીદા રહેવા માગતા નથી' ? 'એમ દાંત કચકચાવીને બોલતો જાલિમસિંહ જ્યાં પોતાના કમર-પટ્ટામાંથી તમ'ચા કાઢવા તત્પર થતો હતો ત્યાં બાંધએ તેને ધકેલ મારીને પાડી નાંખ્યો અને જુ'પડાવાળો માણુસ કાળ કપડાંમાં વીંટાળેલી પોટકી વીરશંગ પાસેથી જુ'ટવીને બહાર નાંડો. જાલિમ-સિંહે 'ચિત્તો' ને તે આદમીની પાછળ દોડાવ્યો. બાંધ જુ'પડા બહાર નીકળીને 'ચોર ! ચોર ! મદદ ! મદદ !' એવી બૂમો પાડવા લાગી.

વીરશંગ આ વખતે હોશમાં આવી ગયો. તેણે કહ્યું : 'સાહેબ, પોટકીમાં ચોરાયેલા દાગીના જ હતા, એ આપે જોયા ?'

જાલિમસિંહે તે નહીં જોયાનું જણાવીને કહ્યું : 'કાળા તમ'ચાના જે સાર્થીતોને આપણે શોધતા હતા, તે જ આ બે છે. નં. ૫ અને નં. ૬ ! જુ'પડાવાળો પોટકી લઈને નાંડો છે અને 'ચિત્તો' તેની પાછળ પડ્યો છે. જુ'પડાવાળાની બૈરી પણ બદમાશ છે. એ લોકોને ભેગા કરવા માગતી ઝાંઝે છે. હોશિયાર ! આપણે હલ્લો લાવનારાઓની સામે થઈશું.'

બહારથી એ વખતે બાંધ લોકોને કહેતી સંભળાઇ : 'કોઈકે એ ગડીઆઓ, પોલિસના વેપમાં અહીં આવ્યા છે. મારો ધણી

તેમના પંઝમાંથી છટકીને ખરા પોલિસને બોલાવવા ગયો છે. માટે આ વેષધારીઓને માર મારીને પાંશરા કરો.’

વીરશંકરે ઝુપડાના પારણા આગળ આવ્યો. છ-સાત આદમી-ઓને એણે ડાંગો સાથે ત્યાં આવેલા જોયા, તેઓ તેના ઉપર હલ્લો કરવા તૈયાર થયા. વીરશંકરે ઝડપથી પોતાની કમ્બરના પટામાંથી તમચો કાઢીને તેઓ સામે ધર્યાં અને કહ્યું: ‘અમો અહીંની પોલિસ-ફોજના માણસો છીએ. આ બદમાશ બાઈ જુદું બોલે છે. એના ધણી ચોરીનો માલ લઇને નાઠો છે. જુઓ, પેલો અમારો કુતરો એની પાછળ પડ્યો છે અને એને જરૂર પકડી પાડશે. તમારે અમારા કામ વચ્ચે આવવાની જરૂર નથી. જો મારું કહેવું નહીં માનો તો મારે તમચાથી તમારા ઉપર ગોળીબાર કરવો પડશે.’

‘શું છે?’ જાલિમસિંહે ઝુપડીમાંથી ત્રાડ નાંખી: ‘ચેતવણી આપ્યા છતાંયે એ લોકો ન માનતા હોય તો બેલાશક ગોળીબાર કરવા માંડ. એમની હડીલાઈનું ફળ એમણે ભોગવવું જ જોઈશે.’

‘અંદરથી બીજો વેષધારી તમને ડરાવવા આમ બોલે છે!’ બાઈએ કહ્યું: ‘જુઓ છો શું? ફટકારો આ આદમીને!’

પણ તમચાવાળા ઉપર ડાંગોવાળાઓએ હલ્લો કરવો, એ કાંઈ બચ્ચાંના બેલ નહોતા. એટલે વીરશંકરે ઉપર હલ્લો કરવા માગનારા-ઓના મનમાં જખરી ગડબાંગ થઈ રહી. રખેને એના ગોળીબારથી જીન જાય તો? જાણી યુઝીને મોતના પંઝમાં ધસી જવું કોને ગમે?

વીરશંકરે એકવાર ફરીથી ચેતવણી આપીને તેઓને તેમનાં ઝુપડાંમાં ચાલ્યા જવા ફરમાવ્યું. તે ઉપરથી એક સત્રાસ કર્યો: ‘તમે સાચા પોલિસ છો, તેની ખાત્રી શી?’

‘કાલે પોલિસ-એટ ઉપર આવજો, તમને પૂરતી સાબીતી આપીશું.’ વીરશંકરે જવાબ દીધો. એ વખતે વીરશંકરના હાથમાંનો તમચો એદરકારીથી જરાક નીચો થઈ ગયો હતો. તક જોઈને એક

ડાંગવાળાએ તેની ઉપર પોતાની ડાંગ મારવા હાથ ઊંચો કર્યો. ત્યાં તો ચેતી જઇને વીરશંગે ગોળીખાર કરીને તેને હેઠે પાડ્યો. જાલિમસિંહ હવે ખારણમાં આવ્યો. એની પાસે પશુ તમચ્યો હતો એવું જોઈને બદમાશો નાહા. વીરશંગે હવામાં ખાલી ગોળીખાર કર્યો. બાઈ બદમાશોની સાથે નાસવા માંડી, એવું જોઈને જાલિમસિંહે ખૂબ મારીને તેને થોભી જવા હુકમ કર્યો. ગોળીખારથી નાંહક પોતાનો પ્રાણ જશે, એમ એ બાઈને ખત્રી થવાથી તે થોભી ગઇ. બીજાઓ પોતાનાં ઝુપડાં ભરાઈ ગયા.

એ બાઈને તુત'ત પકડી લેવામાં આવી અને ઝુપડામાં બેસાડી ને વીરશંગ તેના ઉપર તકેદારી રાખવા લાગ્યો. આ વખતે કુતરો થોડેક દૂર ધુરકાટ કરવા લાગ્યો. જાલિમસિંહ તેની પાસે દોડી ગયો. 'ચિત્તા' એ ન્હાસતા ઝુપડીવાળાને ખૂબ જ લોહીલુહાણ કરી નાંખ્યો હતો. પુષ્કળ જગ્યાએ ખચકાં ભરીને એનાં પ્હેરવાનાં કપડાનાં ચીથરાં ખનાવી દીધાં હતાં. એ જખમાયલાના હોશકેશ પણ ઠેકાણે ન્હોતા. જાલિમસિંહને જોઈને ઇશારતથી તે બે હાથ જોડીને કુતરાના પંઝામાંથી પોતાને બચાવવા વિનંતિ કરતો હતો. નજીક જ થોડેક દૂર દાગીનાની પોટકી પડી હતી. જાલિમસિંહે તે લઈ લીધી અને 'ચિત્તા'ને ચાખડીને એ માણસથી દૂર કર્યો.

'બદમાશ! હવે તું ઠેકાણે આવ્યો; ખરું કે? નાહો ન હોત તો કંઈ પચાત ચાત કે? તમે લોકો 'વાયુ' ન કરો, પણ 'હાયુ' કરો' એ સ્વભાવને લીધે જ મુશ્કેલીઓમાં આવી પડે છે! ચાલ, બોલો થા. ઝુપડીમાં ચાલ.' જાલિમસિંહે હુકમ કર્યો.

મહામહેનતે એ માણસ લથડીમાં ખાતો ચાલ્યો અને ઝુપડીમાં આવ્યો. જાલિમસિંહે અને વીરશંગે આ ત્રણે જણને 'કાળા તમચ્યા' વિષે પૂછપરછ કરી. પણ તેઓએ તેના માણસો તરીકે પોતે હોવાની 'નમ્ર' જ પાડ્યા કરી. આ પોટકી કેવી રીતે તેને હાથ આવી એમ પગે ધરાયલાને પૂછતાં તેણે રસ્તામાંથી જડી એમ કહ્યું અને

ધા તો લાકડાં ફાડતાં જ પડ્યાનું કહ્યું. તજનીજ કરતાં લાકડાં આસપાસમાં ક્યાંયે ફાડેલાં દેખાયાં નહીં; આ બદમાશેા જીલ્લા છે, એમ નિર્ણય કરી લઇને જાલિમસિંહે તેઓને મોટરમાં નાંખ્યા.

બાદ 'ચિત્તા' અને વીરશંગની સાથે જાલિમસિંહ મોટરમાં બેસી ગયો અને શહેર તરફ હાંકી મૂકી.

મેદાનમાં એ ઝુપડાંથી થોડેક દૂર કેટલાંક મકાનોની હાર-કતાર શરૂ થતી હતી. એમાંના જમણી બાજુના એક મકાન બહાર લાલ બત્તી સળગતી હતી; અને બત્તીના ફ્લેમસ ઉપર 'ડા. પેરતનજી પાપડીવાળા' નામના એક પારસી ડોક્ટરનું નામ લખેલું હતું. જાલિમસિંહે મોટર થોભાવરાવી. વીરશંગને તેણે તપાસ માટે મોકલ્યો. તેણે ડોક્ટરને જગાડ્યો. તેને પૂછપરછ કરતાં એ વાત બહાર આવી કે એ જ ઘવાયેલો માણસ જેણે પોતાનું નામ 'જી.એમ.જી. ગુજરાત' આપ્યું હતું તે થોડાક વખત ઉપર એક ગાડામાં બેસીને આવ્યો હતો અને પગમાંથી ગોળી ખેંચાવી ગયો હતો.' એ ગોળીનો ત્રાસ થી પડ્યો, એ વિષે ડોક્ટરે પૂછપરછ કરેલી, જેના જવાબમાં તેણે કહ્યું હતું કે, પોતે ખેતરમાં સૂતો હતો ત્યારે લશ્કરીઓ ગોળીબાર કરતા હતા તેમાંથી ભૂલમાં પોતાને આ ગોળી વાગી હતી. લશ્કરના અમલદારે એ ભૂલ નોંધીને એને રૂ. ૨૦ ડોક્ટરી મદદ માટે આપ્યા હતા. આ શી ડોક્ટર પાપડીવાળાને તેણે આપી હતી. એ, શી ચલણી નોટોમાં હતી. જાલિમસિંહે આ નોટો નેવા માગી. ડોક્ટરે તે બતાવી અને તપાસતાં એ નોટો તે જ માણસ પડી કે-જેમની ઉપર ડેપ્યુટી પોલિસ કમિશ્નરની ટુંકાક્ષરી સહીઓ હતી !!

આ બદમાશેાનું પોત પકડાઇ ગયું. તેઓએ કહેલી બધી વાતો તકલાદી અને અસત્ય હરી અને તેઓ કાળા તમચાની ટોળીના નં. ૫ અને ૬ સન્માસદો હતા, એવું ચોક્કસ થઈ ચૂક્યું. એ નોટો, પુરાવા માટે કબજે કરી લઇને જાલિમસિંહે ડોક્ટરને તેમની રીતસર પહોંચ આપી.

આ રથજેથી હવે જાલિમસિંહ વગેરે મુખ્ય પાત્રસ-એકિસે ગયા. બદમાશેને જેલમાં પૂરીને જાલિમસિંહ એલ્યો: ‘હવે બે જણ પાકી રહે છે. નં. ૭ અને ખુદ ‘કાળો તમચો’ પોતે!’ તેણે નં. ૫ અને ૬ પાસેથી હથ પણ કાંઈ પાત્રમી મળે તો તે મેળવવા યત્ન કરી જોયો; પણ તેઓનું ‘ઉઠુ’ ચાલુ જ રહ્યું. ચિંતા નહીં!’ જાલિમસિંહે ઠરાવ કર્યો: ‘એ બેનો પત્તો મેળવ્યા સિવાય હું જ પીશ નહીં.’

જાલિમસિંહે હાથ કરેલો મુદ્દા માત્ર, કમળાદેવી તરફથી લખાવવામાં આવેલી યાદી સાથે સરખાવ્યો. એકકે એક દાગીનો યાદી સાથે ખરાખર મળી રહ્યો. એ સાખીત યર્ધ ગયું કે કુપડીમાંથી પકડાયેલો ચોર, કમળાદેવીના દાગીના લઈને ન્હાસનાર બદમાશ હતો; ખોળે દેનો સાખીત હતો; અને તે બન્ને ‘કાળો તમચા’ની ટોળીના હતા.

૪૫

પાપના છાંરા!

પૂના ખાતે ખુદવાર પેંડના મકાનમાં શ્રીકાંતે બદમાશ જુજીને એક ચોરડાના ઉપરામાં તમચાથી ઘેર્યો, એટલે બદમાશે રજૂતિથી પોતાના પગનો ઝટકો મારીને તેના હાથમાંથી તમચો જમીન ઉપર પાડી નાંખ્યો; અને તેના પર પગ મૂકીને તેણે પોતાના ખિરસામાંથી પોતાનો તમચો કાઢીને શ્રીકાંત તરફ ધર્યો. શ્રીકાંતના હાથ જાંચા કરાવીને તેણે કહ્યું “બચ્યાશ! મને દુનીઆના ઉતારને તું મંગતરૂં તાપે કરી શકે? જી, જી, એમ કરવા માટે તો તારે કેટલા બે અવતાર લેવા જોઈશે!” એ વખતે એની નજર ખૂણામાં લપાઈને બેઠેલી અનુપમા તરફ ગઈ. તેણે તેને કહ્યું: ‘ચાલ, મારી પાસે આવ. હું આજ આ તારા સંરક્ષકના દેખતાં તારી સંથે મારું લગ કરીશ.’

‘નાદાન! ગમે તેમ બોલતાં શરમાતો નથી? પરિણીત હિંદુ સ્ત્રી, આવી મૂર્ખાઈભરેલી માગણી સ્વીકારવા કરતાં ખચિત મૃત્યુ જ...’

‘મરવું’ હોય તો તેયે ઉત્તમ વિચાર છે ! હું તને ઠાર કરતાં અચકાઉં, એમ નથી, હોં કે !’ બદમાશે કહ્યું.

‘બિહારી !’ શ્રીકાંતે અત્રે કહ્યું : ‘તું જે બેદ આશા પાસેથી બાજવા માગે છે તે એના મૃત્યુ સાથે જ જશે, એ તું ભૂલી ગય છે !’

આ કટાક્ષ સાંભળતાં જ બદમાશ ચોંક્યો. પણ હસીને તેણે કહ્યું : ‘એ બેદ કોઈ જ બાણે નહીં અને મૃત્યુ સાથે તે દટાઈ ગય તેની મને પરવા નથી !’

‘હું એ બેદ એક શરતે કહેવા તૈયાર છું.’ અનુપમાએ કહ્યું.

‘એમ ? તું બેદ કહીશ ? બોલ, તારી શરત શી છે ?’

‘મિ. શ્રીકાંતને કશી જ ઈર્ગ નહીં કરતાં છોડી મૂકવા; અને મને મારા પતિને ત્યાં સુરક્ષિત પહોંચાડવી.’

‘ઝઘો ! બાણે તદ્દન સહેલી હોય એવી શરતો કરીને શું ? એમાંની એક પણ શરત મને મંજૂર નથી. જે એમ છતાં તું હઠ જ ચાલુ રાખવા માગતી હોય તો—’

‘મને છૂટા ના કરીશ. મારું ચાહે તે કરજે. પણ આપણા ઉફે’ અનુપમાને તો તારે વહેવાર દષ્ટિએ પણ છૂટી કરવાની જરૂર છે. તે જીવતી હશે તો કોઈવાર તને બેદ કહેશે.’ શ્રીકાંતે સૂચવ્યું.

બદમાશે થોડો વખત વિચાર કરીને કહ્યું : ‘વાર; અનુપમા !’ હું તને તારા મુકામે મોકલવા કબૂલ થાઉં છું.’

‘પણ શ્રીકાંતનું શું ?’

‘મૂખં સ્ત્રી ! એ તો મારો કદો દુશ્મન છે. એણે તો મારી અનેક ઈચ્છાઓનો ચૂરો કરી નાંખ્યો છે. એને હું કદાપિ છોડી નહીં કરું.’

આ વાતચીત દરમ્યાન બદમાશ બેકામ બન્યો હતો. એના હાથમોની તમચ્યો શ્રીકાંત તરફ બરાબર તાકવાનું તે વિસરી ગયો હતો. હુમલાની આ સરસ તક છે એવું ભેદને શ્રીકાંતે પોતાની

તમામ હિમ્મત એકી કરીને બદમાશના શરીર ઉપર છલંગ મારી. એનો તમચાવાળો હાથ એણે મળખૂતાઇથી પકડીને ઊંચો કર્યો કે જેથી તમચામાંની ગોળી છૂટે તો હવામાં જ જાય. એણે એ ઉપરાંત ખૂબ બળ વાપરીને બદમાશને જમીન પર પટકાવી પાડ્યો. પડતાં બદમાશને બારણાંમાંનો એક ટીલો થઇ ગયેલો અને અર્ધો બહાર આવેલો ખીલો માથામાં વાગ્યો. એની દરકાર નહીં કરતાં શ્રીકાંતથી છૂટા થવાની કોશિષ સખ્ત બળથી એણે ચાલુ રાખી.

શ્રીકાંતે ખૂબ મારી: ‘અનુપમા ! મોટા બારણા મારફત બહાર જઇને મદદ માટે ખૂબો પાડ. લોકોની મદદ લઇને જલ્દી પાછી ફર.’

અનુપમાના દિલમાં આથી હિમ્મત આવી. એ બેઉને ઊંબરામાં લડતા છોડીને, ઊંબરાની એક બાજુએથી સ્ફુર્તિથી બીજા ઓરડામાં ગઇ અને બારણાં ઉઘાડી નાંખીને તેણે બહાર નીકળતાં વેંત બુમો મારવી શરૂ કરી: ‘ખૂન ! ખૂન ! પોત્રિસ ! મદદ !’

આ બાજુ બદમાશ અને શ્રીકાંત વચ્ચે જખરી રસાક્સી ચાલી. બન્ને મરણીઆ થયા હતા, એ ચોક્કસ હતું. હુંકાર કરતા જાય અને એક બીજાને મચક આપે નહીં. બદમાશને ન્યાં ખીલો વાગ્યો હતો ત્યાં માથામાંથી દડ દડ લોહી વહી જતું હતું.

બહારના ભાગમાંથી અનેક માણસોનો કોલાહલ સંભળાવા લાગ્યો; દોડાદોડનાં પગલાં સંભળાવા લાગ્યાં. તેઓ આવે છે એવું જોઇને બદમાશે એક છેલ્લી સખ્ત કોશિષ કરી, મોટો હુંકાર કરીને પોતાના શરીરને ધુમાટી નાંખતાં તેણે શ્રીકાંતને હડસેલો મારીને ઉચલાવી નાંખ્યો અને એનાથી તે છૂટા થઇ ગયો. ઊભો થઇને લથડીઆં ખાતો, માથામાં પડેલા ધામાંથી નીતરેલા લોહીથી જાણે રક્તપીધેલ મનુષ્ય હોય એમ લોહીથી ખરડાયેલા ચહેરાની જરીકે દરકાર નહીં કરતો, તે બદમાશ શ્રીકાંતવાળો તમચો કે જે ભોંય ઉપર પડ્યો હતો તે હાથમાં લઇને ફેડવા તૈયાર થઇ ગયો. પણ

ગોળીખાર કરવાની તક એને મળી નહીં; કારણ કે શ્રીકાંત પાછો તેને વળગી પડ્યો. બદમાશની કમ્મરની આસપાસ શ્રીકાંતે પોતાના બન્ને હાથની ચૂડ ભરવી. બદમાશે તમંગ્યા નળી વતી ડાહ્યો અને તેના કુંદાના ઉપરા ઉપરી પાંચ-છ ફટકાઓ તેણે શ્રીકાંતના માથામાં લમાવી દીધા. શ્રીકાંત અર્ધો હોશકોશ વગરનો બની ગયો. પણ હજી એ તેણે પોતાના હાથની ચૂડ છોડી નહીં. એ જ વખતે બહારના લોકોનું એક મોટું ઘાટું અનુપમા સાથે મકાનની અંદર પ્રવેશ્યું. અનુપમા તે ધાડાને મોખરે હતી.

બદમાશ સમક્ષ જબરદસ્ત મુઝવણભરેલી સમસ્યા ઉત્પન્ન થઇ, ગોળી કોને મારવી? અનુપમાને કે શ્રીકાંતને? એ સમસ્યાનો ઉકેલ કરવાનો વખત તેની પાસે ફાજલ ન હતો. પણ તેને લાગ્યું કે લોકોના ટોળાને જે પોતાની નજદીક એક વખત આવવા દીધું તો બધા જ તેને ઘેરીને પકડી લેશે અને પછી ન્હાસવાની તક રહેશે નહીં; માટે તે ટોળાને અટકાવવા માટે અને તેમના મનમાં ભયંકર આઘાત કરવા માટે અનુપમા ઉપર જ ગોળીખાર કરવો ઉચિત છે. અનુપમાએ એનું જરીકે હિત જાળવ્યું ન હતું. અનુપમાએ છેક છેલ્લી ઘડીએ પણ શ્રીકાંતના કહેવા મુજબ વતીને આ ટોળાને અહીં આપ્યું હતું. જે અનુપમાએ એનો જન લેવાની તક આ રીતે ગુમાવી નથી તો હવે એને જીવતી રાખ્યે શો ફાયદો? અર્ધી ક્ષણમાં આ ભયંકર ખૂની વિચારોથી પ્રજ્વલિત થઇને એ બદમાશે દિલમાં ખૂબ રોષ લાવીને એક જ ગોળીથી અનુપમાનો અંત લાવવા માટે એના તરફ તમંગ્યા ફેંડ્યો.

તમંગ્યાની ગોળીનો ‘ધડામ’ અવાજ સાથે અનુપમાનો તીણો ચિત્કાર બાહ્યો અને તે જમીન પર ફસડાઈ પડી. બદમાશના પેટ નીચેના પેટમાં શ્રીકાંતે બેરથી પોતાનું માથું આ વખતે પછડ્યું. દુઃખને નહીં ગણકારતાં એ તાક્ષસી દિલના માણસે રહામે આવનારા-એનો અટકાવવા માટે બીજો ગોળીખાર કરવા માટે પોતાનો હાથ

હા'બાબો. ત્યાં તો... એની પીઠ પાછળથી એ મજબૂત હાથો વડે એનો હાથ પકડી લેવાયો ! એ જ મજબૂત હાથોએ એનો હાથ ફરજિયાત ઊંચો કરાવ્યો. બદમાશો તમ'ચાનો ઘોડો દાખ્યો હતો. એમાંથી ગોળીબાર તો થયો પણ તે, સ્થાને આવનારાઓ ઉપર નહીં પણ દવામાં કાંચે ! એ ગોળી છત પર અથડાઇને નીચે જમીન પર પાછી પડી. એનાથી કાંઇતો પ્રાણ ગયો નહીં. એ ગોળીનું 'હૂટનું' અર્થ મળ્યું.

બદમાશના હાથમાંથી એ વખતે બળપૂર્વક તમ'ચો ઝાલી લેવાયો અને એના બન્ને હાથમાં હાથકડી પહેરાવી દેવાઈ ! એ કામ કોણે કર્યું ? એ કામ કરનાર પોલિસ ખાતાના ત્રણ છૂપા મુખ્ય પદ્મજો હતા. ન્યારે અનુપમાએ એકત્ર કરેલા રાહદારીઓ મુખ્ય દારમાંથી આ મકાનમાં પેસતા હતા ત્યારે આ ત્રણ જણે એ મકાનમાં કાંઇક જખરો ઉત્પાત થયો છે, એમ માની લઇને મકાનમાં દાખલ થવા માટે કાંઇક અલગ અને ન્યારો માર્ગ શોધ્યો. તેઓ પણ રાહદારીઓ તરીકે જ રસ્તામાંથી આ વખતે જતા હતા અને અનુપમાની બુમોથી એ મકાન તરફ ખેંચાઈ આવ્યા હતા. એ મકાનના પાછલા ભાગમાં જતાં આ ત્રણ પોલિસ-મુખ્યોએ બારણાં તો અંદરથી બંધ દીધાં; પણ બારી ખુલ્લી દીધી. ત્રણે જણ સાવચેતીથી તે બારી મારફત અંદર પેલા. બદમાશ એક ગોળી છોડી ચૂક્યો હતો એટલે અનુપમાને બચાવવા માટે તેઓ મોડા પડ્યા; પરંતુ ખીંછ ગોળીથી વધુ ધમસાણ મચાવતો તેને શેડી શક્યા ! સ્થાનેના રાહદારી માણસોનું ટોળું પણ હવે બદમાશની લગોલગ આવી લામ્બુ. સર્વેએ મળીને શ્રીકાંતને તેનાથી છૂટા પાડ્યો; અને પાણી છાંટીને તેને સ્વસ્થ બનાવ્યો. શ્રીકાંતે માણસોને કહ્યું: 'મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે ટેલિફોનથી અથવા તો ટેક્સીમાં જઈને પણ કોર્ટકે ઈન્સ્પેક્ટર મિ. રમાકાંતને આ બનાવની ખબર આપવી જરૂરી છે; ઉપરાંત એકાદ માણસે નજીકમાં રહેતા કોઈ ડોક્ટરને જઈને બોલાવવાની જરૂર છે.'

જે ત્રણ પોલિસ-ગસસોએ યુક્તિપૂર્વક મકાનમાં દાખલ થઈને બદમાશને હાથકડી કરી દીધી હતી તેઓમાંના એકે કહ્યું: ‘તમારે હવે કાંઈ જાતની ચિંતા કરવાની નથી. અમે બધો યોગ્ય બંદોબસ્ત કરીએ છીએ.’

‘તમારી પાસે આ હાથકડી ક્યાંથી?’ શ્રીકાંતે તેઓને પૂછ્યું.

‘અમે ડીટેકટીવ ખાતાના માણસો છીએ.’ એકે ઉત્તર આપ્યો અને બે જણ ઝડપથી ત્યાંથી વિદાય થયા. શ્રીકાંતે એ ડીટેકટીવોનો આભાર માન્યો. એણે કહ્યું: ‘પણ મને શંકા છે કે, બાઈના સંબંધમાં અમે આભારલાયક નહીં દરી શકીએ.’

‘કેમ એમ કહો છો?’

‘તમે એમને તપાસી જુઓ.’

શ્રીકાંત અનુપમા ન્યાં ધરણી પર ઢળી પડી હતી ત્યાં દોડી ગયો. અને જોયું તો તે ખિચારી લાકડા જેવી જડ હાલતમાં હતી ! એના હૃદયમાં જ બદમાશની ગોળી સોંસરી પેસી ગઈ હોવાથી તત્કાળ એનું મૃત્યુ નીપજ્યું હતું. એની નાડી ચાલતી ન હતી. એનો શ્વાસોશ્વાસ પણ ચાલતો ન હતો. પાંપણ ફરકતી ન હતી. ડોળા સ્થિર હતા ! શ્રીકાંત ગળગળો થઈ ગયો. કોષથી બદમાશ તરફ મુકકી ઉગામતો તે ત્રાડી ઉઠ્યો: ‘હતભાગી ! આખરે તે’ ઝુલને છૂંદી નાંખ્યું !’ ઓ સિતમગર ! ઓ ગ્રાનડી ! તારા હાથમાં એથી શું આવ્યું ? તું રૌરવનકનો અધિકારી છો ! મશ્વરના દરબારમાં પણ તને આ કૃત્ય બદલ શાંતિ મળવાની નથી !’

‘હા: હા: હા:’ બદમાશે કંઠેર હાસ્ય કરતાં તિરસ્કારભર્યા અવાજે કહ્યું: ‘મને શું મળ્યું એમ તે’ પૂછ્યું ? વેરની તુમિ ! મારે મન એ ગાજરની ખીપુડી હતી. વાગી ત્યાં સુધી વગાડી, ના વાગી એટલે કરડી ખાધી ! એણે મારા હૃદયના એક ઉંડાણમાં કારી જખમ કર્યો હતો. મેં એના હૃદયને ‘લીધી નાંખ્યું’. હું એ કહુતાં

લેશમાત્ર અચકાતો નથી કે, મેં એને મારી નાખી છે-એનું કારણ ખૂન કર્યું છે, પણ શ્રીકાંત ! ને હજીએ મને તક મળે તો એના કુટુંબના એકે એકનો છવ લઈને એનાં મૂળ ઉપેડી નાંખું ! અને તને પણ કાચો ને કાચો કરડી ખાઉં ! વેર ! વેર ! આહ ! મારા વેરની આગ આજે ફીક યુગાઈ છે. હવે મારું ચાહે તે થાય તેની મને પરવા નથી...'

'પાગલ ! ચૂપ રહે. બકવાદ ના કર. વેર લેનાર મોટા જોયો ન હોય તો ! તારા પાપનું રાજ અહીં ચાલતું હશે કે, તું ચાહે તેનાં ખૂન કરે તે તને કરવા દેવાય !' આમ કહીને છૂપી પોલિસ ખાતાના ત્યાં ઊભેલા પડાણે બદમાશના જડખામાં છ-સાત સખ્ત મુકડાઓ મારીને એને બોલતો બંધ કર્યો.

એક ડોક્ટર એ વખતે આવી ગયો. એની ચિકિત્સામાંથી કાંઈ તત્વ નીકળ્યું નહીં, 'હું દિલ્લીગીર છું' કે, મારો કાઈ જ ઉપાય ચાલી શકે તેમ નથી ! એ બિચારી ખૂબસુરત ખાનુ મરણ પામી છે !' પોતાની ટોપીથી લાશને વંદન કરતાં ડોક્ટર બોલ્યો.

પોલિસ-ઓફિસે ટ્રિફિકેશન કરવા ગયેલા માણસ પણ એ વેળા ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું : 'ઈન્સ્પેક્ટરો આવે છે. બદમાશ પકડાયો તેથી તેઓ ખૂશ થઈ ગયા છે.' ડોક્ટર મરણ સંબંધી રિપોર્ટ લખી આપીને વિદાય થયો.

ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંત વગેરે જ્યારે આવી પહોંચ્યા ત્યારે અનુપમાના અવસાનથી તેમને ધણું દુઃખ થયું. બદમાશને પકડીને દોરડાંથી મજબુત રીતે બાંધવામાં આવ્યો અને સખ્ત પોલિસ-પહેરા નીચે પોલિસ-મોટર-ગાડીમાં ત્યાંથી લઈ જવામાં આવ્યો. તે ભયંકર ખૂની હોવાથી તેને ભરેલી બંદૂકોવાળા કોન્સ્ટેબલોની સખ્ત ચોટી નીચે પોલિસ-જેટની કાચી જેલમાં પૂરવામાં આવ્યો.

બદમાશ કેવી મહેનત આપીને પકડાયો, એ સંબંધીની

હકીકત શ્રીકાંત જ્યારે પોલિસ ઓફિસમાં લખાવતો હતો ત્યારે મુંબાઈથી બ્રિજિમસિંહનો ટેલિફોનનો સંદેશ આવ્યો: “કાલિન્દી સિવજી હોસ્પિટલમાં મરણ પામી છે!” અને સ્હાગી ખબર અપાઈ કે: “કાળો તમચો આખરે પકડાયો છે; પણ બદમાશ અનુપમાનું ખૂન કયું છે!” કાલિન્દીના મૃત્યુનો સંયોગ જોતાં, શ્રીકાંત બોલ્યો: ‘આખરે મા અને દીકરી એક જ વખતે મરણ પામ્યાં! બદમાશ ભુજંગીની સોખતનું ફળ બહુ જ લખકર આવ્યું! એ બદમાશ પોતે તો ખુવારીને માર્ગે ગયો પણ સાથે સાથે બદ-સલાહથી આ જોને પણ તે માર્ગે ઘસડી ગયો!—જો કે પાછળથી મા-દીકરી આપણને ઉપયોગી થઈ પડ્યાં હતાં.”

રમકાંતે કહ્યું: ‘કાદવ કીચ્ચડમાં ચાલનાર ચાહે તેટલી સંભાળ લે તો પણ તેનાં કપડાંને તેના છાંટા ઊડ્યા વિના રહેતા નથી. કાજળની કાટડીમાં પ્રવેશ કરનાર ગમે તેટલી દરકાર લે તો પણ કાજળની એક રેખ પણ તેને અડક્યા વિના રહેતી નથી. તે મુજબ પાપનો એવો ભુરો પ્રભાવ છે કે, પાપીના પાપના છાંટા ઊડ્યા વિના રહેતા જ નથી! આ બિચારાં એ! એમનાથી મુખ ભોગવી શક્યાં નહીં! દેવસમા પતિ સાથે અનુપમા પરણી; સંપત્તિની લીલા લહેર એની સમક્ષ હતી પણ ભાગ્ય ઝુટેલું તેથી આખરે હાલહવાલ હાલતમાં એનું મૃત્યુ થયું! ભાગ્યની ગતિ ત્યારી છે!

૪૬

બુઝાયેલી આગનો તણખો

બ્રિજિમસિંહ નં. ૭ ના કાળા તમચાના સાર્થીદારને શોધી કાઢવા માટે કંઈ કંઈ વિચારણા અને તપાસ બાદ એક નવી યુક્તિ પ્રયોજી, તેણે મુંબાઈના ગંદા લતાઓમાં છુપી પોલિસનાં માથાસોને મોકલીને અધારી આલમના અનેક ગુંડાઓ સંબંધે તપાસ ચલાવરાવી. પણ ત્યાંથી કાંઈ મળ્યા નહીં એટલે તેણે નં. ૫, ૬ અને તેઓની

સાથે પકડાયેલી બાઈને જુદી જુદી કાટડીઓમાં પૂરીને સામ, દામ, દંડ અને ભેદ એ ચાર પ્રકારની યુક્તિઓ અજમાવીને વશ કરવા ધાર્યાં. એ ત્રણે પુરુષોએ તો લાલચ કે ધમકાવે ગણકાર્યા નહીં. તેઓએ પ્રાણાન્તે પણ હડ છોડી દેવા ના પાડી; આથી તેઓને સેંટ્રલ જેલમાં લઈ જવામાં આવ્યા; ત્યાં દરેકને અધારી કાટડીમાં ૧૨ કલાક સુધી પૂરી રાખ્યા અને મુદલે ખોરાક અપાયો નહીં. અમરણ-કુંજમાંથી ધવાઈને ન્હાસી છુટેલો બદમાશ જેવો ને તેવો મક્કમ માણસ પડ્યો. પણ ઝુંપડીવાળો કંઈક ડઝ્યો. એને ખોરાક વિના ચેન પડતું ન હતું. અધારી કાટડીથી તેનો દમ રૂંધાઈ ગયો હતો. મૃત્યુની બીક તેના હૃદયને પોંચું ખનાવી રહી હતી. એટલે તેણે કહ્યું: ‘અમે કાળો તમચાની ટોળીના આદમીઓ છીએ એમાં શક નથી પણ બીજાઓનાં રહેણાં વિષે અમને કોઈ વાર કશી ખબર અપાતી ન હતી.’

જાલિમસિંહે આ માણસને આશ્વાસન આપીને અલમ જગ્યાએ લઈ જઈને ખોરાક આપ્યો અને કહ્યું: ‘વારૂં, તેનું રહેણાં તું જાણતો નથી તો શીકર નહીં’ પણ તે લોકોનાં નામ તો તું જાણતો હોઈશ ને? જરાક કહ્યું તો હવે પૂરું કહી દઈને સુખી થા. તને પ્રમાણિક ધંધા ધાપે ચઢાવી દઈશું અને સજારો મુક્ત-બંદી-વાનો આજે સુખનો રોટલો ખાઈ રહ્યા છે તેમ તને પણ સુખની ચાવી ખતાવી દઈશું.”

બદમાશે કહ્યું: “એનું ખરું નામ હું જાણતો નથી પણ એનાં ત્રણ નામો હતાં: પાંડુ, વિકાલ અને ઝડુ.”

‘ત્યારે તો તે પરેશ કે દાદર ખાતે રહેતો હોવો જોઈએ એના મ્હેરનું અને શરીરનું વર્ણન આપ એટલે બસ.’

‘તે કાળો છે; તેની બાંધાઈ આશરે પાંચ શીટ છે. તે ઘાટીઓના જેવાં કપડાં પહેરે છે. તેનો એક હોઠ કપાલો છે અને આંખો સ્થેર જુરાશ પડતા રંગની છે.’

‘શાઆશ.’ જાલિમસિંહે કહ્યું: ‘હવે તને અમે છૂટા કરી દેવા તજવીજ કરીશું.’ જાલિમસિંહને નં. ૬ તરફથી મળેલી આ માહિતી પરતી લાગી. એણે પહેલ તરફ હોડ કપાયલા અને ભુરી આંખોવાળાની તપાસ માટે જસૂસો મોકલી દીધા.

એક બાબુ જ્યારે એની સાથે જાલિમસિંહ વાતોમાં પ્રવૃત્ત હતો ત્યારે બીજી બાબુ વીરશંજે કુંપણવાળાની સ્ત્રીને ફેસલાવવી શરૂ કરી હતી. તેણે તેને મનપસંદ નવાં વસ્ત્રો લાવી આપવા; રૂ. ૫૦૦ રોકડા આપવા અને તેને તેમ જ તેના ધણીને મીઠની નોકરી ઓછામાં ઓછા માસિક રૂ. ૩૫૦ ના પગારની અપાવવા લાલચ આપી હતી. એ લાલચ સાથે તેણે ધમકી પણ શરૂ રાખી હતી કે આ ગુન્હાનું પરિણામ તમે લોકો જાણો છો? તમારામાંના પુરુષોને તો ફાંસી સિવાય બીજી કોઈ સજા થશે નહીં; જ્યારે તું બાઈ માણસ હોવાથી તને રહેજી છ કે આઠ વર્ષની સજા જેલની શિક્ષા થશે. સજા જેલ પામેલાંઓને શું કરવું પડે છે તેની ખબર છે? ઊભે ઊભે આઠથી દસ કલાક સુધી ચઢી પીસવી પડે છે. એમાં અમુક મણુ અનાજ તો દળાવું જ જોઈએ. જો તેમ થઈ શક્યું નહીં તો સાંજનો ખોરાક અપાતો નથી. સજા જેલની શિક્ષા પામેલાને પથ્થર ફેંડવા લઈ જવામાં આવે છે; તેઓને દોરડાં વણવાનું કામ સોંપાય છે. આ બધાં કામો અમુક પ્રમાણમાં તો કરવાં જ જોઈએ. તેમ ન થાય તો વધારાની સજા થાય છે. આવાં દુઃખ હાથ કરીને બેઠાવાની શી જરૂર? બાઈ! તારા ધણીને ફાંસી થતાં તેનાથી તો તું હમેશાંને માટે વિખુટી પડવાની પણ તે ઉપરાંત, તારે જેલ ભોગવની પડશે! એક ત્રાહિત બદમાશને ખાતર આટલું બધું દુઃખ ભોગવવાની તને શી જરૂર છે? પાયમાલીને પોતાના જ હાથથી નિમંત્રણ આપનાર મૂખી છે. સુખ ના મળતું હોય તો જીવી વાત છે; પણ સુખ તો તૈયાર છે. એ ખોઈને દુઃખની આગમાં બૂરકો મારવો ન જોઈએ.

વીરશંગની આ સમગ્રવટથી પાઈનું મન રહેજ પીગળ્યું; પણ તેણે એક મુશ્કેલી રજી કરી કે ‘અમારો સરદાર બહુ જ દિનાખોર છે. તે જાણે કે, અમે તેને દગો દીધો છે, તો અમે જ્યાં હોઈએ ત્યાં તે અમોને મારી નાખ્યા વિના રહે જ નહીં. અગાઉ આવી રીતે તેણે ટાળીના ઘણા દગાખોરોને માર્યા છે.’

વીરશંગે કહ્યું: ‘તારા સરદારની શી ગત થઈ છે તે જાણવું છે? ચાલ, હું તને પોલિસ-દફતર ખતાવું.’ તે તેને પોલિસ-ઓફિસે લાવ્યો અને પૂનામાં કાળા તમચાનું થું થયું હતું તે સંખંધી આખો યે રિપોર્ટ તેના દેખતાં મોટેથી વાંચ્યો અને છેવટનો શેરો વાંચીને તો તે ચોકચો. એમાં જાલિમસિંહની સહીથી વખાવવું હતું કે: ‘પૂનામાં આખરે ઇન્સ્પેક્ટર મિ. રમાકાંતે કાળો તમચો ઉર્ફે જુજગીને પકડવામાં પૂરી સફળતા મેળવી છે!’ આ છેલ્લી વાતની વીરશંગને ખખર ન હતી પણ જ્યાં તે દફતરમાં નોંધાયેલી તેણે જોઈ ત્યાં તો આનંદથી મલકાઈ જઈને તેણે પાછને કહ્યું: ‘હવે તારા સરદારના શા ભાર છે કે તે કાંઈનો યે જન લઈ શકે? ઉત્તરુ’, આ પછી તો તને અતિમ જથ્થા મળવાની તક ઊભી થાય છે. પાકી રહેલા બદમાશને પકડાવીને એ ટાળીનો એકેકેક માણસ દુનિયામાં ચુંદા વડે કાંઈની ખરાબી કરવા છૂટો ન રહે, એવું કરવાથી તો સરકાર તરફથી તને ખૂબ શાખાશી મળશે. માટે, તું ચાલ, તને પોલિસ-રક્ષણ આપીને અમો લઈ જઈશું એટલે તારો વાળ સુદ્ધાં યે કાંઈ વાંકો કરી શકશે નહીં. એ બદમાશનું રહેઠાણ અમને ખતાવી દે; પછી અમે તેને પકડવાની બધી પેરવી અમારી મેળે કરી લઈશું.’

પાછાં તમામ ખાખતો ઉપર વિચાર ચલાવી જોયો. સરદાર પકડાયો છે, એ ખીનાએ તેના વિચારો ઉપર ખાસ અસર કરી. હવે તેના તરફની બીક મટી ગઈ; પોલિસ તરફથી પ્રામાણિક જીવન નિભાવ માટે જોગવાઈ કરી આપવામાં આવશે; આ મુન્દા માટે

કશી સગ્ન થશે નહીં અને અત્યારે પોલિસ-રક્ષણ આપીને બદ-
માશને ત્યાં લઇ જવામાં આવશે. આ બાબતોએ તેને ખાતમી
આપવા પ્રેરી. તેણે કહ્યું: ‘હું તમને એ બદમાશના મકાને લઈ
જઈશ.’ રાતના બાર વાગ્યા પછી તેને ત્યાં જવાનું વીરશજે ઠરાવ્યું.

જેઠાંથી જ્યારે ઝુંપડીવાળા મારફત પાંડુ સંબંધી ખાતમીએ
એકડી કરીને જાલિમસિંહ પોલિસ-ઓફિસે પાછો ફર્યો ત્યારે
વીરશજે બાઈ પીમળ્યાની હકીકત તેને કહી. જાલિમસિંહ તરત જ
તેની પાસે ગયો. તેણે તેને પૂછ્યું: ‘બાઈ, તું અમને કોઈ બળતે
સ્થાને તો નહીં લઇ ગય ને? અથવા તો, છટકી જતા માટે તો તું
આ યુક્તિ નથી કરતી ને?’

‘ના, સાહેબ. હવે મારા શા ભોગ લાગ્યા છે કે, એવા
ધંધા કરે?’

‘તો એ આદમીનું રહેકાણું અને નામ તે અમને શા માટે
નથી કહ્યાં? એ આદમીને તું કેવી રીતે ઓળખે? તને એની સાથે
કોઈ મુન્દામાં કામ કરવાની તક મળી હતી?’

‘એ આદમી અમારે ત્યાં ઘણીવાર આવતો. મારે તો કદાપિ
આ ટાળીનાં કામોમાં બળવું પડતું નહોતું. હું તેઓનાં કામકાજથી
માહિત રહેતી હતી એટલે જ તે ટાળી સાથેનો મારો આડકત્રો
સંબંધ. એ આદમીનું નામ પાંડુ છે. એ જનતો મરાઠો છે. એ
પરેલમાં લુકમાનજી લસણવાળાની ચાલીમાં ત્રીજે માળ છેલ્લી
ઓરડીમાં રહે છે.’ બાઈએ આ માણસનું વર્ણન પણ આપ્યું. તેના
ઘણીએ આપેલા વર્ણન સાથે તે બરાબર મળતું આવ્યું એટલે હવે
‘આ લોકો જુદું બોલતાં નથી’ એવી ખાત્રી જાલિમસિંહને થઈ.
જાલિમસિંહે મધરાતે જ લુકમાનજીની ચાલી પર છાપો મારવા ઠરાવ્યું.
તેણે પૂના ખાતે રેલિંગ્સ કરીને પ્રસ્પેક્ટર રમાકાંતને ખબર આપી.
‘કે પકડાયલા કાળા તમંચાને મુંબાઈ લાવવાની ઉતાવળ ન :

કરશે. એની ટોળીનો છેલ્લો માણસ પકડાવાની અણી ઉપર છે. એ પકડાયા બાદ હું તમને ખબર આપું ત્યારે જ બદમાશ-સરદારને લાવશે.' રૂમાકાન્તે જાલિમસિંહની સૂચના લક્ષમાં રાખવા જણાવ્યું.

રાત્રિના બાર વાગ્યા બાદ હુકમાનગની ચાલી આગળ બિલ્કુલ અવાજ ન થાય એવાં યંત્રાવાળી એક મોટર-ગાડી ચાલી પહોંચી. એમાંથી જાલિમસિંહ, વીરશંગ અને સાત પોલિસમેનો નીચે ઊતર્યાં. એ બાદ બુઝાવણી બાઇ પણ તેમાંથી ઊતરી. તેણે ત્રીજા માળની છેલ્લી રૂમ ખતાવી, જેની એક બારી રસ્તા ઉપર પડતી હતી. જાલિમસિંહે અને વીરશંગે તે રૂમ પાસે જવા નિસરણી ઉપર ચઢતા પહોંચ્યાં બારી પાસે એ પોલિસમેનોને પહેરા માટે મોકલી આપ્યા અને એકને મોટરમાં બેસાડેલો રાખ્યા. ગ્રાઉવરને પણ કેટલીક સૂચના આપી. આ રીતે ચાલીની છેક નીચે એ બાળુએ તકેદારીનો બંદોબસ્ત કરીને તેઓ સર્વે ત્રીજા માળ ગયા. એ રૂમનાં બારણાં અંદરથી બંધ હતાં. જેલરીની પાછલી બાળુએ પાછલે બારણે એ પોલિસ મેનોને જવા જાલિમસિંહે ફરમાવ્યું. બાદ બારણાં ખખડાવ્યાં.

અંદરથી કોઈ મદદનો સ્વર સંભળાયો: 'કાણુ છે ?'

જાલિમસિંહે ધીમા અને ગંડા કૃત્રિમ સ્વરે જવાબ દીધો: 'કાળો તમચો'

'ધરમાં કોઈ નથી. સ્લાવારે આવજો.' થોડીવાર ચૂપકાદી પછી એક કૃત્રિમ સ્ત્રી-સ્વર સંભળાયો.

'તમે છા ને ? ખોલો, જરૂરી કામ છે.'

'અમે ઝારત લોકોની સાથે તમે અત્યારે વાતચીત નહીં કરી શકો.'

'પણ મોત અને જીવનનો સવાલ છે.'

'હું એમાં કાંઈ ન સમજું.'

‘ખોલે છે કે નહીં ?’ બીજો રસ્તે આવવું પડશે.’

કાંઈ જવાબ મળ્યો નહીં. કંઈકવાર રુધી ચૂપકીદી ચાલુ રહી. હવે જાલિમસિંહની ધીરજ ખૂટી. બળજબરીથી ઓરડીનાં બારણાં ઉતાર્યા સિવાય છૂટકા નથી એમ તેને લાગ્યું.

એટલામાં નીચેથી કોઇનો પડકારો સાલ્યાયો: ‘એ...ઈ...કોણ છે તું ? દોરડાં મારફત નીચે કેમ ઉતરી ! દાદરા મારફત કેમ ના ઉતરી ?’

જાલિમસિંહ તરતજ કહેરા આગળ દોડી ગયો. નીચે નજર કરતાં એને માત્રુમ પડ્યું કે કોઈ બાઈને ઘેરીને બારી આગળના પોલિસમેનો જિલા રથા હતા. ફાલતુ પોલિસમેન અને ફાઈવર પશુ તે વખતે ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. જાલિમસિંહે એ પોલિસમેનની મદદથી ત્રીશગને આ ખોલીમાં પ્રવેશ કરવા માટે બીજી ખોલીમાંના આદમીઓને જમાડવા સૂચના આપી અને પોતે ચાલીની છેક નીચે ગયો. તેણે પોતાની સાથે બાતમીદાર સ્ત્રીને લીધી. નિસરણીઓ કાતરતાં તેણે તે બાઈને એક સવાલ પૂછી લીધો: ‘પાંડુને સ્ત્રી છે ?’ બાઈએ ‘ના’ પાડી. ત્યારે નહીં પાંડુ જ સ્ત્રી-વેશમાં ન્હાસી ગય છે એવો જાલિમસિંહને શક ઉપજ્યો. સવાલજવાબ વખતે અવાજમાં વિચિત્ર રીતનો તફાવત પડતો હતો ત્યારથી જ જાલિમસિંહના મનમાં એ શંકા જન્મી હતી. નીચે જતાં વેંત તેણે લગીરે શુચ્ચ-વાયા વિના, એ ઓરડાનો સાલ્યો ખેંચી કાઢ્યો. એણે તમામ પુરુષશાઈ કપડાં અંદર પહેરેલાં માત્રુમ પડ્યાં ! ચાર-પાંચ થપાટો લગાવી દબને તેણે તેને કહ્યું: “બદમાશ ! પાંડુ ! તું” સ્ત્રી-વેશમાં ન્હાસી જતો હતો, ખરું કે ?” એણે કાંઈ જ જવાબ દીધો નહીં. એનો ચહેરો તપાસવામાં આવતાં એનો ફાહ કપાયેલો જણાયો. એની આંખો બુરાશ પડતા રંગની હતી.

‘આ પાંડુ જ છે ને ?’ જાલિમસિંહે બાતમીદાર બાઈને પૂછ્યું.

‘હા, એ તે જ અમારી ટાળીનો સાથીદાર છે.’

‘તું મને ક્યાંથી ઓળખે, બાઈ? હું તો તને ઓળખતો નથી!’
પાંડુએ બાઈને સવાલ કર્યો.

‘પાંડુબાઈ, શા વાસ્તે બુઢું બોલો છો? તમે અમારે ઝુપડે તો ઘણી વખત આવતા હતા! અરીજુનો કસુખો પીને તમે ઘણી વાર અમારે ત્યાં સૂતા પણ હતા!’

‘બુઢાબોલી તો તું છે! તું રાજમહેલમાં રહે છે કે ઝુપડામાં તેની મને ખબર પણ નથી! મેં તને કદી દીડી નથી. નાહક બોટી બાતમી આપીને મને પકડાવવામાં તને ફાયદો શો મળશે?’

‘તો શું તમારાં ખૂન અને લૂંટનાં કામ માટે અમારે નાહક જેલ ભોગવવી? હવે તો અમારો કેડો છોડો? તમારા સરદાર પકડાઈ ગયા છે; ખીંગ બધાના હાલદવાલ થઈ ગયા છે; તમે જ ફક્ત બાકી રહ્યા હતા. હવે તમે—’

“બહેન! મારી એક વાત સાંભળી લે—” આમ કહેતો પાંડુ ઓચિંતો જ પોતાને પકડનારાઓના હાથમાંથી વધુટયો અને એકદમ તે બાઈ ઉપર હુમલો કરીને તેણે તેના શરીર પર ચાકુના ધા કરવા માંડ્યા. આ ઝનુની માણસને જાલિમસિંહ વગેરેએ એકદમ પકડી લઇને તેના હાથમાંથી બળજબરીથી ચાકુ ઝુટવી લીધું; તેને હાથકડી પહેરાવી દીધી અને દોરડાથી મજબુત બાંધી લીધો. બાઈની હાલત કફેડી થઇ ગઈ. તુર્ત જ પોલિસ-મેટર ગાડીની અંદર તેને નાખીને જનરલ હોસ્પિટલે રવાના કરવામાં આવી.

બદમાશને હવે મજબુત પહેરા સાથે ત્રીજે માળે બંધનવામાં આવ્યો. વીરશંકે ખીજ રૂમનાં માણસોને જગાડીને વચ્ચા પારણા-માંથી પાંડુની ઓરડીમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને ઝડપી લઈને ધણું ધણું હાથ કપું હતું. એ હાથ આવેલી ચીજોમાં એક બેગ હતી. એના ઉપર રંજની નામ અંગ્રેજીમાં લખેલું હતું, એમાં ખાનદાન

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે એવાં કપડાં હતાં. એ બેગ ઉપરાંત, સાત જુદી જુદી જાતનાં ઘડીઆળા, પાંચ ઇંગ્લીષેડેટ પેનો, જેમાંની એક તો ઘણી ભારે કાંમતની હોય એમ જણાયું તે, તેમ જ દશ ચશ્માં બોડી મળી આવ્યાં, ત્રણ સોનાની વાંટીઓ પણ એ જથ્થામાં હતી.

‘બહમાશ! મેળાઓમાં કે ગીરદીમાં જઈને લોકનાં ખિસ્સાં કાતરીને તેં આ બધો માલ મેળવ્યો છે કે? કાંઈ કાંઈ દુકાનોમાં વેપાંતરથી પેસીને પણ આમાંની કાંઈક ચીજો તફડાવી છે ને?’ જાલિમસિંહે પાંડુને પૂછ્યું.

‘નહીં, સાહેબ, મેં જાતે ખરીદ્યો છે.’

‘તું પૈસાદારનો દીકરો ખરો ને? આ બધું ખરીદવા જેટલી કમાણી તેં ક્યાંથી કરી? આ નામવાળી બેગ તેં ક્યાંથી તફડાવી? યાદ રાખજે, જે સન્નારીનું નામ આ બેગ ઉપર છે, તેને અમે ઓળખીએ છીએ, એને ત્યાંથી તું ચોરી લાવ્યો છે તેની સાખીની મળ્યા વિના રહેવાની નથી! માટે, સાચી વાત કહી દે.’

‘આ બેગ તો મેં જીનો માલ વેચનારા એક દુકાનદારને ત્યાંથી સસ્તામાં ખરીદી છે. અહીં કશું જ ચોરીનું કે લૂંટનું છે જ નહીં.’

‘હીક, હીક, બધું જોયું જશે!’

વીરસાંગે વધુ ઝડતી લઈને એક કાળો ઝુબ્બો શોધી કાઢ્યો અને બનાવટી ચક્કણી તોટાનું એક બાઉલ પણ શોધી કાઢ્યું. કાળો ઝુબ્બો તપાસવામાં આવતાં તેના ખિસ્સામાંથી ‘કાળા તમચા’નાં છાપેલાં કાડ નીકળ્યાં!

‘અરે!’ અમને ક્યારેના તું મૂરખ બનાવી રહ્યો છે પણ તારાં પાપ તો જાપરે ચઢીને પોકારી કાઢ્યું છે, એ જીએ છે ને?! જાલિમસિંહે પાંડુને કહ્યું.

‘અરે સાહેબ, કાંઈએ અદાવતથી મારે ત્યાં આ ચીજો મૂકી હોય અથવા તો તમારો આ દવાલદાર પોતાની સાથે લાવીને મારે

ત્યાં મૂકીને મને ગુન્હાપાત્ર ઠરાવવા મથતો હોય, એ માટે હું કાંઈ જવાબદાર નથી !’ પાંદુએ દલીલ કરી.

‘એમ ? ત્યારે તો હું ‘હોયેલ માયા’ છે; દલીલો અને યુક્તિ-ઓથી ગુન્હો કેમ દૂર કરવો, એ પણ જાણે છે ! ફીક, ફીક. અદાલતમાં બધું થે જોયું જશે.’ જાલિમસિંહે કહ્યું.

હોસ્પિટલેથી આ વખતે પોલિસ મોટર-ગાડી પાછી ફરી અને ડાહવરે ‘હોન’ વગાડીને ખબર આપી. એટલે બદમાશને ખૂબ સાવચેતીથી ચાલીમાંથી નીચે ઉતારીને તમામ પોલિસમેનોના મજબુત થહેરા સાથે મોટર-ગાડીમાં નાંખીને લઇ જવામાં આવ્યો.

૪૭

ઉપસંહાર

જાલિમસિંહ બીજે દિવસે સહવારે પૂના ખાતે મુખ્ય પોલિસ-ઓફિસે ટેલિફોનનાં સંદેશાથી ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્તને નં. ૭ ની ધરપકડના સમાચાર કહેવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં “હલ્લો મિ. જાલિમસિંહ! શું ચાલે છે?” એવો અવાજ તેને કાને સંભળાયો. તેણે એ બોલનાર તરફ નજર કરી. એ શ્રીકાંત હતો. ‘અહો! તમે અહીં ક્યાંથી?’ એણે આશ્ચર્યચકિત થતાં પૂછ્યું.

શ્રીકાંતે એક ખુરશીમાં બેસતાં જવાબ દીધો: ‘હું’ મઘ કાલ રાતના મુંબાઇ આવ્યો છું. તમે ટેલિફોનમાં સંદેશો કહેલો કે, બદમાશ જુજંગીને હમણાં અહીં ના લાવશો અને કાલિન્દી મરણ પામી હતી એટલે હું અહીં તપાસ કરવા આવ્યો કે એના બેદી વીલ સંબંધી કાંઈ ખાતમા મળી શકી છે કે કેમ?—’

‘તમને ઇન્સ્પેક્ટર રમાકાન્તે કાલિન્દીની લવરી વિષે વાત કહી હોવી જોઈએ. એ વીલની હકીકત તમે જાણો છો?’

શ્રીકાંતે પૂનાના બુધવાર પેઠના મકાનમાં પોતે છુપાઇને અનુપમા અને ભુજંગી વચ્ચે ચાલેલી એ વીલ સંબંધીની વાત તેને કહી. 'પીન' તો અનુપમાની હતી એ વાત શ્રીકાંત જાણતો હતો. એ 'પીન' જાલિમસિંહને અરવિંદ-કુંજની અગાશીમાંથી મળી હતી. શ્રીકાંતે તે વિષે ખુલાસો કર્યો કે પાછો પકડનારાઓને નિશાની આપવા માટે જ અનુપમાએ તે ત્યાં જાણી ખૂઝીને નાંખી દીધી હોવી જોઇએ. પણ વીલ કે ફેટા વિષે હું માહિતગાર નથી. એ વીલ સંબંધીના કેટલાક દુઃખદ અને નાપસંદ પૂર્વ-બનાવો વિષે હું જાણું છું.' તેણે રજનીનો પૂર્વ-ઇતિહાસ અને કાલિન્દી-ભુજંગીની પદમાશીઓની હકીકત જાલિમસિંહને કહીને ઉમેયું: 'વીલ રજનીના પિતાનું હતું. એ અસલ-વીલ સંબંધમાં કાલિન્દીએ ભુજંગીને જખરદસ્ત છેતરપીંડી કરેલી જણાય છે. અસલ વીલનો નાશ કરવાને બદલે તેણે તે ક્યાંક ભુજંગીની જાણ બહાર છુપાવી દીધેલું લાગે છે. એમાં રજનીના પિતાની સંપત્તિની હકીકત હોવાથી એ સંપત્તિ આપત્કણે પોતાને જ કામ લાગે અને ભુજંગીને હાથ ન જાય એવો કાલિન્દીનો હેતુ હોવો જોઇએ. આ 'વીલ' વિષે કાલિન્દી મરતાં મરતાં કાંઈ જ ખુલાસો કરી ગઇ હોવી જોઇએ.'

'ના.' જાલિમસિંહ બોલ્યો: 'એણે એક જ વાર જે લવરી કરી હતી તેની નોંધ ઉપરથી મેં મિ. રમાકાંતને ટ્રેલિંગન કરેલો. એ પછી તે કશું જ કહેવા પામી નથી. બેદ તેના મૃત્યુ સાથે તે લઇ ગઈ છે. રાતે તમે મને મળ્યા હોત તો હું તમને તે વિષે કહેત.''

'પણ મારો આશય કાલિન્દીની લવરી પરથી વીલનું સ્થાન જાણવાનો નહોતો. મેં તો, આ કેસમાં જાણીતા થયેલા ચમત્કારી દેવી ગાળા ઉપર આધાર રાખ્યો હતો.'

'હંઅંઅં...પણ અસલ ગાળો તો પદમારા જ અહીંથી લઈને છટકી ગયેલો છે. એ તમે જૂલી ગયા? મિ. રમાકાંત પશુ

કેવા બૂલકણા? તમે તો નક્કરો ફેરો ખાધો!

શ્રીકાંત હસ્યો. બાદ બોલ્યો: ‘અમે એ ગોળા સંબંધમાં પોલિસ-ખાતાને છેતર્યું છે—’

બલિભસિંહ ચોંક્યો: ‘એટલે?’

‘બદમાશને હસ્તક સાચો ગોળો કોષ કાળે જવા પામ્યો નથી. જે બનાવટી ગોળો આપણે ઝાડ નીચે જોયો હતો તેજ એને મળ્યો હતો. નિરર્થક જોષને તેણે તે ત્યાં જ છોડી દીધો હતો!’

‘અને અસલ ગોળો?’

‘વસ્તુતઃ એ ગોળો ઈન્સ્પેક્ટર રમાકાંતે અને મેં અરુણ-કુંજમાં એક દિવાલમાં છૂપા ગોખલામાં છૂપાવેલો. કોઈને તેની જાણ નહોતી—લવંગિકાને પણ નહોતી! છેક એવટ ‘વીલ’ના રહસ્યથી એ ગોળા મારફત વાકેફ થવા અમારો ઇરાદો હતો. અમે એ વડે સાંને-પોલિસખાતાને પણ ચક્રીત કરવા માગતા હતા; પણ કિસ્મતે અમને ચારી આપી નથી!—’

‘એટલે? શું એ ગોળો તેના છૂપા સ્થાનમાંથી કોષ ચોરી ગયું?’

‘ના. કર્મની ગતિ જીઓ, શ્રીમાન! હું ગંધ કાલે મધ્ય રાત્રે લવંગિકા અને રંજનીના દેખતાં છૂપા સ્થાનમાંથી ગોળાની પેટી બહાર કાઢીને જ્યાં પેટી ઉધાડું છું તો અંદર ગોળો પુટી ગયેલો માલુમ પડ્યો! એમાંનું પાણી જતું રહેલું હતું—કાચના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા હતા!’

જેઉ જણુ ક્ષણભર અવાક બની ગયા. બાદ બલિભસિંહ બોલ્યો: ‘મને બાવી દેવી ચીજોમાં શ્રદ્ધા છે. પણ એમાં દેવી કૃપાનો પણ હાથ હોવો જોઈએ, એમ માનું છું. માનવજગતમાં આવી દેવી વસ્તુઓ મળવી દુર્લભ હોય છે. અને મળે છે તો તેનો ઉપયોગ દેવ કરવા દેવું નથી? એનો જ આ પરચો!’

‘તમારી માન્યતા સાથે હું મળતો થાઉં છું. એ ગોળો આપી

જનાર સંન્યાસિનીની વાતો મને યાદ આવે છે. પવિત્ર જીવોને જ સર્વજનના કલ્યાણ માટે આવા ગોળાનો લાભ લેવાનો અધિકાર હોય છે. અમે તો સ્થૂલ સંપત્તિ માટે તેનો ઉપયોગ કરવા માગતાં હતાં. પરિણામે દૈવી પવિત્રતાની ઝાંખી અમને પામરજીવોને થઈ ન હતી.’

‘ત્યારે આપે રાત અરુણ-કુંજમાં જ વીતાવી લાગે છે.’
જાણિમસિંહે પૂછ્યું.

‘રાતે હું ખિન્ન હૃદયે ત્યાં સૂઈ રહ્યો. પછી કાલિન્દી તરફથી કાંઈ જાણવા મળ્યું’ છે કે કેમ એ તપાસવા અહીં આવ્યો. હવે બદમાશ ભુજંગી ઉપર આધાર છે.’

‘એ તો કશો ભેદ જાણતો હોય એમ લાગતું નથી. અને એ તમને બાળે જ કાંઈ કહેશે.’ જાણિમસિંહે કહ્યું. પણ થોડીવારે તેને એક વિચાર સ્પુર્તાથી તે બોલ્યો: ‘તમે પૂનાના પોલિસ અધિકારીઓની મદદ લેજો. પોલિસ-પદ્ધતિ એ તેઓ કળે કળે તેની પાસેથી વાત કઢાવવામાં મદદગાર થશે. તે ન જ માને તો પછી, રજનીના પિતાના મકાને તપાસ કરવા જજો. કાં તો જમીનમાં ખાડો ખોદીને કે પછી દિવાલમાં કોઈ છુપા ગોખમાં એણે ધન છુપાવ્યું હોય એ સંભવિત છે.’

‘હા. એ સરસ સૂચના છે. વિસભપુર જઈને અમે તપાસ કરીશું.’

‘રજની સંબંધી એક હકીકત પૂછવાની છે.’ આમ કહીને જાણિમસિંહે નં. ૭ ના બદમાશ પાસેથી મળેલી ‘રજની’ના નામા-ક્ષરની બેગની હકીકત કહી. એ બેગ જોઈને શ્રીકાંત બોલ્યો: ‘તે રજનીની જ હોવી જોઈએ; કારણ કે, એના પૂર્વ-જીવનમાં બદમાશ ભુજંગી એને સતાવતો હતો. આપણે અરુણ-કુંજમાં જઈને તેને પૂછીએ તો?’

શ્રીકાંતની આ સૂચના જાણિમસિંહે મંજૂર કરી. તેઓ બન્ને જણ અરુણ-કુંજમાં આવ્યા. એ બેગ રજનીને ખતાવતાં તે બોલી બીઠી: ‘આહા! સૂર્યપૂર રેલ્વે સ્ટેશને મારી જે બેગ ચોરાઈ હતી, તે આ જ છે!’ એણે એમાંનાં કપડાં પોતાનાં તરીકે ઓળખી કાઢ્યાં.

તે બેગના ઢાંકણાની અંદર જાડા મીણ કાપડનું અસ્તર હતું. તેમાં કળ દીધેલું એક પાકીટ ચોટેલું હતું. રજનીએ પોતાની પાસેની આવીથી તે ઉઘાડ્યું. એમથી શ. ૧૫ ની ચલણી નોટા અને લવંગિકાનો લખેલો એક પત્ર નીકળ્યો. સૂર્યપૂરથી રજની નીકળી તે અગાઉ બે માસ ઉપર લવંગિકાએ વિસલપુર ખાતે લખેલો એ પત્ર હતો. સરનામાની યાદદાસ્ત માટે રજનીએ તે જાળવી રાખ્યો હતો.

‘આ મારું તે વખતનું ધના’ નોટા હાથમાં લેતાં રજની બોલી: ‘આટલા પૈસા લઇને હું નવા જીવનજંગમાં ઝુકાવવા સુબાઇ જવા ઉપડેલી પણ બદમાશે પોતાના સાથી મારફત મને લૂંટી-’

‘એ આપત્તિને પ્રસંગે અરવિંદકુમારે તેને બચાવી.’ લવંગિકાએ સુર પૂર્યો. ‘અને એમનાં માતૃશ્રીએ, શ્રીકાંતલાલની ભલામણથી શિક્ષિકા તરીકે એને રોડી લઈને એના શુન્ય જીવનમાં રસપ્રવાહ રેડ્યો.’

‘મને કાંઈ જાતનો યશ તેમાં ધટતો નથી. યોગ્યને હંમેશાં યોગ્ય મળી રહે છે, એ જગજૂનો નિયમ છે. શ્રીકાંતે કહ્યું,

‘આનું નામ ભાગ્યની બલિહારી!’ જાલિમસિંહ બોલ્યો: ‘જો ભાગ્યમાં હોય છે તો ગયેલું ધન પાછું આવી મળે છે; અને પ્રભુકૃપાનો સર્વ લાભ મળે છે; અને જો મળવાનું સિખિત નથી હોતું તો કાટિ યત્ને પણ તે નથી જ મળતું. કદાચ, હવે એમના પિતાની છૂપી સંપત્તિ પણ એમને પાછી મળે-’

‘હે? શું એ સંભવિત છે?’ લવંગિકાએ પૂછ્યું.

‘એ વિષે હમણાં કાંઈ કહેવું નિરર્થક છે. પોલિસ-તપાસ પૂરી થયા પછી વાત!’ આમ કહી શ્રીકાંત અને જાલિમસિંહ વિદાય થયા.

શ્રીકાંત પૂના આવ્યો. નં. ૭ નો કાળા તમચાનો સાથી પકડાયાની, તેણે રજનીની ચોરેલી બેગ મળી આવ્યાની અને દૈવી બોળો પુટી ગયાની હકીકત શ્રીકાંતે રમાકાન્તને કહી અને વીસલપુર જવા સૂચના કરી. તેમાં રમાકાન્તે સંમતિ આપ્યાથી તેઓ ઉપડવાની

તૈયારી કરતા હતા ત્યાં બદમાશ ભુજંગી તરફથી એક સદેશો લઈને એક કોન્ટેનર આવે લાગ્યો: ‘તે કાંઈ અગત્યની વાતની આપવા માટે આપને બેને બોલાવે છે.’ તેણે કહ્યું.

બન્ને જણ કાચી જેલના સળીઆ બહાર જઈને બેઠા રહ્યા. ભુજંગીને ન્યારથી પોલિસ-જેટની કાચી જેલમાં રાખ્યો હતો ત્યારથી તેના માથામાં વાગેલા ધાની સારવાર પોલિસ-સર્જન મારફત કરાવવામાં આવતી હતી. પણ ધાને અંજે એની તબિયત ઉપર માઠી અસર થવા માંડી હતી. એને તાવ આવતો હતો. માથામાં હજી પણ સખ્ત સણકા ચાલુ થતા રહીને ધાની અંદરના ભાગમાં પર થતું હોવામાં અને રૂઝ નહીં આવવાનાં ચિહ્ન મારુ પડતાં હતાં. શ્રીકાંત અને રમાકાંત તેની પાસે ગયા એટલે રડવા જેવો થઈને તે પૂછવા લાગ્યો: ‘મારું શું થશે?’

‘જે બીજાઓનું થયું છે તે. તું ફાંસીને માંચડે ચઢીશ એ નક્કી છે.’ રમાકાંતે કહ્યું.

‘મને ફાંસીની બીક નથી. પણ આ જન્મ નહીં મટે અને દૈવી હું મરી જઈશ. એ તો મારાથી સહું નહીં જાય.’ એના માથામાં આ વખતે વળી પાછો સણકો બેઠાથી તેને સીરકારો બોલાવ્યો અને દૈવી મોઢું વિકૃત કરી નાંખ્યું.

આ દૈવી મારાથી સહું જતું નથી. તમારા ડોક્ટરને કહો કે, મને ઝેર આપીને એકદમ મારી નાંખે.’ તે કંટાળીને બોલ્યો.

‘એમ ન બની શકે.’ રમાકાંતે કહ્યું: ‘ડોક્ટરથી ખૂન ના થાય. પણ ભાઈ! જે મારું તું માને તો, પેલી જેસલ-તોરણની કચ્છી દંતકથાની પેઠે: ‘પાપ તારાં સંભાર, જડેજ, પાપ તારા સંભાર’ એ એ રીત ગ્રહણ કર.’

એટલે ?’

‘તે જે જે કુકર્મ કર્યાં હોય તે માફ કરીને ધ્વજની માથે માગ.’ રમાકાંતે સૂચવ્યું.

‘શ્રીમાન! જો એ રીતે મને દદ’ ઓછું થશે એમ તમે માનતા હો તો હું મારાં બધાં પાપકૃત્યો માટે માફી માગું છું.’

‘રંજની નામની બાળાને તું ઓળખે છે?’

‘હા. એનું મેં ઘણું ખૂર કર્યું છે.’ અત્રે બદમાશે વિસલપુરમાં પોતે કાલિન્દી ઉર્ફે કૃષ્ણા સહિત રહેતો હતો ત્યારે રંજનીના ભોળા પિતા સામે રચેલા કાવાદાવાનો ખ્યાલ આપ્યો.

એ રંજનીના પિતાના કોષ્ટ અસલ ‘વીલ’ અને ફોટા સંબંધી તું કાંઈ જાણે છે?’

‘હું એટલું જાણું છું કે-અસત્ર વિલનો નાશ થયો ન્હોતો. અને કાલિન્દીએ મને એમાં દગો દીધો હતો. તેણે કોષ્ટ છૂપા સ્થાને તે છુપાવ્યું હતું; કારણ કે, એમાં સંપત્તિ ક્યાં દાટેલી છે, તેની વિગત હતી.’

‘એ છૂપું સ્થાન તું જાણે છે?’

‘વિસલપુરના મકાનમાં એવાં છુપાસ્થાન ઘણાં છે. એ સ્થાનો તપાસવા જવા મેં ઇશિદો રાખેલો પણ મને-અવકાશ મળી શક્યો નથી. ઇન્સ્પેક્ટર! હું છેલ્લી બલાઈ કરી લેવા ખુશી છું. આપની સાથે હું વિસલપુરના મકાને આવું; છુપાં સ્થળ બતાવું; એમાંથી જો કાંઈ નીકળે તે બેલાશક આપ.’

રંજનીને આપી દો; કારણ કે, તે હક્કદાર છે. હું સ્વહસ્તે તેનાં ચરણમાં તે મૂકીને તેની માફી માગવા તૈયાર છું.’

‘એ છુપાં સ્થાનોમાંથી સંપત્તિ મળશે ખરી?’

‘સંભવ છે ખરો.’

‘ઠીક. તને સાથે લઈ જવો કે કેમ એ વિચાર કરવા જેવી વાત છે. અમે તો ત્યાં જઈશું, એ ચોક્કસ છે.’ ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

‘મને-હવે નિઃસહાય અને નિરુપદ્રવી બનેલાને, તમામ બાણ હારી ચૂકેલાને, દુઃખથી પીડાઈને પશ્ચાત્તાપ કરી રહેલાને તે સ્થળે લઈ જવામાં આપને સંકાય શા માટે થાય છે, સાહેબ? હવે કાંઈ

હું ભરેલા તમચ્ચઓના પ્યાર કરી શકું તેમ છું? હવે કાંઈ યુક્તિ-ઓથી હું આપને રંજાડી શકું તેમ છું? બળવાન હાથી પણ જેમ કીચ્ચમાં ફસાઈ જવાથી શક્તિહીન બની જાય છે તેમ આજે હું બન્યો છું! હું આપનું શું અહિત કરી શકું તેમ છું? ચાહે તો પુષ્કળ સિપાઈઓનો પહેરો સાથે રાખો; પણ મને ત્યાં લઈ જવા કૃપા કરો. મારું દિલ છેલ્લું પુણ્યકાર્ય કરવા તલસી રહ્યું છે, કાલિન્દીએ કરેલો અન્યાય, હું ન્યાયમાં પલટાવી આપવા ઇચ્છું છું. મારી છેલ્લી ઇચ્છાનો અમલ ના કરો, સાહેબ ?' છેલ્લો પ્રશ્ન તે બહુજ મદ્દમદ્ કંઠે બોલ્યો.

એક વખતનો આ મદોન્મત્ત હાથી જેવો પાપપાગલ બનેલો માનવી આજ એક દીન હીન અને અશક્ત કંગાલ જેવો રૂદ્ધ કરતો હતો! શ્રીકાંતનું દિલ આથી પાંગળું. તેઓ બે જણ જ્યારે ઓદિસમાં પાછા ગયા ત્યારે શ્રીકાંતે બદમાશને સાથે લેવા સૂચના કરી. 'વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જોતાં, એમ બનવું અશક્ય છે.' રમાકાંતે કહ્યું. અઢી કલાક સુધી શ્રીકાંતે તેની સાથે દલીલોથી માથા ફેડ કરી. એ વખતે પૂનાનો એક ઇન્સ્પેક્ટર ત્યાં હાજર હતો. એણે શ્રીકાંતની સૂચના કેવા મજબુત પહેરાથી અમલમાં મૂકી શકાય તે સમજાવ્યું અને આખરે રમાકાંતે બદમાશને વિસલપુર લઈ જવા 'હા' પાડી.

મજબુત પોલિસ-પહેરા સાથે અને બે બાહોશ ઇન્સ્પેક્ટરો સાથે બદમાશને લઈને શ્રીકાંત અને રમાકાંત વિસલપુર પહોંચ્યા. એ મકાનની ચાવી પાડોશીને ત્યાં રહેતી હતી. તે વતી મકાન ઉઘાડીને સૌ અંદર ગયા. ભુજંગીએ ત્યાં જુદા જુદા કેટલાક છુપા સંચ તેઓને ઉઘાડી બતાવ્યા. પાંચેક જગ્યાએથી નિરાશા મળ્યા બાદ એક ચોરડામાં બાકી રહેલો એક છેલ્લો સંચ ઉઘાડવાની તૈયારી ભુજંગીએ કરી. તે પોતાનો હાથ લાંબો કરીને દિવાલમનિ ખીલો દાખવા જતો હતો ત્યાં એકાએક કોઈ બીજા ઝાપરા ઉપરથી એના માથા પર પડી અને તે ઓચિંતી એક બચાનક

કારમી ચીસ પાડીને જમીન પર ઢળી પડ્યો!

વીજળીની ખત્તીનો પ્રકાશ એના ઉપર નાંખવામાં આવ્યો. અને માલુમ પડ્યું કે, છાપરામાંથી એક સર્પ પડ્યો હતો, જેણે બદમાશના માથામાં દંશ માર્યો હતો! બદમાશના અસલ લામાંથી એ વખતે ખૂબ લોહી વહેવા લાગ્યાથી દંશ ત્યાં થયો હોય એમ અનુમાન થઇ શક્યું.

એ સર્પ સડસડાટ કરતો ચાલી જતો જેવામાં આવતાં તેને પકડવા માટે પોલિસમેનોએ કાશીય કરી પણ તે બચી નીવડી.

ભુજંગી આકળવિકળ થઇ રહ્યો હતો. ‘કાલિન્દી! કાલિન્દી!’ તે છૂટક તૂટક સ્વરે બોલવા લાગ્યો: ‘તારું ભયંકર સ્વરૂપ મને ના ખતાવા હા! આખરે અનુપમાના ખૂનનું વેર તે’ સર્પિણી થઇને લીધું?...મારી...મારી...શ્રીકાંતા કાળો તમંચો બેશક હું હતો. મેં તમને નક્કામા તગોવ્યા! રંજની!... મેં તને લૂંટી છે. તું એકલી જ ભાગ્યયોગે બચી ગઈ છે. અમો...અમારા ખોદેલા ખાડામાં પડ્યા! અસલ...વીસ...સંચ...મિશ્રિત...પીપળાનું ઝાડ.... ગોળ ઓટલો...શેતરંજ...પથ્થર નીચે...ઓહા હા!...’

એક પછાડ ખાઇને ભુજંગી અવાચક બની ગયો. એના દેહમાંથી એનો જીવ ઊડી ગયો.

એ બાદ એ ઓરડામાંનો સદર છુપે સંચ તપાસવામાં આવતાં એમાંથી ઉઘાઈ ખાધેલાં કાગળીઆંના ટુકડા નીકળ્યા! જંતુઓએ વીસ અને ફોટાનો નાશ કરી નાંખ્યો છે, એમ તે ઉપરથી નક્કી થયું.

એ મકાનના કંપાઉંડમાં પીપળાનું એક ઝાડ હતું, તેની આસપાસ ગોળ ઓટલો હતો. એમાં શેતરંજ રમવા માટે આરસનો પથ્થર ચોટેલો હતો. તે ઉખાડવામાં આવતાં એક છાપ્પ યોરસ ખાડો દેખાયો. એમાં કાંઈજ નહોતું. પણ એક ચિહ્નો હતી:—

‘કૃષ્ણા! કૃષ્ણ કોને છેતરે છે, જો! તારી આંખમાં મીઠું નાંખીને હું બધું ઝવેરાત લઈ ગયો છું!—બિહારી.’

આ ચિઠ્ઠી ઉપરથી સાબિત થઈ ગયું કે, કાલિન્દી માનતી હતી તેનાથી ઉલટું જ બદમાશ બિહારી ઉર્ફે જુજંગીએ આ ખળ-નાની માહિતી મેળવીને કાલિન્દીની જાણ બહાર પોતાને હસ્તક તે લઈને તે વાપરી ખાધો હતો !

* * * *

બદમાશ જુજંગીના મૃત્યુ પછી, તેના એકરાર પછી અને બદમાશની ટાળીનો નં. ૬ નો સાગ્રીત કે જેનું નામ હાથીઓ હણું તેણે તાજના સાક્ષી તરીકે જીખાની આપ્યા પછી, નં. ૫ અને નં. ૭ ના બદમાશો ઉપર મુખ્ય ખાતે ન્યાયાગ્રયમાં કેસ ચલાવીને તેઓને દરેકને ૨૦-૨૦ વર્ષની સખ્ત જેલની સજા કરવામાં આવી. નં. ૬ નો છૂટકારો કરવામાં આવ્યો.

શ્રીકાંત, રમાકાંત. જલિમસિંહ, વીરશંકર આદિ સર્વની કામગીરી અને મહેનતનાં પુબ્ધ વખાણુ ન્યાયાસન તરફથી થયાં.

કેસ પત્યા પછી નં. ૬ ના હાથીઆને, અપાયલા વચન મુજબ, જલિમસિંહ એક મીલમાં નોકરી અપાવી.

* * * *

આશરે ૭ માસ પાદ એક પ્રભાતે જગતે જાણ્યું કે અરવિંદ સાથે રજનીનાં લગ્ન નક્કી થઇ ચૂક્યાં છે. એ લગ્નનાંદ આફતો દ્વારા થયેલી કસોટી પછીનો હોવાથી જેમ રાહુધેયાં ચન્દ્રનું ગ્રહણ મુક્ત થતાં એમર જનતામાં આનંદોલ્લાસ દેખાય છે તેવો જ આનંદ પ્રસરી રહ્યો. લગ્ન પ્રસંગે રજનીએ પોતાની સાડીમાં એ જ હીરાની 'પીન' ખોસી હતી કે જેણે તેને માથે આફતનાં વાદળાં આપ્યાં હતાં.

કેટલુંક કાવ્ય સાહિત્ય

અભિસાર :

પ્રા. મનસુખલાલ ઝવેરીનાં
પ્રાસાદિક કાવ્યોનો નવો સંગ્રહ
'અન્નદૂત' સાથે : આકર્ષક રૂપરંગ

રૂા. ૩-૮-૦

લલિતનો લલકાર :

સ્વ. લલિતજીનાં ભાષા અને
ભાવની મધુરતાથી નીતરતાં ગીતો
અને કાવ્યોનો સંપૂર્ણ સંગ્રહ
૭૦૦ પાનાં રૂા.

અજંપાની માધુરી :

શ્રી. 'સ્વપ્રસ્થ' નાં હેયું હલાવી
નાખે તેવાં દર્દ અને દાઝ ભર્યાં
ગીતો અને કાવ્યોનો સંગ્રહ

રૂા. ૧-૦-૦

રાષ્ટ્રિકા :

કવિશ્રી ખજરદાર રચિત પ્રેરક ને
પ્રાણવાન રાષ્ટ્રગીતોનો સંગ્રહ

રૂા. ૨-૮-૦

પ્રેમધનુષ્ય :

શ્રી. ડો. લકનું સંવનન,
મિલન અને વિરહનું
સળંગ પ્રવાહી પ્રણય કાવ્ય

રૂા. ૧-૮-૦

ત્રિપાઠી . બુકસેલર્સ . મુંબઈ

શ્રી. નંદકુમાર પાઠકે લખેલી

નારીત્વની મંગલતા અને માન-
વતા આલેખતી નવયુગની પલ-
ટાતી પ્રજુલભાવનાની પ્રસંગ-
ભરપૂર રંગદર્શી સળંગ વાર્તા

જિયા કાગળ : ૩૧. ૨-૮-૦

૨

મરાઠી મરાઠી વાર્તાલેખક

પ્રો. ના. સી. ફડકેની

જીવન સંપ્રાપ્તિમાં સ્ત્રીઓની શીખવતી
દાંડીદ્રવ્યના ઐતિહાસિક નિવસોની
દિલચસ્પ રાષ્ટ્રીય નવલકથા
ઉઠાવદાર રૂપરંગ : ૩૧. ૨-૮-૦

૨

“ત્યાગ એ પ્રેમમંદિરનો પાયો છે;
ભોગ એ તે મંદિરનો કળશ છે.”
આવી શ્રેયઃ અને પ્રેમની ફીલસૂફી
સમજાવતી મરાઠીના શ્રેષ્ઠ વાર્તા-
કાર શ્રી. ખાડેકરની નવલકથાનું
પ્રવાહી ગુજરાતી રૂપાંતર
દ્વિતીય નજર : ૩૧. ૩-૦-૦

૨

વિદ્વાન વિવેચકોએ એકી અવાજે
વખાણેલી અને વાચકજન્યે વધાવી
લીધેલી શ્રી. યુનીલાલ મડિયાની
ચિત્રમય શૈલીની સરતાવી સ
લાક્ષણિક વાર્તાઓનો સંગ્રહ શ્રી.
રસિકલાલ પરીખના આમુખ સાથે
૩૬૮ પાનાં : ૩૧. ૪-૮-૦

૨

શ્રી. અવિનાશ આસ કૃત
પ્રેક્ષકોની પ્રશંસા પામેલી
તખ્તાલાયક નવમીતનાટિકાઓ
મીરાંબાઈ . ભૂખ . પરાકાષ્ટા
સોનાનું અંજર . રાગલીલા
પરીક્ષા . કાળ ભૈરવ
વૈષ્ણવ જન . આમપાલી
સુંદર સુશોભનો : ૩૧. ૨-૮-૦

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આદિ
સકળ શાસ્ત્રોના સાર રૂપ જ્ઞાન
પ્રવીણ અને સાગરની પ્રેમકદાણી રૂપે
હૃદયગમ રીતે અહીં રજુ થાય છે.
સરળ હિન્દી ટીકા સાથે
સંશોધિત નવી આવૃત્તિ
જુજ નકલો શીલોકમાં છે.
૧૨૫૦ પાનાં : ૩૧. ૧૫-૦-૦

